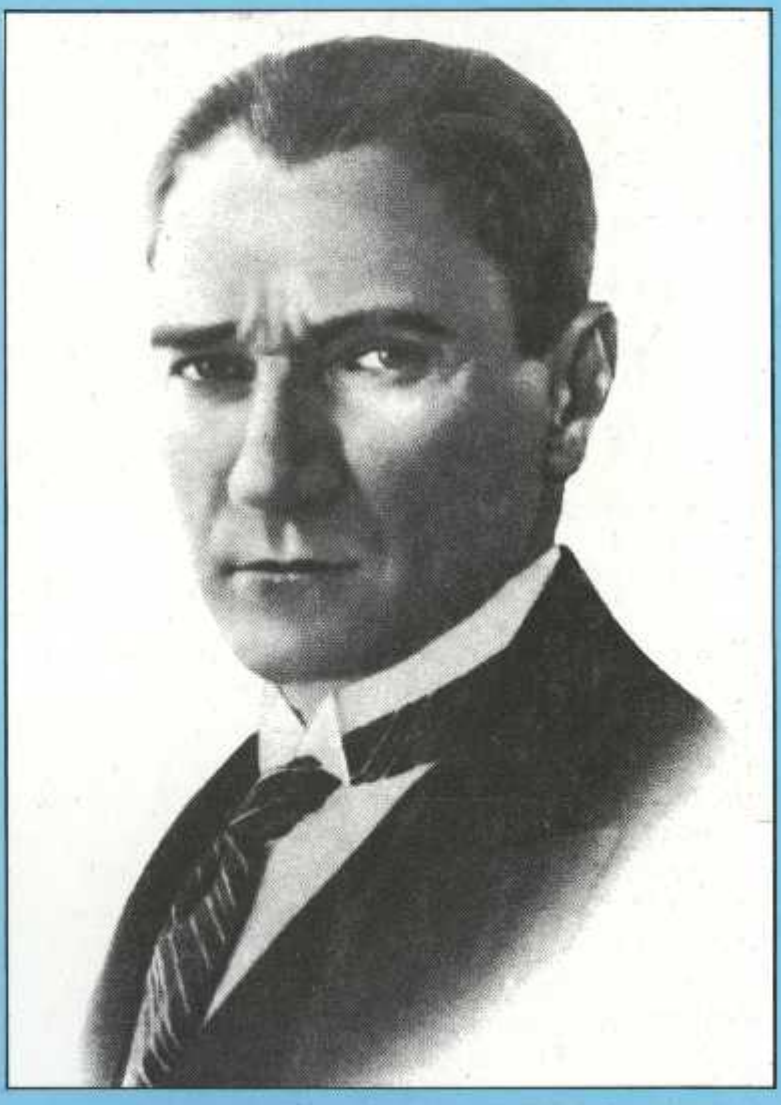
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

– İkinci Basım –

Cilt: III Mart 1987 Sayı: 8

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

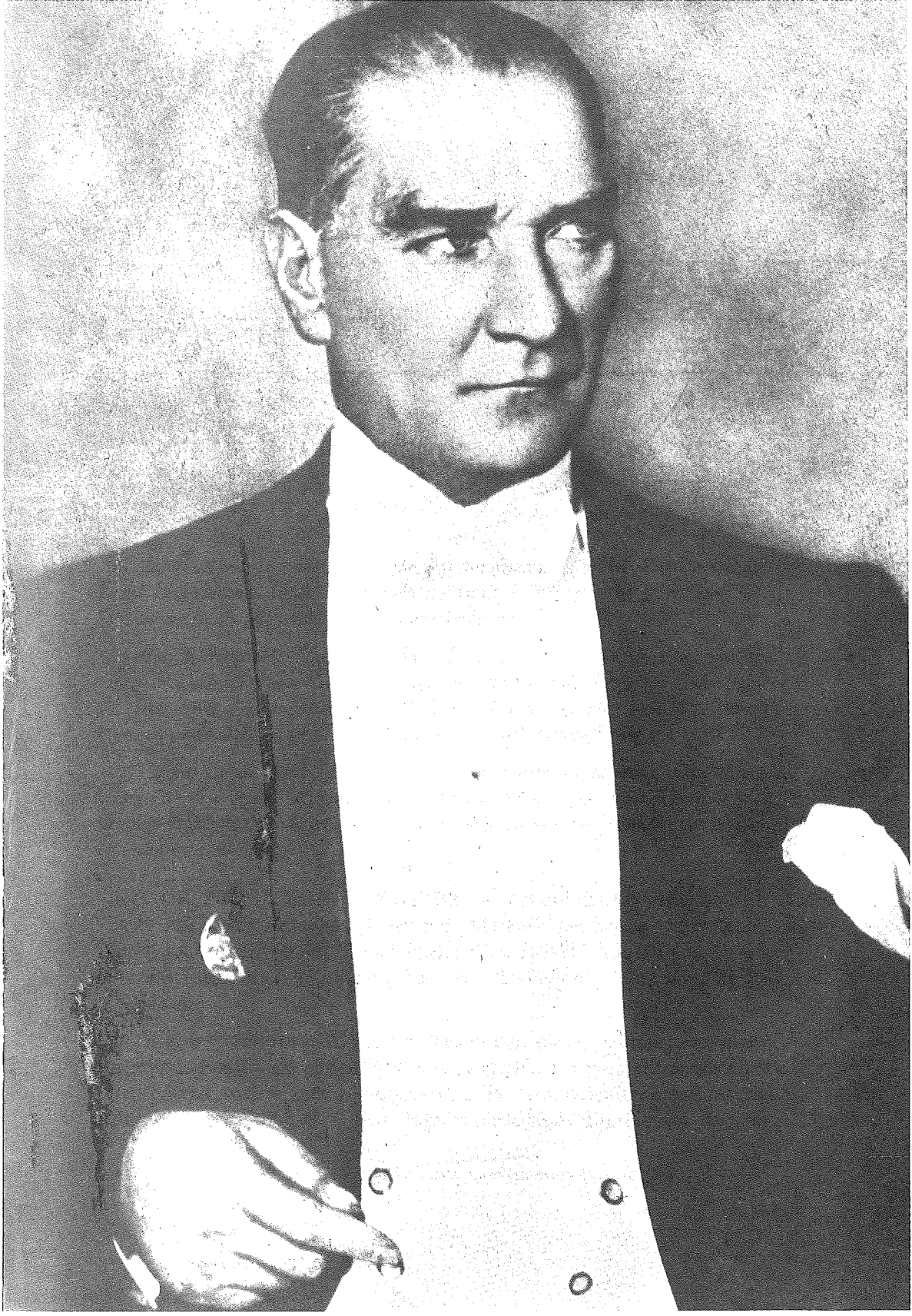
Cilt: III Mart 1987 Sayı: 8

İÇİNDEKİLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik (Panel) 219
Yöneten : Prof. Dr. Utkan Kocatürk
Konuşmacılar : Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu
Prof. Dr. İsmet Giritli
Prof. Dr. Bülent Dâver
Ord Prof. Dr. Reşat Kaynar
Prof. Dr. Hamza Eroğlu
Prof. Dr. Ahmet Mumcu
Prof. Dr. Ergun Özbudun

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak : Atatürk ve Meclis 247
Prof. Dr.Turhan Feyzioğlu : Mustafa Kemal Atatürk, Oeuvre Et İnfluence 287
Prof. Dr. İsmet Giritli : Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji 359
Prof. Dr. Ahmet Mumcu : Atatürkçü Düşünce Sistemi'nde Millî Birliğin Yeri 371
E. Gen. Fahri Çeliker : Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa 379
Prof. Dr. Turhan Bayçu : Yabancı Gözüyle Atatürk ve Türk İnkılâbı (Çeviri) 393
E. Tümg. Muzaffer Erendil : Atatürk'ün Güvendiği Gençlik ve Eğitim 401
Bekir Tünay : Atatürk ve Millî Birlik 409
Prof. Dr. Ziya Bursalıoğlu : Atatürk, Barış ve Eğitim 421
Niyazi Ahmet Banoğlu : Atatürk'ün Sipariş Ettiği Bazı Kitaplar 425
Yrd. Doç. Dr. İhsan Güneş : Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş 427
Engin Berber : Kurtuluş'tan Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler 443
Bülent Çukurova : 15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi 461
Haberler : 473

Levent Şahverdi Arşivi

KEMAL ATATÜRK

Levent Şahverdi Arşivi

niteliklerini belirleyen bir ilke olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünü olduğu kadar bugünü ve geleceği yönünden de taşıdığı önem, şüphesiz ki her türlü mülâhazanın üstündedir. Şimdi panel sorularına geçiyorum:

— Sayın Feyzioğlu, Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerinden biri, Türk İnkılâbının temel taşı olarak "lâiklik" dediğimiz zaman ne anlıyoruz? Lâiklik nedir? Ne değildir? Lâikliğin önemi, anlamı ve içeriği nedir? Bu hususlarda bir açıklama isteyebilir miyim?

PROF. DR. TURHAN FEYZİOĞLU — İslâm dünyasını incelemiş bir yazara göre, belki de bütün İslâm dünyası içinde, en temiz, en halis Müslümanlar Türkiye'de yaşar. Bunun yanı sıra, yine bütün İslâm dünyası içinde, *akıl, bilim ve aydınlanma* yoluna tam olarak girebilmiş; çağın gereklerine uyarak *hukuk düzenini, eğitimi, devleti lâikleştirmek* cesaret ve basiretini gösterebilmiş tek ülke Türkiye'dir. Bunu Atatürk'e ve onun, dava arkadaşlarıyla birlikte, gerçekleştirdiği atılımlara borçluyuz. Bunun ne kadar büyük bir nimet olduğunu bilmeliyiz.

Lâik devletten, lâik hukuktan, çağdaş eğitimden uzaklaşmanın nasıl bir felâket olacağını görmeliyiz. Bunu anlamak için, çevremizde olup bitenlere bakmamız yeter. Teokratik bir dikta rejiminin ve çağdışı bağnazlığın, eline geçirdiği ülkeyi, nasıl karanlığa sürüklediği gözler önündedir. Lâikliğe ve çağdaşlaşmaya düşman teokratik bir dikta rejiminin, yalnız uygulandığı ülkeye değil, İslâmiyete de ne büyük zararlar verdiğini görmemek için kör olmak gerekir.

Anayasaya göre, lâiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin *temel* ve *vazgeçilmez* niteliklerinden biridir. *(Anayasa, Madde 2 ve 4).* Lâiklik, aynı zamanda, Türk milletinin *çağdaşlaşma* çabalarının temel taşıdır.

Lâiklik bilimsel ve doğru şekilde anlaşılınca, görülür ki, bu ilke *din, vicdan ve ibadet hürriyetinin* de güvencesidir.

Din kurallarına dayalı bir devlette, tıpkı aşırı solda veya aşırı sağdaki bütün totaliter rejimlerde olduğu gibi, yöneticiler kendilerini *tek ve değişmez gerçeğin* temsilcisi saydıkları için, *düşünce özgürlüğünden* ve *gerçek demokrasiden* söz edilemez. Şu halde, teokratik olmayan, lâik bir devlet yapısı demokrasinin de ön şartıdır.

Nihayet, Türkiye'mizde, lâiklik, sadece Cumhuriyetin; çağdaşlaşma hamlesinin; din, vicdan, düşünce hürriyetinin; demokrasinin vazgeçilmez

Levent Şahverdi Arşivi

temeli olmakla kalmaz; *millî bütünlüğümüz* açısından da gereklidir. Yüzyıllarca Anadolu Türklüğünü birbirine düşüren mezhep kavgaları, 19. yüzyılda hızını kaybetmiş ve ancak lâikliğin kabulü ile unutulmuştu. Bu kavgalar horlatılmamalıdır.

Bir noktayı hemen açıklığa kavuşturmak isterim: Lâiklik konusunda bugün söylediklerim ve söyleyeceklerim, son haftaların olayları ve tartışmaları karşısında edinilmiş görüşler değildir. Bugün arzedeceklerim, (Atatürk'ten ve Atatürk ilkelerinden pek söz edilmediği; lâikliğin hayatî önemini hatırlattığımız zaman bunun aşırı bir duyarlılık sayıldığı dönemler dahil) yıllardan beri bilimsel makale ve kitaplarda yayınlanmış düşüncelerimin çok kısa bir özetinden ibarettir.

Lâikliği tanımlamağa (bu ilkenin unsurlarının ve içeriğinin ne olduğunu araştırmağa) çalışırken karşımıza çıkan *ilk gerçek* şudur:

Bir ülkenin *tarihî, siyasî* ve *sosyal* şartları, ülkede yaygın olan *dinin özellikleri,* o ülke için gerekli ve geçerli olan lâiklik anlayışı ve uygulamasını geniş ölçüde etkiler.

Bazı ülkelerde, karşılaşılan sorun basittir: Lâiklik sadece devletin iki mezhep arasında *tarafsızlığını,* din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü sağlamak ihtiyacından doğmuştur.

Bazen ise, Türkiye'de olduğu gibi, *sorun çok daha büyük ve derindir;* çağın, dünyanın ve ülkenin şartlarına uygun *akılcı* bir devlet yapısına geçmek ihtiyacı doğmuştur; kendisini Tanrı'nın yer yüzündeki gölgesi (Zıllullah) olarak göstermeğe çalışan bir hükümdarın yetkilerini millete devretmek; millet iradesine, millet egemenliğine dayalı demokratik ve çağdaş bir Cumhuriyeti kurmak ve yaşatmak sorunu ile karşılaşılmıştır; donmuş ve çağın gerisinde kalmış bir hukuk düzeninden çağdaş hukuka, medrese eğitiminden çağdaş eğitime geçmek gerekmiştir; lâiklik duragan (statik) hale gelmiş bir yapıya hapsolup boğulmaktan; hızla ilerleyen uygarlığın gerisinde kalıp yok olmaktan kurtulmanın zorunlu şartı haline gelmiştir. Türkiye'de lâikleşme işte *böylesine önemli, böylesine hayatî* ihtiyaçlardan doğmuştur.

Unutmayalım ki, bu ihtiyaç devletin başında bir Halifenin bulunduğu yıllarda bile kendisini kuvvetle hissettirmişti: Halifenin onayı ile, dinî hukuktan ayrılan Ceza Kanunnameleri, Ticaret Kanunları, Arazi Kanunnameleri çıkarmak zorunluğu duyulmuştu; şer'î mahkemeler yanında, nizamiye mahkemeleri kurulmuştu; teokratik devlet ve hukuk yapısının cenderesi içine hapsolmanın imkânsızlığı görülmeğe başlanmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama, gerek *kafaların içindeki ikilik;* gerek *devlet kurumlarında ve hukuktaki ikilik;* gerekse medrese ve mektebin yanyana yaşadığı *eğitim alanındaki ikilik* sürüp gidiyordu. Atatürk'ün yaptığı ve lâikliğin sağladığı, Türkiye'yi işte bu akıl almaz ikilikten kurtarmak olmuştur. Bugün yaşadığımız sancıların bir kısmı da, özellikle Tevhid-i Tedrisat (Öğretim birliği) ilkesinden adım adım uzaklaşılmış olmasının bedelidir.

Lâiklik Türkiye Cumhuriyeti'nde bir Anayasa ilkesidir. Herkesin dilediği yöne çekiştirebileceği bir deyim olmaktan, bir siyasî slogan olmaktan öteye, sınırları ve içeriği açıkça belirlenmiş bir pozitif hukuk kavramıdır. Kısa süre içinde lâikliğin felsefî yorumları üzerinde durmak kabil olmadığından, sadece hukukî anlamı üzerinde duracağım. Şüphesiz lâiklik, akılcı ve bilimci bir felsefî yaklaşımla da bağlantılıdır.

Lâiklik, çoğu zaman, *bir tek yönü, bir tek unsuru* öne sürülerek tanımlanmağa çalışılır.

Kimi, lâikliği kısaca "din ve vicdan özgürlüğü" diye; kimi "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" diye; kimi "yurttaşlar arasında din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmemesi" diye tarif eder. Bu tariflerin hepsinde derece derece gerçek payları vardır. Ancak Atatürkçü düşünce sisteminin temel ilkelerinden biri ve Türk pozitif hukukunun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel ilkesi olarak, lâiklik bu kısa tanımlardan hiç birine sığmaz. Bunların *hepsini birden* içerir.

1) Lâikliğin bir unsuru, din ve vicdan hürriyetidir.

Anayasa aynen şöyle diyor: *"Herkes vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.*

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir". (Madde 24, Fıkra 1 ve 2).

14. madde temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması ile ilgilidir. Maddenin getirdiği temel sınırlamalardan biri de, Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiç birinin *"...din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamayacağı"* yolundaki sınırlamadır. Şu halde "ibadet, dinî âyin ve törenlerin serbestliği", teokratik bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz.

Ayrıca, Anayasaya göre hürriyetler, zorunlu olduğu hallerde, genel asâyişin, millî güvenliğin, millet egemenliğinin, Devlet bütünlüğünün, ge-

Levent Şahverdi Arşivi

nel ahlâkın korunması gibi amaçlarla ve kanunla sınırlanabilir. Şu var ki, kanunî sınırlamaların *amaçla orantılı, makul ve ölçülü* olması; ayrıca, kanunî sınırlamaların *"demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması"* Anayasa gereğidir (Anayasa, Madde 13, Fıkra 2 ve Anayasa Komisyonu gerekçesi).

2) Lâikliğin ikinci unsuru, resmî bir devlet dininin bulunmamasıdır.

Lâik devlet, marksist-leninist devletler gibi dini zararlı bir afyon, tehlikeli bir düşman olarak görmez. Her türlü din ve Allah inancını reddeden ideolojisinin gereği olarak, vatandaşlarına dinsizliği telkin eden, din aleyhtarlığı yapan bir devlet lâik devlet değildir. Tıpkı bunun gibi, dine dayalı teokratik devlet de lâik devlet değildir.

Lâik devlet, belli bir dinin kurallarını vatandaşlarına benimsetmek ve uygulatmak için *zorlayıcı* kurallar koymaz.

Lâik devlette, din, bir *kişisel vicdan* sorunudur. Devletin resmî bir dini olmamasının sonucu olarak Anayasamızda şu açık hüküm yer almıştır: *"Kimse ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmağa, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamağa zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz."* (1982 Anayasası Madde 24., Fıkra 3; 1961 Anayasası Madde 19, Fıkra 3).

3) Lâikliğin üçüncü unsuru, devletin, din ve mezhepleri ne olursa olsun yurttaşlara eşit işlem yapmasıdır.

Lâikliğin bu unsuru da Anayasa'da açıkça yer almıştır: *"Herkes... din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir"*. (Madde 10, Fıkra 1).

4) Lâikliğin dördüncü ve çok önemli bir unsuru, devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına, akla, bilime, hayatın gerçeklerine göre yürütülmesidir; dinle devletin ayrılmasıdır.

Anayasa, bu noktada, aynen şöyle diyor:

"Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" (Madde 24,Fıkra 5).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, "bugünün ihtiyaçlarına uygun kanun yapmak ve onu iyi tatbik eylemek refah ve ilerleme vasıtalarının en önemlilerindendir" demiştir; kanunların çağın ve milletin ihtiyaçlarına göre yapılması gerektiğini anlatmıştır; Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken yaptığı özlü konuşmada bu konunun önemini ısrarla vurgulamıştır.

Ziya Gökalp, *"Türkçülüğün Esasları"* adlı eserinde şöyle der:

"Bu yüzyılın milletleri arasına geçebilmek için en esaslı şart millî hukukun bütün şubelerini teokrasi ve klerikalizm artıklarından büsbütün kurtarmaktır... Çağdaş devletlerde kanun yapmak ve memleketi idare etmek yetkileri doğrudan millete aittir."

Özellikle İslâm dünyasında, lâik devletle, millet egemenliği ilkesi ve millet temsilcilerinin hakları arasında sıkı ilişki vardır. Lâik devlete karşı olanlar, şer'î kanunlar dışında, herhangi bir kanun çıkarma hakkını kimseye tanımazlar.

5) Lâikliğin beşinci unsuru olarak, eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesini sayabiliriz. "Tevhid-i Tedrisat" (Öğretim Birliği) ilkesi lâikliğin ayrılmaz bir parçasıdır.

Öğretim Birliği, 1961 ve 1982 Anayasalarında, Atatürk'ün eserini ve ilkelerini ayakta tutmak için mutlaka uyulması ve korunması gereken temel yasalar arasında gösterilmiştir. Bu hayatî konuda tâviz verilmemelidir.

Anayasanın 42. maddesindeki şu hüküm de lâiklikle doğrudan ilgilidir:

"Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz."

Lâikliğin bu unsurlarından hiç biri görmezlikten gelinemez. Arkadaşlarım, lâikliğin unsurlarından her birini, *hukukta* lâikliği, *eğitimde* lâikliği, *kadın haklarıyla* lâikliğin ilgisini ayrı ayrı işleyeceklerdir.

Konuşmamı bitirirken, çok değerli merhum *Yaşar Nabi*'nin Bosna'da görüştüğü seksen yaşlarında bir din adamından naklettiği şu sözleri hatırlatmak istiyorum: "Hiç bir din adamı İslâmlığa Mustafa Kemal kadar hizmet etmemiştir."

Levent Şahverdi Arşivi

Pakistan'ın kurucusu (o tarihte Hindistan İslâm Birliği başkanı) Muhammed Ali Cinnah, Atatürk'ün ölümünden sonra, "O'nun şahsında, yalnız İslâm âlemi değil, bütün dünya, tarih boyunca yaşamış en büyük insanlardan birini kaybetti" demiştir.

Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde bağımsızlık savaşı verdiği günlerde, Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na, Fas'tan Malezya ve Endonezya'ya kadar uzanan alanda, bugün bağımsız olan otuza yakın İslâm ülkesi karanlığın, geriliğin ve emperyalizmin pençesinde esir idiler.

Yüzyıllarca emperyalist saldırılara göğüs geren son kale de, bağımsız Türkiye de, parçalanıp zincire vurulmak üzere idi.

Atatürk'ün önderliğinde Türk milleti yalnız kendi bağımsızlığını kurtarmakla kalmadı; bütün İslâm dünyasının ve ezilen ulusların kurtuluş yolunu gösterdi. Bununla da kalmadı; *dogmaların esiri olmuş, geri kalmış toplumlara aklın, çağdaş ilmin ışığında yükselip ilerlemenin yollarını gösterdi.*

Ne kadar acıdır ki, Atatürk'ün önderliğindeki mücadele başarıya ulaşmasa idi, bugün ezan seslerinin hiç duyulmaz hale gelmiş olacağı topraklarda, O'na, kimbilir hangi emperyalizmin, hangi düşmanın emrinde, sövenler var!.. Paralarıyla, açık ve gizli örgütleriyle, O'nu ve eserini yıkmağa çalışanlar var!.. Buna elbette imkân verilmeyecektir.

İnanıyorum ki, dıştaki ve içteki lâik ve demokratik Cumhuriyet düşmanları aradıkları fırsatı bulamayacaklardır. Atatürk, gelecekten kaygı duyanlara bir gün *"Korkmayın... Mustafa Kemaller 20 yaşında"* demişti. Şimdi, her yaşta milyonlarca Türk, onun emanet ettiği lâik Cumhuriyeti, özgürlük ve demokrasi içinde, koruyup yaşatmak için nöbettedirler.

— Sayın Giritli, Türkiye Cumhuriyetinde lâikliğin gerçekleşmesi acaba hangi olaylar zincirini izlemiştir? Bir diğer ifade ile Türkiye'de "lâik devlet düzeni"nin kurulması yolunda önemli aşamalar neler olmuştur? Bu hususta bize bir özet yapar mısınız?

PROF. DR. İSMET GİRİTLİ — Teşekkür ederim, Sayın Başkan. Değerli konuklar, bana sorulan bu soruyu cevaplandırmak için evvela Atatürkçü lâikliğin nedeni üzerinde durmak istiyorum. Hepimizin bildiği üzere İslâm dini orijinal şekli ile hem akla, hem ilme hem de terakkiye açık bir dindir. Ne var ki müteakip yüzyıllarda birtakım din esaslarına aykırı, birtakım dar yorumcular bu dinin, bu niteliğini adeta saptırmışlardır ve hepimizin bildiği üzere Türk-İslâm dünyası 12. yüzyılda fikir ve

Levent Şahverdi Arşivi

düşüncenin doruğuna ulaşmışken, giderek batı karşısında bu üstünlüğünü kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin neticede "hasta adam" durumuna kadar düştüğünü biliyoruz.

Burada bilhassa Bab-ı Fetva'nın olumsuz tesirlerini kısaca zikretmemiz lâzım. Bazı çarpıcı örnekler hatırlatmakla yetineceğim. Hepimizin bildiği gibi Uluğ Bey gibi, Ali Kuşçu gibi büyük astronomlar yetiştirmiş bir ülkede 1580 yılında Şeyhülislâm'ın verdiği fetva ile İstanbul'da yapılan İstanbul Rasathanesi yıkılıyordu. Bunun gibi II. Mahmut döneminde yürürlüğe sokulan modern tıbbiyede "anatomi dersleri" İslâm cesetlerinden yararlanılmaz şeklindeki bir fetva yüzünden yürütülemiyordu. Bunun gibi 1831 de İstanbul'a dayanmış olan veba salgını karşısında yürütülmek istenilen karantina "Frenk icadıdır" gerekçesi ile tam 7 yıl yürürlüğe sokulamıyordu. En büyük felâketin matbaa alanında olduğu biliyoruz. 1438 de Johann Gutenberg'in Strazburg'da yürürlüğe soktuğu matbaa Türkiye'ye 1494 de museviler tarafından, 1567 ermeniler tarafından 1627 de rumlar tarafından getirildiği halde, efendi millet olan biz ve süper güç olan biz, bu matbaayı ancak 1727 yılında getiriyoruz. Görülüyor ki ve hepimizin bildiği hazin bir gerçek, Vahdettin'in devrin Şeyhülislâmı Dürrüzade Abdullah'dan aldığı birtakım fetvalarla, Millî Mücadele'yi bile baltalamak istediğidir. Oysa Mustafa Kemal hem muzaffer bir komutan, hem de bir çağdaşlaşma lideridir. Osmanlı Devleti'nin müstereddit, lâik olmayan ıslahat girişimleri de maalesef başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İşte bu tarihî tablo karşısında Mustafa Kemal'in çağdaşlaşma modelinin, Mustafa Kemal'in Atatürkçülük olarak ifade ettiğimiz düşünce sisteminin "lâik" olması bir zarurettir. Türkiye'de lâiklik ne zaman gerçekleşmiştir? Hepimizin bildiği üzere, Cumhuriyetin ilk anayasası olan 20 Nisan 1924 Anayasasının ilk şeklinde devletin dininin İslâm olduğu yazılıdır. Bu ancak 10 Nisan 1928 de yapılan bir Anayasa değişikliği ile bu ve diğer dinî hükümler kaldırılmıştır. Peki buna bakarak diyebilir miyiz ki Türkiye'ye lâiklik 1928 de girmiştir? Bu Atatürkçülüğü, Atatürkçü Cumhuriyetin yapısını ve Atatürkçü mücadeleyi ve Atatürkçü mücadelenin, Atatürkçü çağdaşlaşmanın yönlerini anlamamak, çok şekilci bir yaklaşımla meseleye bakmak demek olur.

Lâikliğin ilk aşaması 20 Ocak 1921 de yürürlüğe sokulan ilk Anayasa ile yani Millî Mücadele'nin ilk anayasası ile başlamıştır. Hepimizin bildiği üzere Millî Egemenlik prensibi bu Anayasa ile ilk defa anayasa hukukumuza girmiştir ve millî egemenlik prensibinin anayasa hukukumuza gir-

Levent Şahverdi Arşivi

mesi ile egemenlik bir padişahtan, bir zümreden alınarak millete verilmiştir ve egemenliğin menşeinin gökyüzünde değil, yeryüzünde, milletin iradesinde olduğu söylenmiştir. Burada cereyan eden önemli olaylar var. Meselâ; 1 Kasım 1922'de 306-307 sayılı Meclis kararları ile saltanat kaldırılmıştır ve bu suretle teokratik bir temel kaldırılmıştır. Fakat bundan da önemli bir olay hepimizin bildiği üzere, padişahlıktan 1 Kasım 1922'de ıskat edilen Vahdettin'in 17 Kasım 1922 günü yani sadece 17 gün sonra düşmanların, İngilizlerin Malaya zırhlısına binerek onlara sığınmasıdır. Bunun üzerine bu konu, T.B.M.M.'ne gelmiştir. Devrin Şeriye Bakanı olan Mehmet Vehbi Efendi şeran'da Vahdettin'in halifelikten iskat edilmesi gerektiğine dair bir fetva hazırlamıştır. Bu fetva T.B.M.M.'nin oyuna sunulmalı mıdır, sunulmamalı mıdır diye tartışmalar olmuştur. Mustafa Kemal, bu usul meselesini vesile bilerek kürsüye çıkmıştır ve demiştir ki: "Burada T.B.M.M.'nin, bu Yüce Meclisin onayı lâzımdır" ve gerçekte Vahdettin halifelikten fetva ile değil, T.B.M.M.'nin 18 Kasım 1922 günü verdiği 313 sayılı kararla iskat edilmiştir.

Bunun gibi ve hepimizin bildiği üzere, 3 Mart 1924 tarihi —diğer arkadaşlar ayrıntılı olarak bunun üzerinde duracaklar— lâikliğin gerçekleşmesi bakımından çok önemli bir gündür. 429-430-431 sayılı kanunlarla Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir ve Hilafet kaldırılmıştır. Bu da önemli bir aşamadır. Fakat lâikliğin perçinleşmesi yönündeki bu çalışmalar burada da durmamıştır. 1925 li, 1926 lı yıllarda şapka giyme, giyilmesi hakkındaki kanun, türbe, zaviye, tekkelerin kapatılması ile ilgili kanun, nihayet 1926 da çıkarılan Medenî Kanun, medenî nikâh ile ilgili bütün hükümler bu lâikliği gerçekleştiren hükümlerdir. 1928 ile 1934 arasında yine bir hamle vardır, bir seri kanun vardır. Daha evvel saatin batı esaslarına göre kabul edilmesi yanında, beynelmilel rakamların kabulü, Türk harflerinin kabulü, bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun, bazı lâkapların kullanılamayacağına dair kanunlar. Bunlar hep lâiklik kanunlarıdır. Zaten 1982 Anayasası 174. maddesinde "İnkılâp Kanunlarının Korunması" kenarbaşlığı altında, bu kanunlardan sekizini saymıştır ve bu Kanunların amacının "çağdaş uygarlığa ulaşma ve Türk toplumunun lâiklik niteliğini koruma" olduğunu da vurgulamıştır. Binaenaleyh bu kanunların da Atatürkçü lâikliğin gerçekleşmesinde Türkiye'deki Cumhuriyetin lâiklik niteliğinin gerçekleşmesinde önemli aşamalar olduğuna şüphe yoktur.

Şimdi şu noktaya geliyoruz. Türkiye'de katı bir batı modelinden hareket edenler ve batının mutlak din ve devlet ayrılığından hareket eden

Levent Şahverdi Arşivi

bazı kimseler, meselâ Türkiye'de bir Diyanet İşleri'nin kurulmuş olmasını, Türkiye'de 1982 Anayasasında 24. maddesinde açıkca ifade edilmiş olan din kültürü ve ahlâk öğretiminin yer almış olmasını lâikliğe aykırı görmektedirler. Yani o kadar ileriye gitmektedirler ki bugün bile Türkiye'de lâiklik yoktur demektedirler. Bu da çok dar ve çok şekilci bir yorumdur. Bir kere Atatürkçülük bizzat Atatürk'ün de ifade ettiği gibi bir taklitçilik hareketi değildir. Mustafa Kemal çağdaş uygarlık olarak batıyı model olarak almıştır ama Batıyı körü körüne taklit etmemiştir. Türkiye'nin ihtiyaçlarını bir tarih bilinci içinde, yaşanan ıstıraplı derslerin ışığı altında saptamıştır. Atatürkçü lâiklik böyle dogmatik, Fransa'daki lâikliğin tıpa tıpı aynı olan bir lâiklik değildir. Atatürkçü lâiklik Feyzioğlu'nun da çok güzel vurguladığı ve diğer arkadaşların da ayrıntılarıyla herhalde vurgulayacakları üzere, Türkiye'ye özgü bir lâikliktir. Yani şunu söyleyeceğim. Nasıl bir Atatürk Milliyetçiliği varsa ve bu Atatürk milliyetçiliği ırkçılıktan ve ümmetçilikten ayrılıyorsa, nasıl bir Atatürk devletçiliği varsa ve bu Atatürk devletçiliği nasıl doktriner olan bir takım kolektivizasyona dayanan aşırı sol devletçilik modellerinden ayrılıyorsa, Atatürkçü lâiklik de kendine özgü bir içerik taşıyor. Şimdi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldığı zaman Diyanet İşleri Başkanlığı 1924 yılında kurulmuştur ve diğer bir takım kanunlarda düzenlenmiştir. Son olarak yanlış hatırlamıyorsam 1965 tarih ve 633 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı görev yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yer alması mutlak anlamda din ve devlet ayrılığına ve batının klasik lâiklik modeline aykırı görülse bile, Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygundur. Çünkü memleketimiz dindardır ve Atatürk lâikliği dindarlığa karşı değildir. Atatürk lâikliği demin bahsettiğim bir takım hurafelere batıl inançlara ve dinin, İslâm dininin saptırılmasına ve bilhassa bunun bezirgâncılığına, bunun sömürücülüğüne karşıdır. Onun için devlet bu işi yüklenmiştir. Klasik lâikliği uygulayan memleketlerde olduğu gibi bu iş eğer cemaatlere verilseydi, Türkiye'nin lâiklik ilkesi ve bizzat genç Türk Cumhuriyeti tehlikeye girecekti. Din derslerinin de bu şekilde, bu düşünceyle 1982 Anayasasında devletin denetim ve gözetimi altında yapıldığını biliyoruz. Çok kimse bu maddeyi dikkatle okumamakta ve efendim 1982 Anayasası 24. maddesinde zorunlu din dersleri getirmiştir demektedirler. Oysa 1982 Anayasasının 24. maddesi dikkatle okunursa, görülür ki din kültürü ve ahlâk kültürü dersleri zorunlu derslerdir, fakat din öğretimi ve eğitimi tamamen talebe bağlı veya küçüklerin velilerinin isteğine bağlı bir derstir. Ve pek tabii ki bu milletin dinini öğrenmesi lâzımdır. Bu milletin bunu

Levent Şahverdi Arşivi

sorumsuz yeraltı birtakım kuruluşlardan, kimlerce finanse edildiği belli olmayan kuruluşlardan değil, okul içinde öğrenmesi kadar doğal birşey olamaz. Yani biz Atatürkçü lâikliğin dogmatik ve taklit olmayan bu içeriğini ve bu özelliğini gözönünde tutmalıyız.

Tabii önemli olan Anayasada yer alan bu faaliyetlerin, bu hükümlerin, bu görevlerin, Anayasanın amacına uygun ve titizlikle uygulanmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı çok önemlidir. Fakat Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sadece Anayasanın 136. maddesinde ifade edilmiş olması ve Kanunu olması yetmez. Orada ifade edilen bütün görevlerin titizlikle tatbik edilmesi, bir boşluk yaratılmaması lâzımdır. Yoksa bütün bu iyi niyetler ve hedefler kağıt üzerinde kalır.

Sözlerimi bitirmeden önce daha da ileriye giderek diyeceğim ki; Türkiye'de lâiklik, yani Atatürkçü, Millî Mücadele Hareketinde lâiklik T.B.M.M. kadar eskidir. T.B.M.M.'nin çıkardığı 2 sayılı kanun 24 Nisan 1920 de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunudur. Bu kanunun 1. maddesine çok kısa süre sonra, bir fıkra eklenmiştir ve denilmiştir ki "Din uğruna, din yoluyla devlet güvenliğini ihlâl etmek ve vatandaş arasına fesat ve nifak sokmak da vatan hainliğidir". Yani Atatürk'ün din sömürücülüğüne ne kadar karşı çıktığını, Atatürkçü lâikliğin en önemli unsurunun; bir taraftan din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak, diğer taraftan din ile devleti ayırmak, daha doğru bir deyimle dinin devlet ve fert üzerinde baskısını kaldırmak ve bilhassa —altını vurguluyorum— din sömürücülüğünü kökünden kazımak, vatandaşların kutsal duygularını sömürmemek olduğunu vurgulamak istiyorum. Teşekkür ederim.

— *Sayın Dâver, biliyoruz ki lâik devlette kişiler, din ve vicdan hürriyetine, ibadet hürriyetine sahiptirler. Lâik devlet fertlerin bu hürriyetini sağladığı ve koruduğu gibi, bir din veya mezhep mensuplarının, başka bir din ve mezhep mensuplarına karşı baskı ve tahakkümünü de önler. Bu görüşlerin ışığında bize lâikliğin bu yönü, yani "din ve vicdan hürriyeti"ni içeren niteliği hakkında bir açıklama yapar mısınız?*

PROF. DR. BÜLENT DÂVER — Değerli konuklar, yerinde bir düşünceyle ve kanımca zamanında düzenlenmiş olan bu toplantıda lâiklik ve din hürriyeti gibi son derece hassas ve önemli bir konuda meseleye bilimsel açıdan bakmak ve fikir ve kanaatlerimizi, bulgularımızı açıkça söylemek lâzımdır. Bize göre lâiklik ilkesi, Atatürk ilkelerinin kilit taşıdır ve çağdaş cumhuriyetin vazgeçilmez, geri dönülmez ilkesidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Batıda Din ve *Vicdan Hürriyeti:* Sayın Kocatürk'ün de belirttiği gibi, lâik devletin koruduğu ve gözettiği vicdan ve din hürriyeti çağdaş demokrasilerde temel insan haklarından biridir ve demokratik anayasalarda güvence altına alınmıştır. Ancak, din ve vicdan hürriyetinin gelişmesi ne Batıda ne de Türkiye'de pek kolay olmamıştır. Lâiklik aslında bir batı kurumu olup, batıda uzun asırlar süren şiddetli, hattâ kanlı mücadeleler sonucu ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın kurucusu İsa "Benim hükümdarlığım bu dünyada değildir" ve "Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz" yani "Dünya işlerini krallara, imparatorlara, dünyevî liderlere bırakınız" dediği halde, Kilise, zamanla güçlendikçe, devletin temel yetkilerini ve egemenlik alanlarını devletin elinden almak istemiştir. Tarihte, Papalar ve İmparatorlar kavgası diye bilinen ve Papanın üstün yetkilerini savunan *Kanonistler (Küryalistler)* ile İmparatorların, Kralların haklarını savunan *(Emperyalistler)* arasındaki fikir savaşı batı düşünce tarihinin önemli sayfalarından biridir.

Kilise ile İmparatorlar arasında uzun asırlar süren bu mücadele sonucunda Kilise yenilmiş ve 16. asırdan itibaren Avrupa'da milli egemenlik temeline dayanan bağımsız devletler kurulmaya başlanmıştır. Bu sorunun çok önemli bir yanı daha vardır. O da, uzun asırlar boyunca Batı'da din adına vicdanlara hükmedilmesi ve insanların bu yüzden tarifsiz zulümlere uğratılmasıdır. Ortaçağda insanları bir din veya mezhebe inandıkları yahut inanmadıklarından dolayı işkenceye tabi tutan engizisyon mahkemelerini hatırlayalım. Yine 16. asırda Fransa gibi bir devlette sırf protestan oldukları için 3000 kişinin kılıçtan geçirildiği St. Barthelmy katliamını anımsayalım. Ve yine 16. asırda İngiltere'de "Kanlı Kraliçe" olarak bilinen, koyu katolik I. Mary Tudor'un yaptığı zulümleri düşünelim. Ayrıca yine koyu katolik olan bir başka kraliçenin, İskoçya Kraliçesi I. Mary Stuart'ın protestanlara yaptığı zulmü burada örnek verelim. Mary Stuart'ın acıklı sonu hep hatırlarımızdadır. Bilindiği gibi I. Mary Stuart sonunda İskoçya'da artan düşmanlarından kaçmış ve İngiltere Kraliçesi I. Elisabeth'e sığınmıştı. Bir süre sonra onu hapsettiren I. Elisabeth, en sonunda bahtsız Mary Stuart'ın idam edilmesine karar vermiş ve onu öldürtmüştü. Onun için, insanlık, din adına yapılan bu zulümlerden vicdanlar ve dinî inanışlar üzerine yapılan baskıdan çok yılmıştır ve yine bu nedenle çağdaş anayasalarda din ve vicdan özgürlüğü en başta gelen temel hak ve hürriyetler arasında yer almıştır.

Avrupa'daki din ve mezhep zulmünden kaçan Amerikalı göçmenlerin (Pilgrims Fathers = "Hacı Babaların") torunları ilk iş olarak 18. asrın sonlarına doğru kabul edilen Amerikan Anayasasının Ek 1. Maddesine

Levent Şahverdi Arşivi

devletin bir din tesis edemeyeceğini ve herkesin din hürriyetine sahip bulunduğu ilkesini yerleştirmişlerdi.

İngiltere, bugün, resmen Anglikan Kilisesine bağlı olmakla beraber, herkes için din ve vicdan hürriyetini en geniş anlamda tanıyan bir ülkedir. Bunun gibi resmen Luther mezhebine bağlı, İsveç gibi kuzey İskandinav ülkelerinde de din ve vicdan hürriyeti, yabancılar dahil herkes için tanınan temel bir haktır. Fransa'da din hürriyeti, anayasalarda, ve kanunlarda belirtilmiş ve ayrıca devletin lâikliği ilkesi 1946 ve 1958 Anayasalarında yer almıştır. Fransa'nın bugün din ve vicdan özgürlüğü bakımından hiçbir önemli sorunu bulunmamaktadır. Bilindiği gibi bu ülke 1789 Devriminden sonra dinî tarikatlara karşı cephe almış ve bunları yasaklamışsa da daha sonraları bunların yeniden faaliyete geçmelerine izin vermiştir. Ancak kast şeklinde örgütlenmiş olan ve ayrıca silâhlı bir güce de sahip olan Cezvit tarikatı gibi tarikatları Fransa yasaklamış ve devlet uzun süre bunlara izin vermemiştir. Fransa gibi Norveç de, 1814 Anayasasıyla, Cezvit tarikatını yasaklamışsa da 1956 yılında yapılan bir değişiklikle Cezvit tarikatı hakkındaki bu yasak kaldırılmıştır. Bugün İskandinav ülkeleri, dinî eğitim ve öğretim hakkı, dinî dernek kurma hakkı, dinî toplantı ve tören hakkı gibi din ve vicdan hürriyetinin doğal uzantısı olan hakları en kapsamlı bir şekilde kabul eden devletlerdir.

Batıda din ve vicdan hürriyetinin bu genel tarihî gelişimini kısaca özetledikten sonra İslâm ve Türklerde din ve vicdan hürriyeti konusuna geçelim.

Türklerde Din ve Vicdan Hürriyeti

Batılı düşünürlerin ve bilim adamlarının da doğruladıkları gibi gerek İslâmlar, gerekse genel olarak Türkler ve Osmanlı Türkleri, egemenlikleri altına aldıkları ülkelerdeki halkların dinlerine, dillerine, örf ve âdetlerine karışmamışlar, kiliselere herhangi bir müdahalede bulunmamışlar ve yabancı kökten ve dinden gelen insanlara geniş bir din ve vicdan hürriyeti tanımışlardır. Ünlü Fransız düşünürü Voltaire, Arapların (Müslümanların) İspanya ve Portekiz'e egemen oldukları dönemlerde Hristiyanların din ve vicdan hürriyetine asla karışmadıklarını doğrulamaktadır. Bunun gibi Rönesans çağı düşünürlerinden Campanella da "Güneş Sitesi" (Civitas Solis) adlı eserinde düşünce ve inanç hürriyetine karışmayan, bilâkis saygı gösteren Türkleri övmüş, aradığı "güneş ülkesi"nin belki de Türkiyede bulunabileceğini söylemiştir. Öte yandan Osmanlı Türklerinin İspanya'da engizisyon zulmüne uğrayan Yahudileri 15. ve 16. asırlarda gemiler

Levent Şahverdi Arşivi

göndererek Türkiye'ye getirdikleri, bunlara Türkiye'de yer ve iş verdikleri herkes tarafından bilinmektedir. Sözün kısası, gerek Araplar ve genel olarak Müslümanlar, gerekse Osmanlı Türkleri, siyasete ve devlet işlerine müdahale etmedikçe, ülkelerinde yaşayan yabancılara (Hristiyan ve Yahudilere) en geniş anlamda din ve vicdan özgürlüğü tanımışlardır.

Fakat ne gariptir ki, Hristiyan ve Yahudiler hakkında bu kadar hoşgörülü olan Müslüman ülkelerinde ve Osmanlı İmparatorluğunda, uygulamada, Müslümanlar Hristiyan ve Yahudiler kadar geniş bir din ve vicdan hürriyetine sahip olamamışlardır. Şöyle ki, ilk Dört Halife devrinden başlayarak, daha sonra Emeviler ve Abbasiler zamanında ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda devlet bazı dinî akımlara ve din bakımından temel yönden, "saptıklarını" ileri sürdükleri inanç ve tarikatlara (Rafızilere ve mürtetlere) karşı amansız bir mücadele sürdürmüşlerdir. Büyük sofilerden Nesimi'nin ve En'el Hak diyen Hallac-ı Mansur'un öldürülmesi olayı bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu Yavuz Sultan Selim zamanında Anadolu'nun doğusunda yaşayan şiî kitlelerine karşı pek sert ve amansız davranmıştır. Gerçi Yavuz Sultan Selim'in şiîlere karşı sürdürdüğü mücadelenin altında yine Türk kökeninden gelmekle beraber İran'da bir hanedan kurmuş olan ve şiîliği benimsemiş bulunan Şah İsmail'in bu yörelerdeki etkinliğini ve egemenliğini kırmak ve yabancı bir devlete âlet olabilecek zümreleri etkisiz hale getirmek gibi bir temel devlet düşüncesinin var olduğu söylenebilirse de insanlık vicdanı, din ve mezhep adına, bu çeşit toplu kıyımlara girişilmesini, çağımızda kabul etmemektedir. Bunun yanında Osmanlı Hükümdarları, Anadolu'da sık sık başgösteren ve çok defa dinî, mistik unsurlarla da karışan fakat kökeninde ekonomik ve sosyal bunalımların da yattığı tarikat isyanlarını kan ve ateş içinde bastırmışlardır. Şeyh Bedreddin Simavna'nın ve Kalenderoğulları gibi liderlerin öncülük ettikleri akımlar, bu nedenle amansızca bastırılmışlardır.

Bektaşiliğe gelince, başlangıçta muteber bir tarikat olan ve ilk Padişahların da dahil olduğu ya da öyle gösterildiği ve Yeniçeri ocağının da "resmi" tarikatı bulunan Bektaşilik, 1826 yılında, Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte kaldırılmış ve Bektaşiler amansızca sindirilmişlerdir. Osmanlı devleti ancak Mevlevilik gibi siyaset ve devlet işlerine karışmayan bazı tarikatlara karşı hoşgörüşle davranmış ve bunlara müsamaha etmiştir.

Atatürk ilkeleri ve Din Hürriyeti. Atatürk İnkılâbı (Devrimi) ile birlikte Türkiye'de din ve vicdan hürriyeti konusuna yeni bir yaklaşım gelmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün, günümüzde Atatürk ilkelerinin ve lâiklik hareketinin dini ortadan kaldırmak, din ve vicdan hürriyetini yok etmek için yapıldığını ileri sürenler vardır. Kabul edelim ki, Atatürk ilkeleri ve reformlarıyla birlikte İslâm dininin hukuka ait bölümü ve egemenlik kavramıyla ilgili görüşler kökten değişmiş; hukuk ve egemenlik tamamiyle lâik bir düşünce ışığında dinin etki alanı dışına çıkarılarak yeni bir şekilde anlaşılmıştır. Türk inkılâbı, Türk devrimi, kabul edelim ki, böyle bir ayrıma giderken aslında dinin özüne, inanç ve ibâdete karışmak istememiştir. Bu anlamda din ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldırmak istememiştir. Türkiye'de, bazı ülkelerde olduğu gibi, akıl mâbudu namına âbide dikilmediği gibi, dinin bir afyon olduğuna dair kitabe de yazılmamıştır. Türkiye'de ulusal egemenliğin amacı, iktidarın kaynağını halkta görmek ve bu iktidarın kişi hâkimiyetinden kurtarılıp topluma maledildiği demokratik bir Cumhuriyet kurmaktır. Öte yandan Cumhuriyetin başlangıcında yapılmış olan ve günümüzde batılı anlamda din hürriyeti ve lâiklik kavramıyla pek uyuşmayan, katı sayılabilecek olan bazı sınırlamalar, genç inkılâpları korumak ve o zaman egemen olan tek partiyi güçlendirmek düşüncesinden kaynaklanmıştır denilebilir. Günümüzde, çoğulcu katılımcı bir demokraside, din, lâiklik ve din hürriyeti konusu elbette yeni koşulların ışığında yeniden değerlendirilecektir. Ancak bu yeniden değerlendirme Atatürk ilkelerinin, Atatürk inkılâplarının (devrimlerinin) özünü teşkil eden hür düşünceyi korumak ve halk egemenliğini pekiştirmek, millet iradesinin üstünlüğünü savunmak amacından uzaklaşmayacaktır. Ayrıca dine değil, cehalete ve din adına ileri sürülen safsatalara, dinle hiçbir ilgisi olmayan hurafelere ve dini siyasal amaçlara âlet ederek egemenlik sürdürmek isteyenlere karşı yapılmış olan inkılâpların bir amacının da, her yönden geri kalmış Türk toplumuna taassuptan uzak ilerleme ve gelişme yolları açmak olduğunu hiç unutmayalım.

Benim bu konuda son olarak söyleyeceğim bir başka nokta, bu hassas sorunun çözümünde özellikle aydınlara düşen temel birtakım ödevlerin olduğudur. Aydınlar bilimsel tartışmaların ötesinde din ve devleti, din ve bilimi karşı karşıya maksatlı olarak getirmek isteyenlere âlet olmamalıdırlar. Ayrıca din kisvesi altında gözüken fakat aslında Türk devletini çökertmeye yönelen hareketlere, iç ve dış kaynaklı propagandalara aydınlar kapılmamalıdırlar. Benim kanımca Türk vatandaşı aslında uyanık ve bilinçlidir. Bu zor sorunu, çarpaşık düğümü, zorlamalarla ve biçimsel kanuncu yolların ötesinde, kafaları ve gönülleri aydınlatarak, onları bilgi ile doldurarak çağdaş eğitimi kitlelere yayarak dengeli bir sosyal ve ekonomi politi-

Levent Şahverdi Arşivi

kası izleyerek çözmek gerekir. Çağdaş Türk Cumhuriyetinde böylece lâiklik ve din hürriyeti birbirini tamamlayacak, bu yol devleti ve toplumu esenliğe çıkaracaktır.

Sayın dinleyiciler, beni dinlemekle gösterdiğiniz sabır ve ilgi için teşekkürlerimi sunarım.

— Sayın Kaynar, lâik devlette, devletin siyasî yapısını, hükûmet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları, biliyoruz ki dinî prensipler değil, bunun yerine akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gerçekleri tayin ediyor. Lâiklik bu yönü ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını, dinin devlet idaresine karıştırılmamasını, gerektiriyor. Bu görüşün ışığında, bize, lâikliğin bu hayatî yönü hakkında bir açıklama yapar mısınız?

ORD. PROF. DR. REŞAT KAYNAR — Türk İnkılâbı'nın en önemli temel taşı olan lâiklik kavramı, dinin dünyevî işlere karıştırılmayarak toplum sorunlarının çözülmesinde akıl, bilim ve modernleşme prensiplerinin mürşid olması esasını kapsar. Bu suretle devlet işleri din kurallarından tamamı ile ayrılmış olur.

Lâik devlet, Türkiye Cumhuriyeti için bir hayat meselesidir. Çünkü lâik devlette lâiklik zedelendiği takdirde milliyetçilik zedelenecektir. Milliyetçiliğin zedelenmesi bağımsızlığımızı zedeleyecektir. Bağımsızlığımızın ve milliyetçiliğimizin zedelenmesi demokratik düzeni yok edebilir. Bu itibarla lâiklik inkılâbı önemlidir.

Neden dolayı Atatürk lâikliği getirmiştir? Atatürk neden lâikliğin Türk toplumuna yerleşmesini hedef olarak göstermiştir? Çünkü Atatürk görmüştür ki, modern batı toplumları, düşünce ve bilim hayatını din kurallarının baskısından uzaklaştırıp devlet yönetiminde bilim ve aklı egemen kıldıktan sonra, süratle gelişmiş ülke haline gelmişlerdir.

Türk toplumunun da bağımsızlık ve refaha sahip olması, demokratik düzen içinde yaşamını sürdürebilmesi için batı dünyası gibi modernleşmesini Atatürk şart saymıştır. Buna göre modernleşebilmek için de Türk toplumuna lâikliği uygulamak gerekliydi.

Lâik devlet dine bağlı bir devlet değildir, amma din düşmanı bir devlet de değildir. Asla vatandaşlarına dinsizlik propogandası yapmaz. Yalnız dinin inanç ve ibadete hasredilerek, dünya işlerinin dünyevî iktidarlar tarafından aklın ve bilimin ışığında düzenlenmesini gerektirmeyi amaçlar. Bu esaslar içinde sınırlanan lâiklik hareketi ile Türkiye Cumhuri-

Levent Şahverdi Arşivi

yeti'nde inanç ve ibadet hürriyeti sağlanmış, fakat akıl ve bilim de şeriat baskısından kurtarılmıştır. Devlet yönetimine, dünyevî faaliyetlere şeriat değil, akılcılık egemen olmuştur.

Atatürk bu esasların yerleşmesi ve uygulanabilmesi için, halifeliği kaldırmış, eğitim sistemimizde mektep-medrese ikiliğine Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile son vermiş, şapka giyilmesi kanuna bağlanmış, tekke, zaviyeler ve türbeler kapatılmıştır. 1926 yılında Medenî Kanun kabul edilmiş ve 1928 yılında da Lâtin alfabesine dayanan Türk harfleri kabul edilmiştir.

Atatürk lâikliği yerleştirerek ülkeyi şu tehlikelerden korumak istiyordu: Birincisi şeriatçıların dayandıkları cihat yolunda, gazâ yolunda müslümanları birleştirmek düşüncesini yok etmek gerekirdi. Bu durum ümmetçiliğe yol açardı. Halbuki Türkiye milliyetçidir ve milliyetçi kalacaktır. Ayrıca, şeriat silâhını kullanmak istiyenlerden devleti ele geçirme yoluna sapanların, din silâhı ile üstünlük sağlamaları yok edilecektir.

Bu durum politika hayatında fırsat eşitliğini sağlayacaktır. Bundan başka toplumda ve devlette akılcılık yolunu kesin olarak uygulamak ve devleti akla dayanan kanunlarla idare etmek temel esas olacaktır. Zira lâiklik aynı zamanda akla dayanan bir idarenin yerleşmesidir.

Şu noktayı da belirtmek isteriz ki, tabiatıyla lâiklik dinsizlik değildir. Atatürk lâikliğinin din düşmanlığı olmadığını gösteren belgelerden biri de Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Bu kanun, söz ve ruh itibariyle, halkın din hizmetlerinin ifası vazifesi ile yükümlü memurların yetişmesi için dördüncü maddesi ile ayrı okullar açılmasını emrediyordu. Bu duruma göre din düşmanlığı yapan bir rejim din adamı yetiştirir mi?

Atatürk lâikliğinin din düşmanlığı veya dinsizlik olduğunu iddia etmek, bu hüküm ile çelişki yaratırdı. Bu hükme göre halkın imamlık ve hitabete münhasır hizmetleri din görevlileri eliyle ifa edileceklerdi. Bunlar da İlâhiyat Fakültesinde yüksek diyanet uzmanları eliyle eğitilecek ve böylece aydın ve lâik din adamları ile karşılaşan halkımız inançlarını ve Müslümanlık ibadetlerini sürdüreceklerdi.

Lâikliğin tahrip edilmesini önleyecek ve irticanın hortlamasını giderecek ön önemli silâh lâiklik politikasıdır. İrtica, sadece sözlük anlamıyla belirtilemez. Onun tarih deyimi olarak da bir anlamı vardır. Yakınçağ tarihimize göz attığımız zaman görüyoruz ki irtica "Din Elden Gidiyor", "Şeriat İsteriz" propagandaları ile halkın şuuraltına işlemekte ve birden baskın halinde belirmektedir. Patrona irticaı böyle olmuş, III. Selim'e kar-

Levent Şahverdi Arşivi

şı irtica böyle olmuş, 31 Mart irticaı böyle olmuş ve Cumhuriyet dönemindeki Şeyh Sait irticaı ile Kubilay olayı böyle baskın halinde ortaya çıkmıştır.

Demek ki irticaı olayları karşısında hiçbir zaman tedbirsiz kalmamak zarureti vardır. Lâikliği muhafaza edebilmek için Atatürk büyük Nutkunda demiştir ki: "Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden sıyrılarak, hakikî ilim ve teknoloji ışıkları ile musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır". İşte din oyunu aktörlerinin doğrudan doğruya izale edilmesi için gereken tedbirlerin alınması bir zaruret olarak karşımıza çıkıyor. Teşekkür ederim.

— *Sayın Eroğlu, biliyoruz ki lâik ve çağdaş bir devlet olabilmenin gereklerinden biri de eğitimin lâikleştirilmesidir. Bu sebepledir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben eğitimin millî ve lâik karakter kazanması bakımından büyük atılımlar yapılmıştır. Esasen, gerek Anayasamızda, gerekse millî eğitimle ilgili temel kanunlarımızda eğitimin Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre yürütüleceği belirtilmektedir. Konuya bu açıdan eğildimiz zaman "Tevhid-i Tedrisat" yani "Eğitim Birliği" Kanunu'nun lâik öğretim açısından yeri ve önemi nedir?*

PROF. DR. HAMZA EROĞLU — Lâik eğitim öncelikle öğretim personelinin ve ders programlarının lâikliğini içerir. Öğretim personelinin lâikliği ile din adamlarının (hademe-i hayratın) devlet memuru olamamaları sebebiyle okullarda din dersi verememeleri anlaşılır.

Eğitim herşeyden önce bir kamu hizmetidir. Halkın eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen vazifesidir. Bu hizmet ya bizzat devlet eliyle görülür veya devletin gözetim ve denetiminde bulunur.

Eğitim kişilere, doğal ve toplumsal çevrelerini tanımak ve bilinçli hareket etmek imkânını vererek onların birey olarak refah ve mutluluğunu artırır. Eğitim, kişileri toplum hayatına ve şartlarına uygun insanlar olarak yetiştirir ve onların toplumsal ve siyasî hayatta yapıcı bir unsur olarak görev almasını sağlar.

Eğitim önce bir sistemdir. Bunun toplum içindeki yerini belirtmek gerekirse, eğitim sistemi toplum sisteminin bir parçasını, O'nun bir alt yapısını teşkil eder. Eğitim sistemi ile toplum sistemi arasındaki ilişki, eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmesi, toplumların özelliğini taşıması ile belirlenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğitim dinî ve millî eğitim olmak üzere iki yönü ile görülür. Dinî eğitim ile millî eğitim arasında belirli farklar vardır.

Dinî eğitimde, öğretim, Allah ile kişi arasındaki ilişkilere hizmet amacına yöneliktir. Dinî eğitim, yalnızca manevî bir heyecan ve his doğurmak ister, maddeyi inkâr eder.

Millî eğitim, gerçek ve ideal bir şekilde vatandaş eğitimidir. Millî eğitimde kişinin Allah'la ilişkileri kendi vicdanına ve takdirine bırakılmıştır. Millî eğitim, insan, vatan ve dil gibi objektif ve maddî esaslardan doğan bir ruh telkin eder. Millî eğitim lâik bir eğitimdir.

Atatürk'e göre, eğitimde lâiklik ilkesi, eğitimin dinî makamların etkisinden kurtarılarak, devletin denetimi altına alınmasını ve eğitim ve öğretimin amaçları ile muhtevasının da dünyevî gereklere uygun olarak düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Bizde millî eğitim hizmetleri, Millî Eğitim Bakanlığı'nca yerine getirilir.

Her ülkede uygulanan eğitim sistemi, o ülkenin geleceği ile ilgilidir. Bu bakımdan gelecek kuşakların eğitilmesi, önemli bir kamu hizmeti sayılarak, toplumun amacına uygun olarak yönlendirilir.

Osmanlı eğitim sistemi, dinî devlet anlayışına uygun olarak düzenlenmişti. Osmanlı eğitim sistemi yeni kurulan millî devletin amacına hizmet etmekten çok uzaktı.

Mustafa Kemal Paşa, 16 Temmuz 1921 de, ilk Maarif Kongresi'nde Sakarya Meydan Muharebesinin cereyan edeceği günlerde konuyu ele almış ve şöyle dile getirmiştir: "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihî tedenniyatında (gerileme) en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbdan gelebilen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü deha-yı milliyemizin tam inkişafı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir".

Atatürk, millî kurtuluşun da hedefini millî terbiyede bulmaktadır: "Efendiler; yeryüzünde üçyüz milyonu mütecâviz İslâm vardır. Bunlar, ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevî terbiye ve ahlâk onla-

Levent Şahverdi Arşivi

ra bu esaret zincirini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi vermemiştir, veremiyor; çünkü hedef-i terbiyeleri millî değildir".

Atatürk'ün anlayışına göre millî terbiye, akılcı, gerçekçi, tecrübeci bir öze dayanır.

Yeni devlet, modern devlet, millî bir karakter taşıyan öğretim ve eğitim sistemine yönelmiştir. Türk kültürünün lâikleştirilmesiyle, hurafelerden, batıl itikatlardan uzak hür bir zekâ disiplini kurmak amaç edinilmiştir. Medrese zihniyetinden ve skolostik düşüncenin dar kalıplarından uzak gerçekçi, tercübeye ve ilmî görüşe dayanan bir öğretim ve eğitim sistemi Cumhuriyet eğitimimizin temel amacı olmuştur.

Bu genel açıklamadan sonra Tevhid-i Tedrisat Kanununa geçiyorum.

3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, eğitim birliği bir sistem olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Yeni Türkiye'nin kültür hayatında çok önemli bir başarı sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, aslında büyük bir kültür hamlesidir. Eğitimin birleştirilmesi ile, özellikle XIX. yüzyıl sonlarından beri Türkiye eğitiminde görülen medrese ve mektep diye devam eden ikiliğe son verilmiştir. Dinî otoritelerin devlet otoritesinden ayrılmasına paralel olarak öğretimin de lâikleştirilmesi bu kanunla sağlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet kuşaklarının hurafelerden ve yabancı fikir ve tesirlerden uzak, millî bir terbiye sistemi ile yetiştirilmesi imkânı da elde edilmiştir. Millî terbiye sistemi ile yetiştirilme, millî kültür birliğinin de vücut bulmasına imkân vermiştir.

Öğretim kurumlarının birleştirilmesi ve bir millî eğitim sisteminin uygulanması, ülkenin bütünlüğü ve birliğine de hizmet etmiştir. Din eğitimi alanında meydana gelecek boşluğun çaresi ise, Kanunun dördüncü maddesi ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından İlâhiyat Fakültesi ile İmam Hatip Mektepleri açılması ile sağlanacaktı.

Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul Dârülfûnununda İlâhiyat Fakültesini ve İmam Hatip okullarını açmıştır. Bir süre sonra kapanan bu kuruluşlar, daha sonra, 1949 yılında tekrar Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesine göre hizmete girmiştir. İmam Hatip okulları olarak açılan bu eğitim kuruluşları daha sonraları, İmam-Hatip Liseleri hüviyeti ile meslekî ve teknik eğitim içinde yer almış bulunmaktadır. Meslekî ve teknik öğretimde öğrenci sayısı 1983 yılında 541.157 dir. Lise düzeyinde eğitim gören meslekî teknik öğretimin, klasik liselerle karşılaştırıldığında yüzde olarak

Levent Şahverdi Arşivi

yeri bir hayli kabarıktır ve % 42 yi bulmaktadır. Meslekî ve teknik öğretim gören öğrencilerin % 41'i ise İmam-Hatip Liselerine mensuptur. Şu anda Türkiye'de 375 İmam-Hatip Lisesi mevcuttur. 1982-83 yılı istatistik bilgilerine göre, öğrenci sayısı da 219.931 dir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken bir gerçek, İmam-Hatip Liselerinin kapasitelerinin, toplumun ihtiyacının çok üstünde oluşudur. Bu durum ise eğitim plânlamasına ters düştüğü gibi, eğitim sisteminin bir parçası olan istihdam sorununa de ters düşer. Ayrıca İmam-Hatip Liselerinden mezun olanlar, imam-hatip gibi mesleklere pek fazla teveccüh göstermemekte, hizmet için köylere ve küçük kasabalara gitmemektedirler. Bunun sonucu olarak da yeterli eğitim görmemiş kimseler tarafından din hizmeti yerine getirilmektedir. Bu tür bir davranış ise eğitim sisteminin amaçları ile bağdaşmamaktadır. Belirlenen hedefin dışında istihdam, eğitim hizmetinin yerine getirilmesini engellemektedir.

İmam-Hatip Liseleri konusunda müşahede ettiğimiz bir diğer önemli nokta da, İmam-Hatip Liselerinden mezun olanların, üniversite giriş imtihanlarına katılarak yükseköğrenim imkânlarına kavuşmalarıdır. İmam-Hatip Liseleri mezunları yalnız İlâhiyat Fakültelerine değil, üniversitelerin çeşitli fakültelerine girebileceklerinden, adeta klâsik liselerle bir rekabet havası içinde bulunmaktadırlar. Bu durum öğretimin birliği ve bütünlüğü ilkesini zedelediği gibi Tanzimattan sonra ikili mektep-medrese zıtlaşmasını da meydana getireceğinden çok tehlikeli görülmektedir. Bu durumun ayrıca toplumda huzursuzluğa sebebiyet vereceği de üzüntü ile müşahede edilmektedir.

Meslekî ve teknik öğretiminin amacı, esas itibarıyla orta öğretimle, meslekî ve teknik eleman yetiştirerek toplumun ihtiyacını karşılamaktır. Meslekî ve teknik öğretimin içinde yer alan İmam-Hatip Liseleri ise bu amaçdan uzaklaşmakta, üniversitelere girmek imkânlarına da kavuşarak üniversite giriş yollarını kısmen de olsa tıkayarak üniversiteye girişte yığılmalara sebebiyet vermektedir. Şayet İmam-Hatip Liselerine sadece İlâhiyat Fakültelerine giriş imkânı sağlanmış olsa idi, ne klasik liselerle İmam-Hatip Liseleri arasında bir rekabet veya zıtlaşma doğacak, ne de üniversite giriş imtihanlarında belirli bir ölçüde yığılma da önlenmiş olacaktır.

Konunun özellikle, öğretimin birliği ilkesine ters düşen yönü, çeşitli açılardan ifade edilebilir ve değerlendirilebilir.

İmam-Hatip Liseleri din dersleri ağırlıklı liseler olduğundan, din dersleri dışındaki dersler ister istemez ihmale uğramaktadır. Bu öğrencilerin

Levent Şahverdi Arşivi

amaç dışı hizmet ve vazife görmeleri de toplumda bir rekabet ve zıtlaşmayı doğurmaktadır. Medrese mektep rekabeti, bu defa Millî Eğitim Bakanlığı'nın çatısı altında sürüp devam etmektedir. İmam-Hatip Liseleri, belirli çevrelerin okul yaptırma ve açtırma kampanyalarını da teşvik ederek, bir sistem olarak eğitimimizi de yolundan saptırmaktadır. Millî eğitim hizmeti de böylece esas amacından uzaklaşmaktadır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilgili bir diğer önemli konu da Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın denetimi dışında açılan gizli Kur'an kursları ile özel amaçlara hizmet edecek şekilde kurulan öğrenci yurtlarıdır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, öğretimin birliğini ve bütünlüğünü öngörmektedir. Bu birlik ve bütünlük örgün ve yaygın eğitim içinde hem geçerli hem de zorunludur. Din öğretimi amacı ile Kur'an kurslarının açılması, bizde bir Devlet hizmeti sayılmıştır. Bu hizmetin denetimden uzak, başıboş bırakılmış olması, hizmetin amaç dışı yönlenmesine sebep olmaktadır. Böylece millî eğitim dışında bir de dinî eğitim görülmektedir.

Bu konu Anayasamızın 42. maddesinin 3 üncü fıkrasında yer almakta, "Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz", denilmektedir. Bu hüküm kesin olarak gizli Kur'an kursları ile özel maksatlı öğrenci yurtlarının açılmasını men etmektedir.

Türkiye'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu, öğretimin ve eğitimin birliğini sağladığı gibi, onu sistemleştirmiştir. Öğretimin ve eğitimin birliği ve bütünlüğü modern bir eğitim sistemi olarak ileri ülkelerde uygulanmaktadır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1961 ve 1982 Anayasalarında da, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarmayı amaçlayan kanunlar arasında yer almış ve hem 1961, hem de 1982 Anayasalarımızda inkılâp konuları olarak öngörülmüştür.

Tevhid-i Tadrisat Kanunu, bizde lâik öğretimin temel yapısını oluşturmuş, lâik devleti koyduğu kuralların özelliği ile modern bir yapıya kavuşturmuştur.

—Sayın Mumcu, Atatürk İnkılâbı'nın önemli bir yönünü de Cumhuriyet devrinde Türk kadınına tanınan haklar, yani kadın hakları oluşturuyor. Siz, bize Türk kadınına tanınan bu hakların lâik toplum düzeni yönünden önemi hakkında bir açıklama, bir yorum yapar mısınız?

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. AHMET MUMCU—Teşekkür ederim. Vakit oldukça geciktiği için ben sabrınızı fazla taşırmadan kısa bir açıklama ile sayın Başkanımızın sorusunu cevaplandırmaya çalışacağım. Buraya kadar yapılan konuşmalarda lâiklik ilkesinin çeşitli unsurları değerli konuşmacılarımız tarafından dile getirildi. Unsurların belki en önemlilerinden biri sayın Feyzioğlu'nun da belirtiği gibi lâiklikle din ve inanç özgürlüğünün, vicdan özgürlüğünün yanyana yaşayabilmesi yani hiç bir biçimde çatışmamasıdır; Bunlar iç içe girmiştir. Lâikliğin esası belki din ve vicdan özgürlüğüdür. Şimdi özgürlükler bir bütündür. Siyasal özgürlükler, bunların içinde bulunan temel haklar hepsi bir bütün oluşturmaktadır. Modern demokratik bir toplumda özgürlüklerden yararlanabilmek için mutlak olarak eşitlik lâzımdır, vatandaşlar arasında. Kanun karşısında eşitlik, fırsat eşitliği, her bakımdan eşitlik ve hiçbir bakımdan belli bir grup vatandaşa belli özellikleri dolasıyla ayrıcalık tanımama..

Bunun için de kuşkusuzdur ki ilk önce kadın ve erkeğin hukuk açısından eşit olması gerekiyor. Evet, bir toplumun yarısını oluşturan kadınlar, erkeklerle eşit tutulmazlarsa o toplum kendini istediği kadar demokratik olarak nitelendirsin, kendisini istediği kadar çağdaş, ileri bir model içinde gördüğünü söylesin, demokrasiden bahsetmek sözkonusu olamaz. Amacımız zaten demokrasidir. Türk toplumunun yöneldiği hedef demokrasidir. O yüzden de demokrasiyi gerçekleştirebilmek için eşitlik ilkesini tam anlamıyla dikkate almamız ve kadın erkek arasında eşitsizlik yaratan, yaratabilen her türlü etkeni ortadan kaldırmamız gerekir. Aslında cinsiyetler arasındaki eşitlik yalnız bizde değil, dünyanın uygar ülkelerine dahi yeni girmiş sayılır. Fransız ihtilâline kadar, bırakınız kadın erkek arasındaki eşitliği, erkekler arasında da eşitlik yoktu. Kadınların hukuk açısından hakları yok denecek kadar azdı. İlk önce Fransız ihtilâlinden sonra siyasal özgürlükler tanınırken, yurttaşlara, modern devletin yurttaşlarına adım adım erkekler arasındaki eşitsizlikler giderilirken, kadınlara da ilk önce özel hukuk alanında, yani günlük hayat ilişkilerini düzenleyen konularda bazı haklar tanınmış, kadınla erkek o düzeye getirilmiş, o düzeyde eşit bir duruma getirilmiş, ancak siyasal bakımdan kadının devlet görevine tam anlamıyla katılabilmesi, seçme ve seçilme özgürlüğüne sahip olabilmesi en modern toplumlarda dahi, sözgelimi demokrasinin beşiği olan İngiltere'de 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Bu bakımdan kadınla erkek uzun süre eşit değildi. Bunun demokrasilere tam olarak yansıması oldukça yeni bir olay olduğu için Türk İnkılâbında lâiklik ilkesi ile birlikte gözönüne alınması gerekli olan eşitlik olayının gerçekten toplumumuza oldukça

Levent Şahverdi Arşivi

mükemmel ve tam bir şekilde Atatürk'ün sayesinde sokulduğunu kabul etmekte büyük bir isabet vardır.

İslâmiyet kadın hakları konusunda büyük bir reform hatta bir devrim yaptı Arabistan'da. Arap kadını İslâmiyete kadar hiçbir hakka sahip değildi, bir köle derecesindeydi. İslâmiyet belki pek çok toplumda kadının sahip olduğu durumu çok daha üstün bir hale getirmiştir. Kadını hak sahibi yapmıştır, pek çok haklara kavuşturmuştur. Fakat öylece kalmıştır.

Biraz önce anlattığım Fransız ihtilâli ile birlikte başlayan kadın erkek arasındaki eşitliğe doğru giden adımlar, islâm hukukunun siyasal düşüncesi içine girememiştir. Öyle ki 20. yüzyılın başında İslâm hukukunun egemen olduğu ülkelerde İslâm kadını her bakımdan kendi çağdaşı olan batı demokrasilerindeki kadından çok daha geri olduğu gibi özel hukuk alanında da erkekle arasında çağdaş devlette bulunmaması gerekli eşitsizlikler vardı. Bu yalnız siyasal haklar konusunda değil, özel hukuk açısından, daha da önemli, günlük ilişkileri düzenleyen kurallar açısından da söz konusudur. Sözgelimi miras hakkı, mahkemede tanıklık yapmak hakkı, evlilik konusundaki eşitsizlik ise her bakımdan çarpıcıydı, burda tekrar etmeme gerek yok, hepimiz biliyoruz. Türk inkılâbı lâiklik ilkesini gerçekleştirirken bu ilkenin, bir özgürlükle bağlandığı, inanç özgürlüğü ile bağlandığını düşünmüş, bunu sağlayabilmek için de kadın ile erkek arasındaki hem özel hem kamu hukuku açısından, gerekli eşitliği sağlamıştır. Son günlerde ne yazıktır ki, Türk inkılâbının temel ögesi olan lâiklik dolayısıyla kazanılan kadın haklarını, gene kadınlarımız yoluyla bir miktar da olsa geriye götürme akımları var. Bu ortaya çıktığı takdirde ve bu akımlar gerçekleşme yoluna girdiği takdirde kadın-erkek eşitliği ortadan kalkabilir ve lâiklik ilkesi bu açıdan büyük ölçüde zedelenebilir. Biraz önce sayın hocam Eroğlu, Tevhid-i Tedrisat yasasının uygulamasında görülen bazı aksaklıklardan bahsetti. Yasanın ters uygulanması da kadın-erkek eşitliğini hırpalayıcı niteliktedir. O yüzden kadınlarımız Türk inkılâbıyla getirilen bu eşitliğe son derece dikkatle ve ciddiyetle sarılmalıdırlar ve bırakınız geriye dönmeyi hukumuzda bugün bazı önemsiz sayılabilecek konularda bile kadın-erkek arasında birtakım eşitsizlikler doğuran düzenlemeleri de kaldırtmak zorundadırlar. Böylece çağdaş, demokratik, çoğulcu toplum bütün fonksiyonlarıyla işlemeye başlatılabilir. Çok teşekkür ederim.

—Sayın Özbudun, lâikliğin asla din düşmanlığı, dinsizlik, dine saygısızlık olmadığı açık ve belli. Buna rağmen zaman zaman bazı yanlış kanaatlara, maksatlı propagandalara tanık oluyoruz Gerçeği belirleme bakımından siz bize, lâik

Levent Şahverdi Arşivi

devletin dine bakış açısı, dine karşı tutum ve davranışı nedir? bu hususlarda bir açıklama yapar mısınız?

PROF. DR. ERGUN ÖZBUDUN—Sayın Başkan, aslında sorunuza verilecek cevabın çok basit olması gerekir. Lâik devlet; devlet ve din işlerinin birbirinden tamamen ayrıldığı, devletin, vatandaşların dinî inanç ve ibadetlerine hiçbir şekilde müdahale etmediği, devlet yönetiminin de din kurallarına bağlı ve dinî kuruluşların etkisinde olmadığı bir yönetim sistemidir. Lâik bir devlet, belli bir dinin kurallarını vatandaşlarına benimsetmek ve uygulatmak için çalışamaz; özellikle, bu yönde zorlayıcı kurallar koyamaz. Nitekim Anayasamıza göre, "kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz" (m. 24).

Görülüyor ki, lâikliğin dinsizlik olduğu propagandasını yaymaya çalışanların görüşlerinin aksine, gerçek din hürriyeti ancak lâik bir devlette gerçekleşebilir. Çünkü ancak böyle bir devlette kişiler, hiç bir dış zorlama olmaksızın, dinlerini seçebilirler ve bu dinlerin gereklerini —diledikleri ölçüde— yerine getirebilir veya istemiyorlarsa, getirmezler. Birtakım iddiaların aksine, lâik devlet vicdanları baskı altına almaz; tam tersine, vicdanları hukukî ve sosyal baskılardan kurtararak, vicdan hürriyetini gerçekleştirir. Lâik devlette din hürriyeti, belli bir dine inanma ve onun ibadet gereklerini yerine getirme hürriyetini ifade ettiği gibi, kişinin isterse hiçbir dine inanmama ve hiçbir dinin ibadetlerini yerine getirmeme hürriyetini de kapsar. Lâik devlet, ne dine bağlı (teokratik) bir devlettir, ne de çağdaş Marksist-Leninist devletler gibi dini zararlı bir "afyon" sayan ve kâğıt üzerinde din hürriyetini tanısa bile ideolojisiyle vatandaşlarına dinsizliği telkin eden din aleyhtarı bir devlettir. Lâik devlet, dine karşı olmadığı gibi, kendisinde vatandaşları daha dindar kılma gibi bir görev de görmez. Lâik devlet, dine bir kişisel vicdan sorunu olarak bakar; insanların inanç ve ibadetlerine karışmaz; bu inançları şu veya bu yönde şekillendirmeye çaba göstermez. Nitekim Atatürk'e göre, "din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz."

Konu bu kadar açık olduğu halde niçin lâiklik üzerindeki tartışmalar, hatta zaman zaman bir sağırlar diyaloğunu andırır biçimde sürüp gitmektedir? Bildiğimiz kadar, lâiklikten yana olan hiç kimse, ne dün, ne bugün, devletin dinî inanç ve ibadetlere müdahale etmesini, gerçek dindarların

Levent Şahverdi Arşivi

rencide edilmesini ve horlanmasını savunmuştur. Öyleyse sorun nedir? Kimse, dinî inanç ve ibadet hürriyetine karşı olmadığına göre, anlaşmazlık nereden kaynaklanmaktadır?

Sorunun çok önemli bir boyutu, bazı köktenci İslâmî akımların, konuya sadece bireysel inanç ve ibadet hürriyeti açısından bakmayı reddetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu akımlara göre, İslâmiyette din ve devlet işleri birbirinden ayrılamaz. İslâmiyet, şeriat demektir. Bir Müslümanın görevi, sadece birey olarak dinî inanışının gereklerini yerine getirmek değil, aynı zamanda İslamî devletin kurulmasına da çalışmaktır. Bu köktenci akımların kendilerine varsaydıkları "tebliğ" görevi, onları böyle bir İslâmî (şer'î) devlet propagandasına aktif şekilde katılmakla yükümlü kılmaktadır.

Böyle bir anlayışın, söz konusu akımları açıkça Anayasa dışına çıkardığında kuşku yoktur. Anayasamıza göre (m. 24) "kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî kişisel çıkar yahut nüfus sağlama amacıyla her ne suretle olursa olusun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz." Ayrıca, gene Anayasanın 24'üncü maddesi (f. 2) ibadette bulunma, dinî âyin ve törenler yapma hürriyetini, Anayasanın 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, tanımıştır. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması ile ilgili olan 14 üncü madde, ihtiva ettiği diğer yasakların yanında, hiçbir temel hak ve hürriyetin "din ve mezhep ayrımı yaratmak" amacıyla kullanılamayacağını da hükme bağlamıştır. Dinî (teokratik) bir devlet, zorunlu olarak, o dinin veya mezhebin mensubu olanlarla olmayanlar arasında ayrım ve eşitsizlik yaratacağından, ibadet hürriyetinin böyle bir devlet kurma amacıyla kullanılmasına imkân yoktur. Anayasamızın bu açık hükümleri karşısında, dinî devlet kurma amacına yönelik propaganda ve telkin faaliyetlerini, dinî inanç ve ibadet hürriyetinin meşru bir unsuru olarak görmek elbette mümkün değildir.

T.C. Anayasasının bu açık hükümleri dışında, demokrasi teorisi ve demokratik rejimin niteliği de, aynı sonuca varmamızı zorunlu kılmaktadır. Demokratik rejimin, kendisini yıkmayı amaçlayan demokrasi aleyhtarı akımlara karşı meşru savunma hakkı mevcuttur. "Hürriyeti yok etme hürriyeti"nin tanınamayacağı, İnsan Hakları Evrensel Demecinde de kabul edilmiştir. Dinî bir devlet, niteliği gereği olarak, ne gerçek anlamda çoğulcu, ne gerçek anlamda hürriyetçi olabilir. Dinî bir devlet, kendi felsefesine

Levent Şahverdi Arşivi

karşı olan siyasal akımlara meşruluk tanıyamayacağı için, böyle bir sistemde demokrasinin vazgeçilmez şartı olan siyasal iktidarın serbest seçimlerle el değiştirebilmesi unsuru da gerçekleşemez. Kısacası toplum, demokrasiye karşı olan böyle bir sistemi barışçı yoldan değiştirebilme imkânına sahip değildir.

Türkiye'de lâiklik konusunda bir oydaşmaya, bir "consensus"a ulaşılması gerektiği inancına katılıyorum. Ancak bence bu oydaşma, sadece Atatürkçü lâiklik anlayışı çizgisi üzerinde gerçekleşebilir. Diğer bir deyimle, bireysel düzeyde dinî inanç ve ibadet hürriyetine tam ve mutlak saygı, lâik devletin yerine dinî devleti geçirmeyi amaçlayan örgütlü hareketlere karşı ise kesin ve kararlı mücadele...

PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK—Panelimize konu olan "lâklik ilkesi" değerli bilim adamlarımızın görüşleriyle çeşitli yönlerden aydınlanmış bulunuyor.

Bu görüşlerin ışığında sonuç olarak şunu söyliyebiliriz ki lâiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri olma niteliği yanında, Büyük Önder Atatürk'ün, milletimize gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine erişme hedefinde de en önemli aracı oluşturmaktadır.

Unutmamalıyız ki çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak, uygarlık dünyasında yerimizi almak, ancak gerek zihniyet gerekse kurumlar açısından çağdaş uygarlığın tüm gereklerini yerine getirmekle mümkündür. İşte Atatürk ilke ve inkılâplarının Türk toplumu için kaçınılmazlığı, vazgeçilmezliği, milletimizi, uygarlığın gereklerini yerine getirme gibi büyük bir hedefe yöneltmesi sebebiyledir. Zira Atatürkçülük, çağdaşlaşma yolunda daimî bir atılımın, daimî bir gelişmenin içinde olmamızı gerektirmektedir. Bize bu gelişmeyi, bu ilerlemeyi hazırlayacak ortam ise lâik devlet ve lâik toplum düzenidir. Bu sebepledir ki, gelişen, ileriye giden bir Türkiye'de bütün ilerlemeler Atatürkçü düşünce ışığında, Atatürk ilke ve inkılâplarının kendisine zemin oluşturduğu lâik ve demokratik toplum düzeni içinde gerçekleşecektir; gerçekleşmelidir. Çünkü uygarlık yolu budur; çünkü çağdaşlaşma yolu buradan geçmektedir.

Panele katılan değerli bilim adamlarımıza Atatürk Araştırma Merkezi adına teşekkür ederken, yüksek heyetinizi de şahsım ve arkadaşlarım adına tekrar saygı ile selâmlıyor ve paneli kapatıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MECLİS

Ord. Prof. Dr. SADİ IRMAK

SUNUŞ

Atatürk ve Meclis (özellikle ilk Meclis) ilişkilerini konu alan bu mütevazı inceleme, tarih yazmak ve tarih ölçüsünde hükümler ortaya koymak iddiasını taşımamaktadır. Ancak, ileride bu cidden büyük ve çağ açıcı dönemin objektif tarihinin yazılmasında yararlı olabilecek belge, yaşantı ve izlenimlerini o dönemi yaşamış, başlıca otoritelerini tanımış ve bazılarıyla siyasî hayatta işbirliğinde bulunmuş bir gözlemcinin, o dönem belgelerinden, başta Meclis açık ve gizli oturumların tutanakları ve kişisel izlenimlerimden edindiğim görüşleri kapsamaktadır. Son derece ilginç ve memleketimiz için olduğu kadar, insanlığın kaderinde çığır açmış olan o dönemi yansıtabilmek için şu konuları incelemek gerekir:

A — Türk milletini bir Millî Mücadeleye girişme zorunluğuna götürmüş olan sebepler;

B — Atatürk'ü bu Millî Mücadelenin önderliğine yüceltmiş olan faktörler;

C — Birinci Meclisin kurulmasına kadar geçen olaylar;

D — Birinci Meclisin yapısı, hüviyeti, önderle işbirliği, yarattığı başlıca eserler;

E — O dönemde yurdun ve dış dünyanın durumu ve koşulları;

F — O dönemin başlıca şahsiyetlerinin kimlikleri (tabiatıyla Atatürk'ün yakın çevre şahsiyetlerine öncelik tanınmıştır).

İddiasız da olsa, böyle bir incelemenin o dönemi yaşamış birisi tarafından yazılmasının başlıca güçlüğü, kişisel görüşlerden mümkün olduğu kadar uzaklaşarak objektif kalabilmektir. Buna çok gayret ettiğimi söyleyebilirim. Bu zorluğa rağmen incelemeyi bir görev yükümlülüğü ile ortaya koymak gereğini duydum. Çünkü o dönemi yaşamış olanlar gün geçtikçe azalmaktadır. Bu nedenle anıların ve gözlemlerin gelecek kuşaklara iletilmesi, görev olarak ortaya çıkmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MECLİS

Goethe der ki; "En mutlu insan, ömrünün başıyla sonunu düz bir çizgide birleştirebilendir." Bu deyime, dünya tarihinin yaratıcı simalarından Atatürk en lâyık olandır. 1923'de gerçekleştirdiği kayıtsız şartsız bağımsız, ilerici millet egemenliği gerçeğini 1907'de aynıyla tasarlamış olduğunu şu belgeden açıklıkla anlıyoruz.

O tarihte Selânik'te tanıdığı bir Türkolog olan Malikof'a şunları söylemiştir.*

"Gün gelecek şimdi hepimizin hayal sandığınız reformları ben gerçekleştireceğim. Mensup olduğum millet bana inanacaktır.

Sultanlık kaldırılmalıdır, devletin yapısı mütecanis bir temele dayandırılmalıdır. Din ile devlet birbirinden ayrılmalıdır. Doğu medeniyetinden ayrılıp Batı medeniyetine yönelmek zorundayız. Erkekle kadın arasındaki farkı kaldırmalıyız. Böylece yeni bir toplum düzeni kurmalıyız. Batı uygarlığına girmemizi zorlaştıran yazıyı kaldırmalıyız. Latin alfabesi kabul etmeliyiz. Kıyafetimize kadar her noktada Batıya yönelmeliyiz. Emin olunuz ki bir gün bütün bu hedeflere ulaşacağız."

Bu tarihten tam bir yıl önce de Mustafa Kemal sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a ilerde Misâk-ı Millî'de gerçekleştireceği vatan haritasının sınırlarını çizmişti. Mustafa Kemal 1919'da da Erzurum Kongresi günlerinde Mazhar Müfit'e Türkiye'nin bir cumhuriyet olacağını "millî sır olarak" tevdi etmişti.

Bütün bunlar gösteriyordu ki Mustafa Kemal, ömrünün başıyla sonunu hiçbir zikzaka yer vermeden düpedüz bir çizgide birleştirebilmiştir.

Bu olağanüstü görünüş mutlu bir rastlantı mıdır, yoksa yılmaz bir azmin, görülmemiş bir inanç ve gayretin sistemli bir ürünü müdür? Şüphe yok ki, bu ikincisidir. Şimdi bu muazzam eseri yaratmış olan insanın başarısını sağlayan zihnî ve ruhî faktörlere bir göz atalım:

1 — Mustafa Kemal, bir meşruiyetçidir. Ona göre meşruiyetin temeli, millet iradesidir. Bu iradeye dayanmayan her girişim, meşruiyet dışıdır. Onun için gençlik çağından itibaren daima millî iradeye dayanmayı temel hedef olarak almış ve bu iradeyi yansıtmayan her girişimin karşısında yer almıştır. Millî iradeden çok uzaklaşmış olan padişahlık rejimine bu sebepten

* Sadi Irmak, Atatürk (Bir Çağın Açılışı), 1986, s. 2

Levent Şahverdi Arşivi

karşı çıkmış, yine aynı sebeple, platonik de olsa, büyük ve tehlikeli bir maceraya girişen Enver Paşa rejiminin ve İttihat ve Terakki'nin karşısında yer almaktadır.

1919'da Anadolu'ya geçtiği zaman arkasında Çanakkale zaferi vardı ve milletimizin hemen tek ümidiyle Anadolu, kayıtsız şartsız ona bağlanmaya hazırdı ve başlıca askerî güçlerin başında bulunan Karabekir ve Cebesoy da onun emrine girmeye hazırdılar. Fakat o, bu yolu tercih etmedi. Milletimizin bir bölümünü de olsa temsil eden Erzurum Kongresi'ne katıldı ve bu kongreden sonra kurulmuş olan temsil heyetinin başına geçti. Bu, mevzii de olsa, millî iradeye bir dayanıştı. Daha sonra Sivas Kongresi'nin kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk temsil heyetinin başına seçildi. Bu artık, bütün memlekete şamil bir millet iradesinin temsili demektir. Ve nihayet o günün en elverişsiz koşulları altında bir Millet Meclisi'nin kurulmasını sağladı. Artık, o, meclisin başkanı olarak, milletin iradesini temsil yetkisini kazandı. Böylece bütün ömrünce meşruiyet ilkesine bağlılığını gösterdi.

2 — Mustafa Kemal'e göre özgürlüğün de eşitliğin de insan haysiyetinin de temel şartı, millî bağımsızlıktı. Yine Mustafa Kemal'e göre bu bağımsızlık "kayıtsız ve şartsız" olmalı yani, sadece belli hudutlar içinde bir siyasî bağımsızlık değil, aynı zamanda adlî, malî, ekonomik ve kültürel, yani "tam bağımsızlık" olmalıydı. Yönettiği millî mücadelenin asıl hedefi buydu.

3 — Mustafa Kemal, büyük bir zamanlama üstadıdır. Hangi hareketi ne zaman ve hangi koşullar altında gerçekleştirdiğini, dört başı mamur bir hesaba dayandırırdı. O, şartların gerçekleşeceği günü ve atmosferi beklemekte görülmemiş bir sabıra sahipti. Bunun sadece bir iki örneğini verelim:

Sivas Kongresi'ne gelen ilk temsilciler arasında bir de, tıbbiyeyi temsil için geldiğini söyleyen genç bir tıbbıyeli vardı. Adı Hikmet'ti. Bu genç, müzakereler esnasında İstanbul'daki padişah ve halifenin hıyanet içinde olduğunu söylemişti. Mustafa Kemal, o zaman bu gencin hareketinden memnun olmadı. Çünkü o, gerçi sultanlığı ve halifeliği kaldırmaya daha 1907'de karar vermişti. Ama Sivas Kongresi günleri bu işin günleri değildi. Çünkü o günlerde henüz padişah ve halifenin memleket birliğini koruyabilecek tek merci olduğuna inanılıyordu. En yakın arkadaşlarından bir kısmı da bu inançtaydı. Eğer kendisi o gün tıbbiyeli gencin dediğine katılsaydı millî birliğin zorunlu olduğu o koşullarda zararlı hatta tehlikeli olabilirdi. Benzeri bir durumla I. Mecliste de karşılaşıldı. Söz alan bazı milletvekilleri padişahlık ve halifelik sorununu ortaya attıkça başkanlık mevkiinde olan Mustafa Kemal, bu sorun üzerinde fazla durulmamasını istemiş ve sağlamıştır. Böylece büyük

Levent Şahverdi Arşivi

bir zamanlama ustası olduğunu göstermiştir. Aynı ustalığı eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ve medenî kanun devrimlerinde de görmekteyiz. Medreseyle okulu karşı karşıya getirmeye zamanı gelinceye kadar imkân vermemiştir.

4 — Zamanlama üstadı Mustafa Kemal, kendi hayatında, kayıtsız şartsız millî egemenliği sağlamak için gerekli atılımları yapabileceği bir ortam yaratma hususunda öğretmenliğini göstermiştir. Evet kendisinin de bir vesileyle ifade etmiş olduğu gibi, Mustafa Kemal bir öğretmendir. Milletimizin asırlarca içinde alıştığı ve zamanla soysuzlaşan müesseseleri yıkıp yeni, ilerici ve çağdaş müesseseleri kurmak hususunda toplumumuzun hazırlanması gerekiyordu. Mustafa Kemal, bu hazırlığı, bu yetiştirmeyi ideal bir öğretmen olarak gerçekleştirmiştir.

Mustafa Kemal'in eserlerini ve I. Meclisle olan ilişkilerini gereği gibi anlayabilmek için o'nun zihin ve ruh yapısını gözönünde tutmak lâzımdır.

"Toplayıcı bir yalnız adam". Mustafa Kemal, hele Millî Mücadele önderliğini - âdeta tabiî ve mukadder bir şekilde - üstlendiği gün, tam anlamıyla bir "yalnız adam"dı. Yüklendiği görev - sahip olduğu olanaklarla kıyaslanınca - bir maceraya hem de maceraların en cüretlisine çok benzer. Üstlendiği savaş, âdeta matematiğe, olmazlara karşı bir savaştı.

Gerçi, yiğit, tecrübeli ve fedakâr bir milletin evladıydı ve o, bu milleti çok iyi tanıyordu, ama bütün hesaplar ve olasılıklar o'nun aleyhindeydi. Bir cihan harbinden yeni çıkmış bir milletin taze yaraları hâlâ kanamakta. Maddî her şeyini kaybetmiş, silâhları elinden alınmış, üstelik milyarlarca harp tazminatı ödemeye mahkûm edilmiş, toprakları paylaşılmış. Aldatılmış, ümitleri gasp edilmiş bir toplum, yalnız ve terk edilmiş. Zalim ellerden yaşama şansını bağımsızlığını insan üstü bir güçle söküp almaya mahkûm edildiği, düşmanların tarihin görmediği bir zaferin sahibi. Bütün olanaklar onların elinde!

Bu tablonun karşısındaki adam, üstelik, en güvendiği arkadaşlarının dahi şüpheciliğine maruz. Daha yüzbaşılık döneminden beri "ihtiraslı adam" damgasını taşımakta!

İşte böylece o, bir yalnız adamdır. Bu yalnız adam, tarihin akışını değiştirmek gibi bir görevi yüklenmiştir.

Her yalnız gibi, sürekli bir gurbet içindedir. Ne var ki matematiğe karşı gibi görünen bu adamın bir matematiği vardır: milletini tanımaktadır ve

Levent Şahverdi Arşivi

inanmaktadır ki "bir millet topyekûn bağımsız yaşamaya karar verirse o'nun bu iradesini yenmeye dünyanın bütün maddî güçleri yetemez.

İşte bu gizli matematik yalnız Türkiye'nin değil, onun örneğine uyan daha nice "Mazlum milletlerin" kurtuluşuna yol açacaktır.

MECLİSİN KURULMASINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

Millî Mücadele, Bizde ve Dünyada Antiemperyalizm

Dünyada emperyalizme karşı savaş açmış ilk millet olan Türk milletini, bütün ümitsiz koşullara rağmen millî mücadeleyi açmak zorunda bırakmış olan olay, I. Cihan Harbi'ni kaybetmiş olanlar arasında bulunmamız ve bu yüzden memleketin her şeyinin, bağımsızlığının, hatta varlığının tehlikeye girmiş olmasıdır. Böyle bir yenilgiyle sonuçlanmış olan I. Cihan Harbi'ne niçin girmiştik? Buna bir tek cevap verilebilir. Emperyalizmin yaygın saldırıları karşısında "tek başımıza ayakta duramamak" endişesindeydik. Dönemin Sadrazamı olan Sait Halim Paşa ve onun ardından gelen Talât Paşa bu kanaatlarını açıkca ifade etmişlerdir. Memleket, Balkan Harbin'den yeni çıkmış, bir meşrutiyet inkılâbı geçirmiş ve iyi niyetli fakat ütopik hayaller peşinde olan tecrübesiz ve kendi içinde bölünmüş İttihat ve Terakki'nin yönetimine girmişti. Memleket içinde türlü yetersizlikler yanında imparatorluğumuza şeklen bağlı olan ve başka kültürlere mensup olan toplumlar, devletimiz aleyhine gizli gizli çalışıyordı. Bir yandan da memleketin sorunlarını çözmekte acze düşen yöneticiler, ütopyalar peşindeydiler. Bir yanda dünyadaki yüz milyon Türkü birleştirerek büyük bir devlet kurmak, öte yanda hayalî bir İslâm dayanışmasına güvenerek üç yüz milyon Müslümanı Türkiye'nin önderliği altında birleştirme sevdası.

Ufuklar simsiyah kararmıştı. Bir yanda Fransa, İngiltere, ve Rusya'nın kurdukları büyük blok bunun karşısında Almanya'nın önderi olduğu "merkezî devletler" bloku yalnız yaşayamamak endişesini taşıyan Osmanlı İmparatorluğu, bu cephelerden birine katılma zorunluğunu duyuyordu. Fransa, Suriye ve Arabistanı; İngiltere, Musul ve Bağdat'ı; Rusya, Doğudaki illerimizi ele geçirmek peşindeydiler. Böyle bir dönemde Alman diplomasisi daha becerikli ve daha etken davranıyor, nerdeyse bizi bağrına basacak izlenimini uyandırıyordu. Aslında yalnız kalmamak korkusunu taşıyan Osmanlı İmparatorluğu, daha maharetli davranan Alman blokuyla kader birliği etmeyi şerlerin ehveni saymıştı. Ne çare ki bu şer de ehven değildi. Almanya da genişle-

Levent Şahverdi Arşivi

mek, yayılmak peşindeydi. Bunun ilk etabı olarak "Berlin-Bağdad mihveri"ni oluşturmayı plânlamıştı. Fakat başarılı olduğu takdirde plân bununla yetinmeyecekti. Bağdat, Almanlar için bir sıçrama tahtası olacaktı ve İngiliz emperyalizmiyle yarışma, Hindistan üzerinde olacaktı.

Osmanlı İmparatorluğunun kendisine platonik gibi görünmüş olan Alman blokuna yaklaşmasının bir sebebi de politik ve coğrafî kaderde bir ortaklığın mevcut olmasaydı. Biz asırlardan beri Doğudaki büyük tehdidin baskısı altındaydık. Zamanla genişliyen Rusya, Avrupayı ve bu meyanda Almanya'yı tehdit etmeye başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kararında pek göze görünmeyen, fakat nihaî bir rol oynamış olan önemli bir faktör daha vardı: Başta Enver Paşa olduğu halde, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri Almanyanın yenilmezliğine inanmışlardı.

Hürriyet inkılâbını başarmış olan Türk ordusu, o dönemde siyaset çukuruna saplanmış bulunuyordu. Subaylar askerî görevlerinden ziyade, siyasî partilerde hâkim yerler elde etmeye koyulmuşlardı. Bunların başında gelen Enver Paşa, Harbiye Nazırlığını yani fiilen ordumuzun başkomutanlığını ele geçirmişti. Siyasî nüfuzunu arttırmak ve "Âlem-i İslam" ütopyasında nüfuz kazanmak için bir de halife ve padişah damatlığını elde etmiştir. Böylece fiilen bütün iktidarı elinde toplamıştı. O kadar ki bir emrivaki halinde memleketi Cihan Harbine sokarken ne hükûmete ne de İttihat ve Terakki genel merkezine haber vermek lüzumunu duymuştu.

Bütün bu durumları uzaktan gören ve memleketin içine düşmekte olduğu uçurumu anlayan bir kişi vardı: Sofya elçiliğimiz Askerî Ataşesi Yarbay Mustafa Kemal. Mustafa Kemal, başlıca ordular gibi Alman ordusunu da yakından biliyor ve bu ordunun yenilmezliğine inanmıyordu. Üstelik, Fransa ve İngiltere'nin sahip oldukları maddî potansiyeli de çok yakından biliyordu. Onun hesaplarına göre harp Türkiye için daha o günden kaybedilmiş bulunuyordu. Sonraki olaylar gösteriyor ki Mustafa Kemal kaybedileceğine inandığı bu harpten sonra memleketin kaderi üzerinde düşünmeye ve hazırlanmaya, o günden düşünmeye başlamıştır. Bu vahim şartlar altında Türk ordusu, cibiliyetine yakışır bir şekilde 4 sene kahramanca savaştı. Kahramanlığın bu derecesini düşmanlarımız da beklemiyordu. Öyleki bütün kin ve öfkelerine rağmen bu kahramanlığa duydukları hayranlığı ifadeden çekinmiyorlardı. Şüphe yok ki bu kahramanlıklar serisinin başında Çanakkale destanı geliyordu. Bu destanın kahramanı Albay Mustafa Kemal'in, milletin ümidi ve sevgilisi oluşu, o zaferle başlamıştır. Fakat bu münferit zaferlere rağmen,

Levent Şahverdi Arşivi

harbin kaderi 1918 yılı başından itibaren belirmeye başlamıştı: Gerçi merkezî devletler hiçbir yerde bir meydan savaşı kaybetmemişlerdi. Fakat hesaba gelmez madde ve silâh üstünlüğü karşısında harbi başaramayan merkezî devletler tükenme haline girmişlerdi. Memleketimiz de bu grubun içindeydi. Nihayet kader, hükmünü icra etmişti ve başta Almanya olarak, merkezî devletler ve en sonra biz mütarekeye talip olmuştuk. Bu karar üzerine Talât Paşa başkanlığındaki kabine istifa etmiş ve yerine İzzet Paşa Kabinesi kurulmuştu.

O günleri Mustafa Kemal'in ağzından dinleyelim : "— *Halep'te bulunduğum günler zarfında memleketin genel durumunu kendi kendime inceledim. Durum, şuydu: Müttefiklerimiz ve biz partiyi kaybetmiştik. Fakat Türkiye için mesele, bütün varlığını kaybetmeye varacak kadar korkunçtu. O tarihte düşünülecek şey kaybolduğuna şüphe kalmayan partiyi kazanmak olamazdı. Sadece varlığımızı korumak için en çabuk ve kesin çarelere başvurmakta tereddüt etmemeliydik. Hatta bu uğurda bütün müttefiklerimizden ayrı olarak gerekirse kendimizin vaziyet alması zorunlu olabilirdi. Halbuki, harbi bu neticeye sürükleyen o günkü kabineden böyle bir şey beklemek yersizdi. Derhal bu kabineyi düşürmek, onun yerine benim düşündüğüm tarzda iş görebilir yeni bir kabineyi iktidar mevkiine getirmek gereğine inandım. Şunu da ilave etmeliyim ki tasavvurlarımı tatbik edebilmek için bu yeni kabinede mutlaka bütün ordunun kumandasının bana verilmesi gerektiğine kanaat getirmiş bulunuyordum. Vaziyet buhranlı olduğundan ve alınacak tedbirlerin çok ciddî va acele olması lâzım geldiğinden bu mütalâamı telgrafla padişah Vahdettin'e bildirdim. Yeni kabine için sadrazam olarak İzzet Paşa'yı, Nezaretlere de başka arkadaşların isimlerini tavsiye ettim. Aynı telgrafla kendimin de kabinede Harbiye Nazırı olarak bulundurulmaklığımı, çok samimî bir dille istedim.*

Çok geçmedi, Talât Paşa kabinesi istifa etti; İzzet Paşa'nın reisliğinde yeni kabine kuruldu. Bu teşekkülün benim telgrafımla ilgili olup olmadığı hakkında birşey diyemem, ancak tavsiye ettiğim arkadaşların önemlileri kabineye girmişlerdi. Yeni kabinenin kuruluşundan sonra sadrazam paşadan aldığım telgraf hatırımda kaldığına göre şu cümleyle bitiyordu: "Barıştan sonra bize katılmanız Tanrı'dan umulur."

Bir telgrafla verdiğim cevapta şunları anlatmaya çalıştım: Ben barışın çabuk gelmeyeceğini, sulha kadar çok buhranlı ve mühim durumlar karşısında kalacağımızı ve bu zorluklar içinde vatanıma çok hizmetler yapmak kabil olduğunu bildiğim içindir ki Harbiye Nezareti makamını istemiştim. Yoksa sulha erişildikten sonra Harbiye Nezareti vazifelerini benden çok mükemmel ifa edecek kıymetli zatlar bulunduğunu bildirdim."

Bir rivayete göre İzzet Paşa, padişahla kendi arasına kimsenin girmesini istemediğinden Mustafa Kemal'i kabinesine almamıştı sadece kendisini

Levent Şahverdi Arşivi

büsbütün gücendirmemek için "Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na" tayin etmişti. O günlerde başkomutan vekili olan Enver Paşa şunu söylemişti: "Kuvvetli bir kabine lâzımdır. Orduyu Mustafa Kemal Paşadan başkası idare edemez."

Bitmiş tükenmiş olan ve ancak olağanüstü ve insanüstü bir güç toparlanması ile kurtarılabilecek olan memleketin durumunda İzzet Paşa'nın yapabileceği fazla birşey yoktu. Tek ümit olarak Wilson'un o tarihlerde ilân ettiği ve insaniyetçi bir eda taşıyan 14 maddelik programına güveniliyordu. Bu programın özellikle 13. maddesi Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiriyordu.

Bu maddenin şekli şöyleydi. : *"Şimdilik Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına katî bir hâkimiyet hakkı verilmesi fakat bugün Türk boyunduruğunda bulunan diğer milliyetlere tam bir güven içinde kalmaları ve zahmetsiz olarak gelişmeleri imkânının güvence altına alınması, Çanakkale Boğazı'nın milletlerarası güvence altında bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmeleri için açık kalması."*

Rauf Bey'in başkanlığında mütareke müzakerelerine gönderilen heyete hükûmetçe verilen direktifin esası da buydu. Şu var ki İngilizler bundan çok daha ağır şartlar ileri sürerek direniyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun harbe devam edemeyeceğinden emindiler. Böylece Mondros'ta mütareke imzalandı. Bu mütarekenin en vahim şartı şuydu: **"Müttefikler kendilerinin güvenliği bakımından lüzumlu görecekleri topraklarımıza asker çıkarabileceklerdi."** Bu vahim şartın felâketli uygulaması az sonra başladı. İstanbul işgal edildi ve 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılara peşkeş çekildi. Böylece memleketin yalnız bağımsızlığı değil, varlığı da tehlikeye atılmış oluyordu. Binlerce yıllık tarihinde esir yaşamamış olan bir milletin bu koşullar altında verebileceği tek karar vardı. "Ya bağımsızlık ya ölüm", işte Türk milletini, tarife sığmaz menfi koşullar altında galip devletlere karşı bir millî cihat kararına götürmüş olan budur.

MECLİS KURULUNCAYA KADAR DÜŞÜNCE GRUPLARI VE MOTİFLERİ

Dört yıllık cihan harbi sonunda milletimiz, tam anlamıyla bitkindi. Bütün kaynaklarımız tükenmişti, milyonu aşan şehit vermiştik, evlerine dönebilenlerin çoğu da hasta, sakat, yaralı ve daha fenası ümitsizdi. İşte bu tablo içinde birtakım düşünce odakları ortaya çıkmıştı. Bunların çoğunu hıyanetten ziyade aczde aramamız gerekir. "Denize düşen yılana sarılır." Çare arayanların düşüncelerini şu gruplarda toplayabiliriz.

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Kaderciler : Bunlara göre "İlâhî takdir" böyleymiş, buna karşı durulamazdı. Çektiklerimiz yolsuzluklarımızdan geliyor. Şimdi teslimiyetle kadere boyun eymeliyiz.

2 — İslâmî-Doğuya yönelik ütopik ümit odakları : Bunlara göre biz yenilmiştik ama, dünyadaki üç yüz milyon Müslüman bizi desteklemekteydi. Bir teselliden ileriye geçmeyen bu ümidi taşıyanlar şunu unutuyorlardı ki İslâm âlemi denen ülkelerin bir kısmı bizden sökülüp bağımsızlıklarına kavuşmak istiyorlardı. Hatta şu amaçla Hicaz'da, Suriye'de ordumuzu arkadan hançerleyenler çıkmıştı. Bu İslâmcı grubun bir kısmına göre, zaten çektiklerimiz Batı denen Hıristiyan âlemine yönelmemizden geliyordu. Şimdi yolumuzu düzeltmek, Doğu âlemiyle sıkı bir işbirliğine girişmek lâzımdır. Bu vesileyle hatırlamalıyız ki, çağdaşlaşmamızı bir asır geri bırakmış olan bu Batı aleyhtarlığı çok tehlikeli bir peşin hükme dayanmaktadır. Bunlara göre Batıya yönelmek batağa gitmekti; ve bu hareket "bizi, biz olmaktan çıkaracaktı." Bu düşünceyi bir kısım yüksek mevkilere gelmiş şahsiyetlerde de görmüşüzdür. I. Meclisteki mücadelelerin bir kısmı bu motiften doğuyordu. Oysa Batılılaşma sadece çağdaşlaşma demektir ve biz yaşayabilmek için Batılılaşmaya mecburuz. Bu fikre karşı olanlar Batı'nın, Fransa veya Almanya'nın tekelinde olduğunu sanmaktadırlar. Oysa Batı dünya görüşü, şu dört unsurun toplamından ibarettir.

a) Başta "greko-latin" olmak üzere kadim kültürlerin rüsûbu,

b) Rönesans hareketi,

c) Büyük Fransız İhtilâli,

d) Müspet İlimler.

İşte biz yaşayabilmek için bu dünya görüşünü benimsemek ve böylece çağdaşlaşmak zorundaydık. Bu fikri bütün kesinliğiyle Mustafa Kemal temsil ediyordu.

3 — Türkiye'nin çökemeyeceğini Kuran'da bulduklarını sananlar. Bunlar diyorlar ki Kuran'da Tanrı İslâmiyeti koruyacağını bildirmektedir. Bu koruma görevinde tek bağımsız Müslüman memleket, Türkiye'dir, şu halde Allah kelâmına göre Türkiye batamaz, çökemezdi.

4 — Siyasetçiler grubu : Silâhımız elimizden alınmış, ordularımız dağıtılmıştı. Artık askerî bir direniş düşünülmezdi. Şu halde ne yapmalıydı? Onlar diyorlardı ki "siyaset yapalım". Bunlara göre düşmanlarımızın aralarını açmalıydı. Bu maksatla bazılarına tavizler vermeliydik ve karşımızdakileri birbirine düşman etmeliydik. Bunun adına "siyaset yapmak" diyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

5 — Dıştan korumacı arayanlar : O günkü koşullara göre kendi başımıza yaşayamazdık. Maddî imkânlar tükenmişti, yaşasak bile iç ihtilâflar bizi çökertirdi. Şu halde dıştan bir koruyucu ve ıslahatçı aramalıydık.

6 — Mandacılar : Bir dış devletin himayesine sığınmak lâzımdı. Bu düşüncede olanların kimisi, İngiliz mandasını, kimisi de Amerika mandasını istiyordu.

7 — Nihayet yer yer millî haysiyeti koruma grupları teşekkül etmeğe başlıyordu. Bunlar mevzîî de olsalar, bir canlılık alâmetiydi, bir ümit ışığıydı, yaşama iradesiydi. İşte o günlerde memleketin moral tablosu aşağı yukarı bundan ibaretti.

Şimdi mütarekeden, meclisin açılışına kadar olan olaylara topluca bir göz atalım.

O günlerde Yıldırım Orduları Kumandanı olan Alman Generali Liman von Sanders görevini şu mektupla Mustafa Kemal'e devrediyor:

"Ekselans, siz harp cephelerinde. Arıburnunda, Anafartalarda çok yakından tanıdığım kumandansınız. Aramızda belki bazı olaylar geçmiştir. Fakat bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalben dost olduğumuzu sanıyorum. Bugün Türkiye'yi terke zorlanırken, emrim altındaki orduları Türkiye'ye geldiğim zamandan beri takdir ettiğim bir kumandana tevdî ediyorum. İçinde bulunduğumuz genel felâket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli buluyorum: Kumandayı size emanet etmek. Bu dakikadan itibaren emir sizindir."

Yıldırım Orduları Komutanlığını devralan Mustafa Kemal o gün şunları söylemişti :

"Yüce Osmanlı Devleti bu mütarekeyle kendisini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmiştir. Ben yapılan mütarekenin sakatlığını gördüm, bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak lüzumuna inanarak ilgili makamlara bildirdim. Mütareke metni olduğu gibi uygulandığı takdirde, memleketin baştan sonuna kadar işgal ve istilâya maruz olduğu kanaatini bildirdim."

Şimdi sırasıyla o günlerin olaylarına bir göz atalım;[*]

5 Kasım 1918'de Kars'ta düşman işgalini önlemek üzere bir "Kars Millî İslâm Şurası" kuruluyor.

6 Kasım 1918'de Mustafa Kemal İskenderun'a çıkacak düşmana ateş edilmesi emrini veriyor.

* Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1983 Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

20 Kasım 1918 : İstanbul'da "Osmanlı Sulh ve Selâmet Fırkası" adıyla bir parti kuruluyor. Bu partinin programı pasif direnmedir.

29 Kasım 1918: "Milli Kongre" namıyla bir kuruluş meydana geliyor.

1 Aralık 1918: İzmir'de "İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti" kuruluyor.

2 Aralık 1918: Edirne'de "Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi" derneği kuruluyor.

4 Aralık 1918'de İstanbul'da "Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" kuruluyor. (Bu kuruluş, Erzurum Kongresi'nin çekirdeğini teşkil eder.)

Aynı gün "Wilson Prensipleri Cemiyeti" bir mektup yayınlıyor. Bu mektupta Türk çoğunluğunun oturduğu yerlerin işgal edilmemesi ileri sürülüyor.

10 Aralık 1918'de Trabzon'da Millî Mücadeleyi destekleyen "İstikbal Gazetesi" çıkmaya başlıyor.

21 Aralık 1918'de "Kilikyalılar Cemiyeti" kuruluyor.

28 Aralık 1918'de Kâzım Karabekir Paşa Tekirdağından 14. Kolordu Kumandanlığına getiriliyor.

29 Aralık 1918'de İsmet Bey "Sulh Hazırlıkları Komisyonuna" tayin ediliyor.

8 Şubat 1919'da General Franş Despere adındaki bir çılgın Fransız, kahraman rolüne çıkarak beyaz bir at üstünde İstanbul'da gösteriş yapıyor. Türkler kan ağlıyor. Ertesi gün Süleyman Nazif, Hadisat Gazetesin'de "Kara Bir Gün" başlığı altındaki yazısında şiddetli bir tepki gösteriyor.

12 Şubat 1919 : Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" kuruluyor ve bu dernek 23 Şubat'ta ilk kongresini yapıyor. 25 Şubat 1919 : Tokat'ta "Tokat Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" kuruluyor.

26 Şubat 1919 : Boghos Nubar Paşa müttefiklere başvurarak İzmir'i istiyor.

3 Mart 1919 : "Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" kuruluyor.

6 Mart 1919 : İstanbul'da "Vahdet-i Milliye Heyeti (Cemiyeti)" kuruluyor.

9 Mart 1919 : Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin beyannamesi yayımlanıyor. Bu beyannamede şu tarihî cümle yer alıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"Bu toprakların gerçek sahiplerinin kim olduğunu memleketin her tarafında görünen minareler, kümbetler gibi dinî ve millî anıtlar açık bir dille gösteriyorlar".

10 Mart 1919 : İstanbul'da Sait Halim Paşa, Musa Kâzım, Menemenli Rifat, Halil Menteşe, Fethi Bey, Ahmet Ağaoğlu tutuklanıyor.

7 Nisan 1919 : Fransızlar Beyazıt'taki Askerî Misafirhaneyi işgal ediyorlar. Çarpışmada şehitler veriyoruz.

9 Nisan 1919: Karabekir Paşa Erzurum'da 15. Kolordu Komutanlığına atanıyor.

13 Nisan 1919 : İngilizler Kars'ı işgal ediyor.

16 Nisan 1919 : Fransızlar Afyon'u işgal ediyor.

24 Nisan 1919 : İtalyanlar Konya'yı işgal ediyor.

29 Nisan 1919 : Harbiye Nazırı Şakir Paşa Mustafa Kemal'i çağırarak, Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gönderileceğini bildiriyor. Bu hayırlı haber, Mustafa Kemal'in günlerden beri beklediği bir gelişmedir. O Millî Mücadelenin liderliğini üstlenmeye kararlıdır. Şimdi eline bir kanunî fırsat da geçmektedir. Bu tayin biraz da o'nun İstanbul'da kalmasından çekinenlerin eseridir. Ama Mustafa Kemal, umduğuna kavuşmuştur. Bu tayin kararı 30 Nisan 1919'da padişah tarafından onaylanıyor. Artık onun yeni unvanı "9. Ordu Kıtaları Müfettişi"dir. Mustafa Kemal bu tayin kararnamesine kendi kararı yönünden bir cümle koydurmaya muvaffak olmuştur: Sadece 9. Ordu Kıtalarını değil, civar vilâyetlerdeki askerî birliklere ve mülkî amirlere emirler verebilecektir. Aynı gün İngilizler Kars'a birçok Ermeni getirerek bölgenin idaresini onlara veriyor.

2 Mayıs 1919 : İngiliz ve Fransız Başbakanları, İzmir'i işgal ettirmek üzere görüşmelere başlıyorlar.

9 Mayıs 1919 : İstanbul Patriği, Rumların Osmanlı Hükûmetiyle ilişkilerini kestiklerini ve Türk uyruğundan çıktıklarını açıklıyor.

11 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal, yeni görev bölgesindeki valilere oralardaki eşkıyaların miktarı hakkında soru soruyor.

11 Mayıs 1919 : İtalyanlar Marmaris ve Bodrumu işgal ediyorlar.

13 Mayıs 1919 : İzmir'e çıkacak Yunan kıtaları gemilere bindiriliyor, kıta komutanı o günkü bildirisinde şunu diyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"Esaret altında yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz". "Aynı gün, Venizelos, İzmir'in işgal edildiğine dair bildirisini bir kilisede okuyor."

14 Mayıs 1919 : Foça ve Urla istihkâmları Yunan ve İngiliz kıtaları tarafından işgal ediliyor. Aynı gün İzmir'de "Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi" kuruluyor. İlk beyannamesi şöyle:

"Ey talihsiz Türk! Wilson prensipleri bahanesiyle senin hakkını elinden alıyorlar ve namusunu kirletiyorlar. Güya burada çok Rum varmış ve güya Türkler Yunanlıların gelişini sevinçle karşılamışlar, şimdi sana soruyorum. Burada Rum senden fazla mıdır? Yunan egemenliğini kabul ediyor musun? Artık kendini göster, maşatlıkta toplanalım." O akşam İzmir'de muhteşem bir miting yapılıyor.

16 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal Bandırma vapuruyla İstanbul'dan yola çıkıyor.

17 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal İnebolu'ya varıyor.

18 Mayıs 1919 : Sinop'a varıyor.

19 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal Samsun'a ayak basıyor. Bu tarih millî kurtuluşun başlangıcı, Dünya'nın "mazlum milletlerine" özgürlük güneşinin ufuklarda belirdiği bir çağın başlangıcıdır.

20 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal, sadrazama şu telgrafı çekiyor: "İzmir'in işgali, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu tasavvur edilemiyecek şekilde yaralamıştır. Ne millet ne de ordu, varlığına karşı yapılan bu saldırıyı kabul etmiyecektir."

21 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal Genelkurmay Başkanlığı'na şu telgrafı çekiyor : "Mütarekeden sonra bütün Rumlar Yunanlılık emeliyle her taraftan şımardığı gibi bu bölgede de Pontus Hükûmeti'ni kurmak gibi bir safsata etrafında toplanmış ve tekmil Rum çeteleri siyasî bir şekle dönüşmüştür."

Mustafa Kemal aynı gün Kâzım Karabekir'e şu telgrafı çekiyor: "Genel durumumuzun almakta olduğu vahim şekilden çok üzgünüm, millete ve memlekete borçlu olduğumuz ve son vicdanî görevi yakından ve ortak çalışmayla yerine getirme düşüncesiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an önce zatıâlinize kavuşmak arzusundayım."

22 Mayıs 1919 : Mustafa Kemal, Başbakanlığa şunu yazıyor : "Millet tekvücut olup millî hâkimiyet esasını ve Türklük duygusunu amaç edinmiştir."

Levent Şahverdi Arşivi

23 Mayıs 1919 : Sultanahmet'te iki yüz bin kişinin katıldığı bir miting yapılıyor.

21 Haziran 1919 : Amasya Genelgesi hazırlanıyor. Bu vesikada Mustafa Kemal'in yanında Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Refet Bey'in imzaları bulunuyor.

22 Haziran 1919 : Mustafa Kemal Amasya'dan mülkî ve askerî makamlara şu genelgeyi yolluyor : *"Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır. Sivas'ta bir millî kongrenin acele toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün vilâyetlerin her livasından, milletin güvenine mazhar üçer delegenin mümkün olan süratle yola çıkarılması icap ediyor. Her ihtimale karşı durumun bir millî sır halinde tutulması lâzımdır."*

Aynı gün Karabekir Paşa Harbiye Nezareti'ne bu telgrafı çekiyor : *"Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlikten alınması tehlike olacaktır."*

23 Haziran 1919 : Mustafa Kemal, Karabekir Paşa'ya şunu bildiriyor : *"İstanbul'da millî bağımsızlığın zevkinden yoksun bazılarının İngiliz esaretine girmekte sakınca görmedikleri anlaşılıyor. Onun için Anadolu'dan çıkacak sadanın etrafında olan bizler için bu millî vazifenin kutsal olduğu kanaati bir kere daha doğrulanıyor."*

Aynı gün İstanbul'da Bakanlar Kurulu şu kararı alıyor : *"Mustafa Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir resmî sıfatı kalmamış olduğundan, tebliğlerinin resmî bir mahiyeti haiz olmadığının gerekenlere bildirilmesi kararlaştırılmıştır."*

26 Haziran 1919 : Mustafa Kemal Tokat'ta konuşmalarıyla Millî Mücadelenin gereğini anlatıyor. Oysa aynı gün Dahiliye Nazırı Ali Kemal şu bildiriyi yayınlıyor: *Millî ordu hazırlamak ve millî müdafaa girişimlerinde bulunmak felâkettir."*

27 Haziran 1919 : Konya'da bulunan Ordu Müfettişi Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e katılıyor ve şöyle diyor : *"Bütün düşüncelerinize ve girişimlerinize katılıyorum."*

Aynı gün Ali Fuat Cebesoy şu bildiriyi yayınlıyor : *"İcabında mevki ve memuriyetinden ayrılarak bir millet ferdi olarak mübarek vatan ve mukaddes milletim uğrunda çalışmaya devam edeceğimi alenen taahhüt ediyorum."*

30 Haziran 1919 : Millî Milis Kuvvetlerimiz Aydın'ı geri alıyor.

3 Temmuz 1919 : Mustafa Kemal, yanında Rauf Bey olduğu halde Erzurum'a varıyor ve halk tarafından sevgiyle karşılanıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

3 Temmuz 1919 : O günlerde İstanbul Hükûmeti Millî Mücadele kahramanlarını "İttihatçı artığı" olarak gösteriyor ve bunların seferberlik yetkisi olmadığını bildiriyor. Buna karşı Karabekir Paşa şu genelgeyi yayınlar : *"Doğu'nun savunmasından ben sorumluyum, kanun bana, tehlike anında seferberlik ilân etmek yetkisini vermiştir. Kim olursa olsun, seferberlik emirlerine uymazsa harp divanına veririm."*

6 Temmuz 1919 : İstanbul Hükûmeti'nin geri gelmesi hakkındaki emrine Mustafa Kemal'in cevabı "Doğu illeri halkı arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifinizi yerine getirmeden şahsî irademi kullanmayı manen ve maddeden memnu bulunuyorum."

9 Temmuz 1919 : Mustafa Kemal, padişaha askerlikten istifa ettiğini bildiriyor ve millete yayınlıyor! *"Bundan sonra kutsal millî gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere, milletin göğsünde bir mücahit fert olarak bulunmakta olduğumu arz ve ilân ederim".*

Aynı gün Rauf Bey şu genelgeyi yayımladı : *"Hakkını, toprağını istiklâlini, korumaya azmeyleyen millî irade uğrunda, âciz bir fert sıfatıyla İstanbuldan çıktım. Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle fikir arkadaşlarının millî cihadına katılıyorum. Mustafa Kemal Paşayla beraber sonuna kadar çalışmaya mukaddesatım üzerine yemin ettiğimi ilân ederim.*

9 Temmuz günü şu tarihî sahne cereyan ediyor:

Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'i ziyareti sırasında hazırol vaziyette durarak şunu söylüyor! *"Ben ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra da ne emirleriniz olursa ifayı şeref bilirim."*

13 Temmuz 1919 : Karabekir, Mustafa Kemal'e şu telgrafı çekiyor : *"Hizmetleri ve fedakârlığı bütün cihanca kabul edilmiş olan ve ordu ve milletin övünme sebebi bulunan zâtı samilerinin istifaya mecburiyetlerinden dolayı şahsım ve kolordum son derece müteessirdir. Yalnız kutsal millî gayemiz için savaşmaktan hiçbir an geri durulmayacağı hakkındaki vaadinizle müteselli olduğumuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü mesaide Cenab-ı Hakkın başarılar ihsan buyurmasını diler ve kolordumun saygılarını sunarım."*

14 Temmuz 1919 : Erzurum'da yayınlanan "Al bayrak" gazetesi şunu yazıyor : *"Mustafa Kemal Paşa'nın Kumandanlık'tan istifası, bir azim ve iman vesikasıdır. Millette, henüz eski kanın sönmemiş olduğunu gösterir muazzam bir delildir."*

Levent Şahverdi Arşivi

20 Temmuz 1919 : Mazhar Müfit, Mustafa Kemal'e soruyor:

— *Muvaffakiyet takdirinde, hükûmet şekli ne olacak?*

— Mustafa Kemal'in cevabı *"Açıkça söyleyeyim zamanı gelince hükûmet şekli, cumhuriyet olacaktır."*

22 Temmuz 1919 : Mustafa Kemal'in, İstanbul'da, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'ya telgrafı: *"Siz ve arkadaşlarınız yerlerinizi namus erbabına ne kadar çabuk bırakırsanız belki, o ölçüde milletin bağışına mazhar olursunuz.*

22 Temmuz 1919 : İstanbul'da, İngiliz ve Fransız yüksek komiserlerinin kararı : *"Mütareke tam uygulanacak, meşru olan Padişah desteklenecek ve her çeşit bağımsızlığa karşı konulacaktır."*

1 Ağustos 1919 : Karabekir Paşa'nın Harbiye Nazırı'na cevabı : *"Mustafa Kemal gibi memlekette namusu ve güzide hizmetleriyle tanınmış ve daha 20 gün önce memleketin yarısına kumanda etmiş bir zatın tevkifine kanunî bir sebep olmayacağını ve böyle bir tevkifin halk ve ordu gözünde iyi sayılmayacağı cihetle Mustafa Kemal Paşa'nın tevkifine hâl ve vaziyetin müsait olmadığını arz eylerim."*

5 Ağustos 1919 : Karabekir Paşa'nın Harbiye Nazırı'na telgrafı; *"Erzurum Kongresi'nde siyasî veya şahsî hiçbir tesirin mevcut olmadığı kesinlikle anlaşılmıştır. Endişe-i namus ve hayattan doğan millî cereyan galeyan halinde olup teskini için, biricik çare, Millet Meclisi'nin derhal toplanmasıdır. Bu olmadığı takdirde millî olayların kendiliğinden bu amaca varacağını arz ederim."*

7 Ağustos 1919 : Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi bittiği gün Mazhar Müfit'in hatıra defterine yazdırdıkları : *Zaferden sonra hükûmet şekli Cumhuriyet olacaktır. Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır. Kadınların örtünmesi kalkacaktır, fes kalkacaktır. Medenî milletler gibi şapka giyilecektir."*

10 Ağustos 1919 : Halide Hanım'ın, Mustafa Kemal'e mektubu : *"Davamızda yardımcı olabilmesi için bölünme ve yok olma korkusu karşısında kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz."*

27 Ağustos 1919 : Mustafa Kemal'in o gün arkadaşlarına söyledikleri : *"İstanbul, bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu olmayacaktır. Türkiye tam bağımsızlığa sahip olacaktır. Bu gafiller sanıyorlar ki istenen mandada egemenliğimize ve vatan bütünlüğümüze dokunulmayacakmış. Böylesine Amerikalılar değil çocuklar bile güler. Hayır beyler hayır, manda yok. "Ya istiklâl ya ölüm var!"*

Levent Şahverdi Arşivi

2 Eylül 1919 : Mustafa Kemal, Sivas'a geliyor.

3 Eylül 1919 : Mustafa Kemal'in, Ali Fuat Paşa'ya telgrafı : "Kumandayı katiyyen bırakmayınız."

9 Eylül 1919 : Ali Fuat Paşa'nın, Sivas Kongresi kararıyla "Garbî Anadolu, Umum Kuva-yi Milliye Kumadanlığı"na tayini.

26 Eylül 1919 : Konya valisinin kaçması üzerine Konya halkı toplanarak Vehbi Hoca'yı, vali vekili seçiyorlar.

27 Eylül 1919 : Asiler I. Bozkır ayaklanmasını yapıyorlar.

6 Ekim 1919 : Yunus Nadi Bey, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın teklifiyle Mustafa Kemal'le telgraf görüşmesi yapıyor. Maksat, millî heyetle (Heyet-i Temsiliye) İstanbul'u anlaştırmak.

7 Ekim 1919 : Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın, Mustafa Kemal'e telgrafı: *"Kabine sizinle aynı fikirde, millî iradenin hâkimiyetini kabul eder. Hükûmet, harice karşı millî iradeye ve temsil heyetine dayanacaktır."*

16 Ekim 1919 : Mustafa Kemal Paşa'nın Temsil Heyeti üyeleriyle beraber Amasya'ya gelmesi.

20 Ekim 1919 : 2. Bozkır isyanı

22 Ekim 1919 : Amasya görüşmelerinin sona ermesi ve 5 adet protokolün imzalanması.

24 Ekim 1919 : Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e şu demeci veriyor : *"Dünya, milletimizin hayatına ya hürmet edip, onun birlik ve bağımsızlığını tasdik edecek ya da son topraklarımızı, son insanlarımızın kanıyla suladıktan sonra bütün bir milletin ölüsü üstünde redolunmuş istilâ hırsını tatmin etmek mecburiyetinde kalacaktır."*

15 Mart 1920 : İstanbul'da 150 Türk aydının tutuklanması.

16 Mart 1920 : İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek komiserlerin ortak bildirileriyle İstanbul'un askerî işgal altına alınacağı tebliğ ediliyor.

Aynı gün Şehzadebaşı Karakolunda 6 erimiz şehit ediliyor, 15 erimiz yaralanıyor. Manastırlı Hamdi Efendi adında bir telgrafçı İstanbul'un işgal edildiğini Mustafa Kemal'e bildiriyor. O gün bu işgale karşı Mustafa Kemal'in yabancı devletlere gönderdiği protesto "*Osmanlı milletinin siyasî egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son darbe, hayatını ne pahasına olursa olsun savunmaya azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade XX. medeniyet asrının kutsal saydığı*

Levent Şahverdi Arşivi

bütün esaslara özgürlük, milliyet, vatan duyguları gibi bugünün insan toplumuna esas olan bütün ilkelere ve bunları oluşturan insanlığın umumî vicdanına yöneliktir.

O gün Mustafa Kemal Paşa, millete şu bildiriyi yayınlıyor **"Bugün İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin 100 yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani Türk milleti, medenî kabiliyetinin, yaşama ve bağımsızlık hakkının savunmasına davet edildi."**

18 Mart 1920 : Millet Meclisi son toplantısını yapıyor.

Yunus Nadi'nin çıkardığı "Yeni Gün" gazetesinin, matbaası İngilizler tarafından basılıyor.

19 Mart 1920 : Mustafa Kemal, Ankara'da bir Meclis toplanması yolunda acele seçim yapılması için vilâyetlere ve komutanlara genelge yolluyor.

20 Mart 1920 : İsmet Paşa, İstanbul'dan tekrar Ankara'ya dönüyor.

27 Mart 1920 : İngilizler, Ali Sait Paşa, Süleyman Nazif, Ebüzziya, Celâl Nuri, Ali Çetinkaya, Ahmet Emin'i Malta'ya sürüyorlar.

6 Nisan 1920 : Ankara'da, "Anadolu Ajansı" kuruluyor.

10 Nisan 1920 : Ankara Müftüsü Rıfat Efendi, Dürrizadenin fetvasına aksi fetva veriyor.

21 Nisan 1920 : Mustafa Kemal vilayetlere Meclis'in 23 Nisan'da toplanacağını bildiriyor.

23 Nisan 1920 : Ankara'da T.B.M.M. açılıyor.

BİRİNCİ MECLİSİN YAPISI

23 Nisan 1920'de toplanmış olan Birinci Meclis, son Osmanlı Meclisi'nin dağılması üzerine Ankara'ya katılımlarla yeni seçilip gelenlerden kurulmuştu. Bu seçim formalite bakımından demokratik ve nizamî değildi. Fakat halkın güven ve sevgisini kazanmış ve her fedakârlığa hazır vatanseverlerden kurulmuştu. Onları birleştiren tek fikir memleketin istilâdan kurtarılmasıydı. Meclisin terkibine bakarsak okumuş kişiler eşraf sınıfı ve ilmiye mensuplarının çoğunlukta olduğu görülür. Okumuş grupta akademik öğretim görmüş olanlar azınlıktaydı, hatta parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunlar harbiye, mülkiye ve pekaz sayıda tıbbiyelidir. Fakat kendi kendini yetiştirmişler çoğunluktaydı. Bunlar için meclis bir aktif rolünü oynamıştır: Atatürk'ün baş öğretmen olduğu bin okul!

Levent Şahverdi Arşivi

Bu meclis yaşamından sonra içlerinden yüksek düzeyde fikir adamlarının ortaya çıktığı görülmüştür.

Menşe ne olursa olsun bu meclisin üyeleri tarihî görevlerini kahramanlıkla yerine getirmişlerdir.

Şimdi Meclisteki meslek gruplarını analım :

İlmiye Sınıfı

Abdullah Faik Çopurlu
Mehmet Hamdi İzgi
Ali Rıza Özdarende
Hacı Âtıf
Hacı Mustafa Beyman
Şemsettin Bayramoğlu
Ahmet Şükrü Yavuz Yılmaz
Esat İleri
Ahmet Fevzi Erdem
Ahmet Nuri
Ali Rıza Acara
Abdullah Sabri Aytaç
Halil Hulûsi Ermiş
Mustafa Fehmi Gerçeker
Şeyh Servet Akdağ
Said Üçok
Tahir Âşık Musuloğlu
Hacı Tevfik Durlanık
Hasan Tokcan
Mazlum Baba Babalım
Diyab Ağa Yıldırım
Mustafa Ağa Öztürk
Abdülhamit Hamdi
Osman Fevzi Topçu
Şeyh Hacı Fevzi Baysoy
Mehmet Salih Yeşiloğlu
Nusret Son
Abdullah Azmi Torun
Hacı Veli Bayraktar
Halil İbrahim Sipahi
Mehmet Niyazi Çamzade (Çamoğlu)
Mustafa Hilmi Soydan
Hacı Mustafa Sabri Baysan
Halil Hulki Aydın
Bekir Sıtkı Ocak
Mehmed Hulûsi Akyol
Mustafa Tâki Doğruyol
Abddurrahman Lâmi Hocazade Ersoy
Hafız Mehmet Şahin
Ali Rıza Ataışık
Hacı Sabri Güney
Naim Ulusal
Hafız İbrahim Demiralay
Hüseyin Hüsnü Özdamar
Hüseyin Hüsnü Işık
Hacı Süleyman Bilgin
Hafız Abdullah Tezemir
İsmail Şükrü Çelikalay
Mustafa Hulusi Çalgüner
Nebil Yurteri
Ali Sururi Tönük
Mustafa Atay
Abdülgafur Iştan
Hasan Basri Çantay
Hulusi Erdemir
Mehmet Âlim Çınar
Cemalettin Çelebioğlu
Müfit Kurutluoğlu
Abdülhalim Çelebi
Hacı Bekir Sümer
Hulusi Göksu
Mehmet Vehbi Çelik
Mustafa Kâzım Göksu
Ömer Vehbi Büyükyalvaç
Rıfat Saatçı
Şeyh Seyfi Aydın
Mustafa Fevzi Bilgili
Refet Seçkin
Rıfat Börekçi

Levent Şahverdi Arşivi

Askerler

Gazi Mustafa Kemal Paşa
Hamdi Apaydın
Ömer Lütfü Yasan
Ali Fuat Pş. Cebesoy
Hilmi B.
Cami Baykut
Arif Özdemir
Cevat Abbas Gürer
Yusuf İzzet Pş.
Necati Kurtuluş
Süleyman Boşnak
İhsan Eryavuz
Rasim Öztekin
Müştak Torbo
Hasan Hayri Kanko
Mustafa Zeki Saltuk
Ramiz Tan
Hacı Şükrü Aydındağ
Kadir Ahmet Kürkçü
Cafer Tayyar Eğilmez
İsmet B. (Pş.) İnönü
Kâzım Karabekir (Pş.)
Halil Işık
Zihni Orhan
Eyüp Sabri Akgöl
Ziya
İhsan Sağlam
Mustafa Vasfi Süsoy
Hüsrev Gerede
Hüsrev Sami Kızıldoğan
Kılıç Ali (Kılıç)
Ali Vasıf Telli
Cemal (Pş.) Mersinli
Mehmet Ferit Tek
Ahmet Şükrü Oğuz
Ali Fethi Okyar
Ali Rıza Bebe
Refet (Pş.) Bele
Ali Çetinkaya
Hulûsi Kutluoğlu
Ömer Lütfü Argeşo
Memduh Necdet Erberk
Kâzım Pş. Özalp
Cavid Erdel
Fevzi Pş. (Mareşal) Çakmak
Mahmud Hendek
Fahrettin B. (Pş.) Altay
Hakkı Paşa Sütekin
Reşit B.
Rıza Vamık Uras
Hayri Sığırcı
Hüseyin Rauf Orbay
Abdülgani Ensari
Vasıf Karakol
Recai Baykal
Sabri Nemlizade
Ali Saib Ursavaş
İsmail Fazıl (Pş.) Cebesoy

Eğitimci Sınıfı

Hamdullah Suphi Tanrıöver
Hacı Memed Önay
Ali Ulvi
İsmail Suphi Soysallıoğlu
Emin Gevelioğlu
Hamdi Yalman
Behçet Kutlu
Dursun Yalvaç
Hakkı Behiç Bayiç
Kadri Üçok
Mustafa Akif Tütenk
Kâzım Vehbi Oral
Süleyman Necati Güneri
Ziyaettin Gözübüyük
Neşet Özercan
Mehmet Vehbi Bolak
Ahmed Hilmi Kalaç
Remzi Akgöz
Besim Atalay
Cevdet İzrab (Barlas)
Ziya Hurşit
Mustafa Soylu
Yasin Haşimoğlu (Akdağ)
Mustafa Necati Uğural
Şerif Avkan
Rasim Başara
Mustafa Lütfi Azer
Celalettin Aykar
Hacı Hayali

Levent Şahverdi Arşivi

İktisat Mensubu

Mahmut Celâl Bayar
Hasan Saka
Bahri Tatlıoğlu
Zamir Damar Arıkoğlu
Şakir Kınacı
Sadık Ünver
Edib Dinç
Hafız Hamdi Dumrul
Derviş Sefünç
Nuri Aksu
Şükrü Fırat
Necib Buldanlıoğlu
Asım Vasfi Mühürdaroğlu
Ali Çenani
Hasan Fehmi Ataç
Ruşen Oktar
Ziya Tuğlu
Mazhar Müfit Kansu
Sami Arkan
Sırrı Bellioğlu
Fahrettin Erdoğan
Rüştü Çolakoğlu
Osman Uşşaklı
Bekir Kocaoğlu
Rıza Silsüpür
Ragıp Soysal
Mustafa Vehbi Çorakçı.

Diplomasi

Atıf Tüzün
Hacim Muhittin Çarıklı
Zekâi Apaydın
Bekir Sami Kunduh
Ahmet Rüstem
Ali Vefa Seymanlı
Akif Beyazıt
Faik Öztrak
Fevzi Pirinççioğlu
Muhittin Çöteli
Mahmut Sığnak
Mehmet Emin
Necip Soydan
Emin Lekili
Tevfik Kütükbaşı
Mehmet Celâl
Fikri Faik Güngören
Mehmet Şükrü Üçüncüoğlu
Veysel Rıza
İsmail Remzi Berkün
Mehmet Nadir Süldür
Ahmet Muhtar
Hacı Arif Marlalı
Tahsin Uzer
Fuat Carım
Hamdi Namık Gör
Mesud Benli
Cemil Altay
Osman Özgen
Sadettin Özsan
Hacı Nuri Bayram
Salih Atalay
İzzet Genç
Rıfat Arkun
Şeyh Şükrü Keskin
Tevfik Demiroğlu
Ahmed Baydar

Levent Şahverdi Arşivi

Hukuk Mensupları

Halil İbrahim Özkaya
Rasih Kaplan
Hamit Karaosmanoğlu
Şevket Candemir
Veliyüttin Saltıkgil
Hasan Fehmi Kokay
Muhittin Baha Pars
Osman Nuri Özpay
Hasan Fehmi Çorluzade
Nafiz Özalp
Neşet Akkor
Ferit Törüm Küney
Yusuf Başkaya
Abdülhak Tevfik Gençtürk
Mehmet Şeref Aykut
Mustafa Şükrü Çağlayan
Rasim Tekin
Mustafa Kemal Güney
Celâlettin Arif
Hüseyin Avni Ulaş
Mustafa Durak Sakarya
Celâl Nuri İleri
Tufan Ülker
Haydar Lütfi Aslan
Hacı Tahir Kucur

Ahmet Mazhar Akifoğlu
Halil Hilmi Bozca
Mehmet Şükrü Koç
Murad Pala
Sabri Dura
Sabit Gözügeçgel
Cevdet Seçkin
Sadık Savtekin
Arif Baysal
Kâzım Hüsnü
Refik Koraltan
Haydar B.
İbrahim Şevki
Necati Memişoğlu
Lütfi Evliyaoğlu
Sıtkı Gür
Apdülgani Ertan
Mahmut Sait Yetgin
Abidin
Refik Şevket İnce
Hakkı Hami Ulukan
Şevket Peker
Emin Paşa Marşan
Hafız Mehmet Engin
Nebizade Hamdi Ülkümen

Memur Sınıfı

Mehmet Ragıp Topala
Ömer Mümtaz Tanbi
Hasan Tahsin Sürenkök
Mustafa İbrişim
Mehmet Emin Arkut
Tahsin San
Süleyman Sudi Acarbay
Şevket Beyazıt
Hüseyin Hüsnü
Resul Bey
Sadullah Eren
Vehbi Öztekin
Yusuf Ziya Koçoğlu
Hacı Abdülvehap Ömer
Haşim Apaydın
İsmet Eker

Hacı Feyzi Celayer
Hüseyin Gökçelik
Naci Karaali
Hasan Tahsin Berk
İbrahim Hakkı Akgün
Nüzhet Saraçoğlu
Sırrı Özata
İsmail Arslan
Ragıp Yoğun
Hamdi Yılmaz
Şeyh Fikri Ergün
Şevki Göklevent
Enver Tekand
Mehmet Vasfi Seçer
Abdülkadir Kemalî Öğütçü
Yahya Galip Kargı

Levent Şahverdi Arşivi

Esat Özoğuz
Peşe Yakup Hamdi Bozdağ
Tahsin Hüdaioğlu
Derviş Ural
Esat Önen
Hasan Tahsin Artık
İbrahim Turhan
Mithat Ulusal
Necib Güven
Ethem Fehmi Arslanlı
Hacı Ahmed Hamdi Bilgin
Hacı İlyas Sami Muş
Osman Kadri Bingöl
Ata "Mehmet Ataullah" Atay
İbrahim Süreyya Yiğit
Reşat Kayalı
Kadri Oktay
Ziyaettin Basara
Mehmed Sırrı Tayanç
Nâzım Resmor
Faik Akbay
Hamit
İzzet Eyüboğlu
Pozan B.
Emin Girdivan
Hakkı Ungan
Haydar Vaner
Feyyaz Ali Üst
Rıza Ersoy
Süleyman Sırrı İçöz.

Ziraatçı Sınıfı

Ali Topçu
Hilmi Bey
Akif Sümer
Memed Dinç
Ziya Esen İsfandiyaroğlu
Sadık Mumcu
Mustafa Tavaslıoğlu
Zülfü Tiğrel
Faik Kaltakkıran
Rüştü Bulduk
Ahmet Dakse
Osmanzade Hamdi Aksoy
Hüseyin Aksu
Emin Sazak
Yasin Kutluğ
Halil İbrahim Gürsoy
İbrahim Yörük
Ali Rıza Ataman
Hüseyin Çelik
Hacı Bekir Ağa Fırat
Hacı Garip Ağa Taner
Reşit Ağar
Arslantogöz Ata
Hacı Mehmed Erten
Rüstem Acar
Hasip Aksöyek
Rüştü Bozkurt
Hamza Hayati Öztürk
İsmail Safa Özler
Muhtar Fikri Göçün
Yusuf Ziya Eraydın
Kasım Dede
Rıza Kotan
Ömer Lütfü Ünlü
Abdullah Karabine
Hamdi (Mütevellioğlu)
Hasan Sıddık Haydari
Kâmil Mendanlı
Bahri Tatlıoğlu

Levent Şahverdi Arşivi

Tıbbiye Mensupları

Eşref Akman
Asım Sirel
Mazhar Germen
Refik Saydam
Fuat Umay
Tunalı Hilmi
Emin Erkul
Atıf Köse
Ali Haydar
Mustafa Darman
Adnan Adıvar
Mustafa Bengisu
Suad Soyer
Fikret Onuralp
Mustafa Cantekin
Abidin Atak
Tevfik Rüştü Aras
Rıza Nur

Teknik İşler Sınıfı

Osman Server B. Ahıska
Numan (Usta)

BİRİNCİ MECLİS'TE FİKİR AKIMLARI

Hepsi vatansever, hepsi fedakâr olan ve tarihî bir görev yüklendiklerinin bilincinde olan Birinci Meclis üyeleri, şüphe yok, öteden beri memlekette yer etmiş fikir akımlarının etkisindeydiler. Zaman zaman egemenlik ve üstünlük kazanmış olan bu fikir akımları, İslâmcılık, Osmancılık, Türkçülük odaklarından geliyordu. Ayrıca hilâfet ve saltanat makamlarının dokunulmazlığını zorunlu gören gruplar yanında "kayıtsız şartsız ulusal egemenlik" tezine bağlı, o zaman sayıca küçük de olsa, bir grup bulunmaktaydı. Son yüzyılda İslamiyet, politik yorumlara tâbi tutulmuştu. Bunların kaynağı Kuran'da bulunan bir ayetin farklı yorumlara bağlanmasından geliyordu. Bu ayetin anlamı şuydu : "Kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki bu kitapta yer almamış olsun".

Şüphe yok ki, gerçek dindarlar nazarında bunun anlamı iman ve ahlâk kurallarının tam olarak Kuran'da yer almış olmasıydı. Fakat çeşitli sebeplerle bu anlamla yetinilmemiş ve zaman zaman çok aykırı ve çok tehlikeli olabilecek yorumlar yapılmıştır. Öyle ki, dini politik maksatlarla kullanmak isteyen grupların bir kısmı, İslamcılığı emperyalist emellere vasıta etmek istemişler, başkanları diğer siyasî akımlar yolunda yorumlamışlar, bu suretle kutsal din, politika yoluna sürüklenmek istenmiştir. Kuran'da halifelik ve sultanlık kavramları olmadığı halde bu müesseseler dinin bir unsuru gibi gösterilmek istenilmişti. Meclis'te de tabii bu fikre yatkın olanlar bulunuyordu. Ayrıca bu makamların lüzumuna, memleketin genel yönetimi bakımından ihtiyaç hissedenler vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlıcılık, özellikle Ziya Gökalp'ten sonra, yerini Türkçülüğe bırakmıştı. Fakat bunun nüansları vardı. Bütün Türkleri bir bayrak altında toplama idealini güdenlerin yanı sıra, Türk dünyasını manevî olarak ve ortak kültür mihverinde toplayıp birleştirmek isteyenler de vardı. Memleket, Birinci ve İkinci Meşrutiyet denemeleri, millet egemenliği ve demokrasiye yönelik bakımından bazı tecrübeler edinmişti. Fakat bu tecrübelerin sonucunu olumlu ya da olumsuz bulanlar vardı. Nihayet sosyal ve ekonomik görüşlerde farklar da beliriyordu. Rus İhtilali'nden sonra antiemperyalizm ve antikapitalizm hareketleri bütün dünyada olduğu gibi bizde de yankılar uyandırıyordu. Aslına bakılırsa bizim ve Ruslar'ın antiemperyalizm görüşünde önemli ayrılık vardı. Bizim antiemperyalizm hareketimiz, evvelâ kendimize uygulanmıştı. Öyleki Misak-ı Milli'yle, millî hudutlarımız kesin olarak belirlenmiş bunun dışında bir emel beslememiz bertaraf edilmişti. Oysa Sovyetler'in antiemperyalizm tezi kendileri için yürürlükte değildi. Öyleki Rus olmayan birtakım unsurlar Rusya hududu içine zorlanmıştı.Antikapitalizm için de aynı şey söylenebilir. Sovyetler'de antikapitalizm, sadece kapitalist denen bir zümreye karşı olduğu halde Türkiye'de, sosyal karakterdeydi.

Birinci Meclis'teki fikir tartışmalarının bir odağı da, Batı dünya görüşü noktasındaki ayrılıklardı. Meclis'in önemli bir kısmına göre Batı'ya yöneliş "bizi biz olmaktan çıkaracaktı". Onlara göre Batı dünya görüşü insanlığın değil, bir iki Batı memleketinin malıydı. Bugün dahi sürmekte olan bu tartışmaya açıklık kazandırabilmek için şunu söylemeliyiz: Batı dünya görüşü bir çağdaşlaşma olayıdır. Bu görüşün yapısında şu unsurlar bulunmaktadır.

1 — Kadim kültürlerin izleri;

2 — Bu kültürleri bir arayış ifade eden Rönesans hareketi;

3 — Büyük Fransız İhtilâli'yle ortaya çıkan, fakat dünyanın malı olacak olan özgürlük ve eşitlik ilkeleri;

4 — XIX. yüzyılın başından itibaren zaferden zafere, fetihten fethe koşmakta olan müspet ilimler.

İşte, bunların toplamına çağdaşlık veya Batı dünya görüşü denmektedir. Atatürk ve ona paralel düşünenler için bağımsızlığımızı kazansak bile çağdaşlaşmadan, o zaferi korumak mümkün değildir. Oysa karşı grup bundan çekiniyor. Türklüğümüzün ve Müslümanlığımızın bu fikirden zarar göreceğini sanıyor. Bunlar en tehlikeli çıkış olarak Batıdan müspet ilimlerin alınmasını gereksiz karşılıyorlardı. Onlara göre andığımız ayet bütün müspet ilimle-

Levent Şahverdi Arşivi

rin Kuran'da aranması gereğini doğuruyordu. Bazı gruplar daha da ileri gidiyorlardı. Meselâ Mevlâna'ya göre ilim iki türlüdür. Birisi insanın sağlığında elde edebileceği bilgiler ki Mevlâna bunlara maddî bilgiler diyor. Ona göre bu bilgiler aldatıcıdır, bir değeri yoktur. Asıl bilgi manevî ve ilahî olandır ki bu ancak öldükten sonra elde edilebilir.

İşte, bütün bu görüşlerin tabiatıyla Birinci Meclis'te yankılanması vardı. Hemen söylemeliyiz ki bu fikir ayrılıkları Birinci Meclis'in şahsiyetine ve kutsallığına ve mebusların iyi niyetine bir gölge düşürmemiştir. Bir ihanet bahis konusu değildi. Sadece engin bir tarihe malik olan bir milletin fertlerinde yerleşmiş fikir ve müşahadelerin bir iziydi bu.

Muhafazakâr zihniyette olanlar, hızlı bir çağdaşlaşmanın karşısında yer alıyorlar ve "mukaddesatı muhafaza" grubunu meydana getiriyorlardı.

Meclisteki muhalefetin bir kaynağı da şuydu :

Mustafa Kemal, tarihimizin en büyük başarısına erişmişti. Düşmanı yenmiş, yurdu kurtarmış, tam bağımsızlığı sağlamış, kapitülâsyonları ortadan kaldırmıştı. Bu muazzam başarılarda elbette büyük meclisin özellikle önderi olan Mustafa Kemal'in şeref payı büyüktür. Bazı milletvekilleri bir insan için erişilmesi güç olan bu şerefli başarıların bir dikta rejimine götürmesi endişesi taşıyorlardı. Bir kısım muhalefet grupları ana grup olan Müdafaa-i Hukuka karşı zıt gruplar kuruyorlardı. Onların bir dayanağı daha vardı. O da Müdafaa-i Hukuk'un ve ondan doğmuş olan Halk Partisi'nin bir tatbikat programı bulunmamaktaydı. Onlar böyle bir program hazırlamak ihtiyacını ileri sürüyorlardı. Bu yüzden muhalefet ediyorlardı.

Mustafa Kemal'in bu fikir ayrılıklarına karşı sert bir tepki gösterdiği söylenemez. Ama o, tarihin sesini alan adamdır. Ve kendisini tarihî bir görevle sorumluluk altında hissediyordu. Bu sebeple devrim atılımları zorunluydu, bunlar radikal olmalıydı ve kabil olduğu kadar kısa bir zaman sıkıştırılmalıydı. Fikir ayrılıkları bu mükellefiyetin karşısına çıktığı zaman Mustafa Kemal'in müsamahası da sona eriyordu. Bu yüzden Millî Mücadele'ye beraber başladığı, çok sevip, takdir ettiği bir kısım arkadaşlarından ayrılmayı kader ve tarih zorunlu hale getirmişti.

Mustafa Kemal'e göre yeni Türk milliyetçiliği dil ve tarih ve lâiklik odaklarına dayanmalıydı. Onun bu hususta görüşlerini fazla radikal bulanlar da ayrı bir muhalefet grubu teşkil ediyorlardı. Fakat asıl ve sürekli muhalefet lâikliğin anlaşılışındaydı. Atatürk, lâiklikten şunu anlıyordu: Dinle siyaset birbirinden kesinlikle ayrılmalıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Muhaliflere göre ise din siyasete de rehber olmalıydı.

Birçoğu tarihî kökenlerden gelen ve bugün de nice beyinlerde izleri görülen bu tartışmalarda Mustafa Kemal'in tutunduğu tavrı Meclis'teki kendi konuşmalarından nakledelim:

I. MECLİS'İN BÜYÜK ESERLERİ

23 Nisan 1920'de ilk toplantısını yapan ve adı Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak tarihe geçmiş olan Millet Meclisi'nin bir numaralı kararı şöyledir;

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kerre intihab edilen azalarla İstanbul Meclis-i Mebusanı'nından iltihak eden azalardan müteşekkil bulunmasına karar verildi."

Daha bu ilk toplantıda İstanbul'dan gelecek olan mebusların kabul şartları üzerine bazı tartışmalar geçmişti. Fakat sonunda işgal edilmiş olan İstanbul'dan çıkıp Ankara'ya gelebilen bütün mebusların Meclis'e kabulü kararlaştırıldı. Asıl tartışma bu yeni Meclis'in mahiyeti üzerinde olur. İstanbul'dan gelen mebuslar arasında bulunan bir hukuk profesörü (Celâlettin Arif) bu Meclis'in meşruiyeti için bir kanun mesnedine dayanması lüzumunu ileri sürmüştü. Bu zata göre Türk mevzuatında bununla ilgili bir hüküm yoktu. Ancak Fransız Anayasası'nda bulunan bir hükümden faydalanılabilirdi. Buna göre memleket işgal altına alınır ve Meclis zorla kapatılırsa kurtulabilen mebuslar bir araya gelerek meşru bir meclis teşkil edebilirlerdi. Bir takım samimî muhafazakârlar böyle bir meclisin meşru olabilmesi için Müslümanların halifesi ve milletin padişahı olan zatın muafakatını almak gerekirdi. Atatürk görülmemiş bir maharetle bu gibileri yatıştırmayı bildi ve dedi ki "İstanbul şeraitinin, Padişah ve halife ile ne alenî ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum" ve milletin istiklâl ve tamamiyetini temin için çalışmakta olduğunu haber vermek için de buna hacet yoktur. Padişah ve halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmelerine imkân var mıdır? *

Atatürk bu çeşit itirazları ciddiye almıyordu. Çünkü onun nazarında bu yeni meclis olağanüstü yetkilerde kurulmuştu ve millet adına kurtuluş yolunda her kararı alabilirdi. Ve alınacak bütün kararlar meşru olurdu. Mustafa Kemal olağanüstü yetkiden şunu anlıyordu. Bu meclis hem yasama, hem yürütme hatta hem de yargı yetkisine haizdi. Gerçi bağımsız mahkemeler

* Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, 1961 s. 86

Levent Şahverdi Arşivi

olacaktı fakat meclis icabında yargı yetkisini de kullanacaktı. Nitekim ilk meclisin seçtiği komisyonlar arasında bir memur-u mukamat encümeni bulunmaktaydı. Bu encümen meclis adına suçlu görülen memurları muhakeme edebilecek ve cezalandırabilecekti. Ayrıca bu meclis kendi üyeleri arasından olağanüstü yetkilerle İstiklâl Mahkemeleri kurabilecekti ve kurmuştur da. Bu suretle Meclis bütün yetkileri nefsinde toplamış oluyor. O günkü olağanüstü koşullar altında başka türlü olması da mümkün değildi. Özellikle yürütme yetkisi Meclis'in elindeydi. Fakat hemen görüldü ki 300 ü aşkın üyeden kurulu görülen bir meclisin tümüyle yürütme yetkisini kullanması mümkün değildi. Bu zorunluluk altında Meclis 25 Nisan 1920'de şu beş numaralı kararı almıştı. "Kuvve-i icraiye teşkiline karar verildi."

Bu kararlar sonucunda 2 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekillerinin suret-i intihabına dair 3 numaralı kanun kabul edilmişti.

Dört maddeden ibaret olan bu kanun metni şöyledir:

"Madde 1 — Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavanet-i İçtimaiye, İktisat (ticaret, sanayi, ziraat, orman ve maadin) Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsûmât ve Defter-i Hâkanî, Nafıa, Dahiliye (Emniyet-i Umumiye, posta ve telgraf) Müdafa-i Milliye, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisi'nin onbir zattan mürekkep bir icra vekilleri heyeti vardır.

Madde 2— İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i mutlakası ile aralarından intihap olunur.

Madde 3— Her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişaresini alabilir.

Madde 4— İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfı, Büyük Millet Meclisi halleder.

Görülüyor ki yeni hükûmet tamamiyle bir meclis hükûmeti olacaktır. Böylece bütün icraat meclis adına yapılmış olacaktır.

Bakanlar arasında çıkacak ihtilâfta meclisin hakem olması da bir yeniliktir. Böylece yeni meclis bir kabine usulüne göre değil memleketin o günkü ihtiyaçlarına göre kurulmuş bulunuyordu. Bu ilk kabinede yeni iki bakanlık görülmektedir. Türk tarihinde ilk defa olarak sağlık işleri için özel bakanlık kurulmuş oluyordu. Ve yine tarihimizde ilk defa olarak savunma işlerimiz için iki bakanlık meydana getiriliyordu. Bunlardan Müdafaa-i Milliye Bakanlığı, ordunun cihazlandırılması işlerine bakacak fakat harbin idaresi özel

Levent Şahverdi Arşivi

bir bakanlığa verilmiş olacaktı. Bu yeni bakanlık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye adını alıyordu. Tahmin edilebilir ki savunma işlerinin bu iki bakanlığa ayrılmasının o günkü koşullarda özel bir sebebi de vardır. Atatürk, Ankara'ya gelişinden itibaren yanında bulunan Albay İsmet İnönü'ye fiilen, ordunun stratejik ve taktik işlerinin hazırlanmasını emanet etmişti. O günlerde Fevzi Paşa da, Ankara'ya gelmiş ve Meclise katılmıştı. Onun otoritesinden ve tecrübesinden de yararlanmak gerekiyordu. Böylece Müdafaa-i Milliye Bakanlığı kendisine verilmişti.

Meclis 5 Eylül 1920'de son derece dikkat çekici bir kanun daha kabul etmişti. Bu kanunun adı "Nisâb-ı Müzakere Kanunu" idi. Ve 18 numarayı taşıyordu. Bu kanunun maddeleri şöyleydi.

1 — Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şerait-i âtiye dairesinde müstemirren inikat eder.

Bu birinci madde şüphe yok Atatürk'ün ilhamıyla benimsenmişti ve bu madde Atatürk'ün zamanlama hususundaki dehasının canlı bir belgesidir. Atatürk daha 1907'de hilafeti de, saltanatı da kaldıracağını söylemişti. Fakat 1907'de bunun günü gelmemiş, memleketin alıştığı ve kalben bağlı olduğu hilâfet ve saltanata yer vermek ve mücadele hedefleri arasında onları kurtarmak amacını göz önünde tutmak zorundaydı. O günkü koşullarda milletin büyük çoğunluğu bu görüşteydi.

Kanunun öteki maddeleri şöyleydi.

Madde 2— Her livanın Büyük Millet Meclisi'nde mevcut miktar-ı azası intihap kanununun tayin eylediği miktardan aşağı tenezzül etmedikçe vukubulacak münhallere yeni aza intihap edilmez.

Bu madde o günkü koşullarda zorunluydu. Memleket sık sık seçimlere götürülemezdi.

Madde 3 — Büyük Millet Meclisi azasından senede 2 ay bilâmazeret, bilâfasıla Meclis'e devam etmeyenler Heyet-i Umumiye kararıyla müstafi addolunurlar.

Madde 4 — Büyük Millet Meclisi azalığıyla memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemez. Ancak heyet-i vekile azalığı ve Büyük Millet Meclisi'nin inzimam reyiyle, sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlığı memuriyetlerinin meclis azalığıyla cemi caizdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 5 — Her dâire-i intihabiyeden 5 aza intihabı itibariyle heyet-i mecmuasının bir fazlası nisâb-ı müzakeredir.

Madde 6 — Büyük Millet Meclisi azasına 4 ay için, 1250 lira tahsisat ve 4 ay hitamından devre-i içtimaiye nihayetine kadar Meclis'e devam edenlere şehrî 100'er lira tazminat verilir.

Madde 7 — Büyük Millet Meclisi azasına senede bir defaya mahsus olmak üzere 4000 kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı ita olunur.

Madde 8 — İstanbul Meclis-i Mebusan'ından, Büyük Millet Meclisi'ne iltihak eden azaya, tarih-i iltihakından itibaren şehrî 100'er lira tazminat verilir.

Aynı yılın kasım ayının 4 günü bakanların seçimine dair kanunu değiştiren bir kanun kabulü 47 numarayı taşıyan bu kanunun metni şudur :

Madde 1 — Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin suret-i intihabına dair kanunun 2. maddesi berveç-i âti tadil edilmiştir.

Madde 2 — İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi reisinin meclis azalarından göstereceği namzetler meyanından ekseriyet-i mutlaka ile intihap olunur.

Bu kanunla bir yandan reylerin dağılması dolayısıyla bakan seçiminin güçleşmesi önleniyor öte yandan meclis başkanının yetkisi artırılmış oluyordu. Böylece Meclis'in başkanı Mustafa Kemal fiilen hem hükûmet, hem devlet, hem de meclis başkanı oluyordu. O günün koşulları böyle bir yetki yoğunlaşmasını zorunlu kılıyordu.

Şimdi I. Meclis'in en önemli eserlerinden birisi olan Teşkilât-ı Esasiye Kanununa geliyoruz. Bu fiilen yeni devletimizin ilk anayasası oluyordu. Tarihi 20.1.1921, numarası 85'tir.

Bu tarihî metni ayniyle naklediyoruz:

Madde 1 — Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usûlü halkın mukadderatını kendisinin ve fiilen yönetmesi esasına dayananır.

Madde 2 — Yürütme gücü ve yasama yetkisi milletin biricik ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir, merkezîleşir.

Madde 3 — Türkiye devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından önerilir ve hûkümet, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşır.

Madde 4 — Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca seçilen üyelerden kurulur.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 5 — Büyük Millet Meclisi'nin seçimi 2 yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki seneden ibaret olup, fakat yeniden seçilmek caizdir. Eski heyet, yeni heyetin toplanmasına kadar göreve devam eder. Yeni seçim yapılmasına imkân görülmediği takdirde toplantı süresinin yalnız bir sene uzatılması caizdir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp, umum milletin vekilidir.

Madde 6 — Büyük Millet Meclisi'nin genel kurulu kasım başında davetsiz toplanır.

Madde 7 — Şeriat hükümlerinin uygulanması, bütün yasaların yapılması, değiştirilmesi, ortadan kaldırılması, barış yapılması vatan müdafaası ilânı gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'ne haizdir. Kanunların yapımında ve nizamlar konmasında, halkın uygulamasına ve zamanın ihtıyaçlarına uygun fıkıh ve hukuk hükümleriyle adap ve muameleler esas alınır. Bakanlar Kurulu'nun yetki ve sorumluluğu özel kanunla belirtilir.

Madde 8 — Büyük Millet Meclisi hükûmetinin ayrıldığı daireleri, özel kanuna göre seçtiği vekiller vasıtasıyla yönetir. Meclis yürütmeler hususunda vekillere yön tayin eder ve gerektiğinde onları değiştirir.

Madde 9 — Büyük Millet Meclisi Genel kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi içinde Büyük Millet Meclisi'nin başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza koymaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. İcra Vekilleri heyeti içlerinden birini kendilerine başkan seçer, ancak Büyük Millet Meclisi Bakanı vekiller kurulunun da başkanıdır.

Yönetim:

Madde 10 — Türkiye coğrafî durum ve iktisadî ilişkiler bakımından illere, iller ilçelere ayrılmış olup, ilçeler de bucaklardan kurulur.

İller:

Madde 11 — İller mahallî işlerde moral şahsiyete ve muhtariyete sahiptir. Dış ve iç siyaset şerî, adlî ve askerî işler, milletlerarası iktisadî ilişkiler hükûmetin genel teklifleri ve yararı birden fazla illere şamil hususlar müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılacak kanunlar mucibince vakıflar, medreseler, eğitim, sağlık, iktisat, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin nizamlanması ve yürütülmesi, il şuralarının yetkisi içindedir.

Madde 12 — İl şuraları il halkınca seçilen üyelerden kuruludur. İl şuralarının toplantı süresi iki senedir. Toplantı müddeti senede iki aydır.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 13 — İl şûrası azâsı arasından icra âmiri olacak bir başkan ile muhtelif şubeleri yönetmeye memur üyelerden kurulmak üzere bir yönetim kurulu seçer. İcra yetkisi daimî olan bu heyete aittir.

Madde 14 — İlde, Büyük Millet Meclisininin vekili ve temsilcisi olmak üzere vali bulunur. Vali Büyük Millet Meclisi hükûmeti tarafından seçilir. Görevi devletin genel ve ortak vazifelerini görmektir. Vali yalnız devletin genel görevleriyle mahallî görevler arasında fark zuhurunda müdahale eder.

İlçe:

Madde 15 — İlçe yalnız idarî ve inzibatî bir bölüm olup, manevî şahsiyeti haiz değildir. Denetimi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayin edilen ve valinin emri altında bir kaymakama verilir.

Bucak:

Madde 16 — Bucak özel hayatında muhtariyete sahip bir manevî şahsiyettir.

Madde 17 — Bucağın bir şûrası, bir yönetim heyeti bir de müdürü vardır.

Madde 18 — Bucak şûrası, bucak halkınca doğrudan doğruya seçilmiş üyelerden oluşur.

Madde 19 — Yönetim kurulu ve nahiye müdürü, bucak şûrası tarafından seçilir.

Madde 20 — Bucak şûrası ve yönetim heyeti yargısal, ekonomik ve malî yetkiye sahip olup bunların dereceleri özel kanunla tayin olunur.

Madde 21 — Bucak bir veya birkaç köyden kurulu olduğu gibi bir kasaba da bir bucaktır.

Genel Müfettişlik:

Madde 22 — İller ekonomik ve sosyal ilişkileri itibariyle birleştirilerek genel müfettişlik mıntıka vücuda getirilir.

Madde 23 — Genel müfettişlik mıntıkalarının umumî surette asayişin sağlanması ve genel daireler işlemlerinin denetlenmesi ve bölgesindeki illerin ortak işlerinde ahengin tanzimi görevi genel müfettişlere verilir. Genel müfettişler, devletin genel vazifeleriyle mahallî idarelere ait vazife ve kararları sürekli olarak denetler.

Levent Şahverdi Arşivi

Özel Madde:

İşbu kanun yayımı tarihde yürürlüğe girer. Ancak halen toplanmış olan Büyük Millet Meclisi, 5 Eylül 1336 tarihli müzakere nisâbı kanunun birinci maddesinde gönderildiği üzere amacına ulaşıncaya kadar sürekli olarak toplu bulunacağı cihetle işbu Teşkilât-ı Esasiye Kanunundaki 4'üncü, 5'inci maddeler amacın elde edilmesine bugünkü Büyük Millet Meclisi mürettep sayısının 3/2 çoğunluğuyla karar verildiği takdirde ancak yeni seçimden itibaren yürürlüğe girer.

İÇTE HUZUR VE İSTİKRARIN SAĞLANIŞI

1. Cihan Harbi sonuna doğru beliren ümitsizlik ve bitkinlik havası içinde askerlikten dönenlerin bir kısmı ileri derecede yoksulluk, bir kısmı da huzur ve güvenden yoksunluk yüzünden olumlu bir işe başlayamıyor, kendisini kadere teslim ediyor. Bir kısmı ise küçük gruplar kurarak kasaba ve köylere baskınlar düzenleme yolunu tutuyorlardı. Millî Mücadelenin başladığı günlerde bu grupların faaliyeti hissedilir derecede artmıştı. Başına beş on kişi toplayan efe, zeybek gibi adlar taşıyan bu adamlar işgale uğrayan il ve ilçelerde sıfıra yaklaşmış olan devlet otoritesine karşı geliyor ve sürekli olarak baskınlar düzenleniyordu. Bunların bir kısmı yabancı işgal kuvvetlerine karşı küçük çapta mücadele veriyor, bir kısmı ise sadece böyle görünmek istiyordu. Böylece memlekette huzur ve asayişten eser kalmıyordu.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra Ankara'ya gelip yerleşen Atatürk'ün emrinde hemen hemen hiç bir askerî güç yoktu. Oysa işgalci düşmanlar saldırılarını arttırıyorlardı. Bu hazin tecellinin bir belgesi ve anısı olarak şu müşahedemi sunuyorum:

"Zaferden sonra bir gün dostum ve meslektaşım Dr. Fuat Umay'la Atatürk'ün huzurunda bulunuyorum. Fuat Bey, Millî Mücadele'nin başında Bolu bölgesinde asayişi sağlamaya çabalıyordu. O günler konuşulurken Fuat Bey, Paşa'ya,

— Paşam o güç günlerde asilere karşı sizden bir bölük asker istemiştim, göndermemiştiniz, diyecek oldu Atatürk buna acı ve gerçek cevabı vermişti:

— "A çocuğum o dediğin günlerde benim emrimde bir bölük asker yoktu."

O günlerde ve bu koşullar altında il ve ilçelerdeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin desteğini ya da zorunlu itimadını sağlayan efeler, keyfî hareketlerini genişletiyorlardı. Elde devlet kuvveti olmadığı gibi, asker toplama ola-

Levent Şahverdi Arşivi

nağı da bulunmadığı için bir süre bu efe gruplarının makul davranışlı görünenlerinden faydalanmak zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bu efeler ikiye ayrılmıştı birkaç tanesi Atatürk'ün önderliğinde millî hareketi destekliyor veya öyle görünüyordu. Bir kısmı da hilâfet makamına bağlı bir tutum alıyordu. Bu yüzden birbirleriyle çarpıştıkları oluyordu. Bu efe grupları içinde maliyetinin sayısı ve teçhizatı bakımından en güçlü görüneni Çerkez Ethem'di Millî Mücadele'yi destekler ve işgal kuvvetlerine karşı savaşır göründüğü günlerde Atatürk'ün sempatisine nail oluyordu. Oysa bu onun cüretini ve küstahlığını arttırıyordu. Ankara'ya gelişlerinde, o dönem Ankarasının tek otomobili olan vasıtayı Atatürk onun emrine veriyordu. Oysa adamın şımarıklılığı gitgide artıyordu. Bir diktatör olma vehmine kapılmıştı. Arzuları yerine getirilmediği zaman tehditler savurmaya başlamıştı. Bu azgınlığın son haddine vardığı günlerde Ankara'ya yolladığı bir mesajda Meclisin kapısının bir tarafına Mustafa Kemal'i, karşı tarafına da İsmet Paşa'yı asacağını söylecek kadar çılgın bir cüret gösteriyordu. Bu asî grup Çerkez Ethem'den ibaret değildi. Memleketin birçok yerlerinde bu gruplar halkı bîzar ediyor ve halk onları işgal kuvvetlerinden daha zalim buluyorlardı. Bu feci durumu tabiîdir ki Yunanlılar nimet biliyor ve Anadolu içinde ilerliyorlardı. Böylece tarihimizin belki en tehlikeli dönemi başlamış oluyordu. Bir taraftan Yunan ilerleyişini durdurmak öte yandan başta Çerkez Ethem olmak üzere küstahlıklarını artıran asî kuvvetleri bertaraf etmek gerekiyordu. Bu konuda Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin fedakâr desteğini sağlamayı başarmıştır. I. İnönü saldırımız başlamadan önce millî kuvvetlerden bir kısmını Çerkez Ethem'e karşı yöneltme zarureti doğmuştu. Bu hamle İsmet İnönü'nün himmeti ve fedakârlığıyla başarıya ulaştı. Çerkez Ethem grubu bertaraf edildikten sonra İnönü'de düşmana ilk darbe indirildi.

Büyük Millet Meclisi'nin ve hükûmetinin teşkilâtlanması sayesinde yavaş yavaş muntazam millî bir ordu kurma çalışmalarına başlandı. Bu tarihin en güç görevlerinden birisiydi. Fakat Mustafa Kemal'in, I. Meclisin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin fedakârlığı ve vatan sevgisiyle başarılmıştır. Bu şüphesiz Atatürk'ün ve Meclisin en büyük ve en şerefli başarılarından birisidir.

MİLLÎ ZAFERLER

Mustafa Kemal'in askerî dehasını Çanakkale'den sonra bir defa daha belirten millî zaferler İnönü, Sakarya ve Dumlupınar adlarıyla askerî ve siyasî tarihe geçmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu zaferlerin askerî yönünü anlatmak bu yazının konusu ve yetkisi dışında kalır. Ancak şu kadarı söylenebilir. Bu harpler ve bu zaferler birer kader harbidir. Bir milletin varolup, olmayacağına hükmeden kader belirtici harplerdir. Bu harplerde Mustafa Kemal'in dehası iki yönde belirir.

1 — Millî gücü tam olarak toplayıncaya kadar kesin teşebbüse girmemek ve bu yolda icap ederse toprak kaybını bile bütün sonuçlarıyla göze almak.

2 — Bu harplerde radikal ve modern stratejiye uygun bir kararla hareket etmek. Nitekim zaman olmuş düşmanı stratejik merkezlerden uzaklaştırmak ve kendi ordumuza derlenip toparlanmak fırsatı vermek için Sakarya Harbi'nden önce olduğu gibi ordumuzu 90 km. geri çekmeyi göze almak. Bu karar bir ricat gibi görünmesine rağmen ancak, Atatürk gibi bir dâhinin göze alabileceği bir kahramanlıktı. Çünkü askerliğin gereğini iyi bilmesi mümkün olmayan bir kısım Meclis grupları isyan ve feveran haline gelmişler, "Nereye gidiyoruz" feryadını çıkarmışlardı. O günlerde Meclis'in, Ankara'dan, Kayseri'ye nakli de göze alınmıştı. Klasik stratejiye bağlı kalanlar bu çekilişin en başarılı bir harp oyunu olduğunu farketmeyerek onu nihaî bir yenilgi saymışlardı. Mustafa Kemal bir yanda ordunun başkumandanı sıfatıyla geleceğinden emin olduğu zaferlere orduyu hazırlarken bir yandan da içteki bu paniği teskin için bütün belâgatını kullanmıştır. Özellikle I. Büyük Mücadele olan İnönü Harplerinde zorluk sadece düşmanın kuvvetçe üstün olmasından ibaret değildi. Yunan ordusunun arkasında başta İngiltere, hemen hemen bütün Batı Avrupa bulunmaktaydı. Buna karşı Türkiye iki cephede savaşmak zorunda kalmıştı. Bir tarafta Yunan ordusunun ilerlemesini hiç değilse yavaşlatmak öte taraftan memleketin hemen yarısında patlak veren iç isyanları bastırmak. Zaman olmuş bu isyanlara karşı asıl cepheden daha fazla kuvvet ayırmak gerekmiştir. Ümitsizliğe her sebebin varolduğu bu durumda Mustafa Kemal ve Meclis'in çoğunluğu bir kale gibi dikilmişlerdir. İnönü Harplerinde, milletin makûs talihini yenen İsmet İnönü millî mücadelenin kesin zaferi kazanacağına bir delil vermiş oldu. Fakat elbette bu başarı kesin zafer değildi. Düşmanı vatanın harim-i ismetinde yok etmek için daha pek çok hazırlığa ihtiyaç vardı. Bunu çok iyi bilen Mustafa Kemal, içe ve dışa karşı hazırlıklarını insanüstü bir takatla devam ettirmiştir.

Sakarya Zaferi, XVII. asırdan beri sürmekte olan çekilişimize kesin bir son vermiştir. Bu zaferle yalnız Yunan değil bütün Dünya artık Türklerin çekilişe son verdiğini görmüştür. Böylece hazırlığını tamamlayan ordumuz 30 Ağustos 1922'de bir imha meydan muharebesiyle düşmana Dumlupınar'da kesin ve nihaî darbeyi indirmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece mağrur Yunan orduları yok edilmiş, Başkumandanları esir alınmış ve vatanın kurtuluşu tamamlanmıştır. Bu muazzam zaferin Başkomutanı Mustafa Kemal, cephe komutanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'tır. Her üçü bu zafer gibi tarihte ebedîleşmişlerdir.

Şüphe yok ki bu muazzam zaferde beyin ve muharrik güç Mustafa Kemal'dir.

LOZAN

Büyük zaferler kazanmak ve bunun meyvelerini o zaferin azametine uygun şekilde derlemek için bir örnek aranırsa bu şüphesiz Lozan Antlaşmasıdır. Mustafa Kemal'in ve Meclisin'in baştan beri ilân ettikleri sonuca, bu antlaşmayla hemen hemen tam olarak ulaşılmıştır. Tekrar etmek gerekirse baştan beri ilân edilmiş olan millî amacımız Misâk-ı Millî sınırlarını, nihaî olarak sağlamak, bağımsızlığımızı tam olarak gerçekleştirmek, tam bağımsızlık deyince sadece siyasî değil ekonomik, malî, adlî velhasıl her hususta bağımsız olmak amaçlanıyordu.

Büyük zaferden sonra Lozan'da bu amaçların tabiî şekilde ve kolaylıkla elde edilebileceği umulabilirdi. Ama düşmanların gizli hesapları vardır. Emperyalist emellerini feda etmek istemiyorlardı. Hele tadına alıştıkları kapitülâsyonlardan vazgeçmek onlara ağır geliyordu. Oysa kapitülâsyonları bir daha geri gelmiyecek şekilde ortadan kaldırmak toprak bütünlüğümüz kadar önemli idi. İtilâf Devletleri, bizimle beraber Birinci Cihan Harbi'ni kayıp etmiş olan devletlere bütün arzularını dikte etmişlerdi. Unutuyorlardı ki yeni Türkiye, bir millî zafer kazanmış ve yenik Osmanlı Devleti'nin devamı değildi. İşte Lozan'da en büyük zorluk bu görüş ayrılığından ileri gelmişti. Yani Türkiye adına müzakereleri yürüten İsmet Paşa kararlıydı, metindi, son derece akıllıydı. Düşmanın silahlarını, düşmana karşı kullanmakta emsalsizdi. Bu çatışma o kadar şiddetli olmuştu ki İnönü bir ara müzakereyi terk etmek cesaret ve kararını göstermişti. Nihayet emelleriyle yeni doğan ve gün geçtikçe güçlenen Türkiye'yi zorlamayacaklarını anlayan İtilâf Devletleri 23 Temmuz tarihinde Lozan'da barış antlaşmasına imza atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu antlaşmayla Türkiye, emellerinin başlıcalarını kabul etmemişti. Yapılan fedakârlık Hatay ve Kerkük topraklarıyla, Boğazlar statüsünü yeni konferanslara bırakmaktan ibaret olmuştu.

Lozan tarihte en uzun ömürlü antlaşmalardan birisi olmuştur. En önemli nokta, kapitülâsyonların nihaî olarak kaldırılmasıydı. Düşmanlar bu yenilgilerine bir teselli bulmuşlardı. Nasıl olsa Türkiye malî bakımdan sıkış-

Levent Şahverdi Arşivi

tıkça düşmanların kapısına yalvarmaya gidecek, onlar da verecekleri borca mukabil kapitülâsyonları geri alacaklardı. Buna İnönü'nün tarihî cevabı şu oldu. "Kapınıza gelmeyeceğiz, gelirsek geri alın". Bir hususta da önemli tartışma olmuştu. Düşmanlar Türkiye'nin adlî sistemine güvenmiyorlardı. Oysa Türkiye, kendi hür iradesiyle çağdaş hukuk sistemini kabul etmekle bütün bu tereddütlere kesin cevabını vermişti.

Görülüyor ki yeni millî devletimizin ilk anayasası meclisin açılmasından 9 ay sonra ortaya konmuştu. Bu yasanın 1. maddesi henüz adı konulmamış bir cumhuriyeti ifade ediyor. Atatürk'ün öteden beri kullandığı terimle egemenlik, "kayıtsız şartsız" milletin oluyor. Bu anayasanın ikinci maddesinde meclisin sadece bir yasama organı değil aynı zamanda yürütme organı olduğu ifade edilmektedir. Bu, bir yeni kuruluş döneminin getirdiği bir zorunluluktu ve memleketin o günkü koşullarında kurtuluşa erişmek için bütün güçlerin meclis elinde toplanması bir zorunluluktu. Daima meşruiyetçi olmuş olan Atatürk, bu maddeye dayanarak ve meclisin serbest oylarıyla seçilmiş başkanı olarak memleket kaderinde lüzumlu olan yetkileri meşru bir tarzda elinde toplamış oluyordu.

Anayasanın 7. maddesi dikkatle okunduğu zaman henüz adı anılamayan lâikliğe doğru açılmış bir pencere görünümünü verir. Bu maddede, yine dinî esaslar ön plâna alınmakla beraber, "zamanın ihtiyaçlarına uygun hükümler" ifadesiyle kanun yapımında çağdaşlaşma imkânı hazırlanmış oluyor.

8. madde yeni kurulacak hükümlerin bir "meclis hükûmeti" olacağını göstermektedir. Yani bakanlar, yürütmeyi meclisi adına düzenleyeceklerdir.

Bu anayasada meclis içindeki akımları neticesinde platonik olarak girmiş, fakat hiçbir süratle uygulanamamış hükümlerde yer almaktadır. Bu meyanda meselâ 11. maddede bir il şûrasından bahsedilmektedir. Metne göre bu şûra, ile ait bütün işleri düzenlemek yetkisine sahip olacaktır. Bu şüphesiz bildiğimiz il genel meclisleri değildir. Bunun gibi 16. maddede bucakların muhtariyete sahip olması hükmü yer almaktadır. Bu o gün uygulanmadığı gibi bugün de uygulama imkânı görülmeyen bir hükümdür.

Yeni anayasanın münferit maddesiyle mevcut Büyük Millet Meclisi'nin sürekli olarak toplantı halinde olması vurgulanıyor. Onun için meclis tatilleriyle ilgili 4. 5. ve 6. maddelerin, kurtuluşun gerçekleşmesinden sonra gelecek meclisler döneminde uygulanacağı tesbit edilmektedir.

1. Meclis'in önemli eserlerinden birisi 8.7.1922'de kabul ettiği 244 numaralı kanundur. Bu kanuna göre icra Vekilleri Reisi yani başbakan ve ba-

Levent Şahverdi Arşivi

kanlar meclisçe ve üyeleri arasından gizli oyla seçilecektir. İcranın başkanı, aynı zamanda bakansa bu bakanlığı koruyabilecektir. Bakanlardan birisi geçici olarak görevden ayrılma zorunda kalırsa yerini alacak vekil, yine Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecektir. Bu hükümler 1. Meclis'in bütün yetkileri elinde tutmaya ne derece önem verdiğini bir defa daha göstermektedir.

Şimdi Meclis'in aldığı son derece önemli bir kararın metnini veriyoruz; Bu kararın tarihi 30.10.1922 ve numarası 307'dir. "Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye hükûmetinin, Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hudud-u millî dahilinde yeni vârisi olduğuna ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunuyla, hukuk-u hükümranî, milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlığın madûm ve tarihe müntakil bulunduğuna ve İstanbul'da meşru bir hükûmet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisi'ne ait ve binaenaleyh oraların umur-u idaresinin de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk hükûmetinin hakkı meşru olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi."

Nihayet Meclis 1.11.1922 tarihinde aldığı 308 numaralı kararla padişahlığı ortadan kaldırmıştı. Bu tarihî kararı orijinal metniyle veriyoruz: "Birkaç asırdır saray ve Bâbıâli'nin cehalet ve sefahati yüzünden devlet, azim felaketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun müessis ve sahib-i hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hemharicî düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan saray ve Bâbıâli aleyhine mücedeleye atılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti, ordularını bitteşkil haricî düşmanlar saray ve Bâbıâli ile fiilen ve müsellehan ve malum müşkülât-ı şedide ve mahrumiyet-i elime içinde cidâle girişmiş ve bugünkü halâs gününe vasıl olmuştur.

Türk milleti saray ve Babıâli'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilât-ı Esasiye Kanununu ısdâr ederek onun birinci maddesiyle, hâkimiyeti padişahtan alıp bizzat millete ve 2. maddesiyle icraî ve teşrîî kuvvetlerini onun yed-i kudretine vermiştir. 7. maddeyle de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuk-u hükümraniyi milletin nefsinde cemeylemiştir.

Binaenaleyh o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfû olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da bulunan heyet, mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri-i ecnebi kuvvete ve muzaharet-i milliyeyi malik olmayıp bir zillizail halindedir. Millet, şahsî hükümranlık ve savaş halkı ve etrafının sefahati esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükûmeti idaresi tesis vazedilmiştir.

Hâl böyleyken İstanbul'da düşmanlarla teşrik-i mesai etmiş olanların el'an hukuk-u hilafet ve saltanat ve hukuk-u hanedaniden bahseylemelerini görmekle müstağrık-ı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar garip ve acayip ve hilâf-ı mavaka bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi berveçhiati mevadı neşru ilâna karar vermiştir.

1 — Teşkilât-ı Esasiye Kanunuyla Türkiye halkı hukuk-u hâkimiyet ve hükümranisini mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde gayr-i kabil-i terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve İrade-i Milliyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Millî hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden başka şekl-i hükûmet tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hakimiyet-i şahsiyeye müstenit olan şekl-i hükûmeti 16 mart 1920'den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.

2 — Hilâfet, Hanedan-ı Âl-i Osman'a ait olup halifeliğe, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşat ve eslah olanı intihap olunur.

Türkiye Devleti makam-ı hilâfetin istinatgâhıdır.

NİHAYET CUMHURİYET İLÂNI

Büyük Millet Meclisi 29.10.1923 günü mevcut Anayasanın özellikle birinci maddesini tâdil eden 364 numaralı kanunu kabul etmiştir. Bu kanunla mevcut Anayasa'da zaten mevcut olan millet egemenliği rejiminin sadece adını takmış oluyor ve Cumhuriyet'i ilân ediyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı gün 29.10.1923'de kabul edilen 30 sayılı kararla Cumhurbaşkanı'nın seçimine geçilmiş ve tereddütsüz beklendiği şekilde Gazi Mustafa Kemal, ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Böylece milletimizin asırlık, sabırlı, çileli fakat yitirilmeyen ümitli bekleyişi tarih sahnesinde gerçekleşmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, OEUVRE ET İNFLUENCE

Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Professeur, Membre du Centre de Recherche Atatürk

I-UN LEADER APPRÉCIÉ PAR LE MONDE ENTİER

En 1981, à l'occasion du centenaire de la naissance de Kemal Atatürk, l'Assemblée Générale de l'Unesco a adopté une résolution concernant l'organisation d'un Colloque international sur l'oeuvre et la personnalité du grand homme d'Etat turc. Dans cette résolution, l'Assemblée Générale de l'Unesco déclare que:

"Kemal Atatürk fut un réformateur exceptionnel",

qu'il

"a été le leader d'une des premières luttes de libération contre le colonialisme et l'impérialisme",

et qu'il

"a été un promoteur remarquable de l'esprit de compréhension mutuelle entre les peuples et d'une paix durable entre les nations du monde, ayant préconisé durant toute sa vie l'avènement d'une ère d'harmonie et de coopération ne connaissant aucune distinction de couleur, de religion ni de race entre les hommes."

Le centenaire de Kemal Atatürk a été commémoré non seulement en Turquie, mais dans beaucoup d'autres pays. De l'Europe à l'Asie, de l'Afrique à l'Australie et à l'Amérique, des gouvernements, des universités, des centres de recherche et de culture ont pris part à la commémoration du centenaire de cet homme d'Etat exceptionnel. Plusieurs gouvernements ont imprimé des timbres à sa mémoire. Un grand nombre d'Universités ont organisé des colloques, des conférences. Plusieurs chefs d'Etat ou de gouvernement ont publié des communiqués ou des messages.

Déjà en 1938, la Ligue des Nations l'avait qualifié de *"serviteur génial de la paix"*.

Levent Şahverdi Arşivi

Le Secrétaire Général des Nations Unies a déclaré, dans un discours prononcé le 30 Septembre 1981 au siège de l'ONU, que Kemal Atatürk était:

> *"un des plus grands hommes du siècle, un héros de la libération nationale et un architecte de la paix."*

İl a ajouté que ce leader exceptionnel né il y a plus de cent ans, a exprimé des idées qui continuent à éclairer les problèmes et les besoins de notre époque.

Un des meilleurs moyens de connaître Kemal Atatürk, de comprendre l'influence qu'il a exercée non seulement en Turquie, mais en dehors de son pays, c'est de se référer à certains des témoignages innombrables émanant des hommes d'Etat, des diplomates, des intellectuels qui l'ont connu personnellement ou qui ont eu l'occasion d'observer ou d'étudier son oeuvre et sa pensée. En voici quelques uns:

L'éminent homme d'Etat français Edouard Herriot, qui fut en même temps un écrivain brillant, a eu l'occasion de visiter longuement la Turquie, de connaître Atatürk personnellement et d'étudier son action. Le Président Herriot, qui a consacré plusieurs chapitres de son livre *"Orient"* à la jeune République Turque et à son Président (et qui a également écrit une Préface fort intéressante à un livre sur le Kémalisme), porte les jugements suivants au sujet de Kemal Atatürk:

> *"Ceux qui ont approché Mustafa Kemal savent la puissance de son regard, l'exactitude de sa parole, l'énergie de sa personne, la richesse de son savoir et l'ascendant de son exemple. Il séduit, il persuade, il inspire confiance".* (Préface au livre de T. Alp, le Kémalisme, Paris 1937).

Edouard Herriot ajoute:

> *"Mustafa Kemal se dresse à l'Orient de l'Europe comme l'un des plus grands hommes d'Etat que l'Histoire nous ait révélés."* (Orient, Paris, 1934, p. 98).
> *"Il me paraît réaliser la plus haute définition de l'homme d'Etat."* (Orient, p. 127).

Une phrase éloquente du général de Gaulle résume de la façon suivante l'oeuvre et la grandeur de Kemal Atatürk:

"...De toutes les gloires, Atatürk a atteint la plus grande, celle du Renouveau National". (A. Aksan, Citations de M. Kemal Atatürk, *Ankara,* 1981, *p.* 1).

Levent Şahverdi Arşivi

L'historien anglais Arnold J. Toynbee—qui à part son oeuvre monumentale sur l'histoire universelle, a écrit des livres sur la Turquie—résume l'oeuvre d'innovation et de progrès accomplie en Turquie sous la présidence de Kemal Atatürk, par ces phrases saisissantes:

> *"Kemal Atatürk mit en oeuvre un programme: le plus révolutionnaire peut-être qu'on ait jamais appliqué délibérément et systématiquement dans un pays, en un espace de temps aussi court... Imaginez un instant que, dans notre monde occidental, la Renaissance, la Réforme, la révolution scientifique et intellectuelle de la fin du XVII ème siècle, la Révolution française et la révolution industrielle aient été ramassées dans la durée d'une vie humaine..."*(Le Monde et l'Occident, Bruges, 1957, *p.* 36 - 37).

Le professeur et diplomate argentin Blanco Villata, qui a eu l'occasion de connaître Atatürk et a publié un livre important sur sa vie et son oeuvre, résume ainsi son opinion sur le grand leader de la nation turque:

> *"Atatürk est l'étendard des peuples opprimés; il fut le précurseur de la décolonisation... Dans sa pensée étaient les principes qui sont les piliers de la Charte des Nations Unies qui allait être signée deux décennies plus tard: "le respect des droits humains et des libertés fondamentales de tous, sans aucune discrimination pour motifs de race, sexe, langue ou religion". Tel est le sens profond de la pensée d'Atatürk, la portée universelle d'un des plus grands philosophes de notre temps".* (L'Universalité de la Pensée d'Atatürk, *Communiqué présenté à la Conférence Internationale sur Atatürk,* 9-13 *Novembre,* 1981, *Université de Boğaziçi).*

Le professeur américain Donald E. Webster, qui lui aussi a connu de près la Turquie, le considère comme *"le plus grand Turc des siècles récents... et probablement le leader le plus dynamique du monde contemporain".* M. Webster ajoute:

> *"...Durant les deux dernières décennies, d'année en année, son prestige et l'estime dont il était entouré augmentèrent non seulement dans son pays, mais dans le monde entier. A une époque où certains de ses contemporains renommés* (et M. Webster faisait allusion à Hitler, à Mussolini, à Staline) *inspiraient la peur, Atatürk inspira le respect, à l'intérieur et à l'extérieur de son pays."* (The Turkey of Atatürk, *Philadelphia, 1939).*

Dans un article intitulé *"le Kémalisme",* le professeur français de sciences politiques M. Maurice Duverger écrit ceci:

> *"Depuis 1954, le Kémalisme a pris valeur d'exemple. Il n'est plus seulement un moment de l'histoire turque: ... il inspire, plus ou moins directe-*

Levent Şahverdi Arşivi

ment, la plupart des Etats du Tiers-Monde qui ne sont pas dans la mouvance de Moscou ou de Pékin. Pour les peuples en voie de développement, il est la véritable alternative au marxisme" (Le Kémalisme, *publié dans le supplément du journal* le Monde, *le 27 mai 1961).*

Entre 1919 et 1922, Kemal Atatürk attira l'attention de tous les peuples luttant pour leur indépendance, en tant que leader victorieux de la première guerre de libération du XX ème siècle. II montra au monde entier qu'une nation décidée fermement à lutter pour son indépendance; qu'une nation courageuse et capable de dévouement, ne peut être vaincue, ne peut être asservie, même par les plus grandes puissances du monde.

Quelques exemples suffiront à montrer l'influence qu'a exercé Mustafa Kemal sur les luttes de libération et sur les mouvements de modernisation.

Le Président de l'Indonésie indépendante, M. Sukarno, a affirmé à la tribune de la Grande Assemblée Nationale Turque—lors de sa visite à Ankara—comment dans sa jeunesse il fut influencé et, dans les jours les plus difficiles, inspiré par Kemal Atatürk.

Le leader de la libération tunisienne, le Président Habib Bourgiba—qui lui aussi a prononcé un discours analysant l'oeuvre de Kemal Atatürk, à la tribune de la Grande Assemblée Nationale Turque—a souligné que Kemal Atatürk avait montré au monde entier ce qu'une nation préférant la mort à la servitude peut accomplir. Il a ajouté que l'exemple de Kemal Atatürk ne sera jamais oublié, que son oeuvre éternelle continuera à être un exemple lumineux et une source d'inspiration pour les dirigeants des nations accédant à l'indépendance. (Cité par S. Çiller, *Atatürk için Diyorlar ki (Ils Disent au Sujet d'Atatürk),* Publications Varlık, 1978, p. 300 - 301).

Dans son livre au sujet des lettres et télégrammes adressés à Kemal Atatürk (*Atatürk ile Yazışmalar,* Vol. I, 1920-23, Ankara, 1981), M. Bilâl N.Şimşir cite d'innombrables documents montrant l'ampleur de l'enthousiasme créé dans les pays d'Asie et d'Afrique par la lutte héroique du peuple turc et la victoire obtenue par les armées de Mustafa Kemal.

A titre d'exemple, voici un télégramme envoyé d'Alger:

"Populations musulmanes Algérie... élevant leurs mains vers Tout Puissant prient fond coeur, adressent leurs vives et respectueuses félicitations à son

Levent Şahverdi Arşivi

Excellence Mustafa Kemal Pacha Al Muzaffer Al Gazi"". (B. N. Şimşir, op. cit., *p. 257).*

Et voici un autre message venant du Parti Destouriste de Sousse (Tunisie):

"A son Excellence Ahmet Ferit Bey, Représentant du Gouvernement d'Angora. Paris,—Sousse, le 15 septembre 1922. Parti Destouriste Sousse vous exprime sa profonde joie au sujet victoire Armées Kémalistes Stop Vous prie transmettre ses respectueux et profonds voeux illustre maréchal". (B. N. Şimşir, op. cit., *p. 274).*

Une biographie d'Atatürk publiée au Caire (Egypte) par M.M. Moushraffa, souligne que:

"... La valeur de Kemal Atatürk pour l'humanité dépasse les frontières de son pays... Sa valeur pour l' Orient est concrète et positive, car il nous a démontré que nos peurs d'être culturellement submergés par l'Occident sont sans fondement. Il a montré aux nations de l'Orient comment elles pourraient ajuster leurs valeurs sans perdre leurs identités nationales" (Atatürk, *Cairo, p. 187 - 188).*

M. Thierno M. Diallo, de l'Université de Dakar (Sénégal), souligne que les puissances colonisatrices n'ont pas fait de publicité autour de la Guerre d'Indépendance Turque ou au sujet des réformes accomplies en Turquie, parce qu'elles possédaient des Empires *"qu'elles souhaitaient tenir à l'écart de toute agitation, par crainte de contagion... La Révolution kémaliste n'a pas eu beaucoup d'échos en Afrique au Sud du Sahara, parce que tenue dans un ghetto de silence sous le voile colonial. Mais en revanche, elle a eu un important retentissement en Afrique du Nord (Maghreb) et au Proche Orient (Mashreq)... Mais c'est en Asie orientale et extrême -orientale musulmane ou non... que cette révolution a eu des échos retentissants et favorables."* Selon le professeur sénégalais, il a fallu attendre le lendemain de la Seconde Guerre Mondiale pour que les autres pays de l'Afrique *"prennent enfin connaissance de l'existence véritable d'une Turquie nouvelle, républicaine et laïque".* Après avoir signalé que l'exemple de Kemal Atatürk a attiré et inspiré de nombreux administrateurs et chefs d'Etat qui ont essayé d'imiter, tant bien que mal, son action, M. Thierno M. Diallo ajoute ceci:

"L'éducation des masses, l'alphabet latin pour transcrire les langues nationales (en Afrique noire et en Indonésie) à la place de l'alphabet arabe (inapte à transcrire des langues non sémitiques), sont sans doute une des

Levent Şahverdi Arşivi

preuves de l'influence de l'oeuvre d'Atatürk." (La Politique Extérieure de Atatürk et son İmpact sur les Pays en Voie de Développement, *Proceedings, İnternational Conference on Atatürk, November* 9-13,1981, *Vol. I, Comm.* 24).

Un autre professeur africain, M. Ali A. Mazrui termine une étude comparative fort intéressante sur l'effort de modernisation de l'Afrique, par la phrase suivante:

"L'Afrique trouvera sa propre voie au vingt et unième siècle, en continuant d'apprendre du miracle de la Restauration Meiji et de la créativité d'un génie turc qui s'appelle Mustafa Kemal Atatürk"", ("Africa Between the Meiji Restauration and the Legacy of Atatürk: Comparative Dilemmas of Modernization", *étude presentée au Symposium İnternational sur Atatürk, le 17-22 Mai 1981, à İstanbul, p. 25).*

İl est intéressant de constater que Kemal Atatürk était conscient des répercussions de la lutte anti-impérialiste menée par la Turquie. Dejà pendant la Guerre d'İndépendance, il avait dit:

"Si la lutte menée aujourd'hui par la Turquie était uniquement pour son propre compte, cette lutte aurait été peut-être moins longue et moins sanglante. La Turquie déploie un effort énorme et capital. Car la cause que la Turquie défend est celle de toutes les nations opprimées...". (Discours prononcé au cours d'une réception en l'honneur de l'Ambassadeur iranien İsmail Han, le 7 juillet 1922).

Qelques années plus tard, il dira:

"Comme je vois aujourd'hui poindre le jour, je vois de loin l'éveil de toutes les nations de l'Orient... Il y a encore beaucoup de nations soeurs qui vont accéder à l'indépendance et à la liberté. Leur renaissance sera, sans aucun doute, dirigée vers le progrès et la prospérité. Malgré tous les obstacles, malgré toutes les difficultés, ces nations seront victorieuses et acquerront la liberté qui les attend... Le colonialisme et l'impérialisme disparaîtront de ce monde et alors règnera une ère nouvelle d'harmonie et de coopération qui ne connaîtra aucune discrimination de couleur, de religion et de race entre nations". (S'adressant à l'ambassadeur d'Egypte; voir Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri -La Pensée et les İdées de K. Atatürk, *Ankara 1984, page 326).*

İl n'y a aucun doute que la pensée et l'oeuvre de Kemal Atatürk ont eu une grande influence sur les mouvements de *libération* et de *modernisati-*

Levent Şahverdi Arşivi

on, en Asie et en Afrique. L'analyse détaillée de cette influence dépasse le cadre de cette étude sommaire. Des recherches approfondies peuvent être faites sur chaque pays particulier. On se contentera, *à titre d'exemple,* de citer dans le chapitre suivant quelques témoignages concernant l'influence de Kemal Atatürk sur un grand pays de l'Asie, l'Inde d'entre les deux guerres mondiales, pour montrer l'ampleur de cette influence. *

* Une des meilleures études sur l'influence internationale de Kemal Atatürk est le livre du professeur d'histoire de l'Université de Delhi, Mohammad Sadiq, *The Turkish Revolution ant The Indian Freedom Movement,* Macmillan India Ltd., New Delhi, 1983; l'étude du professeur S.A. Haqqi, *"The Atatürk Revolution and India",* présenté au Symposium International sur Atatürk (17-22 Mai 1981, Istanbul) et l'étude du professeur Jerzy J. Wiatr, présentée au même Symposium: *"Kemalism and the Progressive Regimes in Developing Countries",* méritent l'attention. Voir également les communiqués de Dietrich Schlegel *"Atatürk and the Third World";* de Naeem Qureshi (Université de Tokyo) *"The Rise of Atatürk and its Impact on Contemporary Muslim India: The Early Phase";* de Abdelwahap Bouhdiba (Professeur à l'Université de Tunis) *"Kémalisme et Tiers-Mondisme";* de Thierno M. Diallo (Université de Dakar, Sénégal) *"La Politique Extérieure de Atatürk et son Impact sur les Pays en Voie de Développement";* de Zhu Kerou (professeur chinois) *"On Atatürk's Reforms";* de Jorge G. Blanco Villalta (professeur et ancien diplomate argentin) *"L'Universalité de la Pensée d'Atatürk";* de Fikret Alasya (historien Chypriote Turc) *"Atatürk İnkilâpları ve Kıbrıs Türkleri"* présentés à la Conférence Internationale sur Atatürk et publiés dans *"Proceedings, International Conference on Atatürk, November 9-13, 1981"* (Université de Bogaziçi, Istanbul, 1981).

Au sujet de l'influence de Kemal Atatürk sur l'*Iran,* voir la thèse de doctorat de Manouchehr Assadi (Faculté de Lettres de l'Université d'Ankara, 1972); au sujet de son influence sur l'*Inde,* une thèse de doctorat présentée à la même Faculté par M. Ali Khan (1970); voir également la thèse intitulée *"Les Réformes d'Atatürk et Mahatma Gandhi (1919-1928)"* par Ram Kishore Sinha (même Faculté, 1971). Dans le livre de S. Çiller cité plus haut, on trouvera d'innombrables déclarations émanant de leaders et d'intellectuels chinois, iraniens, irakiens, syriens, indonésiens africains etc. au sujet de l'influence exercée par Kemal Atatürk.

Quelques articles en turc: Mediha Ambarcıoğlu, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da Yapılan Reformlar" *("Gazi Mustafa Kemal Atatürk et les Réformes Faites en İran), Doğu Dilleri,* vol. III, numéro 4, Ankara 1983; Nadire Safdari Karahan," *Atatürk ve Amanullah Han Devrinde Türk-Afgan Münasebetleri" (Atatürk et les Relations Turco-Afganes durant le Règne d'Amanullah Han), Doğu Dilleri,* vol. III, numéro 4, Ankara 1983; H. Nayyar Wasty, *"Atatürk ve Atatürk'ün Doğu Politikasının Özellikle Hindistan-Pakistan Kıt'ası Yönünden Etkileri" (Atatürk et l'Influence sur le Continent İndo-Pakistanais de sa Politique d'Orient), Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi,* Ankara 1972; İzzet Öztoprak, *"Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri" (Atatürk, Modernisation et son Influence sur le Monde Extérieur),* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1984, Vol. I, numéro I, p. 288-299; Turhan Feyzioğlu, *"Millî Kurtuluş Önderi Atatürk ve Milletlerarası Etkisi" (Atatürk, Leader de la Libération Nationale et son Influence Internationale), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 1986, vol. III, numéro 7, p. 13-48.

Au sujet des réactions de l'opinion publique et des gouvernements occidentaux pendant la Guerre d'Indépendance Turque, voir l'excellent livre du professeur Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (La Guerre de Libération Turque et l'Opinion Publique Française),* Ankara 1975 et les documents officiels publiés par Bilâl N. Şimşir, dans son livre *İngiliz Belgelerinde Atatürk (Atatürk Selon les Documents Britanniques),* Volumes I, II, III, IV, Ankara 1973-1984.

Levent Şahverdi Arşivi

II - UN EXEMPLE TYPİQUE: İNFLUENCE DE KEMAL ATATÜRK SUR LA PÉNİNSULE İNDİENNE (İNDE, PAKİSTAN, BANGLADESH)

Certes, la Lutte Nationale Turque n'était pas anti-coloniale au même sens que le "Mouvement de Liberté İndienne" des années qui ont suivi la Première Guerre Mondiale; mais elle était néanmoins une lutte d'indépendance nationale contre l'impérialisme. Bien que la Turquie n'a jamais perdu son indépendance et n'a jamais été colonisée, elle se trouvait exposée, en 1918-1919, au danger d'une occupation coloniale. Elle avait été exploitée depuis longtemps par les pays occidentaux. La Lutte Nationale organisée par Mustafa Kemal à partir de 1919 est une véritable Guerre d'İndépendance qui a suscité une vive émotion dans le sous - continent indien. Elle a été suivie avec un profond intérêt et une grande sympathie.

Tous les leaders musulmans ou hindous de la péninsule indienne ont soutenu avec foi et enthousiasme la lutte nationale turque.

Voici le point de vue d'un éminent professeur indien au sujet de l'influence de Kemal Atatürk sur l'İnde et l'Asie en général:

> *"Mustafa Kemal, le Gazi de la Guerre d'İndépendance Turque et l'architecte de la Révolution Turque, est un de ces grands hommes qui ont changé le destin de leurs peuples et ont eu une influence durable sur le processus de libération des peuples soumis au joug colonial. Le grand homme d'Etat turc, le messie des Turcs, ne s'est pas contenté de rallumer la flamme de l'espoir parmi son peuple fatigué et épuisé par la guerre; mais son message se propagea de tous côtés au delà des frontierès de la Turquie et inspira tous ceux qui gémissaient sous une captivité coloniale. İl était le précurseur d'un nouveau réveil, le héraut de la liberté en Asie: sous sa direction, le mouvement de libération de la Turquie sonna le glas du colonialisme en Asie".* *

---

* *"Mustafa Kemal, the Gazi of the Turkish War of Liberation and the architect of the Turkish Revolution, is one of those great men who changed the destiny of their peoples and left an abiding impression on the process of freedom from colonial rule. Not only did the great statesman of Turkey, the messiah of the Turks, kindle hope in his war-weary and prostrate coutrymen, but the message of his mission spread far and wide beyond the limits of Turkey and provided inspiration to all those who were groaning under colonial captivity. He was the harbinger of a new awakening, the herald of freedom in Asia: under his leadership the liberation movement of Turkey sounded the death-knell of colonialism in Asia". (Mohammad Sadiq,* The Turkish Revolution and the İndian Freedom Movement, *Macmillan İndia Ltd, New Delhi,* 1983, page 73).

Levent Şahverdi Arşivi

Un autre professeur indien, M.S.A. Haqqui, dans une étude intitulée *"The Atatürk Revolution and India"* et publiée à l'occasion du centenaire de Kemal Atatürk (İnternational Symposium on Atatürk, 17-22 May 1981), cite d'innombrables documents qui reflètent les témoignages des futurs fondateurs et dirigeants de l'Inde et du Pakistan.

Pandit Nehru, dans son livre *"The Discovery of India"* publié avant l'indépendance de l'Inde, rappelle que le combat livré et la victoire obtenue par Mustafa Kemal dans des conditions incroyablement difficiles furent une source d'enthousiasme, en Inde. Nehru souligne que *"Mustafa Kemal était populaire non seulement parmi les musulmans, mais également parmi les Hindus"*. (Calcutta, 1945, p. 418).

"La liberté et l'indépendance étaient les buts primordiaux de tous les leaders du sous-continent" et, *"l'émouvant appel de Kemal Pacha à ses concitoyens"* constituait la meilleure source d'inspiration pour les autres pays. (Discours de Nehru à Bombay, le 31 Mai 1938; voir S. Gopal, *Selected Works of Javaharlal Nehru,* Vol. 8, page 640).

Le Congrès National İndien jugea que la victoire de Mustafa Kemal avait facilité la libération de l'Asie. Le Président C.R. Dass déclara, à la 37 ème Session du Congrès National İndien (26-31 Décembre 1922):

> *"Nous sommes à la veille de grands changements... La victoire de Kemal Pacha a brisé les chaînes de l'Asie et celle-ci est aujourd'hui debout et pleine de vie". (A.M. Zaidi et S.G. Zaidi, éditeurs,* The Encyclopedia of the İndian National Congress, *New Delhi,* 1980, *Vol.* 8, *page* 118, *cité par M. Sadiq,* op. cit., *page* 114).

Selon Abul Kalam Azad, le Traité de Lausanne, qui couronna la victoire des armées kémalistes, signifiait pour les leaders de l'İnde colonisée la naissance d'une nouvelle grandeur nationale (celle de la Turquie) et la confirmation de toutes les victoires essentielles pour la vie et l'honneur de la nation. Ce Traité symbolisait une victoire politique plutôt qu'une victoire militaire. Par-dessus tout, elle signifiait un triomphe intellectuel et moral sans lequel les victoires militaires et politiques ne signifient rien. La victoire de la Turquie ne reflètait pas seulement la victoire des objectifs de l'İnde mais aussi la victoire de l'Orient entier. Et l'İnde félicita Mustafa Kemal, *"la plus grande personnalité de notre âge"*. (Discours d'Abul Kalam Azad, Session Spéciale du Congrès National İndien, 15 Décembre 1923).

Levent Şahverdi Arşivi

Selon le professeur Mohammad Sadiq, la victoire finale de la Turquie en août 1922 contre l'envahisseur grec soutenu par les Britanniques et autres Alliés, constituait la victoire d'une idée vivante contre une chimère morte: les Turcs essayaient d'ouvrir une nouvelle ère, de créer un Etat-nation moderne *tout-à-fait indépendant,* mais *sans ambition impérialiste;* tandis que les Grecs étaient à la recherche d'un Empire byzantin mort depuis très longtemps, d'un pan-hellénisme ne correspondant plus à la réalité du siècle *(op. cit,,* page 101).

Les yeux se tournèrent vers la Turquie parce que *"ce pays était le premier pays situé sur le continent asiatique qui avait arraché une indépendance réelle à l'impérialisme occidental".* (M. Sadiq, *op. cit,,* page 125).

Kemal Atatürk a été une source d'inspiration, non seulement pour les luttes de libération des nations colonisées, mais également pour les réformes radicales qui étaient indispensables afin de briser le cercle vicieux des institutions périmées.

Au sujet des ces réformes, l'homme d'Etat indien Javaharlal Nehru disait dans un discours prononcé le 18 avril 1928:

> *"...Nous oublions parfois que nos civilisations anciennes, qui étaient certainement de grandes civilisations, répondaient aux besoins d'époques différentes et s'étaient développées dans des conditions différentes. Plusieurs de nos traditions, de nos habitudes et coutumes, nos lois sociales, notre système de castes, la position des femmes dans notre société et certains dogmes que la religion nous a imposés étaient convenables dans ces jours éloignés, mais sont tout à fait incompatibles avec les conditions modernes... Les idées des hommes peuvent rester en retard, mais il n'est point possible d'arrêter le cours du temps et l'évolution de la vie... Quand dans un pays les idées coïncident avec les réalités, ce pays heureux progresse en faisant un grand bond en avant. Nous avons devant nous l'exemple de la Turquie, vaincue, arriérée, désorganisée et enchaînée par des dogmes, mais qui a su se transformer soudainement, presque en une nuit, devenant ainsi un grand pays qui avance rapidement sous la conduite inspiratrice de Mustafa Kemal Pacha."* (18 avril 1928, *cité par S. Gopal, ed.,* op. cit., *vol.* 3, *page* 221.)

La Révolution kémaliste a certainement encouragé les efforts de modernisation des pays du Tiers-Monde et leurs luttes contre les forces réactionnaires. C'est ce que souligne J.M. Sen Gupta, dans son discours inau-

Levent Şahverdi Arşivi

gural, à la quarante-troisième session du Congrès National İndien (29 Décembre 1928-1 Janvier 1929):

> *"Les nations qui gémissaient jusqu'à hier des restrictions suffocantes... ont fait un effort suprême pour corriger leurs défauts quand ils ont découvert que ceux-ci empêchaient leurs progrès dans la voie de la liberté.*
>
> *...Kemal Pacha ouvra les portes du harem et sépara l'institution religieuse de l'Etat quand il a vu que ces institutions constituaient un handicap dans la lutte nationale contre la domination étrangère... Même le Califat a été aboli quand il constitua un obstacle pour l'indépendance... Pour la Turquie, la liberté constituait une question de vie ou de mort... İl ne s'agissait pas simplement d'une question de gains ou de pertes économiques; il s'agissait d'une renaissance et d'une vie nouvelle. Pour atteindre ce but, aucun sacrifice n'était de trop, y compris les traditions ou formalités théologiques... Les pays qui, comme la Turquie, ont choisi cette voie du renouveau attachaient leurs espoirs à leur avenir plutôt qu'à leur passé...". (Zaidi and Zaidi,* Encyclopedia of İndian National Congress, *Vol.* 9, *p.* 439-67; *cité par M. Sadiq,* op. cit.)

İl n'y a aucun doute que la Révolution turque inspira non seulement les différentes sections de l'intelligentsia indienne, mais excita également les masses, en dépit de la grande diversité de leur vues sociales, politiques, culturelles et religieuses. Les intellectuels indiens qui étaient sous l'influence des réformes de Mustafa Kemal pensaient qu'une nation ne pouvait se contenter de prêter l'oreille à sa gloire passée, mais devait surtout se concentrer à la construction d'un grand futur. Même après la déposition du Calife Vahdeddin à cause de sa coopération avec les forces d'occupation, les musulmans du sous-continent indien continuèrent à soutenir la Grande Assemblée Nationale Turque et son Président. La fameuse "All-İndia Khilafat Conference" adopta une résolution conférant à Mustafa Kemal le titre de *"l'Epée de l'İslam"* et proclamant que ses victoires avaient sauvé non seulement l'honneur de l'İslam mais également l'honneur du continent asiatique tout entier. (M. Sadiq, *op. cit.,* p. 11, 112-127).

Certes, l'abolition du Califat a créé un certain malaise et quelques réactions vives parmi les Musulmans du sous-continent indien. Mais au bout de quelques années, les jeunes générations musulmanes ainsi que les réformateurs hindous ont mieux compris le but et la valeur des réformes kémalistes. Surtout les intellectuels et les hommes d'Etat qui avaient saisi

Levent Şahverdi Arşivi

la nécessité absolue de briser les chaînes dogmatiques et de délivrer leurs peuples du carcan des institutions périmées ne répondant plus aux exigences du siècle, n'ont pas hésité à applaudir avec ferveur les réformes kémalistes visant à la sécularisation de l'Etat, du Droit et de l'Education Nationale.

Le poète-philosophe Mohammed İqbal a jugé que l'abolition du Califat par la Grande Assemblée Nationale Turque n'était nullement un désastre, mais un exemple dynamique d'une interprétation créative des lois islamiques, exemple que les Turcs donnaient au reste du monde. Le moderniste musulman İqbal considérait qu'une république fondée sur des principes démocratiques répondait parfaitement à l'esprit de l'İslam. İl pensait que les Turcs devraient être applaudis pour *"avoir tiré leur inspiration des réalités de l'expérience vécue au lieu des raisonnements scolastiques des juristes qui avaient vécu et réfléchi dans des conditions entièrement différentes"*.

Selon le poète-philosophe İqbal:

> *"la vérité est que, parmi les nations musulmanes d'aujourd'hui, seule la Turquie a réussi à se réveiller de son sommeil dogmatiqne et à arriver à la connaissance de soi-même. Seule la Turquie a sû revendiquer son droit à la liberté intellectuelle; seule la Turquie a sû passer de l'idéal au réel-une transition qui impose une force vive, sur les plans intellectuel et moral... Tandis que la plupart des pays musulmans ne font que répéter mécaniquement les valeurs anciennes, le Turc est en train de créer de nouvelles valeurs. Le Turc a passé à travers de grandes expériences qui lui ont révélé sa propre et profonde identité..."*. *(Mohammad İqbal,* The Reconstruction of Religious Thought in İslam, *Delhi* 1974, p. 153-160; *cité également par M. Sadiq,* op. cit., *p.* 123-124).

Mohammed Ali Cinnah, —à cette époque président de la Ligue Musulmane et plus tard le président-fondateur du Pakistan— a déclaré le 11 novembre 1938, le lendemain de la mort de Kemal Atatürk, que le leader de la libération turque était *"un exemple pour le reste du monde"*. Selon Mohammed Ali Cinnah, avec le décès de Kemal Atatürk, *"non seulement les musulmans, mais le monde entier a perdu un des plus grands hommes qui aient jamais vécu..."* *(The Hindu,* Madras, 11 novembre 1938, cité par S.A. Haqqui, *op. cit.,* p. 23)

Le Professeur indien S.A.H. Haqqi décrit de la façon suivante l'atmosphère de deuil et de grande douleur qui enveloppât tout le pays quand l'Inde apprit la triste nouvelle de la mort de Kemal Atatürk:

Levent Şahverdi Arşivi

"Toute l'Inde fut frappée de stupeur en apprenant la triste nouvelle du décès de Kemal Atatürk, le 10 *novembre* 1938. *Si les gens lettrées ressentirent profondément la perte du grand combattant de la liberté et d'un grand homme d'État qui avait été une source d'inspiration pour beaucoup de nationalistes dans leur lutte difficile contre la domination coloniale; les masses, aussi, furent profondément choquées et attristées par la disparition d'un héros qui avait su lutter contre les grandes puissances et avait triomphé. Une vague de tristesse, une atmosphère de deuil enveloppât tout le pays; dans l'Inde entière beaucoup de boutiques et lieux de travail fermèrent leurs portes en signe de deuil. Dans tout le pays il y eut des arrêts spontanés de travail... Partout s'élevèrent des prières funèbres".* (op. cit., p. 22).

Un des témoignages les plus émouvants vint de Chandra Bose, à cette époque Président du Congrès National Indien (Indian National Congress):

"...Grand en tant que général, grand en tant que diplomate et en tant que réformateur social, grand en tant qu'homme d'Etat, grand en tant que combattant et en tant que constructeur, Kemal Atatürk est sans doute un des plus grands hommes du siècle. C'est lui qui a eu l'honneur de sauver son pays de la mâchoire des puissances étrangères et de créer une Turquie rajeunie des cendres de l'ancien Empire Ottoman... C'est notre devoir sacré de rendre nos hommages respectueux à ce grand serviteur de la liberté et de l'humanité". (The Times of India, Bombay, 11 novembre 1938).

Un autre indien éminent, Sir Ramaswami Aiyar, rappelant que "Mustafa Kemal Atatürk avait du commencer son combat à partir de rien", dit:

"Mustafa Kemal a remodelé son pays sur les plans politique, social et religieux, en préservant l'ancienne et inconquérable identité turque, mais en l'adaptant aux nécessités des conditions modernes... Si l'on considère les handicaps de Kemal Atatürk en même temps que la somme de ses succès, très peu de gens peuvent nier qu'il est le plus grand homme dans l'Europe d'après guerre". (The Times of India, Bombay, 11 novembre 1938).

M. Bhulabai Desai a souligné que Mustafa Kemal —qu'on a parfois qualifié de dictateur— *"était un vrai défenseur de la liberté"* et qu'en vérité il avait lutté pour libérer son peuple de l'esclavage des tyrants et du fanatisme religieux, afin de lui assurer la liberté d'esprit et de conscience. (S. A. Haqqui, *op. cit.*, p. 23)

M. Bilâl N. Şimşir, dans son article *"Le Lycée Atatürk au Bengale Oriental"* (Belleten, Volume XLIII, muméro 170, *"Doğu Bengal'de Atatürk Lisesi),*

Levent Şahverdi Arşivi

nous fournit des documents touchants concernant les réunions publiques, les processions, les prières organisées dans des centaines de localités du Bengale (aujourd'hui Bangladesh). Dans d'innombrables résolutions, messages et déclarations émanant de conseils municipaux, d'associations diverses, de dirigeants locaux de la Ligue Islamique, des organisations féminines, des élèves et des étudiants de différentes écoles, la population du Bengale exprima son respect et son attachement à Kemal Atatürk, considéré comme *"grand patriote et réformateur, sauveur de son peuple, source d'espoir et de fierté de l'Islam, défenseur de l'Asie, le plus grand homme de son époque, etc..."*.

Dans le district de Daganbhuiya (province de Noakhali), la population décida de donner le nom d'Atatürk à un nouveau lycée. Le Directeur de l'école Mizanur Rahman envoya un message au Consulat de Turquie le 7 janvier 1939, le lendemain de l'inauguration de l'école, dans lequel il déclarait:

> *"Nous avons décidé d'appeler notre école "Lycée Atatürk" (Atatürk High School) pour montrer notre reconnaissance à Kemal Atatürk, qui a rendu des services inestimables non seulement à la Turquie, mais au monde islamique entier". (Bilâl N. Şimşir,* op. cit., *p.* 421).

Ce Lycée d'Atatürk existe toujours à Bangladesh.

Voici un dernier témoignage qui prouve que l'influence de Kemal Atatürk n'était pas limitée aux classes politiques: La Conférence des Femmes de Toute l'Inde (The All-India Women's Conference) a publié le 13 novembre 1938 un communiqué dans lequel elle proclame:

> *"Mustafa Kemal a été l'un des plus grands champions des droits des femmes que le monde ait jamais vu. Mustafa Kemal Atatürk a été non seulement un émancipateur des femmes, mais en même temps une des plus grandes figures de toute l'histoire".* (The Hindu, *Madras,* 13 *novembre* 1938).

Pour montrer que la reconnaissance des femmes envers Kemal Atatürk ne se limitait pas à l'Asie, mais s'étendait à l'Afrique, citons la présidente de l'Union des Femmes Tunisiennes, Radhia Haddad, qui déclare, 22 ans après le décès du grand leader:

> *"Atatürk vivra éternellement, non seulement dans les coeurs des femmes turques, mais également dans les coeurs de toutes les femmes luttant pour la liberté et le développement".* (Cahier du Mausolée d'Atatürk, le 28 août 1960).

Ces exemples suffisent à montrer que l'influence de Kemal Atatürk a largement débordé les frontières de son pays.

Levent Şahverdi Arşivi

III - ATATÜRK, HÉRO DE LA LİBÉRATİON NATİONALE

Après avoir examiné sommairement les échos internationaux de son oeuvre, voyons de plus près l'action de Kemal Atatürk d'abord comme *libérateur* de sa nation; ensuite comme homme d'Etat dédié à la *paix*, à la *modernisation* et au *développement*.

Mustafa Kemal, jeune officier et patriote clairvoyant, avait compris, avant le conflit mondial, que l'Empire ottoman ne pouvait plus durer; qu'il fallait créer un Etat de dimensions retrécies, mais fondé solidement sur la nation turque. Il pensait que l'ère des empires était révolue. Il croyait à l'idée d'Etat — Nation, dans une patrie bien définie et indivisible.

L'Empire ottoman, qui à l'apogée de son pouvoir, s'étendait sur trois continents, de Budapeste à Aden, de l'Adriatique à l'Océan indien, de la Russie méridionale et du Caucase à l'Afrique du Nord, jusqu'à l'Algérie; cet empire, qui par son étendue et sa longévité rivalisait avec les plus grands empires de l'histoire, avait connu un long déclin.

Il avait été affaibli d'une part par la découverte des nouvelles routes océaniques et l'émergence de nouveaux empires très puissants, d'autre part par sa structure théocratique et fortement conservatrice qui l'empêcha de suivre et d'assimiler assez rapidement les méthodes, les sciences et les techniques modernes. Cet empire avait été affaibli également, par la propagation des idées nationalistes, d'abord parmi les populations chrétiennes et ensuite musulmanes de l'Empire; et finalement à cause des guerres incessantes qu'il avait du livrer principalement contre les Tsars russes et l'Empire des Habsbourgs.

Kemal Atatürk voyait clairement que cet empire dont le déclin avait déjà commencé à la fin du XVII ème siècle, était, au début du XX ème, un colosse aux pieds d'argile.

En 1911, il participa comme volontaire à la défense de Derna et de Tobruk (Lybie) contre l'occupation italienne. En 1912 et 1914 il vécut les désastres des guerres balkaniques. En 1914, de son poste d'attaché militaire à Sofia, il envoya des notes au Gouvernement ottoman, insistant pour que l'on ne fit point participer à la Guerre Mondiale le pays mal préparé et affaibli par les guerres précédentes. Même à une date où les armées

Levent Şahverdi Arşivi

allemandes semblaient avancer rapidement, il continua à affirmer que la victoire des Puissances Centrales était loin d'être assurée. On a pensé à Istanbul, que c'était des avertissements émanant d'un mécontent et d'un esprit particulièrement pessimiste. L'empire ottoman se laissa entraîner dans la Guerre Mondiale.

Pendant cette guerre, Mustafa Kemal se fit d'abord remarquer par son courage, sa volonté inébranlable, son sang-froid et sa maîtrise de l'art militaire, lors de la défense héroïque des Dardanelles. Les vaisseaux de l'Entente débarquèrent des troupes, le 25 avril 1915, dans la région de Arıburnu. Apprenant le débarquement, Mustafa Kemal prit l'initiative, sans attendre des ordres, d'avancer face à l'ennemi qui se dirigeait vers Conkbayırı dans le but de paralyser la défense du Détroit. İl réussit à repousser vers la mer les forces ennemies numériquement supérieures. Les ordres qu'il a donnés ce jour- là à ses subalternes montrent sa volonté inébranlable et son courage:

> *"Je ne vous ordonne pas d'attaquer, je vous ordonne de mourir; pendant l'intervalle qui s'écoulera jusqu' à notre mort, d'autres forces pourront prendre notre place".*

Plus tard, au début du mois d'août, les pays de l'Entente débarquèrent à Anafartalar, avancèrent rapidement et créèrent une situation dangereuse. Le but de l'ennemi était de couper la liaison de l'armée turque avec İstanbul, la capitale de l'Empire ottoman, et de dominer l'entrée de la mer de Marmara. Par sa défense héroïque et sa contre- attaque victorieuse, Mustafa Kemal sauva une seconde fois la capitale de l'Empire, ce qui lui valut le titre de *"héros des Dardanelles"*. L' héroïsme et les grands services de Mustafa Kemal furent connus en peu de temps dans le pays et dans les rangs de l'Armée. La grande renommée qu'il obtint aux Dardanelles lui sera extrêmement utile quand il commençera, plus tard, à organiser le peuple pour la Guerre d'İndépendance.

En 1916, Mustafa Kemal est transféré au front de l'Est et il lutte contre l'invasion russe; il récupère les provinces de Bitlis et de Muş.

Vers la fin de la guerre nous le voyons en poste en Syrie et en Palestine, face cette fois-ci à l'armée anglaise. En 1918, lors de la défaite des Puissances Centrales et de la signature de l'armistice, il se signale par son sang froid. Il essait de sauver autant de soldats et de munitions qu'il peut pour la défense de la mère-patrie turque. Parce que, pour lui et pour la nation turque, la lutte n'est pas terminée. La vraie lutte, la lutte de libé-

Levent Şahverdi Arşivi

ration dont le but est de sauver la patrie turque, son intégrité territoriale et son indépendance complète, ne fait que commencer.

Il dira plus tard:

"Il faut, dans le succès, vaincre l'orgueil et résister au désespoir dans les revers."

Dans les télégrammes qu'il envoie en 1918 au grand vizir İzzet Pacha, en sa qualité de Commandant du Groupe d'Armées du front du Sud, au sujet de l'application des clauses de l'Armistice, il lui fait connaître ses objections; il attire l'attention du gouvernement d'İstanbul aux conséquences désastreuses qui pourraient naître d'une attitude passive devant les exigences toujours croissantes des pays vainqueurs. Dans une réponse aux ordres du grand vizir concernant la reddition d'İskenderun aux Anglais, Mustafa Kemal dit:

"La forme sous laquelle a été rédigée l'Armistice n'est pas de caractère propre à sauvegarder l'existence et la sécurité de l'Etat... Il est indispensable de préciser, le plus tôt possible, le sens et la portée des clauses qui peuvent être facilement exploitées et tournées contre nous par les ennemis. Si l'on plie, comme on l'a fait jusqu'ici, à toutes les exigences de nos adversaires il serait fort possible qu'ils... accroîssent leurs exigences et demandent même à commander eux-mêmes nos armées ou bien à nommer ou changer nos ministres... Je sais combien nous sommes faibles en ce moment; néanmoins, je suis fermement convaincu qu'il faut fixer et limiter le degré de concession que nous sommes obligés de faire."

En peu de temps, İstanbul, la capitale de l'Empire, les principales villes, les jonctions de chemins de fer sont occupées. Mustafa Kemal arrive à Haydarpaşa, la gare d'İstanbul, le 13 novembre 1918. Ce jour-même, selon les termes de l'Armistice de Mondros, les flottes de l'Entente passent le détroit de Çanakkale (les Dardanelles) et arrivent à İstanbul. A son officier d'ordonnance qui, devant ce spectacle douloureux, a les larmes aux yeux, Mustafa Kemal, le futur libérateur de la nation, dit:

"İls partiront comme ils sont venus".

Dans certains quartiers habités par des minorités, des drapeaux étrangers, ceux des pays de l'Entente sont arborés. Mustafa Kemal commence ses contacts en vue de trouver les moyens de sauver la nation et la patrie turques.

Levent Şahverdi Arşivi

Le 15 mai 1919, une armée grecque, bien equippée et supportée par les grands pouvoirs de l'Epoque, débarque à İzmir et l'invasion de l'Anatolie commence.

Mustafa Kemal est déjà en route pour l'Anatolie. İl débarque à Samsun le 19 mai 1919.

Il commence par déclarer que la nation n'acceptera jamais une paix injuste et le dépécement de la patrie turque; que seule la volonté nationale peut déterminer le sort de la nation turque.

Dans le *Discours* qu'il prononcera en 1927 pour analyser les circonstances dans lesquelles la Guerre d' İndépendance s'est déroulée et les grandes réformes qui ont suivi la victoire, Mustafa Kemal évoque de la façon suivante la situation du pays le jour où il débarqua à Samsun pour organiser la lutte de libération nationale:

> *"Le groupe dont faisait partie l'Empire ottoman était vaincu. L'armée ottomane avait été harcelée de toutes parts et un armistice désastreux venait d'être signé. Alors que la nation est fatiguée et appauvrie par de longues années de lutte, ceux qui l'ont entraînée dans cette guerre mondiale, ne pensant qu'à leur salut, ont fui le pays. Vahdettin, qui cumule les fonctions de sultan et de calife, cherche de nouvelles mesures au moyen desquelles il imagine pouvoir sauver sa personne et son trône. Le cabinet présidé par Damat Ferit pacha est impuissant, pusillanime, sans dignité et lié à la seule volonté du sultan et consentant à toutes situations infamantes. L'armée est dépouillée de ses armes et ses munitions. Les Etats de l'Entente n'éprouvent plus le besoin de respecter les clauses de l'Armistice. Invoquant chacun un prétexte, les flottes et les soldats de l'Entente sont à Istanbul, les Français occupent la province d'Adana, les Anglais celle d'Urfa, de Maraş et d'Ayıntap, les forces armées italiennes se trouvent à Antalya et à Konya, celles des Anglais à Merzifon et à Samsun. De toutes parts, officiers et fonctionnaires étrangers ainsi que leurs partisans passent à l'action. Enfin, le 15 mai 1919, quatre jours avant mon arrivée à Samsun, l'armée grecque débarque à İzmir avec le soutien des Etats de l'Entente. De plus, dans chaque coin du pays, les minorités chrétiennes s'efforcent de réaliser leurs ambitions secrètes ou avouées et de détrurie le plus tôt possible l'Etat."*

N'ayant à sa dispossition, au début, que des fils télégraphiques, Mustafa Kemal encourage les organisations de résistance qui naissent spontanément à l'Ouest, à l'Est, au Sud du pays. Avec un vrai génie d'organisa-

Levent Şahverdi Arşivi

tion, il renforce et unifie les foyers de résistance. Les Alliés victorieux se préparent à dicter au Gouvernement d'Istanbul le Traité de Sèvres, un traité qui signifie la fin de l'Etat turc comme Etat indépendant. Mustafa Kemal continue d'envoyer aux autorités civiles et militaires, des circulaires affirmant que la souveraineté appartient uniquement à la nation; que la nation est maître de sa destinée, qu'elle n'acceptera jamais un traité injuste; que la mère-patrie est une et indivisible; et que le peuple est décidé à continuer la lutte jusqu' à la complète indépendance, seule solution acceptable.

Le gouvernement collaborationiste d'Istanbul lui ordonne d'arrêter toute activité et de rentrer immédiatement à la Capitale. Il refuse. Il répond en démissionnant de l'Armée, en renonçant à tous ses grades et à tous ses titres. Dans un nouveau circulaire adressé aux autorités civiles et militaires de l'Anatolie, il déclare qu'il poursuivra sa lutte en qualité de simple citoyen civil; qu'il a juré de lutter au sein de la nation jusqu'à l'expulsion des envahisseurs et la reconnaissance de la complète indépendance de la Turquie. Il convoque des Congrès, à Erzurum et à Sivas. Les Congrès adoptent des résolutions rejettant le dépécement de la patrie et toute ingérence incompatible avec une indépendance complète.

Le Congrès de Sivas réitère les décisions prises par le Congrès d'Erzurum:

— A l'intérieur des frontières nationales, la patrie est un tout. Elle est indivisible.

— Dans le cas où le gouvernement ottoman est dissout, le peuple tout entier assumera la défense et la résistance.

— Si le gouvernement central n'est pas en mesure de défendre l'indépendance de la patrie, un gouvernement provisoire sera créé dans ce but.

— La volonté de la nation est souveraine.

— Le peuple turc n'acceptera ni mandat, ni protectorat.

— Une Chambre des Députés doit être élue et cette Chambre doit se réunir immédiatement afin de placer le gouvernement sous le contrôle de la Nation.

A Erzurum, un Comité Représentatif consistant de neuf membres avait été élu et Mustafa Kemal avait été nommé "Président du Comité Représentatif". A Sivas, toutes les organisations et associations de résistan-

Levent Şahverdi Arşivi

ce sont réunies sous la bannière de *"l'Association pour la Défense des Droits de l'Anatolie et de Roumélie"*. Le règlement et le programme de cette Association sont adoptés. Le Comité Représentatif présidé par Mustafa Kemal est élargi de façon à représenter l'ensemble du pays.

Au même Congrès, les principes du *"Pacte National"* traçant les frontières du futur Etat-nation turc sont adoptés. Le Congrès demande du gouvernement d'İstanbul de recourir immédiatement aux élections législatives afin d'assurer la réunion de la Chambre des Députés dissoute par le Sultan.

Le lendemain du Congrès de Sivas (le 12 septembre 1919), Mustafa Kemal adresse au grand vizir un télégramme dans lequel il déclare ce qui suit: "tant qu'un gouvernement légitime représentant la volonté nationale ne sera pas au pouvoir, nous sommes décidés à rompre toutes les relations avec la capitale et nous serons obligés d'interrompre toutes communications télégraphiques et postales avec İstanbul". Dans un communiqué adressé aux préfets et aux commandants, il leur demande de passer aux préparatifs nécessaires en vue des élections pour la réunion d'une Assemblée Nationale.

Le cabinet collaborationniste de Ferit Pacha ayant été forcé à se retirer sous la pression de Mustafa Kemal, un nouveau cabinet présidé par Ali Rıza Pacha est constitué à İstanbul. Ce cabinet entre en contact avec le mouvement nationaliste né en Anatolie. Un accord est conclu entre le gouvernement d'İstanbul et l'organisation de résistance nationale présidée par Mustafa Kemal. Selon les clauses de cet accord, les élections législatives sont faites. Un grand nombre de députés affiliés à *"l'Association pour la Défense des Droits de l'Anatolie et de Roumélie"* sont élus. Mais, malgré les avertissements de Mustafa Kemal, la Chambre des Députés se réunit à İstanbul. Le leader de la résistance nationale savait fort bien que la Chambre serait victime d'une agression et qu'elle serait dissoute, si elle se réunissait à İstanbul.

Les députés qui étaient en faveur de la lutte nationale formèrent le *"Groupe pour la Libération de la Patrie"* et signèrent, sous la forme d'un projet de déclaration, *le Pacte National*. Le 17 février 1920, ils prirent la décision de publier le Pacte National au nom du peuple turc et de l'envoyer aux Parlements des pays démocratiques et à la presse mondiale.

Le 15 et le 16 mars 1920, cent cinquante intellectuels et hommes politiques turcs sont arrêtés et la ville d'İstanbul est entièrement occupée par

Levent Şahverdi Arşivi

les forces millitaires de l'Entente. La Chambre des Députés d'İstanbul ayant perdu la possibilité de continuer ses travaux, Mustafa Kemal décide de réunir à Ankara une "Assemblée Nationale" dotée de pouvoirs exceptionnels. Cette Assemblée —qui est formée des représentants nouvellement élus et des anciens députés qui ont pu s'enfuir d'Istanbul et rejoindre Ankara— est en vérité une Assemblée Constituante. Mustafa Kemal est élu à la présidence de cette Assemblée. Il déclare de nouveau que *"la nation sera sauvée par la volonté nationale"* et que *"la souveraineté appartient, sans conditions et sans restrictions, à la nation"*.

Ce qui est extrêmement intéressant dans l'attitude de Mustafa Kemal c'est son *respect des principes démocratiques,* l'importance qu'il attache à la *souveraineté de la nation,* à la *légitimité,* à la *suprématie du Droit* et à l'*opinion publique* tant internationale que nationale.

Afin d'informer le peuple sur les buts de la lutte nationale, il fonde deux journaux, dont les titres sont très significatifs: *"Volonté Nationale" (İrade-i Milliye)* publiée à Sivas et *"Souveraineté Nationale" (Hâkimiyet-i Milliye)* publiée à Ankara. Après l'occupation d'İstanbul et la dissolution de la dernière Chambre des Députés ottomane, il envoie des télégrammes aux parlements des pays démocratiques de l'Europe et déclare:

> *"Ce coup porté à la souveraineté et à la liberté de notre nation est absolument incompatible avec les principes que l'humanité et la civilisation contemporaines considèrent comme sacrés... Nous sommes convaincus du caractère légitime et sacré de la lutte que nous avons entreprise pour défendre nos droits et notre indépendance et nous sommes sûrs qu'aucune force ne pourra nous priver du droit de vivre."*

Avant même de s'occuper des aspects militaires de la lutte nationale, il s'acharne à créer des institutions, le plus important de celles-ci étant l'Assemblée Nationale. İl dirige la Guerre d'İndépendance en sa qualité de Président de cette Assemblée démocratique. Tous les détails des préparatifs militaires, les contacts diplomatiques sont discutés âprement au sein de ce Parlement démocratique contenant un groupe d'opposition qui, très souvent, rend la vie difficile aux ministres et va jusqu' à s'ingérer dans la conduite des opérations militaires. Le fait d'avoir fondé la lutte nationale sur une Assemblée représentative et démocratique et d'avoir sû obtenir, avec patience, le soutien et l'approbation de cette Assemblée pour toutes les décisions importantes, constitue l'originalité de l'action de Mustafa Kemal et démontre son génie d'organisation ainsi que sa capacité de persuasion.

Levent Şahverdi Arşivi

Le Traité de Sèvres dicté par les vainqueurs de la Guerre Mondiale au Gouvernement d'İstanbul et au Sultan signifiait la fin de la Turquie comme pays indépendant. Mustafa Kemal était en faveur de la paix, mais d'une paix honorable. İl rejeta fermement le Traité injuste dicté par les vainqueurs; il répéta à chaque occasion:

> *"Nous voulons la paix, mais une paix juste et négociée librement; une paix assurant la complète indépendance et l'intégrité territoriale de la patrie, telle qu'elle est définie par le Pacte National".*

La nation turque était appauvrie et fatiguée à l'extrême par les guerres successives qui duraient depuis 1911. Mustafa Kemal doit donc trouver des ressources; il doit recréer une armée; il doit lutter contre les grandes puissances, vainqueurs de la Guerre Mondiale, contre une armée grecque bien équippée qui avance vers Ankara, contre les "fetva" (les ordonnances religieuses) déclarant que le gouvernement légitime du Sultan-Calife a mis fin à l'état de guerre et que personne ne doit suivre Mustafa Kemal et ses amis qui sont d'ailleurs condamnés à mort par les autorités d'Istanbul. Il doit donc lutter à l'Est, au Sud, à l'Ouest contre des armées d'occupation; mais en même temps, à l'intérieur du pays, contre des rébellions fomentées ou soutenues par les puissances étrangères ou par le Sultan.

C'est dans ces conditions incroyablement difficiles que Mustafa Kemal organisa et mena à une victoire éclatante et décisive la Guerre d'Indépendance de la nation turque.

Il sut galvaniser et mobiliser la nation. Les femmes, les vieillards et les enfants travaillèrent dans des ateliers primitifs pour procurer du matériel à l'armée. Des femmes transportèrent des obus sur des charettes à boeuf et parfois sur leurs épaules.

Le Gouvernement d'İstanbul, une partie de la presse, les observateurs étrangers et même certains membres de l'Assemblée Nationale d'Ankara ne croyaient pas à la possibilité d'une victoire militaire. Après une longue guerre à la fin de laquelle les grandes armées ottomanes avaient été vaincues et dissoutes et les alliés de l'Empire ottoman avaient abandonné leurs armes, acceptant de signer des Traités dictés par les vainqueurs (Traité de Versailles avec l'Allemagne, Traité de Saint - Germain - en Laye avec l'Autriche, Traité de Neuilly avec la Bulgarie), comment pouvait-on espérer que le peuple turc, affaibli et appauvri à l'extrême, puisse continuer à se battre et puisse déchirer le Traité de Sèvres dicté au Gouverne-

Levent Şahverdi Arşivi

ment d'İstanbul et accepté par le Sultan - Calife? Tout cela paraissait comme une chimère.

Pourtant, Mustafa Kemal et ses proches amis n'étaient pas des rêveurs à la poursuite d'une chimère. Les procès - verbaux officiels des sessions secrètes de la Grande Assemblée Nationale de Turquie viennent d'être publiées il ya quelques années. Un débat qui s'est déroulé le 29 mai 1920, tout - à - fait au début de la Guerre d'Indépendance, et publié dans le premier volume des *Procès - Verbaux des Sessions Secrètes de la Grande Assemblée Nationale de Turquie (T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları,* Ankara, 1980, Vol. I, pages 40-48) démontre que les leaders de la lutte nationale turque étaient conscients des difficultés énormes qu'ils devaient surmonter, mais qu'ils avaient évalué avec une grande précision les forces et les faiblesses de tous leurs adversaires.

Le plus proche collaborateur de Mustafa Kemal Atatürk (et son futur successeur) İsmet İnönü, prenant la parole en sa qualité de Chef d'Etat-major par intérim, soulignait que les grandes démocraties de l'Europe, les vainqueurs du conflit mondial n'avaient ni la volonté, ni le pouvoir de mobiliser de nouveau des millions de soldats pour les envoyer mourir sur les montagnes de l'Anatolie; que les Turcs qui avaient vécu depuis des millénaires comme une nation indépendante ne s'inclineraient point aux ordres des forces d'occupation; qu'il suffirait de prendre la ferme décision de défendre chaque colline, chaque ville, chaque village pour montrer à ces grandes puissances qu'ils n'ont aucun intérêt à essayer d'asservir une nation qui est décidée à vivre libre et indépendante et qu'ils ne possèdent d'ailleurs pas les moyens de le faire. İsmet İnönü déclarait lors de cette session à huis clos, que les grandes puissances avaient eu quelques expériences amères dans certaines de leurs colonies, mais que cette fois-ci il s'agissait de briser la volonté d'un peuple qui avait toujours vécu en liberté. İl ajoutait que les vainqueurs du conflit mondial possédaient certainement tous les moyens nécessaires pour imposer un blocus total, pour fermer les ports maritimes de la Turquie, mais que le paysan turc pourrait continuer à produire assez de vivres pour que la nation puisse être sûre de ne pas mourir de faim; que ces grandes puissances possédaient des avions, mais que la guerre ne pourrait jamais être gagnée par la seule force aérienne. İl soulignait que les forces d'occupation pourraient fort bien envahir une grande partie du pays, mais que leurs difficultés iraient certainement en augmentant si le peuple restait décidé à continuer sa résistance héroïque. İl déclarait:

Levent Şahverdi Arşivi

"Nous devons convaincre nos ennemis, que même s'ils arrivaient à conquérir le pays entier de façon à ne nous laisser qu'une seule montagne, nous allons continuer notre lutte de façon à les obliger à envoyer leurs enfants se battre pour cette dernière montagne".

Bref, la lutte nationale turque était basée sur la ferme conviction qu'un peuple décidé à sauvegarder son indépendance ne peut être asservie.

Pendant la même Session de l'Assemblée Nationale, le général Fevzi (Çakmak) et finalement Mustafa Kemal, Président de l'Assemblée, expliquèrent à leur tour aux députés qu'une armée régulière et bien disciplinée devrait remplacer bientôt les groupes d'irréguliers; et que certains pays de l'Entente comprendraient prochainement qu'ils avaient intérêt à établir des contacts diplomatiques avec le gouvernement nationaliste d'Ankara.

Mustafa Kemal exprimait ainsi sa foi:

"En ce monde, il y a sûrement un Droit et le Droit est supérieur à la force... Mais il faut prouver au monde que la nation est consciente de ses droits et qu'elle est prête à faire tous les sacrifices nécessaires pour les défendre et les sauvegarder".

"L'indépendance totale est le but de notre lutte... Une nation qui consent à tous les efforts et tous les sacrifices imaginables pour assurer son existence et son indépendance ne peut que réussir... Tant qu'une nation est debout et qu'elle est prête à faire les sacrifices nécessaires, il ne saurait être question d'échec". (A. Aksan, Citations de M.K. Atatürk, 1981, *p.* 8, 16*).*

C'est avec cette volonté et cette conviction que l'épopée de la Guerre d'İndépendance commença.

Les armées arméniennes, voulant profiter de la situation difficile dans laquelle se trouvait le gouvernement d'Ankara à cause de l'invasion venant de l'Ouest, attaquèrent le territoire turc, le 24 septembre 1920. Mais l'Armée turque du front oriental, commandée par Kâzım Karabekir Pacha, leur infligea une défaite décisive. Sarıkamış, Kars et Gümrü furent libérés. Le gouvernement arménien demanda un armistice qui fut signé le 18 novembre 1920. Les pourparlers de paix entre le gouvernement d'Ankara et le gouvernement arménien furent conclus le 2 décembre 1920 et dans la nuit du 2 au 3 décembre, le *Traité de Gümrü* traçant la frontière entre la Turquie et la République arménienne fut signé. C'était le premier traité international signé par le gouvernement national d'Ankara.

Levent Şahverdi Arşivi

Des pourparlers furent entamés avec la Géorgie afin de tracer la frontière de l'Est conformément au Pacte National. Les républiques arméniennes et géorgiennes ayant été, par la suite, incorporées à l'Union Soviétique, les négociations concernant la frontière de l'Est continuèrent entre Ankara et Moscou. Les revendications russes furent rejetées. Au cours d'une session à huis clos, Mustafa Kemal remarqua que même un Etat qui se déclarait "anti - impérialiste" avançait des revendications inacceptables et de caractère expansionniste. Entre temps, l'armée turque de l'Ouest remporta la première victoire d'İnönü contre l'envahisseur grec (11 janvier 1921). Ce n'est qu' après cette victoire que le monde commença à reconnaître l'existence d'un véritable gouvernement à Ankara. Les délégués du gouvernement national furent invités à une Conférence à Londres. Et les Soviétiques se décidèrent à signer l'Accord de Moscou avec le gouvernement national d'Ankara (16 mars 1921).

Par cet accord international le gouvernement d'Ankara était officiellement reconnu par l'Union Soviétique; les conséquences financières, juridiques et territoriales de la guerre russo - ottomane de 1877-78 étaient liquidées; des provinces turques abandonnées à la fin de cette guerre à l'Empire des Tsars étaient libérées et récupérées; le Traité de Gümrü signé avec la République arménienne était confirmée; les capitulations accordées par l'Empire Ottoman à la Russie tsariste étaient annulées et une nouvelle ère de bonnes relations entre les deux pays était inaugurée.

Le 1 er avril 1921, la seconde victoire d'İnönü est remportée contre l'armée ennemie.

L'armée grecque, soutenue et encouragée par les Alliés, surtout par le gouvernement britannique, se prépare pour une offensive de grande envergure. Les Français, ayant connu de près la résistance héroïque du sud (Adana, Maraş,Antep), essaient de convaincre leurs alliés britanniques que la résistance anatolienne ne sera pas facile à briser et que Mustafa Kemal possède les moyens politiques, militaires et moraux pour continuer victorieusement sa lutte contre l'invasion venant de l'Ouest. Le général Gouraud, commandant des forces françaises en Syrie, qui est présent à la réunion des premiers ministres Alliés prédit *"qu' aucun Pouvoir ne pourra jamais réussir à refouler les Turcs du plateau d'Anatolie"* (*). Mais les premiers minis-

* Bilâl N. Şimşir, *op. cit.*, Vol. III, pages 168-169; voir dans le même livre, Vol. III, p. 141-145 le document officiel britannique (muméro 64): *"Notes of a Conversation between Mr. Lloyd George and Mr. Briand, on February* 21, 1921, *at* 9. 15 *a.m.* "et le document 67 intitulé:" *British Secretary's Notes of an Allied Conference held at St. james's Palace, London, on February* 21, 1921, *at* 4 *p.m.*", pages 152-172.

Levent Şahverdi Arşivi

tres grecs et britanniques ne veulent rien entendre. Les militaires grecs promettent une victoire rapide et décisive contre les armées kémalistes. İls espèrent occuper Ankara très prochainement.

Une nouvelle offensive grecque longuement préparée et lancée le 10 juillet 1921 vise à détruire l'armée kémaliste; Mustafa Kemal, grand réaliste et grand stratège, ordonne -en sa qualité de Chef de l'Etat- le repli de l'armée turque derrière la rivière de Sakarya. İl sait parfaitement que ce repli aura des effets néfastes sur le plan politique et qu'il sera critiqué âprement à l'Assemblée Nationale. Mais il pense qu'il est préférable de perdre quelques villes que de perdre l'armée. İl dit:

> *"Faisons sans hésitation ce que nous dicte notre métier de militaire; quant aux autres inconvénients, on peut toujours y faire façe".*

Les députés appartenant au groupe de l'opposition critiquèrent violemment cette retraite. İls insistèrent pour que Mustafa Kemal assume personnellement le commandement en chef de l'Armée et la responsabilité des opérations militaires. İls voulaient pouvoir l'accuser dans l'éventualité d'une défaite. Mais les amis de Mustafa Kemal désiraient également le voir à la tête des forces armées.

Le 4 août 1921, Mustafa Kemal accepta le commandement en chef. L'Assemblée Nationale l'autorisa, pour trois mois, à exercer les pleins pouvoirs. Dans son discours du 5 août 1921, à la tribune de l'Assemblée Nationale, il déclara:

> *"Ma foi dans la victoire que nous remporterons certainement contre les ennemis qui essaient d'asservir notre nation n'a pas été ébranlée un seul instant. Cette foi inébranlable, je la proclame encore une fois devant votre honorable Assemblée, devant le monde entier"* (Discours et Déclarations d'Atatürk - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, *vol. I,* 2 ème édition, Ankara 1961, page 174).

La bataille de Sakarya, qui s'est déroulée tout près d'Ankara et qui a duré 22 jours et nuits, changea le cours de l'histoire. L'ennemi possédait, à la bataille de Sakarya, deux fois plus de fusils, dix fois plus de canons et de mitrailleuses. İl possédait également des avions. Mustafa Kemal publia son fameux Ordre du Jour, lors de cette bataille décisive:

> *"İl n'y a pas de ligne de défense, il y a une surface de défense. Cette surface, c'est la patrie toute entière. Pas un pouce de la patrie ne peut être abandonné sans avoir été arrosé du sang des citoyens. Chaque unité, petite*

Levent Şahverdi Arşivi

ou grande, peut être délogée de sa position. Mais chaque unité, petite ou grande, devra reconstituer son front face à l'ennemi au premier point où elle pourra tenir et continuera à le combattre. Les unités qui en verront d'autres battre en retraite ne devront pas lier leur sort à celles-ci. Elles devront tenir et résister jusqu'au bout".

L'Assemblée Nationale, invitée par précaution à évacuer Ankara pour s'installer plus à l'Est, refusa catégoriquement cette proposition du gouvernement. Les députés, unanimes, décidèrent de rester à Ankara. Ils déclarèrent notamment:

"Nous mourrons dans cette enceinte, s'il le faut, mais nous mourrons en défendant notre patrie. Les soldats au front doivent savoir qu'aucun député n'a quitté Ankara".

La bataille de Sakarya se termina par la victoire éclatante de l'armée turque. L'Assemblée nationale confèra à Mustafa Kemal le titre de "Ghazi" (le Victorieux) et le grade de maréchal.

Au sujet de la victoire de Sakarya, Clair Price écrit ceci:

"La victoire turque à Sakarya a changé radicalement le caratère politique du Proche et du Moyen-Orient. Durant deux cents années, l'Occident s'était occupé à démolir l'ancien Empire ottoman, mais sur la rivière de Sakarya, il rencontra le Turc lui-même, et à la suite de cette rencontre le courant de l'histoire changea. L'Histoire va découvrir un jour que ce combat sur la Sakarya est une des batailles décisives de notre ère" (The Rebirth of Turkey-La Renaissance de la Turquie, *New York,* 1923, p. 188).

L'historien A. Toynbee et K. Kirkwood soulignent également que cette bataille est *"une des batailles décisives du siècle"* (Turkey, *London,* 1926, *p.* 100).

L'Europe tarde à comprendre que le gouvernement fantoche d'Istanbul qui avait capitulé et signé le Traité de Sèvres ne signifie plus rien et que la nation turque est représentée par l'Assemblée Nationale d'Ankara présidée par Mustafa Kemal.

Selon l'expression d'Edouard Herriot, *"la France comprit, trop tard peut-être, mais du moins la première".*

Le 20 octobre 1921, l'accord d'Ankara est signé entre le gouvernement de l'Assemblée Nationale et la France. Cet accord signifiait la reconnaissance du gouvernement d'Ankara comme le véritable représentant

Levent Şahverdi Arşivi

de la nation turque et mettait fin à l'état de guerre à la frontière sud de la Turquie.

Le 20 octobre 1921, le délégué du gouvernement d'Ankara écrit à M. Franklin Bouillon, représentant de la France, pour lui dire:

> *"qu'il espérait que l'accord conclu en vue de réaliser une paix definitive et durable aura pour conséquence de rétablir et de consolider les relations étroites qui avaient existé, dans le passé, entre les deux nations".*

Mustafa Kemal voit qu'une solution pacifique ne sera obtenue que si l'envahisseur est complètement expulsé de la patrie; pendant plus d'un an, il prépare, avec patience, son armée pour l'offensive finale sur le front de l'Ouest. Le 26 août 1922, l'offensive générale commence sur le front d'Afyon Karahisar; elle se termine par l'effondrement du front ennemi et par la défaite totale de l'armée d'invasion, le 30 août 1922, à Dumlupınar.

Le Président de la Grande Assemblée Nationale et le Commandant en Chef Mustafa Kemal, dans son communiqué du 1 er septembre 1922, informe la nation que *"l'armée d'invasion, cruelle et orgueilleuse, a été détruite".* Dans son Ordre du Jour adressé aux armées il déclare que:

> *"Les forces armées turques ont prouvé qu'elles étaient dignes des sacrifices de notre grande et noble nation."*

İl demande à tous ses officiers et à tous ses soldats *"de prodiguer leur force morale et intellectuelle, leur courage, leur patriotisme"* afin de libérer le reste du pays. Il termine son Ordre du Jour par cette phrase restée célèbre:

> *"Armées, votre premier but est la Méditérannée !.. En avant!"*

Dans les jours qui suivent, le nouveau Commandant en Chef des armées grecques et certains membres de son Etat - major sont faits prisonniers. La distance de 400 kilomètres qui sépare Afyon de la ville d'İzmir est libérée en dix jours par une armée non motorisée. L'infanterie avance presque aussi rapidement que la cavalerie. Les hommes de troupe qui reçoivent l'ordre de s'arrêter pour se reposer, répondent *"nous aurons le temps de nous reposer à İzmir".* L'ennemi évacue une ville après l'autre, en les brûlant avant de se retirer. Pendant que les armées turques avancent vers İzmir, les Alliés font des démarches pour un armistice. Mustafa Kemal fait connaître son avis le 5 septembre 1922:

Levent Şahverdi Arşivi

"L'armée grecque a été battue en Anatolie d'une manière décisive; il ne peut s'agir d'aucun armistice pour l'Anatolie; l'armistice ne peut donc être envisagée que pour la Thrace. On ne pourra engager les pourparlers d'un armistice que si la demande en est faite jusqu'au 10 *septembre, si dans quinze jours à partir de la date de l'armistice, la Thrace est rendue sans conditions jusqu'à ses frontières de* 1914, *si dans les quinze jours nos prisonniers nous sont rendus..."*

İzmir est libéré le 9 septembre et Bursa, le 10. Le 11 octobre 1922, l'Armistice de Mudanya est signé. A la Conférence de Mudanya, la Turquie est representée par le général İsmet İnönü, la grande Bretagne par le général Harrington, la France par le général Charpy et l'İtalie par le général Monbelli. L'Armistice prévoit l'évacuation de la Thrace et d'İstanbul. La conférence de paix se réunit à Lausanne. Le gouvernement d'İstanbul essaie d'y participer conjointement avec la délégation de la Grande Assemblée Nationale d'Ankara. Mustafa Kemal rappelle que la Constitution du 20 janvier 1921 adoptée par cette Assemblé stipule que "la souveraineté appartient sans condition à la nation"; il explique qu'un gouvernement qui avait collaboré avec les forces d'occupation n'avait pas le droit de s'associer à la victoire que le peuple turc avait obtenue au prix d'énormes sacrifices. İl expose à l'Assemblée Nationale la nécessité d'abolir le sultanat. Après un débat chalereux, la monarchie est abolie. Le gouvernement d'İstanbul est dissout. Quelques jours plus tard, la délégation du gouvernement d'Ankara part pour Lausanne. Les discussions au sein de la Conférence sont souvent orageuses. La Turquie insiste sur l'abolition de toute une série de privilèges octroyés par l'Empire Ottoman et incompatibles avec l'indépendance de l'Etat. Après une interruption qui crée le danger de la reprise des hostilités, le Traité de Lausanne est enfin signé le 24 juillet 1923. Le Traité de Sèvres imposé et dicté au gouvernement d'Istanbul, se trouve ainsi déchiré, avant même de pouvoir être mis en application. Avec le traité de Lausanne, la complète indépendance et l'intégrité territoriale du nouvel Etat turc sont reconnues. Les *"capitulations"* que l'Empire Otttoman n'avait pu abolir depuis des siècles sont complètement abolies.

Parmi tous les traités qui terminèrent officiellement la Première Guerre Mondiale, le Traité de Lausanne est *le seul* qui fut librement négocié et qui fut signé avec l'approbation de toutes les parties intéressées. Et par conséquent, il n'est pas surprenant de noter qu'il est *le seul* traité datant de cette époque qui n'a pas été remis en question et qui a survécu à maintes crises et à la Seconde Guerre Mondiale.

Levent Şahverdi Arşivi

IV - "SERVİTEUR GÉNİAL DE LA PAİX"

Dès que la guerre est terminée, Kemal Atatürk se consacre à l'organisation de la paix et au développement de la nation dans la paix.

Avant même que fut signé à Lausanne le traité de paix, il fait le tour du pays et dans d'innombrables discours, exprime les idées suivantes:

> *"Désormais, nous allons remporter d'autres victoires très importantes. Mais ces victoires ne seront pas celles des baïonnettes. Elles seront celles de l'économie et de la science. Les victoires remportées jusqu'à présent par nos armées ne peuvent pas être considérées comme ayant conduit notre pays au véritable salut. Ces victoires nous ont seulement assuré une base solide pour de futures conquêtes, dans d'autres domaines. Ne nous enorgueillissons pas de nos victoires militaires. Préparons-nous a de nouvelles victoires dans les domaines de la science et de l'économie".* (Discours d'Alaşehir, janvier 1923).

Déjà, quelques semaines après la victoire décisive sur les envahisseurs, s'adressant à un groupe d'enseignants venus à Bursa pour le féliciter, il avait déclaré avec une sincère modestie:

> *"Le point où nous sommes arrivés aujourd'hui ne signifie pas encore le salut véritable du pays. La victoire qu'ont remporté nos armées n'a fait que préparer le terrain pour* votre *victoire, pour la victoire de* vos armées à vous. *La vraie victoire, c'est l'*armée de l'éducation nationale, *c'est vous qui la remporterez et la perpétuerez.*
>
> *Moi et mes amis, animés d'une foi inébranlable... nous vous suivrons et nous briserons les obstacles qui vous barreront la route".* (27 octobre 1922, Discours aux membres du corps enseignant, à Bursa).

Immédiatement après la victoire militaire, en 1923, il se hâte de convoquer un *"Congrès Economique"* à İzmir et dans son discours inaugural il dit notamment:

> *"Aussi grandes que soient les victoires politiques ou militaires, elles ne seront durables que si elles sont couronnées par des victoires économiques. Par conséquent, pour bénéficier des résultats que nous a assurés et que va encore nous assurer notre grande victoire, il faut renforcer et raffermir notre économie et notre souveraineté économique".*

Levent Şahverdi Arşivi

İl explique le besoin de développement dans la paix en disant: *"Il ya deux moyens de conquérir: par l'épée, par la charrue... Une nation dont la victoire n'est due qu'à l'épée sera un jour chassée du territoire qu'elle a occupé... C'est pour cette raison que les véritables conquêtes ne sont pas celles remportées seulement par l'épée, mais celles dues à la charrue..." "Le bras qui manie l'épée se fatigue, mais celui qui manie la charrue devient plus fort de jour en jour et maîtrise davantage la terre... L'épée et la charrue: De ces deux conquérants, le premier a toujours été vaincu par le second".* (17 février 1923, Discours au Congrès Economique d'İzmir).

Mustafa Kemal a vu avec clarté que le développement d'un pays est un processus fort complexe qui comporte différentes dimensions. Il a compris que le développement est étroitement lié au niveau culturel et éducatif, à la mentalité du peuple; à sa capacité d'assimiler la science et la technologie modernes; à une organisation efficace de la société, à d'autres facteurs internes et internationaux. Il a vu que les "capitulations" avaient rendu impossible la défense économique du pays et qu'il fallait absolument les supprimer. Les relations économiques internationales devraient être basées, non pas sur des concessions et une exploitation unilatérales, mais sur une coopération libre et réciproquement utile pour tous les pays intéressés. La paix était la condition préalable pour vaincre la pauvreté.

Les dictateurs de l'époque qui a suivi le premier conflit mondial, les Hitler, les Mussolini, les Staline, étaient des civils qui s'étaient affublés d'uniformes de maréchal qu'ils portèrent jusqu'à leur mort.

Atatürk, lui, était un militaire qui avait obtenu son grade de maréchal par des grandes victoires sur les champs de bataille. Mais, après son élection à la Présidence de la République, il déposa son uniforme, se mit en civil. Il s'adonna complètement à l'organisation et au renforcement de la paix et au développement de son peuple.

Désormais, le nouvel Etat turc était un Etat homogène. La Turquie nouvelle —avec un réalisme parfait— renonça à toutes sortes de rêves impérialistes ou irrédentistes.

Elle a vu et elle a démontré aux autres, qu'il fallait renoncer à rêver à la renaissance des empires du passé (que ce soit l'empire ottoman ou l'empire byzantin).

Levent Şahverdi Arşivi

L'essence de la politique étrangère de la jeune République kémaliste était claire dès le début: établir des relations amicales avec tous les pays voisins; consacrer toute son énergie à la reconstruction du pays et au développement national dans la paix.

En 1928, Mustafa Kemal déclare:

"Il n'est rien de plus normal pour un pays qui entreprend des réformes radicales et qui poursuit son développement que de désirer vraiment la paix et le calme aussi bien a l'intérieur de ses frontières que dans la région ou il se situe".

Un an plus tard, il répète:

"Notre politique étrangère, franche et loyale, est fondée en premier lieu, sur l'idée de la paix. Chercher à résoudre les problèmes internationaux par des moyens pacifiques, est une voie conforme à nos intérêts et à notre mentalité".(Âkil Aksan, Citations de Mustafa Kemal Atatürk, *Ankara* 1981, *page* 99).

"Un chemin de paix qui vise à assurer la sécurité de la Turquie et qui ne soit dirigé contre aucune nation, constituera toujours la voie que nous suivrons"(ibid, *pages* 99-100).

Quand un ambassadeur fit allusion devant lui qu'il était né dans les mêmes parages où Alexandre avait vu le jour, il répondit immédiatement: *"Là s'arrête la comparaison. Alexandre a conquis le monde, je ne l'ai pas conquis. En le conquérant, il a oublié sa propre Patrie, je n'oublierai jamais la mienne...".* Ce nationaliste pensait, comme E. Renan, que les aventures et l'expansionnisme impérialistes n'étaient pas compatibles avec le vrai nationalisme. İl était fermement convaincu que tous les efforts, toutes les énergies devraient être concentrés pour le développement, la prospérité, le bonheur de la Patrie. Georges Duhamel (de l'Académie Française), dans son livre fort intéressant sur la Turquie, fait des remarques pertinentes à ce sujet. İl écrit notamment:

"La Turquie est, actuellement, l'une des nations les plus pacifiques du monde, et si elle entretient une puissante armée, c'est pour défendre son équilibre présent contre les voisins dangereux".

"...Chez aucune des personnes que nous avons rencontrées et avec lesquelles nous avons noué des entretiens je n'ai senti un regret véritable concernant ce prodigieux emprire ottoman qui allait, j'y reviens, du Danube et de l'Adriatique jusqu'en Mésopotamie, en Géorgie, en Egypte et en Afrique

Levent Şahverdi Arşivi

septentrionale. Il m'est arrivé, dans l'intimité de certains colloques, de dire à mes hôtes qu'ils ne semblaient pas dépouillés, mais plutôt allégés. Ils ont souri, puis ils ont répondu que je ne me trompais pas: qu'ils avaient, devant eux, d'assez grandes et belles tâches pour ne pas s'adonner à d'inutiles regrets". (La Turquie Nouvelle, Puissance d'Occident, Paris, 1954, p. 42).

Georges Duhamel continue ainsi:

"...sur les cendres de l'ancien empire ottoman une nation toute nouvelle s'est dressée;... cette nation dispose d'un territoire assez grand et pourtant non démesuré; elle est saine et courageuse; elle détient de notables richesses naturelles et elle sait les utiliser; elle est animée par une foi très pure en ce sens qu'elle ne vise pas à la conquête des nations voisines, mais à son élévation par le savoir et le travail" (ibid, p. 8-9).

Après avoir observé et étudié la Turquie, il conclut, que le peuple turc *"est un peuple pacifique, tout entier tourné vers l'avenir et qui ne demande présentement qu'une chose: accomplir son oeuvre en paix"*(ibid, p. 103).

F. de Gérando écrit à ce sujet:

"Un homme nouveau est apparu, parfaitement sain, animé d'un patriotisme ardent, d'une inextinguible soif de progrès, d'une ferme décision d'être libre et maître chez lui..." (La politique Extérieure, La Turquie Nouvelle, *dans la* Revue Politique et Parlementaire, 10 *mai* 1927, *Paris.)*

La nouvelle République turque avait des frontières communes non seulement avec la Grèce, la Bulgarie, l'Iran; mais elle avait une longue frontière commune avec la Russie Soviétique et avec les grandes puissances européennes de l'époque. En effet, la Turquie était pratiquement le voisin du Royaume-Uni à cause du mandat britannique sur l'Iraq; de la France à cause du mandat français sur la Syrie et de l'Italie mussolinienne, à cause de la possesion des îles égèennes (du Dodécanèse) par les Italiens.

Si l'on songe à tous ces voisinages et aux souvenirs douloureux d'un passé si récent, on admire la politique de paix de Kemal Atatürk qui a su établir des relations amicales avec tous les voisins de la Turquie sans exception. L'accord de bon voisinage et d'amitié avec la Russie Soviétique fut le premier exemple d'un accord de "coexistence pacifique" entre deux pays ayant des régimes et des systèmes sociaux différents. Déjà en 1921, Mustafa Kemal disait:

Levent Şahverdi Arşivi

"Quant à nos relations avec les bolchéviques: nous avons conclu avec eux un accord d'amitié. L'une des principales dispositions de cet accord stipule que les Russes ne feront pas de propagande et ne se laisseront pas aller à la provocation dans notre pays. Car il y a des différences fondamentales entre la structure des Soviets et la nôtre". (Âkil Aksan, op, cit, *p.* 96; *U. Kocatürk,* op. cit., *p.* 186-188).

Par le traité de Moscou, complété par l'Accord de Paris de 1925, la Turquie mettait fin à la querelle plusieurs fois centenaire des Turcs et des Slaves.

L'accord d'Ankara avait déjà normalisé les relations entre Ankara et Paris. Par cet accord la France s'était engagée à créer une administration spéciale dans le sandjak d'İskenderun et d'Antakya qui restait sous son mandat, et à respecter la culture nationale des Turcs qui formaient la majorité.

Le traité d'amitié signé avec l'Iran mit fin aux conflits séculaires concernant la frontière de l'Est.

L'accord de fraternité avec l'Afghanistan, l'accord avec l'Angleterre au sujet de la frontière turco-irakienne, l'accord avec la Bulgarie, furent suivis par plusieurs accords avec la Grèce.

L'ambassadeur des Etats - Unis Charles H. Sherrill relate ses souvenirs au sujet de l'attitude de Mustafa Kemal en ce qui concerne les relations turco-grecques:

"A mon arrivée en Turquie, il me parut nécessaire, en ma qualité d'ambassadeur étranger, de visiter les champs de bataille... Quand j'en manifestai l'intention aux autorités turques, il me fut répondu que le président Mustafa Kemal préférait infiniment les relations cordiales avec la Grèce, son ennemie d'hier sur ces champs de bataille, aux souvenirs évocateurs des victoires qui y avaient été remportées...

Parmi les très rares leçons que le monde a pu tirer de la Grande Guerre, il en est une qui nous montre que les traités qui ne sont pas basés sur l'amitié réciproque et la communauté de vues des deux nations signataires deviennent de simples chiffons de papier.

Le Gazi a été le premier parmi les grands hommes d'Etat qui ont survécu à la guerre, à comprendre et à mettre en pratique ce principe indestructible... La Turquie libérée et régénérée... davait se lier d'amitié avec

Levent Şahverdi Arşivi

tous ses voisins... C'est à cette grande tâche que le Gazi travailla sans répit; ses voisins bénéficièrent de ses efforts autant que sa propre patrie qu'il aimait tant." (Mustafa Kemal, l'homme, l'oeuvre, le pays, *Paris* 1934, *Plon, p.* 185-187*).*

Les accords rétablissant une atmosphère de coopération cordiale entre la Turquie et la Grèce, ouvrirent la voie à l'Entente Balkanique entre la Turquie, la Grèce, la Yougoslavie et la Roumanie.

Dans une allocution à l'occasion de la deuxième Conférence Balkanique tenue à Ankara, en 1931, Atatürk disait:

"On peut dire que les Etats Balkaniques —y compris la Turquie— qui sont nés au cours des derniers siècles sont le résultat historique du lent démembrement, puis de la disparition de l'Empire Ottoman.

Par conséquent les nations balkaniques ont une histoire commune. Si dans cette histoire il y a des souvenirs douloureux, tous les Etats Balkaniques ont leur part. Mais la part des Turcs n'est pas moins douloureuse.

C'est pourquoi, vous, honorables représentants des pays balkaniques, vous élevant au dessus des sentiments et des calculs compliqués du passé, vous allez établir les bases d'une fraternité profonde et ouvrir des horizons de vaste union".

Plus tard, en 1937, la Turquie kémaliste signera un autre pacte régional, le Pacte de "Saadabat", avec l'Iran, l'Iraq et l'Afghanistan.

Les problèmes du rétablissement de la souveraineté complète de la Turquie sur le Bosphore et les Dardanelles et du réarmement des Détroits sont réglés par le traité de Montreux en 1936.

Le statut de la province turque de Hatay (l'ancien sandjak d'İskenderun et d'Antakya) est réglé également par voie de négociations.

Durant 61 % pour cent de l'espace de temps qui se situe entre les années 1450 et 1900, l'Empire Ottoman avait été en état de guerre. Cela veut dire que pendant quatre siècles et demi, l'Empire Ottoman a eu en moyenne, deux années de paix contre trois années de guerre. La plus longue période de paix, dans l'histoire de l'Empire Ottoman se situe entre 1739 et 1768: elle ne dura que 29 années. La République turque a enregistré 65 années de paix ininterrompue, dans une région particulièrement dangereuse du globe terrestre. (Dankwart A. Rustow, *The Founding of*

Levent Şahverdi Arşivi

a National State, Atatürk's Historic Achievement, communiqué présenté au Symposium sur Atatürk, İstanbul, Mai 1981).

L'envoi de troupes en Corée était dû à l'application d'une résolution du Conseil de Sécurité de l'ONU. L'intervention à Chypre était une obligation légale et morale envers le peuple chyriote turc, découlant d'un Traité international. Cette intervention n'a aucun caractère expansionniste. Elle est une *"opération de paix"* visant à mettre fin à l'oppression et à la violence armée dont souffraient les Chypriotes Turcs (*).

Le principe kémaliste qui a toujours guidé la République Turque et continue à la guider est celle-ci: *"Paix dans le pays, paix dans le monde".*

La paix a été pour la jeune République turque un but en soi. La Turquie kémaliste voulait la paix, non pour se préparer à des guerres futures, mais pour pouvoir travailler à la grande oeuvre entreprise: moderniser et développer le pays.

Dans un de ses discours, en 1923, un an après la fin de la Guerre d'Indépendance, Mustafa Kemal disait ceci, au sujet de la guerre:

> *"Voilà l'opinion ferme que j'ai sur la guerre: la guerre ne peut être légitime que si elle est indispensable, que si elle répond à une nécessité vitale. Si j'entraîne ma nation à faire la guerre, je ne dois pas avoir à m'en repentir.*
>
> *Nous pouvons faire la guerre à ceux qui veulent nous tuer, en disant "nous ne mourrons pas". Mais tant que la vie de la nation n'est pas en danger, la guerre est un crime".*

Plus tard il dira:

> *"...Le règlement pacifique des graves conflits actuels doit être le voeux fervent de l'humanité civilisée.*
>
> *J'estime superflu d'expliquer combien nous sommes attachés à l'idéal de la paix, combien nous souhaitons que cet idéal soit garanti". (U. Kocatürk,* op. cit., *p. 314-326.)*

Son plus proche collaborateur en temps de guerre et en temps de paix, İsmet İnönü,a dit après le décès d'Atatürk:

---

* Voir à ce sujet Rauf Denktaş, *The Cyprus Triangle,* London, 1982; Necati M. Ertekün, *The Cyprus Dispute,* Lefkoşa 1984; P. Oberling, *The Road to Bellapais,* N. York 1982; Turhan Feyzioğlu, *Chypre, Mythes, et Réalités,* İnstitut de Politique Etrangère, 2 ème éd.. Ankara, 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

"Une vie de fraternité humaine entre les nations a été l'idéal auquel Atatürk est resté attaché toute sa vie".

Atatürk, était épris de paix. Mais il n'était pas un utopiste. Il n'était pas un naïf prenant ses rêves pour des réalités. Il savait fort bien que la paix était vulnérable. Dans un tour d'horizon qu'il avait fait au début des années 30 avec le général américain Mac Arthur et dans une interview accordée à une journaliste américaine, Gladys Baker, il avait prédit la menace hitlérienne, le second conflit mondial qui s'approchait; il avait également prédit les succès initiaux mais la défaite finale de l'Allemagne en cas de conflit, à cause de l'intervention américaine qui serait inévitable;il avait même prédit que dans le cas d'un conflit armé entre l'Allemagne, la France et l'Angleterre, le véritable vainqueur ne serait ni l'un, ni l'autre de ces pays, mais que la Russie Soviétique serait le principal bénéficaire d'une telle guerre et qu'elle pourrait devenir une véritable menace pour l'Europe et l'Asie.

En réponse à la question de la journaliste américaine Gladys Baker qui demandait (en 1935) si les Etats- Unis pourraient garder leur neutralité dans une guerre éventuelle, il avait dit:

"Non, c'est impossible!.. Si la guerre éclate, la position prépondérante qu'occupent les Etats- Unis dans la communauté des nations, en subira sûrement les conséquences. Quelle que soit leur situation géographique, les nations sont unies entre elles par une multitude de liens...

...Les Etats- Unis habitent dans l'appartement le plus luxueux de l'immeuble qu'est le monde. Si l'immeuble est incendié par certains de ses habitants, il est impossible que cet incendie ne touche pas les autres. Il en est de même pour la guerre. Il est impossible que les Etats- Unis se tiennent à l'écart de la guerre". (21 juin 1935; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-Discours et Déclarations de Atatürk, vol. III,Ankara 1954, page 96).

Les termes dans lesquels Atatürk s'est exprimé à cette occasion rappellent de façon surprenante ceux de Roosevelt qui, cinq ans plus tard s'adressait ainsi au peuple américain:

"S'il y a le feu chez votre voisin, vous courrez à son aide avec tous les moyens dont vous disposez pour maîtriser les flammes. Vous n'attendez pas que l'incendie gagne votre maison".

Atatürk, homme de paix, avait sans cesse répété que les nations qui désirent la paix devraient prendre toutes les mesures nécessaires —à l'é-

Levent Şahverdi Arşivi

chelle nationale et internationale— afin de décourager et d'empêcher l'agression.

Il était contre les aventures expansionnistes; mais il savait que la défense nationale ne peut être négligée. Il percevait avec réalisme que pour dissuader un aggresseur éventuel, une nation doit être prête à se défendre.

Les notes concernant une conversation, au printemps de 1941, entre Comte Ciano (ministre des affaires etrangères de Mussolini) et Hitler, ont été publiées après la guerre parmi les papiers diplomatiques de Ciano. Voilà un passage de ce document qui démontre la sagesse léguée par Atatürk à la République Turque:

> *".....La possibilité d'une opération militaire sur la Turquie a été considérée et éliminée. D'abord parce qu'il était certain que la résistance turque serait considérable et rendrait l'opération incertaine et dangeureuse. D'autre part, il était difficile d'attirer la Turquie dans l'orbite de l'Axe,... parce qu'il était impossible de voir quel avantage politique pourrait être offert en échange, à la Turquie. Le Führer sait que la Turquie n'aimerait guère qu'on lui promette le territoire de l'un des pays voisins."* (Ciano's Diplomatic Papers, *London* 1948, *p.* 435).

Nous savons d'autre part comment le Führer s'était rallié certains pays en leur faisant de larges promesses concernant les territoires de pays voisins.

Le Secrétaire Général des Nations Unies avait raison de souligner que les idées de Kemal Atatürk continuent à éclairer les problèmes de notre époque. Voici quelques idées exprimées par Mustafa Kemal Atatürk, dans les années 20 et 30, au sujet de la paix mondiale et de la coopération entre les nations:

> *"Les nations du monde appartiennent à une même famille, ou sont en voie de le devenir... On doit penser à la paix et à la prospérité des nations du monde entier, comme on pense à l'existence et au bonheur de sa propre nation... Oeuvrer pour le bonheur des nations du monde, revient en somme à tâcher d'assurer la paix et le bonheur de sa propre nation".*
>
> *"Il est naturel que les dirigeants recherchent les moyens d'assurer d'abord le bonheur de leur propre peuple. Mais ils doivent souhaiter que ce même bonheur soit partagé par tous les autres peuples".*

Levent Şahverdi Arşivi

"Si le calme et la bonne entente ne règnent pas dans le monde et entre les nations du monde, une nation a beau faire pour elle-même, elle est privée de tranquillité. Nous ne pouvons pas savoir si un événement que nous croyons très lointain ne nous atteindra pas un jour. C'est pourquoi, il faut considérer l'ensemble de l'humanité comme un seul corps et une nation comme un organe de celui-ci.

...La douleur qui affecte le bout d'un doigt de ce corps est ressentie par tous les membres. S'il y a un malaise dans un coin du monde, gardez-vous de dire: qu'est-ce que cela me fait? Si un malaise se manifeste, il nous faut nous y intéresser comme s'il s'était produit parmi nous".

(Utkan Kocatürk, op. cit, *p.* 328*).*

Est-il nécessaire de rappeler que ces idées furent exprimées par Mustafa Kemal Atatürk, cet exceptionnel homme d'Etat, longtemps avant la création de l'Organisation des Nations Unies et de ses institutions spécialisées. Le Préambule de l'Acte Constitutif de l'Unesco déclare avec raison que *"les guerres prennent naissance dans l'esprit des hommes. C'est dans l'esprit des hommes que doivent être élevées les défenses de la paix."*

Atatürk déclarait, en 1931, que:

"Pousser les hommes à s'entr'égorger sous prétexte d'assurer leur bonheur, c'est un procédé inhumain et extrêmement déplorable. Le seul moyen de rendre les hommes heureux, c'est de les amener à s'aimer les uns les autres, d'accomplir avec énergie les actes propres à assurer la satisfaction de leurs besoins physiques et moraux.."(Utkan Kocatürk, op. cit., *p.* 323).

Et, en 1935, à une époque où les signes précurseurs de la Seconde Guerre Mondiale étaient déjà visibles à l'horizon, il continuait á prêcher des principes qui furent acceptés— à la fin de la grande tragédie - comme le fondement des Nations Unies:

"...Si l'on souhaite une paix durable —disait Atatürk—*il faut prendre, à l'échelle internationale des mesures tendant à améliorer le sort des masses. Il faut que dans l'ensemble du genre humain, la faim et l'oppression fassent place à la prospérité et à la liberté".*

*"Les citoyens du monde doivent recevoir une éducation tendant à les éloigner de tout sentiment d'animosité et de haine".(*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri - Discours et Déclarations de Atatürk, *Vol. III, Ankara,* 1954, *p.* 97).

Levent Şahverdi Arşivi

V - LARGEUR D'ESPRİT ET NOBLESSE DE COEUR — QUELQUES TÉMOİGNAGES SUR SA PERSONNALİTÉ.

Atatürk était sans doute un chef militaire génial, exrêmement courageux. Il était d'un sang froid exceptionnel. Mais il avait du coeur. On l'a vu pleurer la mort d'un compagnon; on l'a vu regardant avec des yeux humides les corps des jeunes soldats, sur un champ de bataille. Un ambassadeur britannique, Sir Percy Loraine, qui l'a connu de près, a écrit que l'exemple de Kemal Atatürk prouve qu *"une tête froide ne signifie pas toujours un coeur froid"*. (Kemal Atatürk, An Appreciation, *Edinburg*, 1948).

Le lendemain de la grande victoire à Dumlupınar, contemplant le champ de bataille jonché de morts et de matériel abandonné, il ne cache pas sa tristesse et il dit à son officier d'ordonnance:

> *"Ce que tu vois n'est pas à l'honneur de l'humanité. Mais ils nous ont attaqué, nous nous sommes défendus et voilà ce qui est arrivé. A qui est la faute?"*

Kemal Atatürk avait dicté un message pour être lu lors d'une cérémonie de commémoration devant les cimetières des soldats tombés à Gallipoli (Dardanelles). Une partie de ce message se trouve aujourd'hui inscrit sur l'un des monuments érigés en Australie à la mémoire du corps expéditionnaire australien et néo-zélandais (les ANZAC) qui avait participé en 1915 —sous le drapeau de l'empire britannique— aux batailles des Dardanelles.

Voici le texte de ce message de Kemal Atatürk:

> *"Soldats qui avez versé votre sang et avez perdu votre vie sur le sol de ce pays!... Reposez en paix et en toute quiétude... Vous êtes, fraternellement, côte à côte avec nos propres soldats tombés... Vous, mères qui avez envoyé des pays lointains, vos enfants à la guerre... Séchez vos larmes... Vos enfants sont dans notre sein... Ils reposent en paix. Après avoir donné leur vie sur cette terre, ils sont devenus nos propres enfants". (Âkil Aksan,* op. cit., *p.* 114; *Utkan Kocatürk,* op. cit., *p.* 324).

Ce message révèle une largeur d'esprit et une noblesse de coeur exrêmement rares. Il vise à supprimer les rancunes et à rapprocher les hommes.

Levent Şahverdi Arşivi

Le général français Gouraud qui avait été blessé aux Dardanelles et y avait perdu un bras, était revenu en Turquie en 1930. C'était à l'occasion de l'inauguration du monument aux morts des Dardanelles. Il exprima son admiration pour les Turcs, qui, aux Dardanelles, avaient rempli si noblement et si courageusement leur devoir envers leur patrie. Il fut accueilli avec les honneurs militaires. Atatürk le reçut et le garda pendant deux heures.

L'ambassadeur de France, Charles de Chambrun, a écrit les lignes suivantes au sujet de cette rencontre:

> *"...Je n'oublierai jamais ce jour... C'était à Ankara, la veille de l'inauguration du monument aux morts des Dardanelles. Les deux survivants se tenaient debout face à face. Il n'y avait plus de tranchées entre eux. Le ciel était serein. L'oeil bleu de France du général Gouraud croisait l'oeil d'acier de Mustafa Kemal. Me montrant avec émotion la manche vide de son interlocuteur... Mustafa Kemal, se penchant vers moi, dit à voie basse: "Son bras glorieux qui repose dans la terre turque est un lien infiniment précieux entre nos deux pays".* (Hommage à Mustafa Kemal, *le Figaro,* 11 *novembre* 1938).

Puisque nous en sommes aux souvenirs de l'Ambassadeur de France, le comte de Chambrun, citons un autre témoignage de cet éminent diplomate. Témoignage fort intéressant puisqu'il concerne la première rencontre entre Atatürk et le premier ministre grec M. Venizelos.

M. Venizelos avait joué un rôle actif lors de l'occupation des provinces turques de l'Anatolie occidentale par les armées grecques. Kemal Atatürk était l'homme qui avait détruit les chimères anatoliennes de M. Venizelos.

Mais, immédiatement après le conflit armé et malgré des souvenirs extrêmement douloureux, Atatürk et Venizelos avaient montré assez de sagesse pour nouer des relations amicales entre les deux pays.

M. Venizelos vint en Turquie et visita Mustafa Kemal. L'ambassadeur de France, le comte de Chambrun, dans un livre intitulé *"Traditions et Souvenirs"* (Paris 1952) nous relate ainsi les impressions de M. Venizelos sur Kemal Atatürk:

> *"...Je revois M. Venizelos sortir d'un dernier entretien avec Mustafa Kemal. Tout ému de la réconciliation qui venait d'être scellée, l'oeil luisant*

Levent Sahverdi Arşivi

sous ses lunettes d'or, encore trépidant, la bouche ouverte, il ressemblait à Ulysse dont il avait le profil...

"C'est un très grand homme, me dit-il, *je n'ai jamais rencontré de général d'armée ayant une telle largeur d'esprit, une telle connaissance du gouvernement".* (Cité dans *"Atatürk",* publié par la Commission Nationale Turque de l'Unesco, Ankara, 1963, p. 166).

L'écrivain français Claude Farrère qui l'a connu pendant la Guerre d'Indépendance attire l'attention à certains traits de sa personnalité:

"Une incroyable maîtrise de soi; une volonté que rien ne plie; enfin, la plus patiente et la plus fixe puissance d'attention et de réflexion...Nous causons. Nouvelle étrangeté: cet homme écoute quand ses interlocuteurs parlent. Quiconque a fréquenté des hommes d'Etat sait que rien n'est plus rare..." (Turquie Ressuscitée, *Paris,* 1930, *p.* 106-108).

Selon Noëlle Roger, qui l'a connu également:

"Le secret de ses réussites? Il mûrit longuement en lui-même chacune de ses entreprises, sans rien laisser au hasard, réglant les moindres détails". (En Asie Mineure, Turquie du Gazi, *Paris,* 1930, *p.* 70-71).

"Sa présence, son regard, sa parole suffisent à convaincre les plus hostiles... Transformer ses ennemis en adeptes fidèles, n'est — ce pas la plus précieuse et la plus rare prérogative d'un chef?... Extraordinaire ascendant de cet homme: Il peut demander à ses équipes l'impossible et l'obtenir" (Anadolu, La Turquie de Kemal Atatürk, *Paris,* 1938).

L'ambassadeur des Etats – Unis d'Amérique à Ankara, Charles H. Sherrill écrit:

"Une nation qui produit de grands hommes est une grande nation... Il n'y a pas aujourd'hui, dans le monde, un homme d'État supérieur à Mustafa Kemal". (A Year's Embassy to Mustafa Kemal, *New York, London,* 1934).

M. René Marchand nous relate les impressions d'autres diplomates en poste à Ankara, au sujet du fondateur de la République Turque:

"— C'est l'homme du siècle, disait de lui l'ambassadeur d'Angleterre, Sir George Clerk.

— Je n'ai jamais vu personne exercer sur un peuple un ascendant aussi irrésistible, m'avouait M. Potemkine de l'ambassade des Soviets..."

Levent Şahverdi Arşivi

Et M. René Marchand ajoute:

"...Effectivement, militaire et politique de génie — alliance qui se rencontre si rarement — Mustafa Kemal domine notre époque.

Sa vie? — Une lutte ininterrompue pour son pays. Une volonté inflexible de la servir. Une franchise de soldat incapable d'intrigues". (Le Réveil d'une Race, *Paris, 1927, p. 26-28).*

Voici un autre témoignage émanant de l'ambassadeur britannique Sir Percy Loraine qui l'a connu de près:

> *"..Je suis sûr que Kemal Atatürk était un homme tout à fait extraordinaire. Il semblait tout simplement ne pas savoir ce que c'est d'être effrayé devant un danger ou d'hésiter devant des difficultés.*
>
> *Devant chaque problème et dans chaque situation, il avait le don de séparer, immédiatement et sans effort apparent, ce qui était essentiel de ce qui ne l'était pas. Il le faisait par un don instinctif que je n'arrive pas à nommer parce que je ne l'ai jamais rencontré en aucune autre personne.*
>
> *...Une intense vitalité se manifestait dans chacun de ses regards, chacun de ses gestes et même en état d'immobilité. Son esprit et son corps semblaient être des ressorts prêts pour l'action. C'est un trait caractéristique de l'homme qu'après être élu Président, il ne remit jamais son uniforme militaire — qui était pourtant tellement glorieux".*

Et l'ambassadeur Sir Percy Loraine continue:

> *"Le pouvoir n'a jamais tourné la tête de Kemal Atatürk. Il était incapable de petitesse. Le bien-être du peuple turc était son premier souci: il chercha ce bien-être dans la paix, la sécurité, le progrès et la fraternité, jamais dans la guerre et la conquête". (Kemal Atatürk, An Appreciation, Edinburg,* 1948, *texte d'un entretien à la B.B.C. au dixième anniversaire de la mort d'Atatürk).*

M. Albert Sarrault, ancien ministre et ambassadeur de France auprès de Mustafa Kemal, souligne *"la valeur intellectuelle hors série qui lui a conféré le double don du commandement militaire et du génie de l'organisation civile".* Il qualifie Mustafa Kemal de la façon suivante:"... *un héros admirable, un sauveur, un soldat glorieux, un homme d'Etat de premier plan".* Il rappelle que

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal avait *"assuré l'indépendance nationale, arrachant en fin de compte aux Alliés, qui avaient morcelé sa patrie dans ce traité de Sèvres contre lequel Mustafa Kemal s'était révolté, le traité de Lausanne de 1922, qui accordait à la Turquie libérée les hautes satisfactions politiques et morales que le Gazi avait voulues".*

L'ambassadeur de France A. Sarrault continue en rappelant que *"...si l'Europe, par l'égarement de ses erreurs, le contraint à se retourner vers une Asie qui lui tend les bras, il le fera. Mais en principe il ne le veut pas... Sa pensée reste toute influencée du libéralisme et de la culture des idées de cet Occident."* (Mon Ambassade en Turquie, *Paris* 1953, *p.* 6-12).

Selon Albert Sarrault, *"quiconque saura comprendre et honorer tout ce qu'il y a de noble et de grand dans l'effort de rénovation nationale auquel s'évertue le patriotisme turc trouvera aisément vers lui le chemin sûr et direct d'une amitié qui, lorsqu'elle s'est donnée, ne réserve à qui s'y confie ni traîtrise ni déception."* (Préface *à l'ouvrage de J. Deny et R. Marchand,* Turquie Nouvelle, *p.* 5).

Et voici finalement le témoignage d'un professeur suisse, Eugène Pittard, qui a eu l'occasion de connaître Mustafa Kemal Atatürk et de collaborer avec lui sur des sujets scientifiques:

> *"...J'ai vécu (en Turquie) à des époques diverses, assez en arrière de nous, entre* 1901 *et* 1925. *En* 1928, *j'ai séjourné à Ankara et dans plusieurs regions de l'Anatolie. İsmet İnönü m'avait dit alors: "Revenez dans dix ans, vous constaterez, en toute objectivité, ce que nous aurons pu faire".*
>
> *Je suis revenu exactement après ce laps de temps. Et j'ai constaté des choses prodigieuses... L'homme qui en fut le principal auteur s'appelait Mustafa Kemal Pacha... L'Occident ne connaît pas assez ce qu'a été, ce qu'on peut appeler sans exagération le miracle turc. İl pourrait y trouver bien des leçons..."* (Belleten, Vol. III, no. 10, avril 1939, p. 175-180).

Levent Şahverdi Arşivi

VI - ATATÜRK, LEADER DE LA MODERNİSATİON ET DU DÉVELOPPEMENT — RÉFORMES RADİCALES

Atatürk, leader de la modernisation et du développement dans la paix, a brisé les chaînes qui empêchaient le pays de s'adapter aux réalités d'un monde que la Renaissance, la révolution intellectuelle et scientifique, les grandes découvertes, la révolution industrielle avaient profondément transformé.

Pour Mustafa Kemal, les chaînes qui empêchaient le développement, c'était d'abord le caractère partiellement théocratique de l'Etat; c'étaient les institutions médiévales et le système juridique qui, dans certains domaines, n'avait pas évolué à cause de son caractère dogmatique; c'était un système d'éducation plongé dans la "scolastique"; c'était le statut de la femme dans la société et dans la famille; c'étaient l'ignorance, l'analphabétisme; c'étaient des superstitions qui non seulement étaient incompatibles avec la raison et la science contemporaines, mais étaient tout à fait contraires à une juste interprétation de la religion; c'étaient les "capitulations" accordées aux pays européens, etc.

Pour briser ces chaînes, Kemal Atatürk entreprend toute une série de changements révolutionnaires et de réformes radicales.

Dès 1922, il fait le tour du pays. Il parle directement au peuple:

> *"Nous ne pouvons pas fermer les yeux et supposer que nous vivons isolés du monde. Nous ne pouvons pas nous désintéresser du monde qui nous entoure... Au contraire, nous allons, en nation cultivée, en nation développée, vivre sur le plan de la civilisation contemporaine. Cette vie n'est possible que si l'on prend pour guides la raison et la science".*

Au Congrès économique d'Izmir, il dit:

> *"...Il importe que l'âge de l'économie fasse justice de cette philosophie qui, de la pauvreté fait une vertu; on a causé beaucoup de torts à ce peuple, pour avoir donné une fausse interprétation de cette philosophie"* (1923).

En 1924, lors d'une cérémonie de commémoration sur le champ de bataille de Dumlupınar, scène de la victoire finale et décisive qui couronna de succès la Guerre d'Indépendance, Mustafa Kemal prononce un discours. Il ne s'attarde pas sur les événements du passé. Il ne se contente pas d'analyser la victoire militaire, pourtant si récente, si actuelle. Il regar-

Levent Şahverdi Arşivi

de en avant... Il est l'homme de l'avenir, l'homme du progrès... Il ne pense qu'au développement de la nation dans la paix. Voici ce qu'il dit dans ce discours historique:

> *"Devant notre nation, qui est apte à toutes les ascensions, à tous les progrès, il faut balayer les obstacles qui entravent sa marche sur la voie du Renouveau National".*

Il est difficile d'énumérer et d'analyser en détail, dans le cadre restreint de cette étude, tous les changements révolutionnaires et les réformes radicales qui furent réalisés en Turquie sous la présidence de Kemal Atatürk. On se contentera d'en rappeler les principaux.

Mustafa Kemal qui venait de sauver sa nation de l'*occupation étrangère,* commence ses réformes en la délivrant également de la *dynastie théocratique.*

A - Abolition du Sultanat et du Califat:

Le principe de la souveraineté nationale avait été une des idées motrices de la Guerre d'Indépendance. Le régime d'Ankara, était *de facto* une République.

La Grande Assemblée Nationale avait proclamé dès 1920 que *"la souveraineté appartient, sans restriction ni condition, à la nation.* La Constitution de 1921 et celle de 1924 adoptèrent le même principe. En 1921 Mustafa Kemal défendait le principe de la souveraineté nationale en disant:

> *"La nation a conquis sa souveraineté... Celle-ci ne peut être ni aliénée, ni abandonnée ou confiée à une personne..."*

D'après la Constitution du 20 janvier 1921, "*le pouvoir législatif et la compétence exécutive résident dans la Grande Assemblée Nationale qui est l'unique et véritable représentant de la Nation".*

En 1923, Mustafa Kemal déclarait ceci:

> *"Le monde entier doit savoir qu'à la tête de cet Etat et de cette Nation, il n'y a aucune puissance, aucune autorité en dehors de la souveraineté nationale".*

Quand les Alliés exprimèrent le désir de voir la Turquie représentée à la Conférence de Paix de Lausanne par une délégation du gouvernement ottoman d'Istanbul —à laquelle participeraient quelques délégués d'Ankara— la Grande Assemblée Nationale décida d'abolir immédiatement la monarchie.

Levent Şahverdi Arşivi

Le sort des négociations de paix ne pouvait être confié à un gouvernement qui —résidant à Istanbul, ville occupée par des troupes étrangères— n'avait point facilité la tâche du gouvernement représentatif d'Ankara. La Grande Assemblée Nationale d'Ankara décida que le gouvernement du Sultan avait perdu toute légitimité et avait disparu, *de jure* et *de facto,* depuis l'occupation d'İstanbul par les armées étrangères.

La Turquie fut représentée à Lausanne par la délégation de la Grande Assemblée Nationale, présidée par İsmet İnönü, le proche collaborateur de Kemal Atatürk.

Le système de gouvernement appliqué depuis 1920 à Ankara était républicain, par son essence et son caractère. Après la signature du Traité de Paix de Lausanne (24 juillet 1923), la République fut proclamée officiellement (29 novembre 1923). Mustafa Kemal fut élu à la Présidence de la nouvelle République. Ankara, centre de la lutte nationale, devint la capitale de l'Etat.

Après la destitution du Calife Vahdeddin — qui s'était réfugié aux forces d'occupation anglaises — Abdulmedjid Efendi avait été élu comme Calife par la Grande Assemblée Nationale. On l'avait informé que la souveraineté appartenait désormais à la nation et que Califat n'avait pas le droit de s'ingérer à la conduite de la politique de l'Etat. Mustafa Kemal avait récusé toutes les suggestions tendant à reconnaître au Calife des pouvoirs temporels:

> *"Je répète une fois de plus et catégoriquement que la nation est, sans conditions ni restrictions, le maître de la souveraineté. La souveraineté est indivisible. Elle ne peut être partagée eu aucune manière. Quiconque, possédant le titre de calife ou tout autre titre, ne peut prétendre participer à la souveraineté et au destin de la nation. La nation ne le permettra absolument pas".*

En 1924, on commença à voir que le Califat ne pouvait co- exister avec le nouveau régime. Ceux qui n'étaient pas contents de la proclamation de la République essayaient de se servir du Califat pour satisfaire leurs passions politiques. İl était évident que l'existence d'un poste de Calife rendait difficile la laïcisation de l'Etat et la réalisation des réformes sociales. D'autre part, certaines personnalités étrangères (comme l'Aga Khan, qui pourtant avait défendu pendant la Guerre Mondiale la cause de l'Angleterre en critiquant violemment le Sultan - Calife) essayèrent de s'immiscer dans les affaires intérieures de l'Etat. L'Angleterre et certains de ses

Levent Şahverdi Arşivi

alliés essayaient d'affaiblir l'influence de Mustafa Kemal dans leurs colonies et de déstabiliser la jeune République en feignant de défendre *"les droits du Calife"*.

Afin d'empêcher toute *ingérence étrangère* dans les affaires de la jeune république et afin de rendre impossible tout *retour à l'absolutisme théocratique,* le poste de Calife —détenu héréditairement par les sultans— fut aboli à son tour (le 3 mars 1924).

B - Réforme et laïcisation de l'Education Nationale — Essor dans le Domaine de l'Instruction Publique.

Le même jour (le 3 mars 1924), la Grande Assemblée Nationale adopta la *"Loi sur l'Unification de l'Enseignement"* (Tevhid-i Tedrisat Kanunu). Cette loi qui constitue un des piliers les plus importants de la révolution kémaliste mit fin à la *"dualité"* de l'enseignement.

Les anciens "médressés" (c'est-à-dire les écoles d'enseignement religieux) continuaient à occuper une place prépondérante dans le système de l'éducation nationale. Or, ces écoles qui pendant les premiers siècles de l'Empire Ottoman étaient de véritables centres de lumière, ces écoles où autrefois on enseignait les mathématiques, les sciences exactes, la géographie et l'astronomie, à côté d'autres disciplines, n'avaient pas été capables de s'adapter aux développements des siècles récents. Elles s'étaient noyées dans la "scolastique". Les "écoles de quartier" dispensaient également une éducation tout à fait insuffisante et de caractère religieux.
"Autrefois, écrit Théophile Gautier, *c'est de l'Orient que descendaient, comme d'un centre de lumière vers les régions obscures de l'Occident, les religions, les sciences, les arts, toutes les sagesses et toutes les poésies"* (cité par Ed. Herriot, *op. cit.,* pages 8-9). Mais les temps avaient changé. Le "médressé" n'avait pas pu suivre la révolution intellectuelle et scientifique. Il était une institution fermée aux jeunes filles, donc à la moitié de la jeunesse. La méhode inductive, le laboratoire, l'observation et l'analyse scientifiques n'avaient pas pu traverser le seuil de ces institutions archaïques. Pour des raisons religieuses, plusieurs branches des beaux-arts n'étaient pas admises dans ces écoles. Les langues européennes n'étaient pas enseignées.

Au début du 19 ème siècle, on commença à comprendre que les médressés ne pourraient plus répondre aux besoins du pays. L'Etat décida de créer un système d'éducation en dehors des médressés pour former ses cadres et il ouvrit des écoles modernes. Ce mouvement s'amplifia pen-

Levent Şahverdi Arşivi

dant la période du Tanzimat (période de réforme). De sorte que, au début de l'ère républicaine, il y avait trois systèmes parallèles d'éducation: les "écoles de quartier" et les anciens "médressés"; les écoles modernes en nombre très limité; et les écoles étrangères (ouvertes pour la plupart par des fondations religieuses). Il était impossible de renforcer l'unité nationale, de séculariser et de moderniser la société turque sans créer d'abord un système d'éducation nationale, unifié et laïque.

Mustafa Kemal Atatürk avait toujours attaché une grande importance à l'éducation et à la culture; ce chef exceptionnel avait convoqué en 1921, en pleine Guerre d'Indépendance, à la veille de la bataille décisive de Sakarya, un "Congrès de l'Education Nationale" à Ankara. C'étaient les jours le plus difficiles de la lutte nationale. Mustafa Kemal prononça le "discours d'inauguration" du Congrès. Rappelant aux enseignants que le vrai salut du pays ne pourrait être réalisé que grâce à un nouveau système d'éducation nationale conforme aux besoins du pays et aux nécessités contemporaines, il leur dit:

> *"Je suis convaincu que les procédés d'éducation et d'instruction suivis jusqu'ici ont été le facteur le plus important dans le déclin de l'Empire Ottoman...*
>
> *...Je ne doute pas que notre peuple, obligé de lutter dans le domaine intellectuel et spirituel comme il se bat les armes à la main, ne fasse preuve d'autant de valeur dans l'une que dans l'autre combat...*
>
> *...Aux enfants de la patrie qui se préparent pour l'avenir, je conseille de ne baisser le front devant aucune difficulté, de travailler avec une patience et une constance inlassables; aux parents de la jeunesse des écoles, je conseille de ne reculer devant aucun sacrifice pour permettre à leurs enfants d'achever leurs études"* (1921).

Selon Kemal Atatürk,:

> *"Les membres du corps enseignant sont les éléments les plus respectables de la communauté humaine"* (1923).

Il dira plus tard:

> *"Ce sont les enseignants qui sauvent une nation. Une communauté qui ne dispose pas de professeurs, d'instituteurs ne peut être considérée comme une nation. On peut parler, dans ce cas, d'une masse, mais pas d'une nation"* (1925).
>
> *"C'est l'éducation qui, ou bien permet à une nation de vivre libre, indépendante et en société évoluée ou bien conduit une nation à l'esclavage et à la misère."*

Levent Şahverdi Arşivi

> *"Au regard de la puissance d'une humanité qui perce les montagnes, parcourt les cieux, découvre, élucide, explore toute chose, depuis les atomes jusqu' aux étoiles, les peuples qui essayent de poursuivre leur route dans un état d'esprit hérité du Moyen-Age et guidé par des superstitions sont condamnés à disparaître ou à déchoir dans la servitude"* (1924).

Selon Mustafa Kemal, les armées turques avaient été victorieuses, parce que dans l'organisation, la formation et la conduite des armées, la science et la technologie moderne avaient été le principal guide. Pour obtenir des victoires dans d'autres domaines, il était essentiel de moderniser, de rationaliser l'éducation. *(Discours aux enseignants, Bursa, octobre* 1922).

Au sujet de l'*unification* de l'éducation nationale l'attitude de Mustafa Kemal était claire et ferme:

> *"La Nation turque qui veut avoir une place honorable dans la famille civilisée du monde, ne peut livrer l'éducation de ses enfants à deux sortes d'institutions si différentes l'une de l'autre, l'école et la médressé: tant que l'éducation et l'enseignement n'auront pas été unifiés, n'est-ce pas s'occuper d'absurdité que de chercher à créer une nation dont les membres auraient la même mentalité?"* (1924).
>
> *"Les centres de culture de notre nation et de notre pays doivent être unifiés. Tous les enfants du pays, garçons et filles, doivent recevoir la même éducation, conforme aux besoins de notre âge"* (1924).

İl est clair que la Turquie actuelle doit rester fidèle au principe de *"l'unification de l'enseignement"* et être très vigilante au sujet de la *laïcité de l'enseignement.* Toute érosion dans l'application de ces principes vitaux constitue un danger pour l'avenir du pays. Le legs de Kemal Atatürk au sujet de la laïcisation complète de l'éducation doit être préservé avec soin. Certaines tendances visant à augmenter démesurément le nombre et la capacité des écoles "professionnelles" établies pour former le personnel des institutions religieuses doivent être arrêtées. İl ne faut pas perdre de vue, que des "cours" irréguliers ou clandestins organisés par des associations ou des fondations, peuvent également constituer une menace réelle contre *l'unité* et la *laïcité* de l'éducation nationale.

Après l'unification de l'enseignement les réformes kémalistes se succèdent: L'enseignement primaire dans une école d'Etat devient obligatoire pour tous les enfants, garçons ou filles. Il est gratuit comme sont gratuits

Levent Şahverdi Arşivi

l'enseignement secondaire, technique et professionnel et —pratiquement— l'enseignement supérieur.

Le nombre des bourses d'Etat, le système d'internat gratuit sont élargis de façon à assurer plus de "mobilité sociale" et de donner aux enfants et aux jeunes, doués mais privés de moyens matériels, la possibilité de poursuivre leurs études.

Des facultés, des écoles supérieures, des Universités modernes sont ouvertes. Des académies, des instituts pour les beaux-arts sont fondés. La musique, le théâtre, la peinture, la sculpture (même les arts qui étaient autrefois prohibés) sont encouragés.

Des cours sont organisés pour l'éducation des adultes et pour combattre l'analphabétisme.

Pour comprende l'ampleur de l'effort accompli par la jeune République Turque, il convient peut-être de citer quelques chiffres concernant l'éducation et de comparer la situation actuelle à celle qui existait en 1923, date de l'élection de Kemal Atatürk à la Présidence de la République.

Entre 1923 et 1985, le nombre des écoles primaires est passé de 4800 à 48.533. Le nombre des élèves des écoles primaires est passé de 336.000 à 6 millions et demi. Et le nombre des instituteurs dans les écoles primaires est passé de 10.238 à plus de 210.427.

Pour le premier cycle de l'enseignement secondaire, le nombre total des élèves est passé, depuis la proclamation de la République, de 5.900 à un million et demi. Entre 1923 et 1985, le nombre des lycéens est passé de 1241 à 584.000 (Ces chiffres ne comprennent pas l'enseignement technique et professionnel qui a connu le même essor, le nombre des élèves atteignant 576.000 en 1985. Mais le volet *"technique"* a besoin d'être renforcé).

En 1923 une Université digne de ce nom n'existait pas. La Turquie possède aujourd'hui une dizaine d'Universités très développées et une quinzaine d' Universités qui sont en voie de développpement, dans différentes régions du pays. Le nombre des étudiants dans les Universités, académies et écoles supérieures est passé de 2900 en 1923 à 398.000 en 1985.

Multiplier par 100, 200 et même 400 le nombre des élèves dans tel ou tel niveau de l'éducation nationale n'était pas une tâche facile. La

Levent Şahverdi Arşivi

qualité de l'enseignement en a parfois souffert. Mais, globalement, le progrès a été énorme. Le nombre total des élèves et étudiants en 1986 se rapproche de la population entière qui vivait dans le pays en 1923 .

C— L'ÉMANCİPATİON DE LA FEMME:

La réforme de l'éducation est suivie par l'émancipation de la femme. Le nouveau *Code Civil,* adopté en 1926, reconnaît aux femmes tous leurs droits civils. Le code Civil abolit *la polygamie;* il abolit également la *"répudiation"* de la femme par une décision unilatérale du mari. Selon la nouvelle loi, la femme et l'homme auront des *droits égaux* en ce qui concerne le marriage, le divorce, la succession, le droit au travail et à l'éducation. Les femmes qui étaient enfermées derrière "le voile" sont sauvées, non seulement du voile, mais d'un statut juridique subalterne. Les écoles, les professions qui étaient fermées aux femmes leur sont ouvertes.

Les *droits politiques* des femmes ne tardent pas à suivre les droits civils et sociaux. En 1930, la femme turque obtient le droit de vote et d'éligibilité aux élections municipales. En 1934, elle obtient le droit de vote et d'éligibilité au parlement (ceci, à une date ou les femmes n'avaient pas encore obtenu ce droit dans beaucoup de pays européens).

La Turquie devient un des premiers pays où les femmes accèdent non seulement à la profession d'avocats, mais aux sièges de juges dans les cours suprêmes: Conseil d'Etat, Cour de Cassation.

La Turquie possède aujourd'hui -grâce aux réformes kémalistes- un très grand nombre de personnes appartenant au "beau sexe" qui sont médecin, avocat, diplomate, juge, journaliste, écrivain, officier des forces armées. Des femmes turques excellent comme peintre, musicienne ou professeur. Elles sont élues ou nommées recteur d'Université ou doyen de faculté, ambassadrice, ministre, vice-présidente de l'Assemblée Nationale. Je dois souligner qu'aujourd'hui le nombre des institutrices est proche de celui des instituteurs.

Si la Turquie n'a pas eu beaucoup de "suffragettes" ou des combattantes renommées de "libération féminine", c'est probablement parce qu'il ne leur restait pas beaucoup à faire.

L'émancipation de la femme turque et l'égalité complète de droits qu'elle a obtenue— sans parallèle dans les pays islamiques— ont été réalisées sous la direction de Mustafa Kemal en peu d'années et sans ren-

Levent Şahverdi Arşivi

contrer beaucoup d'opposition. Avant de réaliser une réforme, il avait l'habitude de voyager dans le pays et d'expliquer ouvertement au peuple ses intentions.

En 1925, il disait ceci:

"Au cours de mon voyage, non seulement dans les villages mais dans les bourgs et les villes, j'ai constaté que nos concitoyennes dissimulaient soigneusement leur visage et leurs yeux. Mes chers concitoyens, ceci est un peu le résultat de notre égoisme.

Les femmes sont comme les hommes douées de raison et d'intelligence; elles doivent montrer leur visage au monde et suivre attentivement de leurs yeux ce qui s'y passe; il n'y a rien d'effrayant à cela."

Dejà en 1923, avant la laïcisation du Droit, il avait dit:

"...Jamais notre foi n'a prescrit que les femmes dussent retarder sur les hommes. Dieu ordonne au contraire que musulman et musulmane acquièrent conjointement science et culture. Femmes et hommes sont également tenus de rechercher la science et la culture..."(U. Kocatürk, op. cit., *p.* 95).

Kemal Atatürk a souvent rappelé que si les hommes avaient lutté contre l'envahisseur, sur le front, les femmes turques —derrière le front— avait mis en valeur les ressources du pays et avait transporté des obus sur leurs épaules; qu'elles n'étaient ni moins intelligentes, ni moins vertueuses; qu'elles étaient aussi douées que les hommes.

Il disait:

"...Toutes les grandes réussites sont réalisées grâce aux enfants élevés par des mères valeureuses".

"...C'est sur les genoux de la mère que l'enfant reçoit sa première éducation... Il faut donc que nos femmes s'initient, elles aussi, aux sciences et connaissances modernes et gravissent tous les échelons de l'enseignement, à l'instar des hommes... Elles marcheront dans la vie sociale côte à côte avec les hommes, leurs égales et leurs auxiliaires" (1923; *U. Kocatürk,* op.cit., *p.* 98).

Et il ajoutait:

"...Une société qui se contente de voir un seul des sexes qui la composent s'adapter aux conditions modernes, se condamne par avance à rester plongée —plus qu'à moitié— dans la faiblesse". "Est-il possible —disait-il— *que la moitié d'un corps social puisse s'élever vers les hauteurs, tant que l'autre moitié restera enchaînée au sol?"* (1925, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri - Discours et Déclarations de K. Atatürk, *Vol. II, Ankara* 1959, *p.* 216).

Levent Şahverdi Arşivi

Des associations de femmes de pays lointains avaient certainement raison de proclamer, après sa mort, que *"Mustafa Kemal Atatürk a été l'un des plus grands champions des droits des femmes que le monde ait jamais vu"*. *

D - L'Adoption du Nouvel Alphabet Turc

Une autre réforme capitale, —et qui témoigne du courage et du génie de Kemal Atatürk — est celle de l'alphabet.

Un nouvel alphabet turc, basé sur les caractères latins, facile à apprendre et conforme aux sons de la langue turque, est adopté par une loi —après des études approfondies par un comité d'experts (Novembre 1928).

L'ancien alphabet n'avait pas de lettres correspondant aux principales voyelles de la langue turque et il fallait des années pour apprendre à lire et à écire correctement. Avec le nouvel alphabet —qui est tout à fait phonétique, chaque lettre correspondant à un seul son quelle que soit sa place dans le mot — les écoliers turcs arrivent à lire et à écrire correctement au bout de quelques mois.

Avec l'ancien alphabet, il fallait aux imprimeurs 612 casiers typographiques, rien que pour les lettres minuscules. Avec le nouvel alphabet —basé sur l'alphabet latin — il n'en faut que vingt-huit.

Il fallait la volonté inébranlable d'un Kemal Atatürk pour réaliser d'un seul coup cette réforme que certains écrivains avaient préconisé depuis le début du siècle. Il n'était pas facile de faire accepter avec enthousiasme, à un peuple qui écrivait de droite à gauche depuis des siècles, de commencer à écrire un beau matin de gauche à drotie. Des écoles dites "Ecoles de la Nation" furent ouvertes pour les adultes. Kemal Atatürk donna l'exemple en enseignant lui-même, au peuple, devant un tableau noir, le nouvel alphabet. Dès que la réforme fut adoptée, Atatürk n'utilisa plus l'ancienne écriture, même dans sa correspondance privée.

---

* Voir ci-haut, page 14. — Voir également Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları — Les Droits des Femmes en Turquie,* Ankara, 1982; A. Afetinan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması — Atatürk et l'Emancipation des Femmes Turques,* İstanbul 1968; Nuşin Ayiter, *Atatürk ve Kadın Hakları, — Atatürk et Droits des Femmes, Türk Dili,* Mai 1981, No: 385; Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Kadın Hakları, Atatürk et les Droits des Femmes, (Revue du Centre de Recherche-Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Vol. II, No: 6, p. 585-603).

Levent Şahverdi Arşivi

A ceux qui disaient qu'une telle réforme ne pouvait être introduite que très graduellement et qu'elle nécessiterait au moins une quinzaine d'années, Atatürk avait répondu:

> *"Si cette réforme n'est pas réalisée et acceptée par le peuple en trois mois, elle ne le sera jamais".*

La réforme fut appliquée avec énergie et avec grand succès.

La lutte contre l'analphabétisme n'était pas une tâche facile, étant donné la rareté des ressources disponibles, l'éparpillement des villages, les difficultés de communication, le nombre insuffisant des enseignants et des écoles, l'absence d'un réseau routier et l'expansion rapide de la population. Malgré tous ces obstacles, la Turquie républicaine a obtenu des succès remarquables dans la lutte contre l'analphabétisme. En 1923, le taux de ceux qui savaient lire et écrire était proche de 10 pour cent. En ce qui concerne la population féminine ce taux était encore plus bas, ne dépassant pas 3 pour cent. Grâce au nouvel alphabet, au grand essor dans le domaine de l'éducation nationale et à la construction des routes reliant plus de 40.000 agglomérations rulales aux centres urbains, le taux de ceux qui savent lire et écrire a largement dépassé les 80 pour cent. On peut dire que l'analphabétisme n'existe pratiquement plus dans les jeunes générations. Mais il ne faut pas oublier que le but assigné par Kemal Atatürk était de réduire le taux de l'analphabétisme à zéro. Ce but est désormais à portée de main et il faut tout faire pour l'atteindre.

E - Sécularisation du Droit — Séparation de l'Etat et de la Religion — Autres Réformes.

L'ancienne législation basée sur des dogmes et difficile à adapter aux besoins de notre époque est remplacée par des codes modernes. Après le code civil, un code des obligations, un nouveau code pénal, les codes de procédure civile et ciriminelle, le code du commerce et une série d'autres lois réorganisant l'Etat et l'économie sont adoptés.

La *dualité* de la juridiction prend fin par l'abolition des tribunaux religieux et par la *sécularisation* complète de la justice.

Le principe de la laïcité, de la séparation de l'Etat et de la religion, devient un principe constitutionnel. Il faut préciser que ce laïcisme n'est nullement anti-religieux; il se distingue très nettement de l'athéisme militant des régimes marxistes. Toutes les religions, les croyances sont respec-

Levent Şahverdi Arşivi

tées. Les prières sont faites librement à la mosquée, dans les églises et les synagogues. Le peuple turc qui est musulman dans sa très grande majorité reste, en général, sincèrement attaché à ses principes religieux; mais l'Etat n'a pas de religion officielle et les affaires publiques sont conduites — non pas selon les ordonnances religieuses émanant des leaders religieux — mais selon les exigences de la raison, selon les réalités du pays et du monde, conformément aux besoins et aux aspirations du peuple turc. Entre-temps le calendrier international remplace le calendrier lunaire. L'heure internationale est adoptée.

Le système métrique, si simple et si logique, remplace dans tout le pays, les anciens poids et mesures, extrêmement compliqués et qui variaient tellement selon les régions et les provinces qu'ils entravaient sérieusement le commerce intérieur et extérieur.

F - Réformes Économiques — Développement Agricole et Industriel

Le paysan de l'Anatolie, appauvri à l'extrême par les guerres successives, ne pouvait plus supporter la Dîme, impôt injuste et archaïque. La Dîme est abolie. Des impôts modernes, la taxation progressive sont introduits. Le crédit agricole est augmenté. Les coopératives sont encouragées. Toute une série de mesures sont prises et des organisations sont créées pour moderniser la technologie , améliorer la semence, les espèces et augmenter la production dans le domaine agricole.

Si la population turque actuelle-qui dépasse les *50 millions*- est mieux nourrie, incomparablement mieux habillée que les *10 millions* de 1923, ceci est largement dû aux progrès accomplis pendant l'ère républicaine dans les domaines de la science, de la technologie, de l'éducation générale et professionnelle et dans la production agricole et industrielle. Depuis la proclamation de la République, la population de la Turquie a presque *quintuplé* (grâce à une paix ininterrompue, à des conditions de vie améliorées, aux mesures d'hygiène publique, à l'éradication de certaines maladies comme la malaria qui étaient très répandues du temps de l'Empire, etc); par contre, la production du blé a été multipliée par *huit.* Pour d'autres produits agricoles, cette augmentation est incomparablement plus grande.

Des lois ont été adoptées pour encourager l'industrialisation. Des Entreprises Publiques chargées de développer l'agriculture, l'industrie et de

Levent Şahverdi Arşivi

valoriser les ressources naturelles du pays entrèrent en action. Selon la conception de Kemal Atatürk, il était naturel et nécessaire que, dans un pays en voie de développement, l'Etat joue un rôle important dans le processus de modernisation et d'industrialisation. Mais selon lui, l'entreprise privée devait également être encouragée à investir, à produire pour le bien-être national, dans tous les domaines où elle pourrait être efficace et utile. Les deux secteurs, privé et public, pouvaient et devaient co-exister et se compléter, dans un système d'économie mixte.

Kemal Atatürk refusa de s'emprisonner dans la théorie du *"laissez-faire"* ou dans les *dogmes collectivistes.* La Turquie adopta d'une part des lois pour encourager l'investissement privé dans le domaine industriel. D'autre part, conscient du fait que le secteur privé manquait encore du *capital,* de l'*esprit d'entreprise* et des *connaissances* nécessaires pour assurer une industrialisation assez rapide, l'Etat assuma le rôle de pionnier dans différents secteurs indutriels. Certes, la Turquie de Kemal Atatürk établit des plans quinquennaux d'industrialisation. Le premier de ces plans date de 1933. Mais les plans quinquennaux turcs ne furent nullement des plans collectivistes, centralistes. Kemal Atatürk a toujours pensé que le *collectivisme* économique et *l'abolition* des entreprises privées, signifieraient la suppression de *toutes* les autres libertés.

Bref, on essaya de conjuguer les mérites de l'initiative et de l'entreprise privées, avec le dynamisme que pourraient introduire les entreprises publiques, surtout dans les domaines cruciaux pour le développement du pays.

Pour comprendre ce que la République turque a accompli dans différents domaines, il faut se rappeler que le point de départ était exrêment bas. Quand Kemal Atatürk fut élu à la Présidence, les régions les plus fertiles, les plus riches du pays avaient été complètement dévastées, mises en ruine par les guerres. Le pays avait été en état de conflit armé, de 1911 à 1922. Il n'existait pratiquement pas d'industrie. Malgré le manque d'infrastructure, de capital, de personnel qualifié, malgré les difficultés de transfert de technologie, de grands progrès furent réalisés.

Au début de l'ère républicaine le pays ne produisait ni un sac de sucre, ni une poignée de ciment, ni une seule bobine de papier d'imprimerie, ni un gramme d'engrais chimique, ni un crayon, ni une aiguille à coudre. La Turquie des années 20 ne connaissait ni les barrages, ni l'énergie hydroéléctrique. Cette Turquie, où même les principaux services

Levent Şahverdi Arşivi

publics de la ville d'Istanbul étaient dans les mains des étrangers, cette Turquie qui devait importer non seulement des machines, des biens d'équipement, mais aussi une grande partie de sa consommation de textiles et même de farine; cette Turquie est devenue un pays qui peut obtenir la totalité de sa nourriture de son propre sol; elle est devenue un pays dont la production industrielle est assez importante et variée; un pays qui produit presque tous les objets de consommation courante, qui n'importe plus de ciment, de textiles etc... mais qui les exporte; qui fabrique ses camions, ses tracteurs, ses autobus, ses automobiles, ses récepteurs de TV, ses locomotives, ses produits pétro-chimiques. Les produits industriels occupent désormais une place prépondérante dans les exportations de ce pays, qui autrefois n'exportait qu'une dizaine de produits agricoles (tabac, raisins, noisettes, figues, etc...).

Nous avons dit que la Turquie de 1923 n'était pas capable de produire un gramme de sucre; la Turquie commença à produire toutes les machines qui sont nécessaires pour construire les usines produisant du sucre. Un pays qui ne produisait pas un seul sac de ciment peut aujourd'hui contruire des usines de ciment dans les pays voisins. Un pays qui importait son fer et son acier, possède aujourd'hui une véritable industrie lourde. İl construit des navires, des machines compliquées. Autrefois, pour construire un bâtiment de quelque importance, non seulement tout le matériel de construction, mais les ingénieurs venaient de l'étranger. Aujourd'hui, les entrepreneurs et les ingénieurs turcs construisent, dans des pays du Moyen-Orient et de l'Afrique, des bâtiments officiels, de grands hôtels, des barrages ou des ports, en utilisant souvent du matériel produit en Turquie.

La République avait hérité un pays sans routes, sans électricité, sans écoles dans la plupart de ses provinces. Ce large pays, avec des régions difficilement accessibles et avec 40.000 villages éparpillés sur une superficie parfois très accidendée, a été unifié par la construction des routes, des écoles, d'un réseau interconnecté d'électricité et d'un réseau téléphonique qui ont atteint les villages les plus éloignés.

La Turquie républicaine devait et doit continuer à faire face à un *triple défi:*

— assurer l'industrialisation et le développement du pays sans avoir recours à des méthodes totalitaires;

— établir un régime démocratique, stable et efficace;

Levent Şahverdi Arşivi

— réaliser la justice sociale; partager plus équitablement les bienfaits de la croissance économique; assurer la sécurité sociale à tous les citoyens.

La tâche est d'autant plus difficile que la Turquie connaît - comme il vient d'être souligné-une explosion démographique extraordinaire. La population augmente d'environ un million par an: et ceci, malgré des mesures de planification familiale qui ont commencé à abaisser le taux de natalité. La Turquie aura autant d'habitants que la France ou l'Angleterre, très prochainement. Pour comprendre l'ampleur des problèmes économiques et sociaux posés par cette explosion démographique, il suffit de souligner que chaque décennie ajoute à la population de la Turquie un nombre d'habitants presque égal à la population entière de la Belgique, du Portugal ou de la Grèce. En cinq années, (entre la mise en vigeur d'un plan quinquennal de développement et son achèvement) l'augmentation de la population atteint un chiffre presque égal à la population entière du Danemark. L'augmentation quinquennale dépasse la population de la Norvège.

Jusqu'à la crise du pétrole de 1974, la Turquie a atteint des taux de croissance économique assez élevés: environ 7 pour cent en moyenne par an. (Sans doute, à cause de la croissance démographique qui dépasse deux pour cent par an, l'augmentation nette du revenu *per capita* a été moins rapide).

Pour Kemal Atatürk, l'indépendance *complète* était sacrée. Cette indépendance ne pourrait se limiter au domaine politique. Il pensait qu'un pays privé de *l'indépendance financière et économique* deviendrait incapable de préserver son *indépendance politique.* Dejà pendant les jours critiques de la Guerre d'Indépendance, il rappelait à la Grande Assemblée Nationale l'importance de maîtriser le destin économique du pays:

> *"Dans le domaine économique, ceux qui étaient plus puissants que nous occupaient dans notre pays une place beaucoup trop privilégiée; ils ne payaient pas d'impôts sur le revenu; ils tenaient en main nos douanes... Ils ont gêné notre progrès économique et financier. Désormais, pour la Turquie libre et indépendante, il n'y a plus et il n'y aura plus de capitulations qui puisse étrangler sa vie économique". (1 er mars 1922,* Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri — Discours et Déclarations d'Atatürk, *Vol. I, 2 ème éd., Ankara* 1961, *p.* 226*).*

Atatürk ne rejettait, en principe, ni la coopération économique avec d'autres pays, ni le capital étranger. Il rejettait la domination et l'exploita-

Levent Şahverdi Arşivi

tion étrangères, les concessions unilatérales et capitulaires. L'expérience lui a donné raison. Le développement économique ne fut possible que grâce à l'indépendance.

Parallèment à la croissance économique, un grand progrès a été accompli du point de vue de la *sécurité sociale* des travailleurs et de leurs familles.

Il est intéressant de noter qu'une des premières lois que la Grande Assemblée Nationale d'Ankara avait adopté en 1920 —tout à fait au début de la Guerre d'Indépendance — concernait les droits et la sécurité sociale des ouvriers travaillant dans les mines de charbon.

Un Code de Travail et d'autres lois sociales furent mises en vigueur pendant la présidence de Kemal Atatürk.

A partir de 1945, c'est-à-dire après la transition d'un régime de parti unique à un régime démocratique multipartite, le développement du système de sécurité sociale est devenu plus rapide. Il n'y a aucun doute que les *libertés démocratiques,* l'apparition d'un *syndicalisme libre* et le *suffrage universel* ont obligé tous les gouvernements qui se sont succédés à s'intéresser de plus près aux problèmes économiques et sociaux des travailleurs.

Au dixième anniversaire de la République, Atatürk s'était adressé à la nation turque, en ces termes pleins de foi:

> *"Nous travaillerons beaucoup plus que par le passé. Nous accomplirons en moins de temps de plus grandes oeuvres. Je ne doute pas que, là aussi, nous ne réussissions. Car, la nation turque est grande par son caractère, la nation turque est laborieuse, la nation turque est intelligente. Car elle a su, par l'union et la collaboration nationales, surmonter toutes les difficultés; et parce que, sur le chemin du progrès et de la civilisation où elle s'avance, le flambeau qu'elle élève dans sa main et le flambeau qui illumine son esprit sont ceux de la science..."* (1933, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, *Vol. II,* 1959, *p.* 275).

Malgré toutes les difficultés conjoncturelles, malgré les crises mondiales ou régionales qui l'affectent, malgré toutes les subversions souvent encouragées de l'extérieur, malgré des accidents de route et malgré le manque de compréhension (de la part des pays amis) dont elle souffre parfois, la Turquie progresse et continuera à progresser, avec fierté et confiance, dans la voie ouverte par Kemal Atatürk.

Levent Şahverdi Arşivi

VII - ÉVALUATİON GÉNÉRALE DE LA PENSÉE ET DE L'OEUVRE DE KEMAL ATATÜRK.—SON REFUS DU DOGMATİSME ET DU FANATİSME — SON İDÉAL DÉMOCRATİQUE

Atatürk était un leader charismatique; ses concitoyens et beaucoup d'étrangers pensèrent qu'il possédait des dons extraordinaires,presque surhumains. Il ne se fia jamais à ce genre de jugement: il attacha la plus grande importance à l'*organisation,* à la *légalité* formelle, aux *institutions* de l'Etat, à une *analyse rationelle des faits* et à la *libre discussion des idées* avant de prendre une décision. (Voir Dankwart A. Rustow, *"Atatürk as an İnstitution-builder"* dans Ali Kazancıgil-Ergun Özbudun (éditeurs) *Atatürk, Founder of A Modern State,* Londres 1981, p. 57 et suiv.)

Selon Atatürk, les guides les plus sûrs sont la raison humaine et la science; les connaissances humaines évoluent sans cesse; il faut suivre de près cette évolution.

Il n'a jamais prétendu qu'il était un leader infaillible; il n'a jamais essayé d'ériger en *dogmes absolus* ses idées personelles. Il fut loin de toute sorte de dogmatisme. Il disait *"Si nous adoptons des dogmes immuables, nous serons figés".* Il a sans cesse répété dans ses allocutions:

> *"Utilisez votre bon sens, votre raison, votre intelligence et vous trouverez le meilleur chemin à suvre".*

Il était un militaire professionnel, mais à l'apogée de sa carrière militaire il abandonna définitivement son uniforme pour servir son pays en qualité de leader civil.

Pendant plus d'une décennie de guerres presque ininterrompues il avait brillé comme un héros et un génie militaire, mais il fut l'homme qui réussit à ouvrir une période de paix sans précédent depuis un millénaire dans l'histoire turque.(v. Dankwart A. Rustow, *"The Founding of a National State, Atatürk's Historic Achievement — La Fondation d'un Etat National, L'Exploit Historique de Atatürk",* Symposium İnternational sur Atatürk, 17-22 mai 1981, İstanbul).

Il était principalement un homme d'action, mais en lisant ses discours on voit qu'il était capable de manier les idées et les principes fondamentaux, avec une clarté et une précision dignes des grands théoriciens

Levent Şahverdi Arşivi

de l'histoire de la pensée politique. Ce n'est pas sans raison qu'Edouard Herriot à écrit à son sujet:

> *"Cette révolution turque ... ne connaît ni le déchaînement des passions humaines, ni la destruction des richesses matérielles, ni l'hostilité sanglante des partis ou des classes...*
>
> *"L'Inkılap (la rénovation) est une oeuvre de l'esprit. L'homme qui le dirige sait que la vie moderne ne peut trouver que dans la science la solution des problèmes politiques et sociaux. Il n'ignore pas non plus que les conducteurs de peuples ne sauraient sans grave imprudence s'écarter des chemins de la morale. Cet ancien officier d'état-major, ce général en veston nous apparaît comme une manière de philosophe kantien...*
>
> *...En un bref espace d'années, c'est une immense réforme qui s'accomplit... Certes, l'histoire offre peu d'exemples d'un chef, qui comme le Ghazi Mustafa Kemal se confond avec son peuple, lutte pour lui, souffre pour lui et le conduit malgré les obstacles à son noble destin."* (Préface, Le Kémalisme, Paris, 1937).

Dans son livre intitulé *"La Turquie Nouvelle"*, Georges Duhamel souligne avec raison, que la Révolution kémaliste n'est pas seulement politique et sociale, mais en même temps morale, intellectuelle et philosophique. İl observe d'autre part que cette révolution fut nationale: la Turquie ne s'est livrée à aucune propagande chez les autres peuples, dans le dessein de faire adopter son nouveau régime par les pays qui ont une histoire et des problèmes différents:

> *"Elle n'a pas tenté de transformer en religion les principes sur lesquels est fondé son nouvel équilibre".*

Il souligne également que *"Kemal Atatürk a travaillé sans assourdir le monde entier du bruit de ses espoirs et de ses entreprises"*.

M. George Duhamel a raison de dire:

> *"Cette oeuvre ne pourrait en aucune manière être comparée à l'oeuvre des révolutionnaires d'Angleterre, de France ou de Russie: aucun de ces pays ne s'est avisé de toucher à l'écriture par exemple. Ni Cromwell, ni Robespierre-pour ne citer que lui-, ni Lénine et ni les successeurs de ce dernier n'ont entrepris d'amener le peuple qu'ils guidaient à changer de philosophie scientifique, de méthode intellectuelle et, somme toute, de destinée".* (Op. cit., pages 174-176).

Levent Şahverdi Arşivi

Cependant, beaucoup d'écrivains ont comparé Kemal Atatürk à Cromwell, à Henri VIII (à cause de la séparation de l'Etat et de la religion), aux leaders de la Révolution Française, à Georges Washington, à Luther, à Pierre le grand, etc... selon l'importance qu'ils ont attachée à l'un ou à l'autre aspect de son oeuvre.

Selon Paul Gentizon, le grand mérite de Kemal Atatürk fut de *"libérer la Turquie des bandelettes théocratiques qui l'immobilisaient"*. Paul Gentizon compare le fondateur de la République Turque au tsar qui a modernisé la Russie au début du XVII ème siècle; mais il ne tient pas compte du fait que la révolution kémaliste n'a pas été l'oeuvre d'un monarque absolu et héréditaire visant à perpétuer sa dynastie, mais d'un leader issu du peuple, tourné vers la démocratie. Les procédés de Pierre le Grand et de Kemal Atatürk étaient fort différents.

Quand même l'analyse faite par Gentizon mérite d'être citée:

> *"Comme Pierre le grand, Mustafa Kemal s'est trouvé... devant une société dominée en partie par l'ignorance et le fanatisme religieux et qu' il réforma en s'inspirant des idées occidentales. Comme le tsar qui fut le véritable fondateur de la Russie moderne, il sépara le* dogme *de la* raison, *la* religion *de la* politique, le temporel *du* spirituel, *l'*esprit *de la* lettre.. *Il s'efforça de donner une forme nouvelle et raisonnable, en dehors de toute mystique adultérée et de toute théocratie, aux institutions, aux moeurs et coutumes de son pays... Avec Mustafa Kemal, la Turquie nouvelle, a été libérée pour la première fois des bandelettes théocratiques qui l'immobilisaient...* ".(Mustafa Kemal ou l'Orient en Marche, *Paris,* 1919, *p.* 388 *et suiv.).*

Marcel Clerget insiste lui aussi sur la *"rationalisation intellectuelle"* du pays:

> *"Parmi les bouleversements dont la Grande Guerre a été la cause, il n'est sans doute pas de plus profond, de plus saisissant que celui de la Turquie sous la direction héroïque et volontaire du Gazi Mustafa Kemal... La* rationalisation intellectuelle *du pays est un phénomène prodigieux, si l'on songe à l'organisation qui l'étouffait il y a un demi- siècle..." (Marcel Clerget,* La Turquie, passé et présent, *Paris* 1938, *pages* 5 *et* 198).

Un professeur maghrébin attire l'attention sur l'importance du kémalisme pour le Tiers- Monde et le refus du fanatisme religieux qui le caractérise. Selon le professeur tunisien A. Bouhdiba, *"le kémalisme est un"non"*

Levent Şahverdi Arşivi

au fanatisme obscurantiste des clercs qui ont odieusement défiguré le sens de l'Islam. C'est aussi un "non" aux manigances des puissances impérialistes... Le souffle qui anima son action et l'esprit qui guida ses décisions essentielles, loin de perdre aujourd' hui de sa vivacité, peut servir au contraire à redonner courage à tous ceux qui militent pour que le Tiers-Monde soit à même de jouer un rôle historique... Ce n'est pas seulement à la Turquie que Mustafa Kemal aura rendu d'insignes services, mais à l'ensemble des peuples qui trouvent chez lui, encore aujourd'hui, matière à inspiration" (op. cit., *voir note à la page 7)*

Tous ces témoignages ne doivent jamais nous pousser à des généralisations superficielles. En comparant les développements qui ont eu lieu dans tel ou tel pays avec l'oeuvre de Kemal Atatürk, il faut être extrêmement prudent et il faut tenir compte du *contexte historique.*

Un leader exceptionnel peut certainement influencer, retarder ou hâter le cours de l'histoire; mais le réciproque contient également un élément de vérité, en ce sens que les héros sont créés par les circonstances historiques. Kemal Atatürk n'a-t-il pas répété à chaque occasion que s'il avait obtenu des succès dans sa lutte pour la libération et le progrès de sa nation, il le devait avant tout *"à la force émanant de la conscience commune de toute la nation".* İl a affirmé que:

> *"L'honneur n'appartient jamais à un seul homme, mais à toute la nation...*
>
> *...Sans vous (et si vos tendances profondes n'avaient pas constitué mon point d'appui), je n'aurais pu avoir aucune initiative "*(1923).

Avant de décider ses grandes réformes, il avait l'habitude de prendre contact avec le peuple. İl dit à ce sujet:

> *"Jusqu'à présent, toutes les décisions que j'ai prises, toutes les réformes que j'ai entreprises dans l'intérêt de la nation et du pays, l'ont toujours été en prenant un contact direct, comme aujourd'hui avec le peuple. C'est dans ce contact, plein d'affection et de sincérité, que j'ai trouvé la force et l'inspiration dont j'avais besoin"* (1925).

Toute simplification exagérée visant à expliquer l'histoire par *une seule cause* est vouée à l'erreur. İl n'y a aucun doute que les hommes influencent les circonstances ou créent des institutions; mais réciproquement les circonstances ou les institutions forment les hommes. (Voir Dankwart A. Rustow, *"Atatürk: Personality and Achievement",* dans *Atatürk and Turkey of Republican Era,* Ankara 1981, p. 236 et suivants).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk était conscient de l'importance des circonstances historiques et des réalités propres à chaque nation. İl avait un sens aigu des réalités et de l'histoire. İl savait que chaque nation, chaque pays existe et se développe dans des conditions historiques et politiques qui lui sont propres. (voir Dietrich Schlegel, *op. cit.*, III, *communiqué* 58, page 6; Werner Gumpel, *Atatürk's Etatism, İts Alternatives and Future,* dans *Atatürk and Turkey of Republican Era,* Ankara 1981, page 21).

Ce qui est certain, -répétons-le-c'est que Kemal Atatürk détestait tout *dogmatisme* aveugle. İl n'était pas un fanatique. İl était un libérateur des consciences, un leader qui demandait à son peuple d'utiliser son bon sens, sans être aveuglé par des dogmes. Gérard Tongas souligne avec raison cet aspect du kémalisme:

> *"Le kémalisme.. inculque à la conscience populaire cette notion que la civilisation assure la liberté et que le bonheur est dans la vie indépendante, c'est-à-dire dans une vie sans sujétions politique, sociale ou religieuse. Cependant, il n'empêche pas la liberté de conscience.. Une fois libérée du fanatisme, la conscience reçoit de la philosophie de Kemal Atatürk une formule de la vie indépendante"* (Atatürk et le Vrai Visage de la Turquie Moderne, *Paris,* 1937, *p.* 26 *et suiv.)*

Atatürk préférait, autant que possible, les méthodes de persuasion, la mobilisation des âmes et des esprits à la violence et à la coercion. Berthe Georges-Gaulis, qui l'a observé pendant la Guerre d'İndépendance, résume ses impressions de la façon suivante:

> *"L' action turque restera dans l'histoire comme une sorte de* prodige *accompli dans une exaltation surhumaine... Avec un sang-froid, un esprit de suite infatigables, le conquérant -législateur (M.Kemal) sut utiliser toutes les bonnes volontés,* stimuler *tous les enthousiasmes".* (La Nouvelle Turquie, *Paris,* 1924, *p.* 271).

Une autre caractéristique du kémalisme réside dans son *attitude envers l'Occident.* Pour souligner cette singularité du kémalisme il me suffira de citer l'observation pertinente de l'ambassadeur G.A. Sonnenhohl qui a représenté la République Fédérale allemande en Turquie et qui a eu l'occasion d'étudier de près l'oeuvre de Kemal Atatürk:

> *"Pour moi, Atatürk n'était pas seulement l'homme d'Etat le plus important de notre siècle, mais en même temps le premier et le plus grand penseur sur le sujet du développement du Tiers-Monde, un symbole et un modèle pour ce Tiers-Monde. Pourtant ce modèle est singulier: La révolution cultu-*

Levent Şahverdi Arşivi

relle de Kemal Atatürk visait à atteindre l'Europe, l'Occident, sans altérer ou affaiblir sa lutte contre l'impérialisme; tandis que, dans d'autres pays, ses imitateurs ont voulu se séparer du monde occidental". (G.A. Sonnenhohl, Kemal Atatürk Heute-Eine Beispiellose Kulturrevolution und ihr Shicksal, *dans* Südosteuropa Mitteilungen, *Vol.* 20, *N.F. III/* 1980, *p.* 5).

Enfin, une caractéristique très importante qui différencie l'expérience kémaliste de certaines autres expériences est son *respect de la légitimité* et son *but démocratique.* C'est en s'avançant sur la voie tracée par Kemal Atatürk et en faisant fonctionner les institutions fondées par lui que la Turquie a pu évoluer, sans heurts, vers une véritable démocratie pluraliste.

Comme le souligne Willy Sperco:

"L'idéal de l'homme qui avait supprimé le Sultanat, aboli le Califat et renoncé à la revendication de territoires qui n'étaient pas essentiellement peuplés de Turcs, était et est demeuré jusqu'à la fin un idéal purement démocratique". (Mustafa Kemal Atatürk, Créateur de la Turquie Moderne, *Paris* 1958, *p.* 144).

Pour Kemal Atatürk, une démocratie pluraliste fut toujours le but à atteindre. İl se dressa systématiquement contre tout dogmatisme totalitaire, rouge ou noir.

La Guerre d'İndépendance a été conduite avec le soutien et sous le contrôle d'un Parlement (la Grande Assemblée Nationale) contenant un groupe d'oppositon très actif. Après la proclamation de la République, il y avait un parti d'opposition. Atatürk ne s'est résigné à un régime de parti unique qu'après avoir constaté que les réformes radicales et la modernisation qu'il avait entreprises n'avaient aucune chance d'être complétées et sauvegardées sous un régime multipartite. Un nouvel essai de multipartisme entrepris en 1930 et encouragé par Kemal Atatürk ne fut pas couronné de succès et le régime de parti unique continua jusqu'au décès du leader (1938) et même jusqu'à 1945. Mais il ne faut point confondre le régime autoritaire de Kemal Atatürk avec les régimes totalitaires qui sévissaient à cette époque en Europe.

Lénine (et son successeur Staline), Mussolini ou Hitler, les contemporains de Mustafa Kemal Atatürk, ont établi dans leurs pays respectifs des régimes totalitaires rejettant *le principe même* d'une démocratie pluraliste.

Levent Şahverdi Arşivi

Ces dictateurs étaient venus au pouvoir en détruisant des régimes plus ou moins démocratiques qui existaient auparavant.

L'idéologie totalitaire de l'extrême gauche prévoyait la *"dictature du prolétariat"*. En vérité, cette dictature était exercée par le *parti* au nom du prolétariat; par le *Comité Central* et le *Bureau Politique* au nom du parti; par le *Premier Secrétaire* (Secrétaire général) au nom du Bureau Politique.

Selon l'idéologie fasciste ou nazie, le dictateur remplissait une "mission historique"; ce qui comptait c'était uniquement la "mystique de l'Etat" ou "l'hégémonie de la race supérieure". D'après ces idéologies totalitaires, les droits de l'individu ne comptaient pas; la démocratie pluraliste, basée sur un parlement librement élu et sur les droits fondamentaux était un régime pourri.

Par contre, Kemal Atatürk, qui a toujours rejeté tout *dogmatisme totalitaire,* n'a jamais cessé de souligner les mérites et la supérionité du régime démocratique. Il n'était pas venu au pouvoir en mettant fin à une démocratie, mais en renversant une monarchie théocratique. Son but déclaré était de la remplacer par une démocratie basée sur la souveraineté de la nation, sur un Parlement élu et sur le respect des droits de l'homme. Le régime de parti unique auquel il a dû se résigner ne fut jamais présenté au peuple comme un régime idéal. Il encouragea personellement la formation d'un parti d'opposition. La seule condition qu'il posa était un consensus sur *"le principe d'une République laïque"*, principe qu'il considérait comme le fondement même de la Révolution turque. (Il était convaincu qu'un retour au régime théocratique signifierait non seulement l'abandon de l'idéal démocratique, mais en même temps la faillite de tous les efforts de modernisation).

En encourageant, en 1930, un ancien premier ministre, M. Fethi Okyar à fonder un parti d'opposition, Kemal Atatürk espérait qu'un contrôle parlementaire efficace et l'alternance du pouvoir entre deux partis politiques seraient bénéfiques pour l'action gouvernementale. Mais l'expérience ayant montré que les réformes réalisées étaient trop radicales et trop récentes pour qu'elles puissent être sauvegardées contre l'attaque des milieux réactionnaires, l'expérience multipartite fut terminée par le fondateur du parti d'opposition.

Peut-on concevoir un régime totalitaire qui puisse tolérer et même encourager la formation d'un parti d'opposition? Dans un régime totalitai-

Levent Şahverdi Arşivi

re, le parti et son chef pensent qu'ils représentent la *vérité finale,* la *seule* vérité, *toute* la vérité. Par conséquent, dans la logique des idéologies totalitaires, toute opposition organisée constitue une trahison. Par contre, pour Kemal Atatürk, dans un régime basé sur la souveraineté nationale, la formation éventuelle d'un ou de plusieurs partis d'opposition devait être considérée comme un développement logique et naturel. La formation des partis d'opposition était une condition nécessaire de la démocratie (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri — Discours et Déclarations de K. Atatürk,* Vol. III, deuxième édition, Ankara 1961, p. 77).

Dans des livres qu'il rédigea soi-même pour les élèves de l'enseignement secondaire, K. Atatürk souligna que le but de la Révolution turque était d'établir un véritable régime démocratique; que le système des élections à deux degrès était une solution passagère qui devrait être, aussi tôt que possible, remplacée par des élections directes basées sur le *suffrage universel.*

Dès 1924, les dirigeants des villages et des petites communes furent élus au suffrage universel direct.

Au sein du groupe parlementaire du Parti Républicain du Peuple, différents courants politiques et des critiques — inimaginables sous un régime totalitaire — furent tolérés.

Signe plus significatif: tandis que les régimes totalitaires détruisent *l'indépendance du pouvoir judiciaire* dès qu'ils s'établissent au pouvoir, le régime kémaliste renforça systématiquement les guaranties des juges et l'indépendance dont bénéficiaient les tribunaux. C'est sous le régime kémaliste que le *Conseil d'Etat* devint, pour la première fois, un *véritable tribunal administratif suprême,* tout-à-fait indépendant, ayant le droit d'annuler les décisions gouvernementales ou administratives entâchées de vices juridiques.

Le parti unique a été une "*école de formation démocratique*", mais il n'a jamais été considéré comme le détenteur de la "vérite finale", de la *seule* vérité scientifique ou comme le siège du pouvoir réel. Jamais le Secrétaire-Général du parti (ou un chef de police secrète) n'a exercé des pouvoirs qui, dans un Etat de Droit, appartiennent aux organes responsables de l'Etat.

Le proche collaborateur de Kemal Atatürk, son successeur à la présidence de la République et l'artisan de la transition à un régime démocratique multipartite, a écrit les lignes suivantes au sujet de la foi démocratique de Kemal Atatürk:

Levent Şahverdi Arşivi

"Atatürk a cru à la supériorité du régime démocratique avant nous tous et il l'a appliqué... Dans des conditions incroyablement difficiles, et dès le premier jour, Atatürk a dirigé les opérations militaires et le gouvernement, en rendant compte à une Assemblée Nationale. En prenant le pouvoir, sa première pensée a été de créer une Assemblée Nationale, un Parlement...

Il a toujours été profondément convaincu que la souveraineté nationale et la République nécessitent l'existence des partis politiques, au pouvoir et dans l'opposition...

Le régime démocratique a été le but de Kemal Atatürk. Jusqu'à la fin de sa vie, il a lutté pour le réaliser, il a vaincu un grand nombre d'obstacles et -comme dans d'autres domaines- il a dû laisser aux générations futures le soin de compléter son oeuvre".(Allocution radiodiffusée, le 10 novembre 1962; voir Hamza Eroğlu, *Atatürkçülük,* Ankara 1981, p. 271).

En bref, Atatürk a deblayé le chemin menant à la démocratie; il a réussi à établir les fondements et les institutions nécessaires pour le fonctionnement d'un régime démocratique:

— en abolissant la monarchie;

— en mettant fin à l'Etat théocratique;

—en proclamant la "souveraineté nationale" et la suprématie de la volonté nationale;

— en créant une Assemblée Nationale;

— en renforçant le pouvoir judiciaire et son indépendance;

— en démocratisant les administrations locales;

— en enracinant la tradition des élections périodiques et régulières pour le Parlement et la Présidence de la République;

— en introduisant une Constitution écrite selon laquelle le gouvernement et les ministres étaient responsables devant le parlement;

— en réalisant toute une série de réformes de base indispensables pour le bon fonctionnement d'un régime démocratique;

— en mettant fin à l'empire de la scolastique et en introduisant l'âge de la raison;

Levent Sahverdi Arşivi

— en évitant tout dogmatisme et en proclamant sans cesse que la meilleure méthode pour trouver la vérité est la libre discussion, que les meilleurs guides sont la raison humaine, le bon sens, la science;

— en renforçant l'unité nationale, condition préalable d'une démocratie efficace;

— en inaugurant la lutte contre l'analphabétisme et en mobilisant les énergies dans le domaine de l'éducation nationale;

— en préférant, autant que possible, la méthode de persuasion à la coercion et à la violence;

— en assurant l'émancipation de la femme turque et en réalisant l'égalité devant la loi de tous les citoyens, sans distinction de race, de sexe ou de religion;

— en créant des conditions économiques, sociales et culturelles plus propices au fonctionnement de la démocratie;

— en rejetant toutes les idéologies incompatibles avec la démocratie.

C'est Kemal Atatürk qui s'est adressé à son peuple de la façon suivante:

> *"Dans la destinée de l'Etat et de la nation, la volonté nationale est prépondérante et souveraine"* (1919).
>
> *"Les institutions fondées sur l'esclavage des nations sont partout condamnées à s'écrouler."* (1924).
>
> *"La souveraineté ne peut être fondée sur la peur. Une souveraineté soutenue seulement par des canons ne peut durer."* (1930)
>
> *"A notre époque, l'idéal démocratique ressemble à une mer qui s'élève sans cesse. Le XX ème siècle a été témoin au naufrage d'un grand nombre de gouvernements despotiques dans cette mer".* (Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları-Cours d'İnstruction Civique et les Manuscrits de M. Kemal Atatürk, *Ankara* 1969, *p.* 27-30 *et p.* 390-399).

* * *

Ni durant la vie de Kemal Atatürk, ni après sa mort, l'évolution du pays vers l'établissement d'une démocratie pluraliste multipartite n'a été aisée. Cette évolution fut interrompue, à plusieurs reprises, par des acci-

Levent Şahverdi Arşivi

dents de route. Mais un fait est certain: le peuple turc a compris, -dans sa très grande majorité- que, malgré toutes ses difficultés, *le régime démocratique est le seul régime capable d'assurer la liberté et le bonheur des hommes; c'est le seul régime compatible avec la dignité humaine.*

Je suis sûr que le peuple turc interprètera correctement la pensée et l'oeuvre de Kemal Atatürk, de façon à relever avec succès le *triple défi* mentionné plus haut: continuer à assurer le *développement* du pays sans avoir recours à des méthodes totalitaires; réussir à compléter les lacunes du *régime démocratique* et à le faire fonctionner de façon stable et efficace; réaliser la *justice* et la *sécurité sociales* par des voies démocratiques.

Atatürk a voulu le progrès, la paix, la liberté et la prospérité pour sa nation et pour l'humanité entère.

Il a préconisé un monde harmonieux, libéré des haines, des rancunes, de la famine et de toute discrimination basée sur la race, la couleur, le sexe ou la religion.

Le meilleur monument que l'on puisse ériger à la mémoire de Kemal Atatürk c'est de travailler pour réaliser le noble idéal de ce très grand homme, qui continuera à être une source d'inspiration pour la nation turque et pour l'humanité.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMADA BİLİM VE TEKNOLOJİ

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

I

Millî Mücadele Savaşı kazanıldıktan sonra Atatürk'ün "Asıl iş şimdi başlıyor" sözleri ile "Ulusal Kurtuluş Hareketi"nin ikinci ve belki de esas aşaması olan "çağdaşlaşma" hamlesine hız verdiğini biliyoruz. Esasen Atatürk'ün evrensel niteliklerinden birisi de bir "çağdaşlaşma lideri" olmasıdır.

Atatürk'ün Türk toplumunu ve insanını "modern-çağdaş" toplum ve insan haline getirmeyi amaçlayan "çağdaşlaşma hamlesi" Atatürk tarafından asrîleşme, muasır medeniyet seviyesine ulaşma ve Batılılaşma deyimleri ile de ifade edilmiştir. Batılılaşma deyimi Atatürk tarafından çok kullanılmakla birlikte, bu deyim körükörüne bir Batılılaşmayı değil, uyulacak olan yeni değerler ve kurumların daha çok Batıda bulunduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Bu bakımdan biz "Batılılaşma" deyimi yerine "Çağdaşlaşma" deyimini kullanmayı yerinde buluyoruz. Atatürk'e göre Türk İnkılâbının hedefi olan çağdaşlaşma bir uygarlık sorunudur. Türkiye'nin Doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçmesidir. Gerçi Türk toplumu Atatürk'ten önce de 200 yıla yakın bir süre Batı uygarlığı yönünde yürümüş, ne var ki bu yürüyüş, zikzaklı ve yön değiştirici olmuştur. Zira bu girişimde bulunanlar Doğu uygarlığından ayrılmadan Batı uygarlığına bağlanmak gibi bir imkânsızı istiyorlardı. Zaman içinde çeşitli uygarlıklardan etkilenerek meydana gelen Batı uygarlığının temelinde özgür düşünce bulunuyor, bilimde, deney ve eleştiriye yer verilerek insanın kişiliği değer kazanıyordu. Kısaca Batıda teknoloji, doğa bilimleri ve toplumsal bilimler gelişmişti. Oysa Doğu, kadere dayanan bir inanç düzenine bağlı kalmış "inanç" düşünceden önce gelmiştir. Öyle ise Türk toplumunu çağdaş uygarlık yörüngesine oturtma işinin iki aşaması vardı; gelenekçilik tutumunu yok etmek ve onun yerine, uygun kural ve kurumları yerleştirmektir. Yıkılanın geriye gelmesini önlemek ve yapılanı korumak için gerekli güvenceyi, Atatürk yeni kuşaklara verilecek eğitimde görmüş ve bu eğitiminin temeli olarak, düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve bilim

Levent Şahverdi Arşivi

özgürlüğünü saptamıştı. Zira Atatürk Batı uygarlığını oluşturan unsurun bilim olduğunu anlamış ve devlet ve toplum hayatımızda hurafelere dayanan her türlü etkiye son vermenin zorunluluğuna inanmıştır; "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için,hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmaktır" diyen Atatürk, bir diğer söylevinde; "Medeniyetin buluşları, fennin harikaları cihanı değişiklikten değişikliğe sürüklediği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlik ile muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir" diyordu.

Gerçekten 16. yüzyılda akılcılık ve deneycilik ile akıl çağına giren Batıya karşın tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1773 yılında Osmanlı Devletinde geçen şu olayı anlatır: Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa'nın isteği ve Baron de Todd'un girişimi ile bir "Hendesehane" açılır. İleride mühendishaneye dönüşecek bu kurumun çalışmasına itiraz eden bazı hendesecilere Baron de Todd'un "bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?" sorusuna bir kişi dışında kimse cevap veremez. Onun cevabı da; "üçgenine göre değişir"dir. 18. yüzyılın başında Avusturyalılarla yapılan savaşı vezir-i âzam Damat Ali Paşa'nın müneccimlerine danışması sonucu kaybettiğimizi ve bir müneccimin yıldız hesaplarını doğru yapmadığı sebebi ile cezalandırıldığını İsmail Hakkı Uzunçarşılı "Osmanlı Tarihi"nde anlatmakta, Adnan Adıvar "Osmanlı Türklerinde İlim" adlı eserinde ise; bu savaşta şehit düşen Ali Paşa'nın malları müsadere edilirken, kitaplarından felsefe, eski çağ tarihi ve astronomiye ait olanların genel kitaplıklara konulmasının, devrin şeyhülislâmı İsmail Efendi'nin fetvası ile yasaklandığını yazmaktadır. Doğrusu istenirse, 12. ve 13. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında sadece din bilgini yetişmekte ve kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti bu "Durgun Çağ"a girmiş bulunmaktadır. 17.yüzyıldan itibaren bu karanlık gidiş daha da hızlanmış, Batıdaki bilimsel gelişmenin dışında kalan Osmanlı Devletindeki medrese sistemi çökerek, bilimler tek bilim (şeriat) olarak okutulmuş, kısaca tıp, fizik, matematik bile din öğretimi içinde yer almıştır. Din kadar önemli bir konu da "ilm-i nücum-astroloji"dir; saray başta olmak üzere müneccimsiz hiçbir iş görülemez hale gelmiştir. İkinci Mahmut döneminde açılan tıbbiyedeki anatomi derslerinde bile skolastik kafa direniyor, devrin şeyhülislâmı, müslüman cesetlerinden yararlanmaya izin vermiyordu. İşte Atatürk'ün tarihimizde akılcılık ve bilimcilik çağını, lâikliğe dayanarak, başlatmasının nedeni; mistisizme tutsak olan İslâm dünyasının akıl ve bilim dışı durumudur.

Levent Şahverdi Arşivi

II

Gerçekten, Atatürk'ün temel inanışlarından ve onun düşünce sistemi olan Atatürkçülüğün unsurlarından biri de; ilmin ve aklın rehberliği altında sürekli çağdaşlaşmadır. Başka bir terim ile; her çağın ilim ve teknolojisinin rehberliği ve getirdiği yeniliklerin ışığı altında toplumun "çağdaşlaşma-modernleşme"yi sürdürmesidir.

Atatürk bilim ve teknolojinin önemini; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmaktır" sözleri ile vurgulanmıştır.

Türk milletini geri bırakan sebep; Cumhuriyet devrine kadar gerçek anlamda bilim ve teknolojiyi izleyen bir dönemin yaşanmamış olmasıdır. Bu nedenle Türk milletinin medenî, çağdaş ve müreffeh millet olarak varlığını yükseltmek dinamik idealini kendisine gösteren Atatürk; bu ideale ulaşmakta, bilim ve teknolojinin önemini belirtmiş "Bu millete gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim" demiştir.

Atatürkçülük'te; akılcılığın temeli olan bilim ve teknoloji her alanda esas alınmalıdır. Zira Atatürkçülük, ilerlemenin temeli olan çağdaş bilim ve teknik esaslarının, her alanda rehber kabul edilmesini gerektirir. Bilim ve teknolojide ileri olmak, her türlü mücadelede başarılı olmanın başlıca koşuludur. Bu amaçla bütün faaliyetler bilim ve teknoloji temeline oturtulmalı, bilim ve teknolojinin hudutları daima genişletilmelidir.

Atatürk Büyük Nutkunda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında temel prensip olarak bilim ve tekniğin esas alındığını dile getirmiş ve ayrıca; "Milletimizin siyasî, sosyal hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır," demek sureti ile bilim ve teknolojinin kullanılacağı diğer alanları da göstermiştir.

"Gözlerimizi kapayıp tek başına yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alâkasız yaşayamayız. Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medenî bir millet olarak medeniyet düzeninin üzerinde yaşayacağız. Bu hayat, ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız" sözleri de Atatürk'ündür.

Atatürk'ün kastettiği bilim ve teknik "çağdaş" olduğu için, Atatürkçülükte, bilim ve teknikteki gelişmelerin çok yakından izlenmesi gerekir;

Levent Şahverdi Arşivi

"İlim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemelerini zamanında takip etmek şarttır. Bin, ikibin, binlerce yıl önceki ilim ve fen lisanının koyduğu kuralları, şu kadar bin yıl sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir".

Medenî dünya hızla değişmekte ve gelişmektedir. Bu değişiklik ve gelişmelere uymak gerekir. Uygarlık yolunda başarının gelişme ile mümkün olduğunu kabul eden Atatürk; "Hayat ve geçime egemen olan kuralların zaman ile değişme, gelişme ve yenilenmesi zorunludur. Medeniyetin buluşlarının, tekniğin harikalarının dünyayı değişiklikten değişikliğe uğrattığı bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılık ile varlığın korunması mümkün değildir" demiştir.

Atatürk'e göre, cehalet ve taassuptan uzak, ilme ve akılcılığa dayanan uygarlık yolu, toplumlar için zorunlu bir yoldur. Çünkü; "Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona ilgisiz kalanları yakar, yok eder". "Uygar olmayan insanlar ve toplumlar daima uygar olanların ayakları altında kalmaya mahkûm olacaklardır. Oysa Atatürk, Türk milletinin, karakter, çalışkanlık, zekâ, millî birlik özelliklerinin yanısıra ilerleme ve medeniyet yolunda, yürümekte olduğunu elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilim" olduğu için, Türk milletinin bu uygarlık yarışını kazanacağına inanmaktadır.

III

16. asrın sonlarına kadar iman gücü ile ateşlenen millî dinamizm, üstün bir savaş tekniği, gelişmiş refah ve organizasyon sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu en kuvvetli ve ihtişamlı bir devlet olmuştur.

Kanunî devri bu ihtişamın zirvesini teşkil eder. Ne çare ki, dış görünüşteki bu haşmete rağmen geri kalışımızın tohumları bu devirde atılmıştır. Çünkü dünya yeni bir ekonomi düzenine giriyor, yeni bir zihniyet doğuyordu. Yani, yeni bir dünya doğuyordu. Osmanlı İmparatorluğu işte bu yenileşmeye ayak uyduramamıştı. Geri kalışımızın ve sonra inkılâplar yapmaya mecbur kalışımızın derindeki sebebi budur.

Evet, Osmanlı İmparatorluğu bu yeni harekete katılmamış, sadece fütuhat peşinde koşmuştu. İmparatorluğun aslî unsuru olan Türkler, mal ve canları ile fütuhatın yükünü taşıyorlar ve gitgide fakirleşiyorlardı. İktisadî denge Türkler aleyhine bozulmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünya, yalnız ekonomi bakımından değişmekle kalmıyordu. Fikir ve zihniyet bakımından da, çok büyük bir değişiklik olmuştu. Bu değişikliğin genel adı hümanizmdir. Hümanizm, ortaçağlara özgü skolastik ve dogmatik dünya görüşünü bırakıp, aklın üstünlüğüne inanan bir görüşe geçmedir.

Oysa Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışından sonra kurulan devletlerde antik kültür ile ilişki kesilmişken İslâmlık geniş alanlara yayılmış, İslâm bilginleri özellikle Platon ve Aristo'yu tanımış, doğu bilimleri alanındaki eserleri öğrenmiş, İslâm dünyasındaki uyanış 11. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle Endülüs Arapları antik düşünce ile temasa gelip, akılcı görüşe yaklaşmak üzere iken, Gazzalî'nin (1058-1111) başlattığı mistik akım, akıl yerine inancı egemen kılıp, evvelâ Doğu İslâm âlemi, sonra da Endülüs Müslümanları bu akıma tutsak olarak karanlıklara dalmış 12. ve 13. yüzyıldan sonra İslâm dünyasında sadece din bilgini yetişmiştir. Oysa Batı bilim âlemi, İslâm bilim felsefesinden aldıkları antik mirası skolastik düşünce alanından çıkarmışlar, akıl ve gözlem yolu ile gerçeklere ulaşma yoluna yönelerek, 15. ve 16. yüzyılda bilimsel gelişmenin (altın çağı)na girmişlerdir. Gerçekten uygar olan Türk-Osmanlı toplumu ise ortaçağ biliminin dışına çıkamadığı için, Batının bu bilim hamlesine hizmet verememiştir.

Hümanizmin birinci eseri Rönesanstır. Avrupa'nın yeniden doğuşu olan Rönesans hareketi, skolastiğin yerine aklın, nakilciliğin yerine gözlem ve deneyin, teokrasi yerine lâikliğin ikame edilmesidir.

Müspet ilimlerde Copernicus (1473-1543), Kepler (1571-1630), matematik, astronomi ve fiziğin temellerini atmışlar ve bunların ardından gelen Descartes akılcılık akımını başlatmış, çekim kanununu bulan Newton ise mekanik ilmini yaratmıştı. Bu ilimlerin ışığı altında insan zekâsı, dünyayı ve kâinatı adım adım fethetmeye başlamıştı. Osmanlı medreselerinin ise bu isimlerden haberi bile yoktur.

Hümanizmin ikinci bir eseri Reformasyondur. Protestanlığın hümanist bir hareket oluşunun sebebi sadece din alanında bir yenileşme meydana getirmesi değil, dinî konular dahil, her mevzuda, kilisenin dar çemberini uyarması ve tenkit usulünün her alana uygulanabileceğini kabul etmesidir.

İşte Avrupa'da, insan kafasına ışık getiren Rönesans ve Reformasyon gibi iki hümanist hareket vukubulurken, Osmanlı İmparatorluğu, bu ha-

Levent Şahverdi Arşivi

reketlere uzak ve yabancı kalmış, vahim bir gericilik hareketinin içine girmiştir. 15. asırda Fatih'in himmeti ile İslâm dinini müsamahalı bir anlayış ile ele almak meyli hâsıl olmuş iken, 16. asırdan itibaren dinî taassup, bütün ülkeyi ve idareyi sarmıştı.

Aslında İslâm dini, naklî (dogmatik) değil, aklî bir dindir. Hele müspet ilimleri, kimyayı Kuran'da bulmaya çalışmak, bu dini hiç anlamamaktır. Çünkü müspet ilimler sürekli bir tarzda değişmekte ve yenilenmektedir. Kuran insan aklının gelişmesi ile değişecek bilgileri ihtiva edebilir mi? Eğer etse idi: "İlmi Çin'de de olsa gidip arayınız" hadisine yer kalır mı idi?

Hiç şüphe yok ki, Atatürk İnkılâbı, dini, bir vicdan ve ahlâk prensibi olarak kabul edip ve onu dünya işlerinden ayırıp, hayatın her an değişen gerçeklerini pozitif ilimlere bağlamakla, din müessesesine de büyük saygıyı göstermişti.

Bu neden ile lâiklik, Türk İnkılâbının mihveri olmuştur. Türk İnkılâbı, Rönesans'ın reformasyonun ve müsbet ilimlerin tek yaratıcısı olan rasyonalizmi, yani akılcı felsefeyi benimsemiştir.

IV

22 Eylül 1924 günü, Samsun öğretmenlerine yaptığı konuşmada, "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir" diyen Atatürk, 1933'te 10. yıl nutkunda bu gerçeği "Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir" sözleri ile teyid eder ve sözlerini şöyle sürdürür: "Asla şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medeniyet vasfı ve büyük medenî kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır... Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilmî bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu durmadan besleyerek geliştirmek millî ülkümüzdür". Gerçekten, Batı ortaçağ karanlığında yaşarken, Türk-İslâm dünyası bilim ve teknolojide çok ilerideydi. İlk cebir kitabını yazan Abdülhamit İbn Türk ve Harzemî, İslâm dünyasının ilk filozofu Farabî, ilk büyük lugatçılardan Cevherî, tıp ilminin öncülerinden İbni Sina ve ilk astronomlardan Uluğ Bey ve Ali Kuşçu eserleri Batı dillerine çevrilen Türk asıllı İslâm bilginleridir. Ne var ki, antik çağ filozoflarının eserlerini bile ilk önce İslâm dünyasından öğrenen, 12. yüzyılda İslâm bilginlerinin

Levent Şahverdi Arşivi

eserlerini Lâtinceye çeviren Batı dünyası adım adım dogmatizmin zincirlerini kırıp aklın üstünlüğüne inanan hümanizm ve onun eserleri olan Rönesans ve Reform çağına, kısaca, akıl ve bilim çağına girip sanayi devrimini gerçekleştirirken, Doğunun düşünce ve bilim alanındaki üstünlüğü kayboluyor ve diğer İslâm ülkeleri ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu da kendini dogmatik ve skolastik çemberin içinde hapsetmiş buluyordu. Polonyalı Nicolaus Copernicus (1473-1543) yaşamının son yılında yayınladığı ve güneşi uzayın merkezi olarak saptayan "De Revolutionibus Orbium Coelestium-Göksel Gezegenlerin Devrimi" adlı eseri ile bilimsel astronomi çağını başlatır ve Copernicus'u takiben Gallileo, Bacon, Descartes, Kepler, Huygens ve Newton'larla modern bilim Avrupa'da dev adımlarla ilerler ve fizik ve kimyada çeşitli buluşlar birbirini kovalarken, dar görüşlü bir fetva üzerine 1580'de İstanbul Rasathanesi yıktırılıyor, medreselerde ise, güneşi merkez değil, bir gezegen kabul eden ve Copernicus'un yıktığı 1400 öncesine ait İskenderiyeli bir Yunanlı olan Claudis Ptolemy (Batlamyus)nin astronomisi üzerinde çalışılıyor ve Lavoisier'in havanın "oksijen" ve "azot"tan oluşan bir bileşik olduğunu 1774'de saptamasına rağmen, bundan tamamen habersiz olarak "medrese uleması" halâ tabiatta (toprak, su, hava, ateş)ten ibaret dört unsur bulunduğunu öğretiyor ve bilim adına birçok başka hezeyanlar savuruyordu. Bunun gibi daha 16. yüzyılda ünlü denizci Pirî Reis'in eli ile Atlantik Okyanusu kıyılarının haritasının çizildiği ülkemizde, 19. yüzyılda coğrafya derslerinde harita göstermenin şeriata uygun olup olmadığı tartışılıyor, akıl, ilim ve dine aykırı yorumlarla Gutenberg matbaası Türkiye'ye ancak 300 yıla yakın bir gecikme ile girebiliyordu. Oysa ülkemizde askerlik alanı dışında Batı Avrupa'dan getirilen en önemli teknik yeniliğin, matbaa olduğuna şüphe yoktur. İstanbul'da Yahudilerin matbaayı 1494'te, Ermenilerin 1567'de, Yunanlıların 1627'de kurmalarına rağmen, dinci muhalefet yüzünden, ilk Türk matbaası, devrin şeyhülislâmı Abdullah Efendinin din dışındaki kitapların basımına müsaade eden fetva vermesi üzerine 1727'de kurulabilmiş ve ilk kitap 1729'da basılabilmiştir. İşte Atatürk millet ve devlet işlerinin, hukukun, eğitimin; akla, çağdaş bilime, çağın ihtiyaçlarına göre yürütülmesi ve düzenlenmesi ve her konuda fetva alma zorunluluğundan kurtarılarak "çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma" hedefine süratle ulaşabilmesi için devlet yönetiminin, dar ve çoğu yanlış dinci yorumlara bağlı olmamasını sağlayan "lâiklik" ilkesine dayanmıştır. Atatürk'ün ön ayak olduğu 1933 üniversite reformunda üniversitelerimizin Batının araştırma geleneklerine ayak uydurmaları öngörülüyor. Almanya'daki Hitlerci rejimden kaynaklanan "beyin göçü"nden İstanbul Üniversitesi yararlanırken, Ankara Üniversitesi

Levent Şahverdi Arşivi

tarım, fizik, kimya ve tabiî bilimlerde eksikliklerini tamamlıyordu. Bu gelişmenin, 1963'de TÜBİTAK'ın kuruluşu, 1981'de kabul edilen 2547 sayılı YÖK Kanunu ile sürdürüldüğünü ve nihayet Cumhuriyetin 60. yılında 300 kadar bilim adamı ve uzmanımızın, 2 yıl süren çaba ve katkıları ile Bülend Ulusu Hükûmeti zamanında hazırlanan "Türk Bilim Politikası" (1983-2003) adlı belge ile, bilimsel alandaki hedeflerimize kısaca Atatürk'ün bilimde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ülküsünü gerçekleştirmek için gerekli mekanizmaların oluşturulduğunu görüyoruz".

V

Memleketimizde, Atatürkçü çağdaşlaşmanın devlet, fikir ve ekonomi alanındaki somut sonuçlarını görmemek imkânsızdır. Bu çağdaşlaşmanın en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyetinin 63 yıllık yaşamında çeşitli alanlarda sağlanan başarıları istatistikler önümüze sermektedir.

Eğer ülkemiz bugün Doğu GAP projesini gerçekleştirebiliyor, müteahhitlik şirketleri ile Ortdoğu ülkelerinde milyarlarca dolara ulaşan taahhütlük işlerine girişebiliyor ve İslâm Konferansı Teşkilâtı eski Genel Sekreteri Habib Şatti'nin deyimi ile ekonomi, bilim ve endüstri alanında bütün İslâm ülkeleri içinde en ileri yeri işgal edebiliyorsa, bunu da Atatürkçü çağdaşlaşma modeline borçludur. Bilindiği gibi Atatürk "bilim ve teknoloji"ye çok önem vermiş bunu vurgulamıştır. Kısaca Atatürkçülük hedeflerinden biri de; ilim, teknoloji ve aklın rehberliği altında sürekli çağdaşlaşmadır. Atatürk'ün dediği gibi; "İlim ve fen ihtisas nerede varsa gidip öğrenmeye mecburuz. Zamanın gereklerine göre, bilim ve teknik ve her türlü medenî buluşlardan, azamî derecede yararlanmak zorunludur."

Zira Türkiye, gazeteci Reşit Aşçıoğlu'nun 1985'de yayımladığı "Düyun-u Fünûn-u Umumiye ya da Fenden Borçlu Batıya Geçmek" adlı kitabında da çok yerinde olarak vurguladığı gibi; büyük bir bilim-teknik (miras borcu) almış, fendeki açığımız maliyemizdeki açığa neden olmuştur. Makine icat etmenin, üretimi artırdığı, fiyatları düşürdüğü, icat sahibi ülkenin parasına değer sağladığı bir gerçektir. Batı ülkelerinde yapılan ve bizde yapılamayan her icat, Türk lirasının yeni bir zorluğu göğüslemesi, yani, enflasyon ve devalüasyon demektir. Diğer taraftan Amerikalı yazar Dr. İsaac Asimov "Guidete Science" adlı kitabında, son 25 yılda bilimin, 250 yılda alınan mesafeden daha çok mesafe aldığı "kötü haber"ini bize vermektedir. Öyle ise, devlet ve özel sektörlerin araştırmaya ayıracağı zaman ve kaynaklar artırılmalıdır. Oysa Sultan Abdülaziz 1860 yılında "tren

Levent Şahverdi Arşivi

memlekete gelsin de isterse Topkapı Sarayındaki yatak odamdan geçsin" diye çırpındığında Batıda endüstri devrimini başlatan buhar makinesi icat edileli 160 yıl olmuştu. Elektrikle aydınlanma Avrupa başkent saraylarında 1850'lerde başlayarak, 1860'larda caddelere geçmiş, Türkiye'ye ilk elektrik sadece Dolmabahçe Sarayına 1913'te girmiştir. Kalkınmamız için bugün elektrik enerjisi üreten hidroelektrik santrallarımızda bile sadece su, taş, toprak, inşaat bizim olup, elektro-mekanik aksamı hemen tümü ithal malıdır. Ülkemizde elektrik üretim fiyatlarının artması da elektro-mekanik aksamın ithal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Amerikalı kimyager Thomas Midgley'in bulduğu, 1930'lardan sonra buzdolabında kullanılan soğutucu "freon" gazı bugün hâlâ yerli buzdolaplarımız için dışarıdan ithal edilmektedir. Kısaca; Türk lirasını başka paralarla değiştirilebilir "convertible" yapacak çaba, bilim ve tekniktir. Dev şirketlerin kârlarının bir bölümünü araştırma-geliştirmeye ayırmaları hayat-memat meselesi, Türk lirasının var olma ya da yok olma savaşıdır.

VI

17 Temmuz 1963 tarihinde kabul edilen ve 24 Temmuz 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren kanunla, kısaca "TÜBİTAK" olarak adlandırılan "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu"nun oluştuğunu biliyoruz. Kuruluşun amacı, "Türkiye'de müspet bilimler alanında, temel ve uygulamalı araştırmaları geliştirmek, teşvik etmek, düzenlemek ve koordine etmek"tir.

TÜBİTAK'ın tüzelkişiliği, idarî ve malî özerkliği mevcut olup, başkana bağlanmıştır. 278 sayılı TÜBİTAK kanunu, kuruma, müspet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak, teşvik etmek ve bu alanda çalışmak amacı ile enstitüler kurmak, müspet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar için izlenecek millî politikanın saptanmasında hükûmete yardımcı olmak, müspet bilimler öğretimine temel olacak ilke ve esasları belirlemek, bu alanlarda bilim adamları ve araştırmacıların yetiştirilmeleri ve geliştirilmeleri için olanak sağlamak, araştırma alanında yerli ve yabancı kurum ve kişilerle işbirliği yapmak ve çalışmalarını yakından izlemek, araştırma fikrini yaymak amacı ile toplantılar düzenlemek ve desteklemek, kurumun çalışma alanlarından yayınlar yapmak, desteklemek ve bir dökümantasyon merkezi kurmak ve kanunda belirtilen amacın gerçekleştirilebilmesi için her türlü görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili gerekli çalışmaları yapmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜBİTAK'ın karar organı olan bilim kurulu 11 üye ve genel sekreterden oluşmakta, yürütme görevini genel sekreter yapmaktadır. Danışma kurulu yılda iki kez toplanmakta, kurumun çalışma ilke ve esasları hakkında önerilerde bulunarak, çalışma rapor ve programları hakkında görüş bildirmektedir. Kurumun bugün mevcut bulunan yedi araştırma grubu, matematik-fizik ve biyolojik bilimler araştırma grubu, mühendislik araştırma grubu, tıp araştırma grubu, veterinerlik ve hayvancılık araştırma grubu, tarım ve ormancılık araştırma grubu, çevre araştırmaları grubu ve bilim adamı yetiştirme grubudur.

Araştırma grupları ve üniversitelerin olanakları ile yürütülmesinde güçlük çekilen projelerin üstlenmesi için ise araştırma enstitüleri kurulmuştur. Bunlar arasında Gebze'de kurulan "Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü" ile, depreme dayanaklı binaların yapılmasını öngören Ankara'daki "Yapı Araştırma Enstitüsü" ve yine Ankara'da kurulan "Balistik Araştırma Enstitüsü" ile Gebze'de kurulmakta olan "Temel Bilimler Enstitüsü" zikredilebilir.

Ayrıca 4 Ekim 1938 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 77 sayılı kanun hükmünde kararnameyle, Başbakanın başkanlığında, bir "Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu"nun oluşturulduğunu görüyoruz. "Türk Bilim Politikası" adlı üniversiteler, TÜBİTAK ve diğer araştırmacı kuruluşlardan 300 den fazla bilim adamı ve uzmanın katılmasıyla hazırlanan ve 1983 yılında 20 yıl ileriye doğru bakan belge, TÜBİTAK'tan beklenen görevlerin gerçekleştirilebilmesi için bazı değişiklikler yapmış ve TÜBİTAK bünyesinde "Genel Sekreter Plânlama ve Koordinasyon Yardımcılığı" kurmuştur.

Ne var ki, "Türk Bilim Politikası 1983-2003" adlı belgenin hazırlanarak ilgili makamlara sunulmasından itibaren 3 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, Türkiye'de mevcut "Araştırma-Geliştirme" sisteminin etkinliğini artırmayı amaçlayan bazı yeni mekanizmalar bu satırları kaleme aldığımız zamanda henüz uygulamaya konulmamıştır. Gerçekten Türkiye Büyük Millet Meclisin'de oluşturulması önerilen "Bilim ve Teknoloji Komisyonu" ile başkana bağlı olarak faaliyete geçirilmesi öngörülen ve 4 Ekim 1983 tarihli Resmî Gazetede kararnamesi yayınlanan "Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu" da faaliyete geçmemiş, bunun sonucu olarak kamu ve üniversite kesiminde kurulacak olan yeni mekanizmalar ve bunlarla ilgili yasal işlemlerin başlatılması da gecikmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Türkiye Bilim Politikası 1983-2003" belgesinde öngörülen öncelikli alanların tespitinde UNESCO tarafından geliştirilen çalışmalardan ve özellikle "Method for Prioerity Determination in Science and Technelogy" adlı çalışmadan yararlanmak gerekir ve bu yolla Türkiye'nin kalkınma hedeflerindeki önceliklere göre araştırma, teknoloji transferi ve eğitim alanlarındaki bilim ve teknoloji plânları hazırlanabilir.

VII

Bilim ve teknoloji yüzyıllarca büyük değişmelerin ve gelişmelerin itici gücü olmuştur. Son 50 yıl içinde ise, kişi ve toplum, bilimin ve onun ürünlerinin etkisini daha kuvvetle hissetmekte, mutluluğunun ve yaşamının güvencesini bilimde görmektedir. Gerçekten baş döndürücü hızla gelişen "bilim çağı"nda yaşamaktayız. İnsan hayatı bilim ile şekillenmekte, refahı bilim ile sağlanmaktadır. Bilim ve teknolojinin gücünü İkinci Dünya Savaşı'nda kullanmaya yönelen ülkeler, en kuvvetli beyinlerin bilime koşarak, insanlık tarihinin kısa bir döneminde yeni ufuklar açmışlardır. Dünya yüzündeki bilgi hızla artarak her yedi yılda bir, ikiye katlanmaktadır. Ne var ki, dünyada üretilen bilgi ve teknoloji yirmi kadar ülkenin gerçek buluşları, yaratıcılığı ortaya koyanların sayısı ise 5-6 ülkenin tekelindedir. Oysa 12. yüzyıldan itibaren fanatizm yüzünden İslâm ve onu takiben Türk dünyası "bilim meşalesinin taşıyıcılığı" rolünü batı Avrupa'ya kaptırmış "bilimsiz endüstri"nin ve daha genel olarak "bilime dayanmayan uygarlık"ın dünya yüzündeki yarışmada etkili olmayacağı gerçeği, acı dersler pahasına çok geç olarak anlaşılmıştır. Türk ulusu için bağımsızlık, saygınlık, seçkinlik ve üstünlük sağlama çabası içinde bulunan Atatürk; aklın kılavuzluğu altında ve bilim ışığında yürünmesi temel ilkesini önermiş ve önümüze "çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak" gibi büyük bir ülkü koymuştur.

Günümüzde bilim ve araştırma faaliyetleri açısından "araştırma ve geliştirme" harcamalarının gayri safî millî hasılaya oranı ve araştırıcı sayılarının 10.000 çalışan nüfusa oranı ve dünya bilim literatürüne katkı oranı ülkelerin gelişmişliğinin göstergeleridir. Gelişmekte olan ülkelerde a+g harcamalarının gayri safi millî hasılaya oranı yüzde birin altında kalmakta, orta düzeydeki ülkeler 1-2 arasındaki bölgede yer almakta, % 2 ve üstündeki oran ise, gelişmişliğin bir ölçüsü olarak görülmektedir. Araştırıcı sayısının 10.000 çalışan nüfus oranında 15 sayısı önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Fransa, Federal Almanya, Japonya ve İngiltere'de

Levent Şahverdi Arşivi

1968'de 10.000 insan gücüne yaklaşık 20-25 araştırıcı düşerken, sürekli artışlar sonucu bugün 30'u, Japonya'da 50'yi aşmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'ndeki sayıları 60-86 arasında değişmektedir. Türkiye'de ise 10.000 insan gücüne düşen araştırıcı sayısı 1983 envanterine göre 3,9 olarak belirlenmiştir. 1938 yılındaki a+g harcamalarının gayri safî millî hasılaya oranı memleketimiz için % 0,24 olarak hesaplanmakta, bugün dünya bilim literatürüne yapılan katkıların % 78'ini sırasıyla; ABD, İngiltere, Federal Almanya, Sovyetler Birliği, Japonya, Fransa, Kanada ve Hindistan olmak üzere 8 ülke sağlarken, ilk 13 ülke % 86, ilk 45 ülke % 99'unu sağlamakta, geri kalan 117 ülkenin katkısı ise % 1'den küçük olup, bu sıralamada Türkiye 10 yıldan beri 41. durumunu muhafaza etmektedir.

1981-1983 yılında 300'den fazla bilim adamı ve uzmanın katılmasıyla hazırlanan "Türk Bilim Politikası, 1983-2003" adlı belge ile Türkiye Atatürk'ün koyduğu "bilimde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma" ülküsüne 20 yıl içinde erişmeyi amaç olarak benimsemiştir. Bu ülküye ulaşmak için uygulanacak olan bilim politikasının; Türkiye'nin bilimsel düzeyinin yükseltilmesi, kültürel zenginleşmesi-ülkenin ekonomik ve sosyal alandaki gelişmesinde bilim ve teknolojinin etkinliğinin artırılması-savunma gücünün artırılması yolunda bilim ve araştırmanın harekete geçirilmesi. Bilimsel araştırmanın alt-yapı ve hizmet sektörlerinde gelişmeye katkısının sağlanması ve Türk toplumunun sağlık ve refah düzeyinin yükseltilmesi, çevrenin korunması gibi ana hedefler sıralanmaktadır. Belirlenen bu hedeflere erişebilmek için a+g harcamalarının bugünkü % 0.24'ten önümüzdeki 10 yıl için % 1'e, 21.yüzyılın başında da % 2'ye yükseltilmesi öngörülmekte, bu amaç ile a+g harcamalarının her yıl en az %15 artırılması gerekmektedir. Halen 10.000 çalışan nüfus başına 4.2 kişi olan araştırıcı sayımızın 10 yıl içinde 15 kişiye, 2000'li yılların başında 30 kişiye çıkarılması plânlanmakta, dünya bilim literatürüne katkı açısından halen 41. sırada olan Türkiye'nin 10 yıl içinde ilk 30 ülke, 20 yıl içinde de ilk 20 ülke arasına girmesi hedef alınmakta, böylece Türkiye, Atatürk'ün gösterdiği hedef yönünde bilim ve teknoloji alanında, iddiasını ortaya koymaktadır. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için ise sürekli süratli, plânlı ve koordine bir uygulama ve çaba lâzımdır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ'NDE MİLLÎ BİRLİĞİN YERİ*

Prof. Dr. AHMET MUMCU

Atatürkçü düşünce sisteminde millî birliğin yerini belirtmek ve önemini kavramak için, ilk önce, kısa da olsa "Atatürkçü Düşünce Sistemi" ile "Millî Birlik" üzerinde durmak, her ikisinin de niteliklerini görmek gerekir.

1980 yılına gelinceye değin, Atatürk'ün bir düşünce sistemi kurup kurmadığı yolunda çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bir kesimdeki bilim adamları ve yazarlara göre Atatürk, sadece "esnek" bazı görüşler ortaya atmış, belli yollar göstermiş bir önderdir. Kimi başka yazarlar için Atatürkçülük, bir inançtan ibarettir. Diğer bir bölüm yazarlar ise, Atatürk'ün büyük bir düşünce sistemi kurduğunu anlamışlar, ama bunun çerçevesini bir türlü çizememişlerdir. Acaba bu kavram karışıklıklarının sebebi neydi?

Bildiğiniz gibi Atatürk, Türkler için, yepyeni esaslara dayanan bir devlet kurmuş ve çürümüş toplumsal kurumları inkılâplar yoluyla değiştirmiştir. Bütün bunları yaparken belli bir plâna göre hareket etmiştir. Gençliğinden beri öğrenip benimsediği temel fikirleri, bu plân içine oturtmuştur. Ama, yapmak istediklerini daha önceden bir ideoloji biçiminde duyurmamıştır. Bu noktada biraz daha duralım: İdeoloji bir düşünceler bütünüdür. Bu bütün içindeki düşünceler, siyasal veya toplumsal bazı görüşlerden, inançlardan yahut bilimsel verilerden çıkabilirler. Önemli olan, bu düşüncelerin birbiri ile uyum içinde olması ve belli hedefleri gerçekleştirmek için kullanılmasıdır. Böylece beliren ideolojiler, özellikle devletlerin yönetilmeleri için, hem amaç, hem de yöntem olarak son derece önemlidirler. Hükûmetler, belli ideolojileri amaç olarak benimserlerse, o ideolojide yer alan esasları uygulama alanına dökerler. Şimdi, ideolojiler uzun ve engin düşünce faaliyetlerinden çıkarlar ve genellikle bazı toplumlarda inkılâplar için de kullanılırlar. İnkılâpçılar, gerçekleştirecekleri amaç-

*Bu konuşma 10 Kasım 1986 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nda düzenlenen "Atatürk'ü anma töreni"nde yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ları, benimsedikleri ideolojilerden çıkarırlar. Pek çok ideoloji de, yandaşı olan bilim ve siyaset adamlarınca, daha eylem alanına geçirilmeden işlenmiş ve sağlam esaslara bağlanmıştır. İşte Atatürk, gerçi Batıdaki ideolojilerin akılcı, insancıl olanlarından yararlanmış, kafasında bir sentez oluşturmuştu ama, bunları bir araya getirerek ilân edememişti. Sebebi de son derece açıktı. Bakınız Nutuk'ta, belki çoğunuzun bildiği bir gerçeği nasıl belirtiyor: "... kararın bütün gerek ve zaruretlerini, daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmak gerekiyordu..." "Milletin gelişmesini ve yükselmesini sağlayacak doğru yol buydu. Ben de bu yolda yürüdüm, ancak bu pratik ve güvenilir başarı yolu, yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kimselerden bazıları ile aramızda zaman zaman görüşler, davranışlar ve yapılan çalışmalardaki uygulamalar bakımından, temel veya ikinci derecede birtakım anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve hatta ayrılmaların da sebebi ve açıklayıcısı olmuştur. Millî Mücadele'ye beraber başlayan yolcuların bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar uzanan gelişmelerinde, kendi fikir ve ruh kabiliyetlerinin kavrayış sınırları bittikçe, bana karşı direniş ve muhalefete geçmişlerdir[1]". Gördüğünüz gibi Atatürk, yukarıda belirttiğimiz noktayı açıklıyor. Demek istiyor ki: "Eğer yapmak istediklerimi baştan açıklasaydım, yani ideolojimi ilân etseydim, inkılâp başarı kazanamayacaktı..." Ama O, kafasında bir ideoloji oluşturmuştu. İdeoloji, uyum içindeki düşünceler sistemi olduğuna göre O, buna sahipti ve ideolojisini hiç sapmadan uyguladı. "Eğer dokuz yıllık faaliyetimiz ve yaptıklarımız bir mantık silsilesi (dizisi) ile gözden geçirilirse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel doğrultunun, ilk kararın çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır". Bütün büyük ideoloji inkılâplarında olduğu gibi, Türk inkılâbında da uyumlu, düzenli hedefler ve uygulamalar yer almıştır. Öyle ise Türk inkılâbının getirdiği ve dayandığı ilkelerden oluşan Atatürkçülüğe, bir ideoloji adını vermek kadar doğru bir tutum yoktur. Eğer Atatürkçülük bir görüş, bir yol gibi basit nitelikte olsaydı, başarı sağlayamazdı.

Atatürkçülüğü, ideoloji saymayanlar şu kanıtları ileri sürerler: Dünya üzerindeki büyük ideolojiler arasında Atatürkçülüğün adı geçmez. Atatürkçülük doğru ve gerekli bir yol olduğu halde, belli kişilerce sis-

[1] Nutuk I, (Zeynep Korkmaz tarafından sadeleştirilen baskısı) Ankara 1984, s. 10-11.

Levent Şahverdi Arşivi

temleştirilip işlenmemiştir... Ancak, bu görüşler doğru değildir. Atatürk, ideolojisini sağlığında, eylemleri, sözleri ve yazıları ile güçlü bir biçimde kurmuştur. Ama Atatürkçülüğü durmadan gelişen bir düşünce sistemi durumuna getirmekte gecikilmiştir. Şimdi bu eksik gideriliyor. Atatürkçülük ayrıca, belki klâsik ideolojiler gibi işlenmemiştir ama etkileri, özellikle kalkınmak isteyen Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde her an görülmektedir; başka ve değişik biçimlerde de olsa.

Her ideolojinin özellikleri vardır. Atatürkçülüğün özelliği, katı-donmuş dogmalara dayanmamasıdır. O, bütün toplumlarda uygulanabilecek esaslar içerir. Akla, bilime, insan sevgisine dayanması onu işlenmeye uygun ve gelişmelere açık bir durumda tutmaktadır.

Atatürkçülük, Türk milletinin ihtiyaçlarından ve gerçeklerinden çıkmış millî bir ideolojidir. Temelinde insanlığın binlerce yıl işlediği yüksek değerler vardır. İlerlemeye, yenileşmeye açıktır. Bu ideolojidir ki vatanı parçalanmaktan kurtarmış, yıkıntılar üzerinde onurlu ve millî bir devlet yükselmiştir. Kemalist ideolojiden her sapışta milletimizin başına gelenler bize ibret olmalıdır. Atatürkçülük, temel nitelikleri değiştirilmeden yorumlanabilir, zira katı bir ideoloji değildir. Ama ondan vazgeçmek karanlığa gömülmek anlamına gelmektedir[2].

İşte artık Yüksek Kurumumuzun çalışmaları ve bu çalışmaların ışığı altında yapılan araştırmalar, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin esaslarını berraklaştırmakta, bu ideolojinin gerçek niteliğini ortaya koymaktadır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi iki büyük temel üzerinde yükselir: Akılcılık ve milliyetçilik. Milliyetçilik "bir millete ait olma" duygusu ve duyguyu geliştirme isteği ve eylemi demektir. Millet, bugün dünyada, bir devletin kurulup gelişmesindeki en önemli öge sayılmaktadır. Bir insan topluluğunun "millet" durumunu alabilmesi için, hepimizin bildiği gibi bazı özelliklere sahip olması şarttır. Bu özelliklerin başında da "bir arada yaşama isteği" gelir. Gerçekten bir insan topluluğunun bireyleri "birarada yaşamak" istemezlerse, o zaman "millet" düzeyine yükselemezler. Öyle ise "birlik" ve "millet" kavramları eşanlamlı bile sayılabilirler. Atatürk, millet tanımında bu özelliği büyük bir titizlikle ön plânda tutmuştur: "Millet, zengin bir hatıra mirasına sahip, birlikte yaşamak konusunda müşterek ve samimi

[2] Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I. Atatürkçülük (YÖK Yayını) Ankara 1986, "Giriş" Ahmet Mumcu tarafından yazılmıştır. s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

bir arzu gösteren, malik olduğu mirası muhafazada iradeleri birleşen insan topluluğudur". Bakınız, son derece bilimsel olan bu tanımda "müştereklik -yani ortaklık- ve birlik" ön plândadır. Bu tanımdan hareketle Türk milletinin özelliklerini sayan Atatürk şöyle der: "Türk milletinde siyasî varlıkta birlik, dil birliği, soy ve kök birliği, tarihî ve ahlâkî karabet vardır" (buradaki soy ve kök ırkî değil kültürel köktür). Dikkat edilirse burada da temel öge "birlik"tir. Gerçekten, bir milletin bireyleri birbirinden koparlarsa milletlik niteliği de silinir gider. Öyle ise, milliyetçilik ilkesinin yaşayabilmesi için millî birlik ve dayanışma başta gelen şarttır. Bu açıklamalara dayanarak millî birliği şöylece tanımlamak kabildir: "Bir milletin bireylerinin, birarada yaşama isteğine sahip olarak milletlik niteliğini sürdürmesi millî birliktir".

Atatürkçü Düşünce Sisteminde millî birliğin yeri böylece beliriyor: Milliyetçiliğin temel ögesi olarak millî birlik. Öyle ise Atatürkçü Düşünce Sisteminde millî birliğin yeri, milliyetçilik ilkesi ile bağlantılı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Atatürk milliyetçiliği, Türk milletinin her türlü tehlikeye karşı koyabilmesi, sağlam ve mutlu bir yaşam içinde gelişip, durmadan yükselmesi için izlenecek en güvenli yoldur. Bugünkü millî devletimiz, millî egemenliğe dayanmaktadır. Öyle ise millet, kendi kaderini kendi çizmektedir. Böylesine önemli, büyük bir görev yüklenen milletin bireylerini birbirine kaynaştıracak mükemmel ve tek çimento da milliyetçiliktir. Atatürk, Türk milliyetçiliği ilkesini en geniş kapsamı ile ortaya koyarken, onun ırkçılığa karşı, insancıl, barışçı ve lâik karakterini özellikle belirtmiştir. O'nun deyişi ile "Van'dan, Diyarbakır'dan Trakya'ya; Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yurdumuzun her bucağındaki insanları hep aynı cevherin damarı olarak" görmek Türk milliyetçiliğinin temel taşı sayılmalıdır.

Atatürk milliyetçiliğine göre, kendini içtenlikle Türk sayan herkesin mezhep, din, ırk gibi esaslara dayanmadan Türk milleti içinde görülmesi sağlanmıştır. Bu anlayış biçimi, Türklerin eski geleneksel davranışlarına da çok uygun düşmektedir. Orhun yazıtlarında Bilge Kağan "Türk ulusundan" söz ederken, bir mezhep veya din birliğini değil, kendi devletinin iradesini severek içtenlikle tanıyan herkesi kastediyordu. Bu gelenek, Kurtuluş Savaşında da kendini en üstün bir biçimde göstermiştir. Gerçekten bu büyük mücadele "vatanın kurtulması" ülküsüne sarılan bütün yurttaşların elbirliği ile kazanılmıştı. Bu elbirliği, zaten bilinç altında yatan Türk milliyetçiliğini açığa çıkarmış ve kökleştirmişti. Kurtuluş Savaşında aynı

Levent Şahverdi Arşivi

ülkü ile çalışan yurttaşlarımız, mücadeleye inandıktan sonra ayrı düşünmemişler, bölünmemişlerdir. Türk'ün özündeki bu niteliği ustaca ortaya çıkaran ise, hiç şüphesiz Atatürk olmuştur.

Atatürk böylece Türklüğün yaşaması için en sağlam güvence olarak gördüğü milliyetçilik ilkesini, durup dinlenmeden sağlamlaştırma çabası içindedir. 5 Kasım 1925'te, bugünkü adıyla Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken yaptığı ünlü konuşmada, bu çabalarının vardığı veya varacağı hedefi en çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir:... "Türk İnkılâbı nedir? Bu inkılap, kelimenin ilk bakışta ima ettiği ihtilâl manâsından başka, ondan daha geniş bir değişikliği ifade etmektedir... Milletin mevcudiyetini devam ettirmesi için fertleri arasında düşündüğü müşterek bağ, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet dinî ve mezhebî bağ yerine, Türk milliyeti bağı ile fertlerini toplamıştır"...

Bu büyük gerçek bugün, millî varlığımızı sürdürmemiz için uyulması gerekli en önemli esastır. Bir an için Türk milliyetçiliği yerine ırk, mezhep, aşırı ve katı bir ideoloji veya din gibi bir esası kabul edelim. Sonuç, en kısa bir zamanda parçalanıp yok olmaktır.

Türk milliyetçiliğini ayakta tutacak esasın ise, millî birlik olduğunu söylemiştik. Gerçekten, bu milletin bireyleri "aynı cevherin damarları olduklarını" hiçbir zaman unutmamalıdırlar. Millî birliğin anlamını, değerli hocam Feyzioğlu ne güzel anlatıyor:

"Millî birlik ve beraberlik duygusu, aralarındaki bütün ayrılıklara rağmen, milletin fertlerini birbirlerine sımsıkı bağlar.

Milleti teşkil eden birimlerin doğum yerleri, büyüdükleri yurt köşeleri, eğitim düzeyleri, meslekleri, mezhepleri, siyasî parti rozetleri ayrı olabilir. Fakat, doğum yerleri ayrı da olsa, vatan birdir. Parti bayrakları ayrı da olsa, ayyıldızlı bayrak birdir. Meslekler, mezhepler ayrı da olsa, millet birdir.

Bir milletin mensuplarının aynı gemide yolculuk eden insanlar oldukları; gemi su alırsa, mürettebatıyla, yolcularıyla, herkesin tehlikeye düşeceği unutulmamalıdır.

İlk bakışta ayrı gibi duran parmaklar nasıl ele, aynı kola bağlı iseler, doğum yerleri, geçim kaynakları, meslekleri, siyasî tercihleri ayrı olan yurttaşlar da, aynı millete bağlıdırlar. Nasıl ayrı gibi duran parmaklar kazmayı, küreği, kalemi beraberce tutuyor ve gerektiğinde birleşip tek bir

Levent Şahverdi Arşivi

yumruk oluyorsa, bir milletin fertleri de, milletin kalkınması veya savunulması uğrunda el ele vermeği bilmelidirler. Gerektiğinde tek bir yumruk gibi birleşebilmek için, parmakların arasına düşmanlık dikenleri yerleştirilmesine imkân bırakmamalıdırlar.

Yüzyıllar boyunca aynı bayrak altında, aynı inançları paylaşarak yaşamış, ortak vatanlarını omuz omuza savunmuş, "kaderde, kıvançta ve tasada ortak olmuş", aynı büyük milletin şerefli evlâtları olarak yaşamağa kararlı insanlar arasında ayrılık tohumları ekilmeğe çalışılması, Atatürk'ün toplayıcı, birleştirici Türk milliyetçiliği anlayışıyla bağdaşmaz"[3].

Hocamızın bu görüşlerini, Atatürk çeşitli konuşmaları ile ilham etmiştir:

"Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığını... korumak için bütün yurttaşların canlarını ve her şeylerini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmaları, bir milletin en yenilmez silâhı ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk milletinin idaresinde ve korunmasında, millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir"[4]. (1935)

"Gerektiğinde vatan için bir tek fert gibi yekpâre azim ve karar ile çalışmasını bilen bir millet, elbette büyük bir geleceğe lâyık ve aday olan bir millettir"[5]. (1927)

"Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, elde ettiğimiz başarı, milletin güç birliği etmesinden, ortak hareket etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, aynı esasa dayanalım ve aynı şekilde yürüyelim"[6]. (1923)

ve 1975-1980 dönemi için ibret alınacak bir söz:

"Türk milleti, kendinin ve memleketin yüksek menfaatlerinin aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak bir topluluk değildir"[7].

[3] Turhan Feyzioğlu: Atatürk ve Milliyetçilik (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi-Atatürk ve Atatürkçülük dizisi 1.) Ankara 1986, s. 41.

[4] Utkan Kocatürk: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. Basım, Ankara 1984, s. 173.

[5] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri Ankara 1964, (Türk İnkılâp Tarihi Enst. yayını-Derleyen Nimet Arsan), s. 536.

[6] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (İkinci Baskı), Ankara 1959, s. 77.

[7] Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Ankara 1983, s. 74-76.

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmamın başında, Atatürkçülüğün bir düşünce sistemi olduğunu söylemiştim. Birbirine bağlı ilkelerden ve düşüncelerden oluşan bir sistemdir Atatürkçülük. Her düşünce sisteminde olduğu gibi, Atatürkçülük'te de itici bir güç, bir ruh gerektir. Türk milletinin mutluluğunu sağlamaktan başka hiç bir amacı olmayan Atatürkçü Düşünce Sistemine işlerlik, can veren ruh milliyetçiliktir ve yalnız millî birlik bu ruhu her an sağlıklı tutabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİTLİS'İN KURTULUŞU
VE
MUSTAFA KEMAL PAŞA

H. FAHRİ ÇELİKER

Birinci Dünya Harbi (1914-1918), siyasal ve ekonomik nedenlerle Avrupa'da XIX. yüzyılın sonunda başlayan bloklaşmanın yarattığı devletlerarası gerginliğin, Sarayova'da atılan bir kurşun yüzünden silâhlı çatışmaya dönüşmesiyle başladı.

Gerçi harp, Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük François (Fransova) Ferdinand ve eşi Sofia'nın, Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi (28 Haziran 1914) yüzünden Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Avusturya'nın, Sırbistan'a taarruzuyla (28 Temmuz 1914) başlamıştır ama anlaşmazlığın harbe dönüşmesinde büyük devletlerin de rolü vardır.

Avrupa devletleri XX. yüzyılın başında iki bloka ayrılmıştı. Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya bulunuyor; bunlara Bağlaşma devletleri (İttifak devletleri) deniyor; diğer tarafta İngiltere, Fransa, Rusya yer alıyor; bunlara da Anlaşma devletleri (itilâf devletleri) deniyordu. (İtalya, harbin başlangıcında tarafsız kalmış sonra 20 Mayıs 1915'de Anlaşma Devletleri yanında harbe katılmıştır).

İşte, bu bloklar arası çıkar çatışması yüzünden harp, kısa zamanda dünya harbi halini aldı. Avusturya'nın Sırbistan'a taarruzu üzerine Rusya, 31 Temmuz'da seferberlik ilân etti; Almanya, Rusya'ya bir ültimatom vererek seferberliğin kaldırılmasını istedi; Rusya buna cevap vermeyince, 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya harp ilan etti. Bu olaylar sırasında Fransa da seferberliğe başlamıştı. Almanya, Fransa'dan da seferberliği durdurmasını istedi; olumlu cevap alamayınca, 3 Ağustos'ta Fransa'ya da harp ilân etti. Bir gün önce Belçika'dan geçiş hakkı istemiş olan Almanya, Belçika'nın olumsuz cevabı karşısında, 4 Ağustos'ta Belçika'ya harp ilân etti. Belçika'nın tarafsızlığının çiğnenmiş olduğu gerekçesiyle, aynı gün İngiltere de Almanya'ya harp ilân etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece, dört büyük imparatorluğun (Alman, Avusturya-Macaristan, Rus, Osmanlı imparatorluklarının) dağılmasına ve dört hanedanın (Hohenzollern, Habsburg. Romanof ve Osmanlı hanedanı) çökmesine neden olan tarihin ilk Dünya Harbi, 1914 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde başlamış oldu.

Tabii, o tarihte büyük devletlerin yakın ilişkiler içinde bulundukları yandaşları da vardı. Osmanlı İmparatorluğu, artan Rus tehlikesi ve İngiltere'nin, Osmanlıları Rusya'ya karşı koruma siyasetini terk ederek, Osmanlı topraklarını Rusya ile bölüşmeye razı olmuş görünmesi üzerine Almanya'ya yaklaşmıştı. Almanlar da o tarihte izledikleri Doğuya İlerleme (Drang nach Osten) politikaları yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'na çok önem veriyorlardı. Bu yakınlaşma, nihayet 1 Ağustos 1914'te, İstanbul'da imzalanan bir ittifak andlaşmasıyla sonuçlanmıştı.

Bir yıl önce Balkan Harbi'nde ağır yenilgiye uğramış olan Osmanlı İmparatorluğu, İttifak anlaşmasına rağmen tarafsızlığını mümkün olduğu kadar uzun süre korumak, bu arada ordusunun eksiklerini tamamlamak ve harbe hazırlanmak istiyordu; nitekim 3 Ağustos 1914'te seferberlikle beraber silâhlı tarafsızlığını da ilân etmişti.

Akdeniz'de İngiliz gemilerinin takibinden kaçan iki Alman harp gemisinin (Goeben ve Breslau), 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmeleri Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürmesini tehlikeye soktuysa da, gemilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığı ilân edilerek tehlike atlatılmıştı.

Gerçekten de gemilere Türk bayrağı çekilmiş, Yavuz Sultan Selim ve Midilli adları verilmiş, Alman mürettebat başlarına birer kırmızı fes geçirmişlerdi. İki geminin Alman komutanı Amiral Souchon (Şoşon) Türk Donanması Komutanlığına atanmıştı.

Amiral Souchon, Türk Donanma Komutanı olmakla beraber, Alman Akdeniz Donanması Komutanı sıfatını da koruyor ve Alman Başkomutanlığı ile direkt temasta bulunuyordu.

Alman Başkomutanlığı, Türkiye'nin bir an evvel harbe fiilen katılması için Osmanlı Hükûmeti ve Amiral Souchon üzerinde devamlı baskı yapıyordu. Amiral de donanmayla Karadeniz'e açılmak için Türk Başkomutanlığını sıkıştırıyordu. Almanların, Marn Meydan Muharebesi (6-9 Eylül 1914)ni kaybetmeleri üzerine bu baskı daha da arttı.

Levent Şahverdi Arşivi

Nihayet, donanmanın eğitim amacıyla Karadeniz'e çıkması için gerekli müsaadeyi 26 Ekim 1914 günü Başkomutan vekilinden alan Amiral Souchon, Goeben ve Breslau ile birlikte onbir parçadan* oluşan Türk Donanmasıyla, 27 Ekim sabahı Karadeniz'e çıktı ve 29 Ekim sabahı Odesa, Sivastopol, Novrosiski limanlarını bombardıman etti; birkaç Rus gemisini batırdı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, hiç istemediği halde harbin başlangıcından üç ay sonra fiilen harbe katılmış oldu.

Osmanlı Hükûmeti, her ne kadar bu olaya Rus Donanmasının neden olduğunu, ilk saldırının Rus gemilerinden geldiğini ileri sürerek Rusların bu hatalarını tamir etmelerini istemişse de bunun bir yararı olmamış, 1 Kasım'da Ruslar Türkiye'nin doğu sınırlarından taarruza geçmişler, İngilizler Akabe'yi bombardıman etmişler ve Urla iskelesindeki iki Türk gemisini batırmışlar, 3 Kasım günü de bir İngiliz-Fransız karma filosu Çanakkale Boğazı ağzındaki tabyaları kısa süre bombardıman etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, 11 Kasım1914'de Anlaşma devletlerine resmen harp ilân ederek, Bağlaşma devletlerinin yanında harbe katılmıştır.

Dört yıl süren Birinci Dünya Harbi'nde Türk Ordusu yedi cephede savaştı: Doğu Cephesi, Irak Cephesi, Filistin Cephesi, Çanakkale Cephesi, Avrupa Cephesi (Galiçya, Makedonya, Romanya), Yemen ve Hicaz Cephesi, İran Cephesi.

Biz bu yazımızda, Doğu Cephesinde cereyan eden muharebelerden söz edecek ve Bitlis'in işgali ile kurtuluş üzerinde duracağız.

Doğu Cephesinde harekât, 1 Kasım 1914 günü Rus Ordusunun sınırı geçmesiyle başladı. Bizim bu cepheye ayırmış olduğumuz kuvvet, 3'ncü Ordu Komutanlığı emrinde üç kolordu halinde teşkilâtlanmış yedi piyade, iki süvari tümeniyle dört tümenli bir ihtiyat süvari kolordusu ve bir seyyar jandarma tümeninden oluşuyordu. Ayrıca, Erzurum Müstahkem Mevkii ile 22 hudut taburu da 3'ncü Ordu emrine verilmişti. Ordunun toplam gücü 190.000 insan, 60.000 hayvandı.

Rus Kafkas Ordusu da, üç kolordu halinde teşkilâtlanmış üç piyade, üç süvari tümeniyle bir sahil (Batum) tümeninden, dokuz piyade, iki süvari tugayından oluşuyordu. Kars ve Batum müstahkem mevkileri de

(*) Bu 11 Türk harp gemisi şunlardı: Yavuz muharebe kruvazörü, Midilli ve Hamidiye kruvazörleri, Berkisatvet ve Peykişevket tortido kruvazörleri, Gayretivataniye, Muavenetimilliye, Taşoz, Samsun muhripleri, Nilüfer ve Samsun mayın gemileri.

Levent Şahverdi Arşivi

Kafkas Ordusu emrindeydi. Ayrıca, ileride birer piyade tugayı haline getirilmek üzere cephe gerisinde 13 piyade taburu kurulmaktaydı.

Türkiye'nin silâhlı tarafsızlığını ilân etmesi üzerine Ruslar, Kafkas cephesinden iki kolorduyu çekip Avrupa Cephesine göndermiş, sonradan yurt içinden getirdikleri birliklerle bu cepheyi tekrar üç kolorduya çıkarmış oldukları için ilk bakışta, Türk Ordusunun sayıca üstün olduğu kanısına varılabilir. Fakat Türk kolordularından birinin (13'ncü Kolordu) Bağdat'tan getirilmesine karar verildiği, yalnız bir tümenin (37'nci Tüm.) gelebildiği (sonra bu kolordunun getirilmesinden vazgeçilmiş, Erzincan'dan 10'ncu Kor. getirilmiştir). İhtiyat Süvari Kolordusunu teşkil eden dört süvari tümeninin aşiret süvarilerinden oluştuğu, eğitim düzeylerinin çok düşük bulunduğu hesaba katılacak olursa, Türk Ordusu'nun ilk bakışta sanıldığı kadar üstün olmadığı sonucuna varılır. Ayrıca ağır silâh, topçu, fenni birlikler (istihkâm, muharebe, demiryolu birlikleri) ve donatım bakımından da Ruslar kesin üstünlüğe sahiptiler.

1 Kasımda sınırı geçerek Erzurum istikametinde ilerleyen Rus kuvvetleri, 7-12 Kasım 1914 tarihleri arasında cereyan eden Köprüköy ve 17-20 Kasım günlerinde yapılan Azap muharebelerini kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Ama, 3'üncü Türk Ordusu da bu muharebelerde ağır zayiat vermiş olduğu için çekilen düşmanı takibe cesaret edemedi; aksine, savunmaya daha elverişli bir arazide toplanmak, takviye kuvvetlerinin gelmesini beklemek ve yeni bir Rus taarruzunu karşılamaya hazırlanmak amacıyla 8-10 km. kadar geri çekildi.

Avrupa'da savaşın mevzi harbine dönüşmesi ve Galiçya'da Avusturyalıların Ruslar karşısında zor durumda kalmaları üzerine, Türk Orduları Başkomutan Vekili (Başkomutan, anayasa gereği Padişah Sultan Reşat'tı) Enver Paşa, müttefiklerinin Avrupa'daki yüklerini hafifletmek için, Alman Başkomutanlığının da teşvikiyle, Doğu Cephesinde Rus Ordusunun imhasını hedef alan büyük ölçüde kuşatıcı bir taarruza karar verdi; bu amaçla 14 Aralık 1914'te Köprüköy'e geldi; taarruzun bahara bırakılmasını öneren 3'ncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'yı görevinden alarak Ordu Komutanlığını kendi üzerine aldı. 22 Aralık 1914 - 15 Ocak 1915 tarihleri arasında cereyan eden Sarıkamış Muharebeleri'nde Türk Ordusunun uyguladığı plân, düşmanın bir kolordu ile (11'nci Kolordu) cepheden tesbitini, iki kolordu ile (9'ncu ve 10'ncu Kolordular) kuzey kanadından kuşatılmasını ve cephenin 30-35 km. gerisinde bulunan Sarıkamış'ın ele geçirilmesiyle büyük düşman kuvvetlerinin imhasını öngörüyordu. Tamamen

Levent Şahverdi Arşivi

karlarla örtülü (kar kalınlığı çoğu yerde bir metreyi geçiyordu), yüksek dağlık bir arazide (Soğanlı ve Allahüekber dağlarında yükseklik 2000-3000 m. arasında değişir), o günün koşulları altında kış donatımından yoksun yaya ve atlı birliklerle yapılan bu hareket açıkça bir maceraya atılmaktan başka bir şey değildi. Nitekim, Türk kuvvetlerinin büyük bölümü düşman kurşunuyla değil, soğuktan donarak öldü (ısı-20°'yi bulmuştu). Kuşatma kanadındaki iki kolordudan ancak 300 kişilik bir kuvvet, Sarıkamış'a ulaşabildi; bunlar da Ruslar tarafından geri atıldı. 3'ncü Türk Ordusu tamamen elden çıktı.

Bu savaşlarda Rusların zayiatı 32.000, Türklerinki ise 60.000 kadardır. Ruslar, 200 subayımızı, 7.000 erimizi esir ettiler; 20 makinalı tüfekle 30 topumuzu ganimet olarak aldılar. Böylece, Doğu Anadolu'nun kapıları Rus ordularına açılmış oldu.

Bu yenilgiden sonra 3'ncü Türk Ordusu, taarruzdan önce işgal etmiş olduğu Azap mevzii'ne (Tutak-Narman hattına) çekildi. Bazı takviye kuvvetleri alarak Rus taarruzlarını bu hatta karşılamaya hazırlandı. Ruslar da takiplerini bu hatta durdurarak yeniden teşkilâtlanmaya ve birliklerini takviyeye başladılar.

1915 Nisanının sonlarında Rus Ordusu, Türk savunma mevziini iki yanından kuşatarak çökertmek ve Erzurum'u ele geçirmek amacıyla Tortum ve Malazgirt bölgelerinden, Erzurum genel istikametinde taarruza geçti. Bu arada, Van yöresindeki Ermeniler de ayaklanarak Türk Ordusunu gerisinden vurmaya başladılar. Bu durumda Osmanlı Hükûmeti, Ermeni azınlığını başka bölgelere göç ettirerek 3'ncü Ordu'nun gerisini güvence altına almaya çalıştı.

Kuzey kanatta cereyan eden Birinci (27 Nisan - 12 Mayıs 1915) ve İkinci (10-12 Haziran 1915) Tortum Muharebeleri'nde, Türk Ordusu başarılı bir savunma yaptı. Bu iki muharebede bizim verdiğimiz 3.000 kişi zayiata karşılık Ruslar 4.500 kişi kaybettiler. Malazgirt bölgesinde cereyan eden muharebelerde ise, Ruslar başarılı oldular. 11 Mayıs'ta Malazgirt, 16 Mayıs'ta Van Rusların eline geçti. 1915 yılı sonunda 3'ncü Türk Ordusu Van Gölü batısı (Ahlat) - Azap - Tortum hattına çekilmiş bulunuyordu.

24 Eylül 1915'de, Rus Kafkas Orduları Başkomutanlığına Grandük Nikola atanmış ve 1915 sonunda Rus Ordusu'nun mevcudu 700.000 kişiye çıkarılmış bulunuyordu. 3'ncü Türk Ordusu ise ancak 64.000 kişilik kuvvetiyle, 300 km.lik bir cepheyi savunmak zorundaydı. Ruslar, 3'ncü

Levent Şahverdi Arşivi

Ordumuzun da takviye kuvvetleri almasına fırsat vermeden, Türk savunma hattını yararak Erzurum'u ele geçirmek maksadıyla 11 Ocak 1916'da, Köprüköy-Erzurum genel istikametinde taarruza geçtiler. Uzun ve kanlı savaşlardan sonra Erzurum düştü (16 Şubat 1916).

Erzurum'un, Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Türk Başkomutanlığı, Çanakkale muharebelerinin de Türk askerlerinin, dünyayı cesaret ve kahramanlığına hayran eden zaferiyle sona ermiş (9 Ocak 1916) olması dolayısıyla, Doğu Cephesi'ni takviyeye karar verdi ve Trakya'da bulunan 2'nci Ordu'yu Diyarbakır bölgesine göndermeyi plânladı. 2'nci Ordu Komutanlığına Birinci Ferik (Orgeneral) Ahmet İzzet Paşa atandı. Ahmet İzzet Paşa hakkında Rus Genelkurmayının değerlendirmesi şöyleydi: "Hareket harbi taraftarı olup, 1913'de Çatalca Hattı'nın boşaltılmasında etkili olmuştur. Vatanperver, hürmet görür ve sevilir[1]".

2'nci Ordu, 2'nci, 3'ncü ve 16'ncı kolordulardan kurulmuştu. 16'ıncı Kolordu Komutanlığına, 1 Nisan 1916'da, Mirlivalığa (Tuğgeneral-Tümgeneral) yükseltilen Mustafa Kemal Paşa atanmıştı.

Mustafa Kemal hakkında Rus Genelkurmayı'nın 1916-1918 tarihli bildirisinde: "Büyük Türk komutanlarının halk tarafından en çok saygı görenidir. Cesur, muktedir, azimkâr ve azamî derecede müstakil fikir sahibi olup, herkes tarafından itibar görmektedir. Şöhretini, Bingazi'deki başarılarıyla kazanmıştır. Çanakkale'de iki defa durumu kurtarmıştır." deniyordu[2].

2'nci Ordu, Diyarbakır bölgesine intikal edecek, Aras Nehri güneyinden kuzey-doğu genel istikametinde taarruz ederek Hasankale-Karaköse bölgesini ele geçirecek, Rus Ordusunun güney yan ve gerisini tehdit ederek Rusların, Erzurum'u boşaltıp doğuya çekilmelerini sağlayacaktı. Fakat 2'nci Ordunun Diyarbakır bölgesine intikali, o günkü ulaştırma imkânlarının çok kısıtlı olması yüzünden uzadı; ordu parça, parça muharebeye girmek zorunda kaldı.

Bu arada Ruslar, ileri hareketlerine devam ederek 17 Şubat 1916'da Muş'u, 2 Mart'ta Bitlis'i işgal ettiler. 3'ncü Ordu Erzincan istikametinde çekildi.

[1] M.Larşer, Büyük Harpte—Türk Harbi, Çeviren: Kaymakam Bursalı Mehmet Nihat, cilt II., Matba-ı Askerî, İstanbul, 1928, 2.369.

[2] a.g.e.; s. 133.

Levent Şahverdi Arşivi

Ruslara karşı Bitlis'i P.Yarbay Ali Bey (Çetinkaya) komutasındaki Van Cenup Müfrezesi savunmuştu. Ali Bey'in emrindeki birliklerin mevcudu 1.400 kişi, Rus kuvvetleri ise 16.000 kişiydi. Ayrıca, Ermeni gönüllüleri ve Ermeni sergerdesi Antranik komutasındaki Ermeni fedai taburları da Ruslarla birlikte hareket ediyordu.

2 Mart 1916'de Bitlis'te Ruslara esir düşen Topçu Asteğmen Rüştü (Rahmetli Tümgeneral Rüştü Pekdemir) anılarında: "Bizi, bir kıtanın muhafazasında Papşin Hanında topladılar; yaralı, hasta, sağlam olarak 15 kadar subay ile 200 kadar er ve 50 kadar da sivil memur ve halktan bazı kimseler vardı. Vilâyet Polis Müdürü İrfan Bey de bunlar arasındaydı. Ermeniler kin ve garaz dolu bakışlarla etrafımızda dolaşıyor, süngülerini göğsümüze batırmak için fırsat gözlüyorlardı. Ruslar bunun farkına vardılar ve Ermenilere karşı gayet haşin muamele yaparak etrafımızdan uzaklaştırdılar. Daha sonra temas edebildiğimiz Ruslarla, Ermeni istiklâli bahsi açıldığı zaman galiz küfürler savurarak "İstiklâl mi? Mensup olduğu devlete en nazik zamanında ihanet edenlerin hakkı uşaklıktır derlerdi" diye yazıyor[3].

Mustafa Kemal Paşa 16'ncı Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a geldiğinde (27 Mart 1916) Rus Kafkas Ordusu, Trabzon-Bayburt doğusu Oğnut-Muş-Bitlis hattına ulaşmıştı. Bitlis'i işgal eden 2'nci Kafkas Tümeni ve bir süvari alayından oluşan Rus kuvvetleri, Bitlis'in 10-15 km. kadar güneyine (Şeyh Ömer-Hürmüz-Yukarı Ölek hattına) ilerlemiş bulunuyor, 16'ncı Kolordunun 5'nci Tümeni bu kuvvetlere karşı Kamboş-Şetek-Şeyhcuma hattında savunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu cepheye gelişi, askerin ve bölge halkının moralini çok yükseltti. Çünkü O, "Anafartalar Kahramanı" olarak isim yapmış, ünü bütün orduya ve Anadolu'ya yayılmış bir komutandı. 35 yaşında genç bir generaldi. Bilgili ve deneyimliydi. İmparatorluğun harbe girmesi üzerine, Kurmay Yarbay olarak yürütmekte olduğu Sofya Askerî Ataşeliği görevinden kendi isteğiyle ayrılmış ve Çanakkale Cephesinde görevlendirilmek üzere Tekirdağ'da teşkil edilmekte olan 19'ncu Tümen Komutanlığına atanmıştı (20 Ocak 1915). Yarbay Mustafa Kemal'in 19'ncu Tümen Komutanı olarak göreve başlamasından (2 Şubat 1915) ikibuçuk ay kadar sonra İngiliz ve Fransız birlikleri, Gelibolu Yarımadası'na

[3] Genkur. Atase Kitaplığı, Birinci Dünya Harbi 31, Birinci Dünya Harbi'nde Bitlis'in Ruslar tarafından zaptı (Müsvedde), sayfa 9.

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvet çıkarmışlardı (25 Nisan 1915). Mustafa Kemal, burada tümeniyle muharebelere katılmış, büyük başarılar sağlamış, 1 Haziran 1915'de albaylığa yükseltilmişti.

Gelibolu Yarımadası'nda, 3,5 aydır cereyan eden muharebelerde bir başarı sağlayamayan Müttefik Kuvvetler Komutanı General Hamilton, içinde bulunduğu sıkışık durumdan kurtulmak için, emrine yeni verilen dört tümenli 9'uncu İngiliz Kolordusu ile, ilk çıkarma bölgesinin (Arıburnu) daha kuzeyindeki Suğla Limanı'na (Anafartalar Bölgesi) 7/8 Ağustos 1915'de bir çıkarma yapmıştı. Burada bulunan birliklerimiz çok kritik durumda kalmıştı.

Ordu Komutanlığı, 8/9 Ağustos 1915 gecesi, Albay Mustafa Kemal'i Anafartalar Grubu Komutanlığına atayarak, 9 Ağustos 1915 sabahı düşmana taarruzla durumu düzeltmesini emretmişti. Bu görevi de başarıyla ifa eden Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebelerinin sonucunu ikinci kez tayin etmiş ve muharebe meydanlarında kazandığı bu üstün başarının mükâfatı olarak kısa bir süre sonra generalliğe yükseltilmişti.

Mustafa Kemal, birçok madalya ve nişanla ödüllendirilmişti. Ama, O'na asıl onur veren ödül, ordunun ve halkın kalbinde kendisine karşı beslenen sevgi, saygı ve güvendi.

İşte bu sevgi, saygı ve güven 2'nci Ordu birlikleri üzerinde de etkisini gösteriyor, morallarini yükseltiyor, savunma azim ve iradelerini güçlendiriyordu.

27 Mart 1916'da Diyarbakır'a varan Mustafa Kemal Paşa, Bitlis-Muş-Oğnut Cephesindeki 16'ncı Kolordunun emir ve komutasını ele aldı. Bu bölgedeki kuvvet miktarı 13.741 er, 9.297 tüfek, yedi ağır makineli tüfek, 19 toptan ibaretti.

16'ncı Kolordunun amacı, taarruz hazırlıkları tamamlanıncaya kadar düşmanın ilerlemesini durdurmaktı. 5'nci Tümen, Bitlis'i geri almak için gereken hazırlıklar tamamlanıncaya kadar Bitlis doğusundaki Botan Vadisi ile Bitlis Boğazı arasındaki bölgeyi örtecek ve emniyete alacak, özellikle Bitlis Boğazı'nı koruyacaktı.

16'ncı Kolordu'nun 31 Mart 1916 durumu şöyleydi:

—Van Gölü Güney Müfrezesi, Hizan'dan kuzeye doğru ilerlemekte.

Levent Şahverdi Arşivi

—5'nci Tümen kademe kademe Bitlis'e doğru ilerlemektedir. Bitlis Boğazı'ndan düşmanı atmıştır. Düşmanın asıl mevzilerine yaklaşmaktadır. Gönüllüler de Nebat Dağı'nı işgal etmişlerdir.

—Mutki Müfrezesi, Mutki civarında olup taarruz eden bir kısım düşman kuvvetini Kerp istikametinde geriye atmayı başarmıştır.

—Silvan Müfrezesi, Şin Köyünde olup gönüllülerden oluşan bir kısım kuvveti Geligüzen-Kozma Dağı-Oruh hattındadır. Genç ve Ardişin'de de bir miktar kuvvet bulunmaktadır.

—Çapakçur Müfrezesi, bir kısım kuvvetiyle Masalla Deresi gerisinde olup Ardişin'deki kuvvetle irtibattadır. Oğnut'tan çekilen kuvvetler, Sigi Bölgesinde toplanmışlardır. Müfreze karargâhı Bingöl'dedir.

Mart 1915 sonunda, 2'nci Ordu bölgesinde sadece 16'ncı Kolordu'nun üç alaylı (13'ncü, 14'ncü, 15'nci P.Alayları) 5'nci Tümeni ve birkaç müfreze vardır.

Bölgedeki düşman üç alayı ile Bitlis güneyinde savunmadadır; ayrıca Norşin, ve Kotin'de bir piyade taburu ile bir süvari bölüğü, Muş'ta iki piyade, bir Ermeni taburu vardır. Düşman bir kısım kuvvetleriyle Boğlan'a, bir kısım kuvvetiyle de Oğnut'a taarruz etmektedir.

5'nci Tümen, Bitlis güneyinde savunan düşman kuvvetlerine doğru yavaş yavaş yaklaşmaktadır.

16'ncı Kolordu Komutanı, 6 Nisan 1915 günü Sason, Mutki bölgelerinde bulunan Milis Kuvvetlerine şu talimatı verdi:

"1. Mutki bölgesindeki milisler, Hacı Musa Bey Komutasında olarak Kerp-Bitlis istikametiyle, Tatvan'ın batısında, Korsuvak-Hövükşiyan-Kepişan-Ezirget istikametinde, Mutki bölgesi içerisinde ilerlemeye çalışacak, düşman çete ve kuvvetlerine karşı adı geçen istikametleri örtmek ve korumakla beraber düşmanın geri atılmasına çalışacaktır. Her fırsattan faydalanarak, Bitlis ve Muş ovalarına doğru sarkan düşman ta'ciz edilecektir.

Hacı Musa Bey, 5'nci Tümen'in Duhan Boğazı'nın batısında bulunan kuvvetleriyle aralıksız olarak irtibatta bulunacak ve Bitlis'e karşı yapılacak harekâta katılacaktır.

2.Sason Bölgesinde bulunan milis ve gönüllüler, Mahbuban ve Tabuk üzerinden Sason'a gelen istikametleri koruyacaktır. Ayrıca, düşman çetele-

Levent Şahverdi Arşivi

rini geri atmaya ve Bitlis-Muş ulaştırma hattı üzerine doğru ilerleyerek düşmanı ta'ciz etmeye çalışacaklardır. Bu bölgedeki gönüllüler, reislerinin emir ve komutasında bulunacaklardır. Sason Askerlik Şube Başkanı, müfrezelerimizin harekâtını düzenlemek ve maksada göre sevk ve idare etmek hususunda emir ve talimat vermek ve Sason Bölgesinin korunması hususunda gereken askerî tedbirleri almakla görevlidir.

3.Mutki ve Sason bölgelerindeki müfrezeler, 5'nci Tümen Komutanı'nın emrinde olup, her hususta gereken emri kendisinden alacaklardır.

4.Mahallindeki en büyük mülkiye memurları dahi, müfrezelerimizin ihtiyacını sağlamak ve halkın moralini yüksek tutmak hususunda birliklerle işbirliği yapacaklardır.

5.Bu talimat Bitlis vilâyetine, 5'nci Tümen Komutanlığı'na, Sason Askerlik Şube Başkanlığı'na ve Şin Müfreze Komutanlığı'na gönderilmiştir.

16'ncı Kolordu K.

M.KEMAL"[4]

Bu talimat, Güneydoğu Anadolu'da ilk savunmanın nasıl düzenlendiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Gerçi bölgedeki düşman kuvvetleri de henüz zayıftır ama, yaklaşık 200 km.lik bir cephenin savunulması ve bu arada Bitlis'in geri alınması bir piyade tümeniyle, birkaç müfrezenin gayretine bırakılmış bulunmaktadır. 16'ncı Kolordunun ve 2'nci Ordunun diğer birlikleri henüz yoldadır.

5'nci Tümen Komutanı, 10 Nisan'da Kolorduya verdiği raporda, sorumluluğuna verilen araziyi Hizan bölgesi, 5'nci Tümen bölgesi, Mutki bölgesi, Sason bölgesi olmak üzere dört bölgeye ayırdığını bildiriyordu.

Aynı gün verilen 2 No.lu Kolordu emrinde "5'nci Tümen Bitlis'e karşı yapacağı taarruz hazırlıklarına devam etmekle beraber Hizan ve Mutki dolaylarından Bitlis istikametinde ve Mutki, Sason bölgelerindeki milis ve gönüllülerle, düşmanın Bitlis-Muş ikmal yoluna karşı saldırı ve pusular düzenleyerek, düşmanın hareketlerini engelleyecektir" deniliyordu[5].

[4] Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, II. Cilt, 2. Kısım, Kafkas Cephesi, 2. Ordu Harekâtı, 1916-1918, Genkur. Atase Başkanlığı yayını, Genkur. Basımevi, Ankara 1978, s. 54.

[5] a.g.e.; s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

2'nci Ordunun İstanbul'dan gelen birliklerinin, ordu bölgesine taşınması, Haziran 1916 sonunda bile henüz tamamlanmış değildi. Ama 16'ncı Kolordunun 8'nci Tümeni, Mayıs ayı sonunda bölgeye intikalini tamamlamış ve cephede görev almış bulunuyordu. 5'nci Tümen Bitlis, 8'nci Tümen Muş bölgesinde savunmaktaydı. 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1916'da karargâhıyla Silvan'a intikal etmişti.

Bu arada düşman da bölgedeki kuvvetlerini takviye etmişti. Rusların, Bitlis'de 2'nci Avcı Tümeni, Muş'da 16'ıncı P. Tümeni bulunuyordu. Bu iki tümen karargâhı, Hınıs'da bulunan 4'ncü Kafkas Kolordusuna bağlıydı. Ayrıca, bölgede üç Ermeni taburu vardı.

Düşmanın 12-16 Temmuz 1916 tarihinde, Kulp istikametinde yaptığı taarruzlar (Kulp Muharebeleri) karşısında, 16'ncı Kolordunun 8'nci Tümeni 25 km. genişliğindeki mevziini bırakarak, 15 km. kadar güneye çekilmek zorunda kaldı.

2'nci Ordu Komutanı, o günlerde Başkomutanlığa sunduğu bir yazıda, 5'inci ve 8'nci Tümenler karşısında bulunan düşman kuvvetlerini şöyle değerlendiriyordu:

5'nci Tümen karşısında: 10 piyade taburu, altı süvari bölüğü ve 20 top.

8'nci Tümen karşısında: 13 piyade taburu, altı süvari bölüğü, dördü ağır olmak üzere 24 top[6].

12 Temmuzda başlayan ve 15 Temmuzda son bulan Kulp Muharebelerinde, 8'nci Tümeni Kulp Boğazı'na atan Ruslar, Boğaz ağzında beş, altı tabur piyade ve bir tabur topçu bırakarak diğer kuvvetlerini Oğnut civarında toplamaya başladılar. Oğnut, 16'ncı Kolordunun kuzeyinde, 3'ncü Kolordu bölgesindeydi. Bu durum, 16'ncı Kolordu bölgesinde bir ferahlık yarattı.

Bu durumdan yararlanan 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 3 Ağustos 1916 sabahı, 5'nci Tümenle Bitlis, 8'nci Tümenle Muş istikametinde taarruza geçti. Taarruz şöyle gelişti:

—*5'nci Tümen Bölgesinde:* 13'ncü ve 14' ncü Alaylar, kendilerine verilen hedeflere doğru ilerlediler. Nebat Dağı'nın batısındaki, düşman ileri

[6] a.g.e.; s. 103.

Levent Şahverdi Arşivi

mevzileri ele geçirildi. Tümen sol kanadı ile, Nebat Dağı kuzeyindeki düşman mevzilerine doğru taarruzunu sürdürdü; düşmanın iki siperini ele geçirdi.

Düşmanın evvelce Kompos'da bulunan ve Nebat kuzeyine çekilen bir taburu ile, Merkük ve Perhant'ta bulunan kuvvetlerinin iki alay olduğu tahmin ediliyordu.

Taarruzun istediği şekilde ilerlemediğini gören 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 4 Ağustos 1916'da Tümen Komutanını uyardı.

5'nci Tümen o gün (4 Ağustos), 13'ncü, 14'ncü, 15'nci alayları ve Şeyh Ömer Müfrezesiyle taaarruzlarına devam etti. 12.00'de 13'ncü Alay, Kotik kuzeyindeki düşman siperlerini ele geçirdi. Bu alayın karşısında düşmanın iki piyade taburu ile iki top ve iki makinalı tüfeği vardı.

13'ncü Alayın sağ kanadından Kotik'e taarruz eden Hayranlı Aşireti de, düşman siperlerine girmişti. Burada düşmanın bir taburu vardı.

Bitlis Çayı batısındaki birlikler, düşman siperlerini zaptetmeye çalışıyorlardı; Simek'e varan Van Güney Müfrezesi, Süvari Bölüğü vasıtasıyla 13'ncü Alay ile irtibat sağlamıştı.

Şeyh Ömer Müfrezesi, sol kanat Bölge Komutanı Yarbay Veysel komutasında Nebat Dağı'na taarruza devam ederek, Akit-Mermit ve perhant sırtlarının bir bölümünü de işgal etmişti.

Düşman bazı siperlerini boşaltmış ise de, şiddetli topçu ateşi yüzünden bu siperlere girilemiyordu; ancak gece ele geçirilebilecekleri umuluyordu.

Savur'dan ilerleyen 13'ncü Alay, Koltik'i ve buranın kuzeyindeki düşman siperlerini işgal etti; düşmandan bir miktar esir ve malzeme aldı.

13'ncü Alay Meydan Tepe'ye varır varmaz, 14'ncü Alay, şiddetli düşman ateşine rağmen Perhant sırtlarına hücuma başladı ve Perhant'ı işgal etti.

Bitlis Çayı batısındaki düşman siperlerine 30 m.ye kadar yaklaşılmış ise de, siperlere girilememişti. Bu siperlerin de, gece yapılacak bir baskınla ele geçirilmesi bekleniyordu.

5'nci Tümenin, Bitlis Bölgesinde inatla savunan düşmana, 6 Ağustos 1916 günü yaptığı taaarruzda Bitlis'in 16 km. güneybatısındaki Nebat Da-

Levent Şahverdi Arşivi

ğı batı yamaçlarındaki düşman siperleri tamamen ele geçirilmiş ve Koltik istikametindeki taarruz başarıyla ilerlemekteydi. 13'ncü Alayın Meydan Tepe'nin doğusundaki Taşlı Sırtlar'da taarruzu ilerlemekte olup, bu alayın karşısındaki düşmanın altı piyade, bir makinalı tüfek bölüğü ile iki toptan oluştuğu anlaşılmıştı.

Bitlis Çayı'nın doğu ve batısından yapılan 14'ncü ve 15'nci Alayların taarruzları, Nebat Dağı ve Meydan Tepe'nin tamamen alınmasından sonra duraklamıştı. Alınan esirlerden, Bitlis bölgesinde düşmanın 7'nci, 8'nci Piyade Alayları ile 6'ncı Piyade Alayı'ndan bir taburun, bir Drojin ve iki Ermeni taburu ile 300 süvarisinin bulunduğu anlaşılmıştı. 5'nci Tümen karşısındaki düşman, Destük-Meydan Tepe ve buradan kuzeye uzanan hatta savunmaya devam etmekteyse de, çekilme niyetinde olduğunu gösteren belirtiler vardı. Artık Bitlis'in kurtuluşu yaklaşıyordu.

7 Ağustos 1916 günü düşmanın Güzeldere'den ilerleyen bir süvari alayı ile bir piyade taburu, Van Güney Müfrezesi'ne taarruz etti ise de, açılan şiddetli ateşle geriye püskürtüldüler. Ayrıca düşmanın iki piyade alayı ile 5'nci Tümen'in sağ kanadındaki 13'ncü Alay'a yaptığı taaarruz, dört saatlik inatçı bir muharebeden sonra düşmanın çekilmesiyle sonuçlandı.

16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Bitlis güneyinde savunan iki düşman taburuna taarruzun aralıksız sürdürülmesini emretti.

7 Ağustos gününe kadar Ruslardan 338 esir alınmıştı.

8 Ağustos günü yapılan harekâtta, bütün birlikler kahramanca döğüştüler ve övülmeye değer başarılar kazandılar.

5'nci Tümen'in sol kanat müfrezesi, Yukarı Merkük kuzeyindeki Kerp ve doğusundaki sırtları sabaha karşı ele geçirdi. Bitlis'in 3 km. güneydoğusundaki Meydan Tepe'nin ele geçirilmesinden sonra saat 5.35'te, birliklerimiz Bitlis'e girdi. 16'ncı Kolordu Komutanı, Rahva Düzü'ne kadar düşmanı takip etmesini 5'nci Tümen Komutanına emretti.

8 Ağustos 1916 akşamı, 5'inci Tümen, Bitlis'i tamamen ele geçirmişti. Böylece, güzel Bitlisimiz beş ay süren düşman işgalinden kurtulmuş, bayrağına, ordusuna ve özgürlüğüne kavuşmuş oldu.

16'ncı Kolordunun, 3 Ağustos 1916 sabahı, 5'nci Tümeni ile Bitlis, 8'nci Tümeni ile Muş istikametinde taarruza karar vermiş olduğunu yukarıda açıklamıştık.

Levent Şahverdi Arşivi

5'nci Tümen, Bitlis'i düşman işgalinden kurtarmak için taarruz ederken, 8'nci Tümen de aynı amaçla Muş istikametinde taarruz ediyordu. Bu bölgede cereyan eden muharebenin ayrıntılarına girmeden şu kadarını söyleyelim ki, bu tümenimiz de beş gün devam eden taarruzda büyük fedakârlıklar göstererek, canla başla savaşmış ve 8 Ağustos 1916 sabahı Muş'u ele geçirmiştir. Muş'un 8'nci Tümen tarafından ele geçirilmesi, 5'nci Tümenin Bitlis'i kurtarmasını da kolaylaştırmıştır. Çünkü Rus Komutanı Nazar Bekof, Muş'a Türk birliklerinin girdiğini haber alınca artık umutsuz bir direnmenin anlamsız olacağını düşünerek Bitlis'i boşaltmıştır.

Bu iki güzel kentimizin, 16'ncı Kolordunun iki tümeni tarafından aynı günde kurtarılması, Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın dengeli ve koordineli sevk ve idadesinin güzel bir örneğidir.

Ama ne yazık ki Muş, 25 Ağustos 1916'da tekrar Rusların eline düştü ve 30 Nisan 1917'de Kerensky Hükûmeti'nin henüz harbe devam ettiği sırada, ikinci defa ve kesin olarak Rus işgalinden kurtarıldı. Bu kez de Mustafa Kemal Paşa, Muş'u kurtaran birliklere, 2'nci Ordu Komutanı olarak komuta ediyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

YABANCI GÖZÜYLE ATATÜRK VE TÜRK İNKILÂBI

Çeviren: Prof. Dr. TURHAN BAYÇU

Atatürk ve Türk İnkılâbı, Millî Mücadele'nin başından itibaren yabancı yazarların dikkatini çekmiş, bu konuda birçok değerli eserler yazılmıştır. Yabancı yazarlar, yaşarken olduğu gibi ölümünden sonra da Atatürk'ten hayranlık ve takdir duygularıyla söz etmişler, yazılarında eserinin değeri ve büyüklüğü karşısında düşünce ve duygularını dile getirmişlerdir.

Aşağıda, Atatürk ve Türk İnkılâbı hakkında bir kısım yabancı yazarların görüş ve izlenimlerinden örnekler sunuyoruz:

I

Bu inkılâp, olağanüstü bir insanın, Mustafa Kemal Paşa'nın eseri olmuştur. Beş yıl, gösterdiği dostluk içinde çevresinde yaşadım; onu inceledim; bana bazen sakin, düşünceli, kararlı, bazen neş'eli, konuşkan, hayat dolu, arzularında tez canlı, tasarılarında itidalli görünüyordu.

..Mustafa Kemal, yeni Türkiye'yi tasarlayan beyin, aynı zamanda yaratan koldu. Bu sebepledir ki memleketinin kurucusu, kurtarıcısı, inkılâpçısı olmuştur.

Bu özelliklerini, efsaneler değişmeden tespit etmekte acele edelim. Ünlü insanlar gözlerini kapar kapamaz, şöhret onları ele geçirir. Kaderden kaçılmaz; Homer'in vatanı Orta Asya, destanların esinleyicisi değil midir? O, İskender'in dünyaya gelmiş olduğu aynı yörelerde, 1881'de Selânik'te doğmuştur. Bu raslantıyı ona ima ettiğim de: "Mukayese burada biter" dedi, "İskender dünyayı fethetti, ben fethetmedim. O, dünyayı fethederken kendi öz vatanını unuttu, ben vatanımı asla unutmayacağım..."

...Bükülmez enerjisi, geniş görüşleri ile bir Devlet yarattı. O, kuvvetini kendisine zaferler kazandıracak olan Anadolu'nun çorak toprağında buldu. "Sabırla ülkeyi, daha sonra ulusu fethetmeye çalıştım, ulusun fethi diğerinden daha güçtü."...

...Mustafa Kemal isteseydi hükümdar, diktatör, halife olabilirdi. Fakat büyüklüğüyle övünmek için onun gösterişli unvanlara ihtiyacı yoktu. Tasarladığı ve gerçekleştirdiği bir cumhuriyetin başkanı, bundan böyle kendisinin çizmiş olduğu yola, milletini uygarlaştırıcı göreve vakfedecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Onu, sade, tabiî; sivilleşmiş, silâhların gürültüsünü unutmuş ve sakin şöhretini tatmış olarak gördüm; çünkü şöhret dinlenmesini bilmektir. Hükûmetim beni 1928 Temmuz ayında onun başkenti Ankara'ya elçi atadı.

..M. Venizelos'u, Mustafa Kemal ile son bir mülâkattan çıkarken gözümde canlandırıyorum. İmzalamış olduğu anlaşmanın heyecanı içinde, altın gözlükleri altında parıldıyan gözleri ile bakarak bana "O çok büyük bir insan. Bu kadar kapsamlı bir kafaya, devlet yönetimi hakkında böylesine bilgiye sahip bir generale rastlamadım" dedi.

..O zamandan beri Gazi Mustafa Kemal, Atatürk yani Türklerin babası olarak adlandırıldı; bu ismi, savaşlardaki başarıları, barışçı çalışmaları ve uygarlaştırıcı adımları ile hak etmişti...

..Kuşkusuz tahta çıkabilirdi; sağ duyusu ve akılcılığı onu bundan uzak tutmuş, milletin babası Atatürk olmayı tercih etmişti. Kasılmadan, övünmeden, şatafata kapılmadan düşünür niteliğini korumuş ve itibarı artmakta devam etmiştir.

CHARLES DE CHAMBRUN (Traditions et Souvenirs, Paris, 1952, p. 59, 73-74, 77. 116, 133, 151, 152).

II

Bugünkü Türk Devletinin yaşantısı tümüyle göz önüne alınırsa, eskisinden tamamen değişik bir görünüm ortaya çıkar. Harpten sonra Türkiye'de vukubulan inkılâp, sultanlığın ortadan kaldırılması ve cumhuriyetin kurulması ile sonuçlanmış, ülkede siyasî, sosyal, fikrî vs. inanılmaz değişikliklere yol açmıştır. Bu ülkede, önemli değişiklikler gerçekleşmiş ise, bu Mustafa Kemal Paşa sayesinde olmuştur. Bugünün Türkiye'sinde bütün reformların hazırlayıcısı ve yürütücüsü odur.

Yeni Cumhuriyetin reform devri, Mustafa Kemal'in zihniyetinden o derece etkilenmiştir ki, ekonomik, sosyal, siyasî veya fikrî bir meselenin incelenmesi, büyük Türk reformcusunun şahsiyeti üzerinde durulmadan yapılamaz. Bu sebepledir ki Mustafa Kemal Paşa, ülkenin ruhu haline gelmiştir. Yeni Cumhuriyet, Mustafa Kemal'in fikirlerinin simgesinden ibarettir.

K.S. CHANTİTCH — CHANDAN (Le Miracle Turc, Paris 1929, p. 7-8).

III

Hemşehrileri, minnet ve sevgi belirtisi olarak Mustafa Kemal'e, Milletin Babası "Atatürk" adını vermişlerdir. Kuşkusuz tarih, ulusu ile bütünle-

Levent Şahverdi Arşivi

şen, onun için savaşan, onun için acı çeken ve her türlü engele rağmen onun kaderini değiştiren Gazi gibi pek az önder örneği vermektedir.

Kısa aralıklarla, çok büyük bir reform gerçekleşmektedir. Bu Türk İnkılâbı, mantıkî bir plân içinde yürüyen özgün bir karakter göstermektedir. İnkılâp, ne insanî ihtirâsların kızgınlığını, ne maddî zenginliklerin tahribini, ne de partilerin veya toplumsal sınıfların kanlı düşmanlığını tanımaktadır. O, Boğaziçi üzerinde gün ağarması gibi doğmakta ve yayılmaktadır.

Türk İnkılâbı, aklın eseridir. Onu yöneten insan, çağdaş yaşamın, siyasî ve sosyal meselelerin çözümünün ancak bilimde bulanabileceğini bilmektedir; ulusların yöneticilerinin, büyük bir ihtiyatsızlık olmadıkça dürüstlük ve faziletten ayrılmayacaklarını da bilmez değildir.

Bu eski kurmay subay, bu sivil ceketli general bize Kant felsefesinin filozofu şeklinde görünmektedir. Fakat askerî eğitiminden ve muzaffer savaşçı mesleğinden bazı taktik prensipleri korumaktadır. Büyük bir eserin ancak milletin işbirliğiyle başarılabileceğini düşünmesi, onu demokrasinin şampiyonu yapmaktadır. O, ulus için ve ulus ile çalışmaktadır. O, bütün ruhlarda yaşama sevincini ve vatanın geleceğine güveni uyandırmaya özen göstermektedir. Ulus, yalnız siyasetin tesirlerinden değil, fakat aynı zamanda ona yüzyıllardan beri kabul ettirilmeye zorlanan karışık bir kültür egemenliğinden kurtulacaktır.

Halk okumayı öğrenmektedir; yeni alfabenin bu mücadelesi oldukça duygulandırıcı bir manzaradır. Önderin ardından bütün aydınlar, köylere dek, çocuklara olduğu kadar ihtiyarlara da bilginin nimetlerini vermeye gitmektedirler. Aynı zamanda dil de gözden geçirilmektedir. Arapça ve Acemcenin ona aktarmış olduğu bütün unsurları temizlemektedir. Bundan böyle dil, millî düşüncenin ifadesi olacaktır.

Tarihçiler, arkeologlar gerçek Türk uygarlığının belgelerini ortaya çıkarmaktadırlar. Batı uygarlığı ile ortak mirası oluşturmak üzere bilimsel tezler ileri sürülmüştür.

Türk ulusu, batı uygarlığının ilkelerine hemen çoşku ile uymuştur; İstanbul'da Asya kıyısından Avrupa kıyısına geçilen aynı hızla, Batıya dönmüştür. Mucize denebilir. Daha ziyade istenen, önceden tasarlanan, mantık üstüne kurulan ve millet aşkı ile başarılan bir eser.

Eserin yaratıcısına yaklaşmış olanlar, onun bakışının gücünü, sözünün doğruluğunu, kişiliğinin enerjisini, bilgisinin zenginliğini ve nüfuzunu bil-

Levent Şahverdi Arşivi

mektedirler. Bu sebepledir ki o, kendine yaklaşanları çekmekte, ikna etmekte, olanlara güven vermektedir. Ve milleti birlik ve beraberlik içinde onu takip etmektedir.

EDOUARD HERRIOT (Tekin Alp, Le Kémalisme, Préface, p. V—VII).

IV

Mustafa Kemal, çağdaş eserinden kıvanç duyarak, zaferlerinden tevazu ile bahseder, herkesin kalbine nüfuz etmeyi bilirdi. General Gouraud ile birlikte bulunduğu günü hiç unutmayacağım. Bu, Çanakkale Şehitleri Anıtının açılış töreni arifesinde Ankara'da idi. Hayatta kalan iki büyük insan yüz yüze ayakta duruyorlardı. Mustafa Kemal, kahramanlığın simgeleştirdiği, muhatabının boş ceket kolunu heyecanla göstererek, bana doğru eğildi ve alçak sesle: "Onun, Türk toprağında yatan şerefli kolu, iki millet arasında son derece değerli bir bağdır" dedi.

Gazi konuşmayı severdi; çünkü karşısındakini ikna etmek isterdi. Düşüncelerinde gerçekçi olup, düşlerinin bu sınırların dışına çıkmasına müsaade etmezdi. Bu, karakterinin en dikkat çekici özelliği idi. Özlemlerini frenlemeyi bilirdi.

CHARLES DE CHAMBRUN (Le Figaro, 11 Novembre 1938).

V

Türkler Wilson prensiplerini tam anlamıyla kabul etmişlerdi. Mütareke imzalamakla, İmparatorluğun bütün bölgelerinde Türk hâkimiyetinin, Başkan Wilson'un -onlar için gerçek sulh hakemi- el uzatılmaz bir dogması olduğundan şüphe etmiyorlardı. Bunlar birdenbire yıkılmıştır. Yargılandıkları duygusu bütün halk tabakalarına yayılmıştır. Hepsi, Çanakkale'de Türk zaferini canlandıran ve Alman'ın kibrine kafa tutan bir insanı, bir askeri, son harbin kahramanını hatırlamışlardır. Bu Berlin'in öğrencisi Enver değil, fakat onun can düşmanı, milleti ve Müslüman toplumlar tarafından tapılan Anafartalar'ın Mustafa Kemali'dir. O, Türkleri çoşturan yeni düşüncenin, millî düşüncenin simgesi olacaktır. Bütün mukavemetin tarihi onun etrafında oluşacaktır.

BERTHE GEORGES—GAULİS (Le Nationalisme Turc. Paris, 1921, p. 56).

VI

Bugünkü olaylara hâkim olan etkili kişinin özelliklerini ana çizgileriyle belirtmeden, Doğunun uyanış tarihini ele almak mümkün değildir. On-

Levent Şahverdi Arşivi

da, nadiren birleşmiş olan iki unsur yan yana bulunmaktadır: askerî kumanda yeteneği, sivil örgütleme gücü.

Anadolunun şefi, kuvvetli şahsiyeti ile doğulu ruhu üzerinde derin tesirle onu değiştirmektedir. O olmadan, İslâmın yolunu bulmak için elli yıl daha fazla zaman alacağı söylenebilir.

Mustafa Kemal, bir çırpıda formülü ortaya koydu. Bu basit, kesin ve bir ulusu tanıdığını ifade eden formül, milletini yeni geleceklere doğru götürecektir.

BERTHE GEORGES—GAULİS (Angora, Constantinople, Londres, Ch. II, p. 25, Paris, 1922).

VII

...Mustafa Kemal efsanesi şu iki tarih arasında bulunur: Mayıs 1919-Ağustos 1922. Bu üç yıl boyunca Türk hareketi, insanüstü bir heyecan içinde gerçekleşmiş bir çeşit mucize olarak Asya tarihinde kalacaktır. Asya, Afrika buna iştirak ettiler; heyetleri, Ankara'da devlet kurucunun eserini çok yakından izlediler. O, soğukkanlılıkla, yorulmak bilmeyen bir takip fikriyle, bütün iyi niyetleri seferber etmeyi, heyecanları uyarmayı bilmiştir. Müslüman dünyasının ortak desteği, Britanya İmparatorluğu'nu yenmesini sağlamıştır.

BERTHE GEORGES—GAULİS (La Nouvelle Turquie. Paris 1924, p. 271).

VIII

"Bugünkü Türkiye bir Asya devleti değildir. Birkaç yüz metrelik suyun iki kıtayı ayırdığı ve iki uygarlığı sınırladığını ileri sürmek saçmadır. Kaderimiz, menfaatlerimiz, geleceğimiz bizi Avrupa'ya bağlar. Dahilî imar eserimizi tamamlamak için muhtaç olduğumuz her şeyi Avrupa'dan alıyoruz. Ve bu eser başarılı olduğu gün, Türkiye'den çağdaş ve uygar bir devlet yaptığımız gün, bu arada Avrupa sınırlarını Ağrı dağına, İran dağlarına kadar götüreceğiz."

Mustafa Kemal Paşa ve yakın çalışma arkadaşları tarafından 1921-1922 savaşı ertesinde Ankara'da ve diğer yerlerde başlatılan bu dev programın yürütülmesinde, yöneticiler, parlamenterler, gazeteciler, askerler, maliyeciler ve müteahhitler gibi tüm çalışanlar; öğrenmek arzusu ile dolu bir turisti, İstanbul'un zevk verici zarifliği yerine yeni başkentin yükseldiği çorak yaylalara çekenler; hepsi iman, umut ve gururla bu cümleyi söylemektedirler. Büyük canlandırıcının derin bir uykudan uyandırmayı başa-

Levent Şahverdi Arşivi

rabildiği halkının tertemiz enerjisine iman; gayrete hazır, birlik ve beraberlik içinde tutumlu, çalışkan bir ulusun geleceğine umut; nihayet beş yılda gerçekleştirilmiş ve gelecek için verimli vaat teşkil eden gurur.

O halde program şöyledir: eski Osmanlı Devletini yeniden kurmak ve uyarlamak değil, fakat imparatorluğun tasfiyesi sonucu coğrafî ve millî hudutlar içinde çağdaş bir devlet, Avrupalı bir devlet yaratmaktır.

F. DE GERANDO (La Turquie Nouvelle, Paris 1927, p. 14-15).

IX

Tarih, bu insan gibi vatanını kurtaran -daha gerçeği dirilten- büyük adamları her zaman sinesinde barındırır. Büyük bir mücadeleye teşebbüs etmek, çoğu zaman ölümsüzleşmeye yeter. Vercigetorix buna misaldir. -Galyalı kahraman gibi- Türk kahraman da herşeyin kaybedildiği zannedilen bir zamanda işe müdahale etti ve sonuç olarak herşey yeniden gözden geçirildi. Gerçekten, ben de Sevr'den sonra Türkiye'nin öldüğüne inanmıştım. Halbuki, Türkiye, Mustafa Kemal başında olduğundan beri yaşamakta; hem de o kadar güçlü ki.

İşte, Türkiye'yi diriltmiş olan insan.. Ona, inkârı mümkün olmayan bir heyecanla bakıyorum. Yaratıcı, eserine benziyor. Uzun ve aynı zamanda kuvvetli bir yüz, düşünceyi belirten derin kırışıklıkların yer aldığı geniş alın, enerji dolu çene, iki buzul gibi mavi gözler; işte ilk önce seçilenler. İnanılmaz bir soğukkanlılık, hiçbir şeyin bükemediği bir irade, nihayet güçlü düşünce ve sabırlı bir dikkat; işte çehrenin açıkladığı özellikler ki insanı büyülemekte. Öyle geliyor ki bu hatları gevşetecek bir gülümseme mümkün değil; ama gülümseme birdenbire ve şaşırtıcı bir tatlılıkla ortaya çıkıyor. Yaşı da belli olmuyor. Söylenenlere bakılırsa, Mustafa Kemal Paşa kırkbir yaşındadır. Kırışıklıklar derin, fakat bıyığı kumral, saçlar seyrelmiş, yumuşak görünümdedir. Mustafa Kemal Paşa'nın uykuya karşı inanılmaz şekilde karşı koyduğunu biliyorum. Yirmibir gün süren bütün Sakarya Savaşı boyunca, en uzunu ancak beş saat olmak üzere, altı gece uyuyabilmiştir. Anadolunun Birinci Adamı böyledir.

Kendisiyle konuşuyoruz. İşte bir olağandışılık: bu insan, muhatapları ile konuşurken onları dinliyor. Devlet adamları ile sık teması olan bir kimse, bunun nadiren karşılaşılan bir durum olduğunu bilir. Alışıldığı üzere, devlet adamları ile konuştuğunuz zaman, bunlar kendi kehanetlerine inanmış olarak insanı hiç dinlemezler ve sizin onlara söyleyeceklerinizi farzederek önceden cevaplarını hazırlarlar. Sayabileceğim birçok devlet

Levent Şahverdi Arşivi

adamının tersine, Mustafa Kemal Paşa çok dinliyor, uzun zaman düşünüyor ve pek az cevap veriyor...

CLAUDE FARRÈRE (Turquie Ressuscitée Paris 1930, p. 106-108-110-111.).

Bu son yıllar boyunca, Türkiye'nin bütün tarihini Mustafa Kemal'in kişiliği doldurmaktadır. O, Sultanın ve Babıâli'nin ihanetine vicdanının isyan ettiği gün İstanbul'u terkedip, Osmanlı İmparatorluğu yerine millî Türk Devleti'ni kurmak üzere Samsun'a ayak basmıştır. Askerî zaferler, siyasî inkılâp, sosyal reformlar, hepsi onun eseridir. Bütün alanlarda ve en kritik durumlarda, her defasında izlenecek yolu çizen, uygulanacak yönteme karar veren ve uygulamayı yöneten odur. Savaş meydanlarında ne idiyse, bir İcraat adamı, bir idareci olarak da Devletin başında bulunmaktadır.

Demeçlerinde, yapmacık cümleler yoktur, gereksiz ilmî belâgat cümleleri yer almamaktadır. İfadesi sade, özentisiz ve herkesin anlayabileceği düzeydedir. Onun içinden tek bir düşünce geçer: uygarlık. Mustafa Kemal'e göre, Türkiye hiçbir sınırlama söz konusu olmaksızın eksiksiz, dünyaya hâkim olan çağdaş uygarlığı kabul etmelidir.

Türkiye, son yıllar boyunca tarihin en şaşırtıcı devrini yaşamıştır. Bütün dünya onun çöktüğünü ve can çekiştiğini sanırken, birdenbire, âdeta insanüstü bir gayretle doğrulmuş ve ilerlemiştir. Bu olay, o derece beklenmedik idi ki, gelecek kuşakların daima dikkatini çekeceğine inanmaktayız; çünkü Türk'ün -haksız yere- değişikliğe ve çaba göstermeye yeteneksiz olduğunu iddia eden bütün tahminleri şaşırtmıştır. Ülkede gerçekleştirilen değişiklikler, şekil ve görünümde basit değişiklikler olmamıştır; yok olan yalnız sultanlık ve halifelik değildir, bütün eskimiş Doğu'dur. Asırlardan beri, uygar ülkelerin uzağında efsaneler, teokratik yasalar, çağa uymayan yaşama biçimleri, akla aykırı, geçerliliği kalmamış kurallar içinde hapsedilmiş olarak yaşayan bu millet, birdenbire hayatın ve aklın çağrısı ile ortaya atılmış ve ilerlemiştir.

PAUL GENTİZON (Mustafa Kemal ou l'Orient en Marche, Paris, 1929, p. 388).

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN GÜVENDİĞİ GENÇLİK VE EĞİTİM

E. Tümg. MUZAFFER ERENDİL

Tabiatta önemini kaybetmeyen konulardan biri de, güven ve güvenliktir. Bu, yüzyıllardan beri yaşamını sürdüren insanların titizlikle üzerinde durdukları bir konudur. İnsan tarih boyunca, kendi varlığına sahip çıktığı gibi, malına, mülküne, ailesine ve bunun daha gelişmiş şekli olan topluma yani milletine sahip çıkmıştır. Bu, tabiattaki devamlılığın, geleceğe ulaşmanın doğal bir zorunluğudur. Düşünen insanın kendi varlığını koruyup güvenceye alması ne kadar doğal ise, yarattığı bir eseri de ölümsüz kılmak için, onu güvenli ellere bırakıp koruması da o kadar doğaldır. İnsanlardaki bu eğilim, daha çok tehlikelere karşı korunma veya tehlikeye karşı koruma ihtiyacından kaynaklanır. Bu tehlike, tabiatın bizzat kendisinden doğabileceği gibi, insanların yönelttikleri yıkıcı ve yokedici etkilerden de ileri gelebilir.

Şüphesiz, bir devlet için en önemli konu, millî varlığın güven içerisinde bulundurulmasıdır. Millî varlığın her türlü tehlikelere karşı korunması devlet gücünü gerektirir. Çünkü, bir devletin millî varlığına yönelik tehlikeler, devletler arası nitelikte ve büyük çaplıdır. Esasen devletin varlığına ve teşkilâtlandırılmasına da bundan ötürü ihtiyaç duyulmaktadır.

Millî varlık denilince neler anlaşılır? Böyle bir sorunun cevaplandırılması, devletçe alınacak tedbirlerin çapını da belirler. Millî varlık kavramı içerisindeki unsurlar, devleti oluşturan unsurlardır ki, bunların başında milletin kendisi gelir. Çünkü bir devletin, devlet olabilmesi için önce bir topluma yani millet aşamasına ulaşmış bir topluma sahip olması gereklidir. Millet adını almış toplum, birbirine ortak kültür, yani ortak dil, tarih, duygu, gelenek gibi niteliklerle bağlı insanlardan oluşur. Atatürk "millet" kavramını şöyle açıklıyor: "Millet zengin hatıra mirasına sahip bulunan; beraber yaşamak hususunda ortak istek ve muvafakatte (razı olma) samimi olan; ve sahip olunan mirasın korunmasına beraber devam hususunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet adı verilir".[1] Görüldüğü üzere, sahip olunan mirasın korunması ve güvence içinde bulundurulması

[1] Prof. Dr. A. Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım: Ankara, Altınok Basım evi, 1969, s. 12.

Levent Şahverdi Arşivi

devleti oluşturan unsurlardan en önemlisi olan milletden fedakârlıklar istemektedir.

Devleti oluşturan unsurlardan bir diğeri de vatandır. Vatan milletin ve millî değerlerin üzerinde bulunduğu toprağı belirler. Atatürk "Vatan" kavramını şöyle belirler: "Vatanımız, Türk Milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasî sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kültür (bütündür)". Vatan toprakları üzerinde milleti oluşturan insanlar yaşar, millî eserler yükselir. Vatan topraklarının içinde ecdadımız ve şehitlerimiz ebedî uykularını uyur. Bundan ötürü "Vatan" kutsaldır, onun uğrunda canlarını verenler tebcîl edilirler ve şehitlik mertebesine ulaşırlar.

"Millet" ve "Vatan" bir devlet teşkilâtını gerektirmiştir ki, Atatürk devleti şöyle tanımlar: "Devlet: belirli bir bölgede yerleşmiş ve kendine has bir kuvvete sahip olan bireylerin toplam heyetinden ibaret bir varlıktır".

Buraya kadar yapılan açıklamalarla devlet ve onun unsurlarını ana hatlarıyla belirtmiş bulunuyoruz ki, bunlara devletin yürütme (İcra) unsuru olan "Hükûmet"i de katabiliriz.

Milletin kurduğu devletin vatandaşlara karşı yükümlü olduğu vazifeleri ve yetkileri vardır. Bu vazifeler Atatürk'e göre: "Memleket içinde, asayişi ve adaleti tesis ve devam ettirerek, vatandaşların her türlü hürriyetini, masun bulundurmak" ve "Dış siyaset ve diğer milletlerle ilişkileri iyi idare ederek ve içeride her nevi savunma kuvvetlerini, her zaman, hazır bulundurarak, milletin istiklâlini güvenlik içinde ve koruma altında bulundurmak"tır. Yine Atatürk'e göre: "Devlet teşkilinden maksat, bu iki vazifenin ifasını sağlamaktır."

"Millet" "vatan" ve "devlet" kavramlarını açık seçik tanımlayan Atatürk, yirminci yüzyılın büyük, devlet kurucu ve devlet adamlarındandır ki, O'nun ünü ve büyüklüğü çağdaş anlayışla kurduğu "Türkiye Cumhuriyeti"nden kaynaklanır.

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK ESERİ VE TEHLİKELER

Atatürk, yirminci yüzyılda yetişen devlet adamları arasında, çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğu gibi, bu yönlerden doğan birçok uygulamalarda bulunmuş ve bu uygulamalarıyla çok yönlü bir lider olduğunu kanıtlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

O'nun komutanlık, devlet kuruculuk, devlet adamlığı, inkılâpçılık, barışçılık, eğitimcilik vb. birçok yönleri belirgindir.

Atatürk'ün askerî dehası, O'nun devlet kuruculuğu ve devlet adamlığı ile devam eder ve bütünleşir. Mustafa Kemal'in devlet kuruculuğu ve devlet adamlığı Türkiye Cumhuriyetinde sembolleşir. Bu devlet, Türk Milletini, çağdaşlaşma amacına yönlendiren yüce bir siyasal teşekküldür. "Türkiye Cumhuriyeti" Atatürk'ün yüce eseri ve en büyük değer verdiği Türk Milletine bir armağanıdır.

Mustafa Kemal, bu eserini kurabilmek için büyük çabalar harcamış ve özveride bulunmuştur. O, zaman gelmiş, ideali uğrunda, çok sevdiği askerlik mesleğinden bile istifa etmiştir. Birçoklarının önünde tâzimle eğildiği Padişah ve Halifeye kafa tutmuştur.

Zaman olmuş, Mustafa Kemal, Sivas ve Erzurum yollarında yine ideali uğrunda parasız kalmış, O'nun ve arkadaşlarının günlük yiyeceklerini sağlamak sorun olmuştur. O'nun Sivas'tan Ankara'ya gelişinde, Ankara'nın hamiyetli Müftüsü halktan para toplamıştır.

Mustafa Kemal, Türk Millî Mücadele hareketini başlattığı zaman, yokluk içinde, vefakâr ve cefakâr Türk Milletine güvenmiştir. Millî Mücadelenin eylem döneminin başlangıcı 19 Mayıs 1919 kabul edilirse, Türk Milletinin bağımsızlığını güvenceye alan Lozan Barış Antlaşmasının 24 Temmuz 1923'teki imza tarihine kadar dört yılı aşkın bir zaman süresi geçmiştir ki, bu yıllarda Mustafa Kemal Türk Milletinin maddî-manevî gücünü seferber etmekle beraber, cephelerde çaba harcamıştır.

Büyük Taarruzla doruk noktasına ulaşan askerî harekâttan sonra, Lozan Antlaşması sırasında İsmet Paşa'nın başını çektiği siyasî tartışma ve mücadelelerden sonra "Türk İnkılâbı sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki yenilikler ve reform hareketleriyle belirgindir. Bu reformların ortak amacı geri kalmışlıktan kurtularak, çağdaş ve ileri milletlerin refah ve mutluluk düzeyine ulaşmaktır. Bu amaç başta bütün kurumlarıyle devletin güven içinde bulundurulması ve reformların korunmasıyla mümkündür. Bu nedenle öncelikle Türk inkılâbının hedefini iyi kavramak gerekir. Atatürk: "İnkılâbın hedefini kavramış olanlar daima onu korumaya muktedir olacaklardır" diyerek buna işaret etmiştir.

Her iyi eser, her güzel şey, bazı tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu tehlikeler hem yurt içinde, hem de yurt dışında olabilir. Bundan ötürü Atatürk: "Ülkemizin ve İnkılâbımızın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ko-

Levent Şahverdi Arşivi

runması için, tüm milliyetçi ve cumhuriyetçi güçlerin bir yerde toplanması gereklidir" diyerek koruyucuların dikkatini çekmek gereğini duymuştur.

Atatürk'e göre: "Felâket başa gelmeden önce, onu önleme ve ondan korunma çareleri düşünülmek gerekir".

ATATÜRK ESERİNİ GENÇLİĞE EMANET ETTİ

Atatürk eserini, hayatta bulunduğu sırada engin sevgi ve güven duygularıyla dolu olduğu Türk gençliğine emanet etmiştir. O, bu inancını, daha 1919'da Millî Mücadele hazırlıkları sırasında koruyor ve Türk gençliğine dayanmak istiyordu. O'nun şu sözleri buna kanıttır: "Herşeye karşın muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan güç, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bu günün karanlıkları, şarlatanlıklar içinde sırf gerçek vatan aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir". Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, Türk Bağımsızlık Mücadelesini zinde güçlere, inanmışlara ve gençlere dayanarak plânlamış ve bu aktif gücü, plânlarının uygulamasında beceriyle kullanmış ve yönetmiştir. İstiklâl Savaşının dört yıl süren çabasında gençlik cephede O'nunla omuz omuza çarpışmış, büyük kısmıyla yaşlılar ve kadınlar cephe gerisinde şükranla anılan hizmetler yapmışlardır.

Türk İnkılâbının "Reformlar" dönemi, cephedeki savaşın kazanılmasından daha kolay olmamıştır. Yerleşmiş ve kökleşmiş tutum ve geleneklere karşın, medeniyet yolunda verilen bu mücadele de zorlu geçmiştir. Altı yüz yıllık Osmanlı döneminin alışkanlığı, Padişahlık ve Hilâfet müessesesinin aldatıcı görüşü, Cumhuriyet ilânı sırasında bile etkisini sürdürmüştü. Cumhuriyet, Mustafa Kemal'in kafasında millî egemenlik yollarını açan bir yönetim şekli olarak kurulmuştur. Mustafa Kemal'in en büyük eseri Cumhuriyet, O'nun tarafından en sağlam güvence unsuru olan gençliğe hem armağan edilmiş, hem de gençliğin koruyuculuğuna teslim edilmiştir. "Ey yükselen yeni nesil, gelecek (istikbâl) sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz". [2]

NASIL BİR GENÇLİK?

Atatürk, Cumhuriyeti kurmakla Türk gençliğine de önemli imkânlar sağlamıştır. Unutulmamalı ki, Cumhuriyet Osmanlı Devletinden medrese-

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: C.2, s. 184.

Levent Şahverdi Arşivi

lerle, bunların yanında yetersiz sayıda maarif okulları teslim almıştır. Bir de bunlara dinî öğretim yapan "Mahalle Mektepleri" ilâve edilebilir.

Atatürk'ün Cumhuriyet dönemi her bakımından millî eğitim seferberliğinin aşkla ve şevkle sürdürüldüğü bir dönemdir ki, bu seferberlikte okur yazar olmadığı halde yaşlılar, geçkinler bile "Millet Mekteplerinde" inançla yerlerini almışlardı.

Bugün bilimsel yöntemlerle idare edilen eğitim ve öğretim kuruluşları, yetenekli öğretim kadroları, noksanlarına rağmen kesintisiz yürütülen programlar, "dün"le kıyaslanamayacak kadar iyidir. Lâik eğitim düzeni konunun başka bir yüzüdür. Bu eğitim imkânlarının yarattığı ortamda, Cumhuriyet idaresinin ruhunda mevcut olan dinamizm gençlikten de millî görevler ve yükümlülükler ister. Bu yükümlülük, çok çalışarak kendini hayata hazırlamak, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelebilecek tehlikelere karşı uyanık olmak, çağdaş uygarlığa katılabilecek şekilde kendini bilim ve teknolojiye hazırlamaktır. Bunu yaparken de taklitçilik şeklinde değil, bilinçle uygulamak ve Türk Milletinin yapısına uygun olanı seçmektir. Atatürk bunu şöyle dile getirir: "Biz, Batı uygarlığını bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz; onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için dünya uygarlık düzeyi içinde benimsiyoruz. Doğal olarak izlenecek yol bilimsel bir nitelikte olarak safsatalardan arınmış olacaktır". "Dağları delen, göklerde uçan, göze görünmeyen yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen uygarlığın, güç ve yüceliği karşısında, Ortaçağa yaraşır düşüncelerle ilkel, asılsız şeylere inanmakla yürümeye çalışan milletler, yokolma ya da esir olarak ve horlanarak yaşamak zorunluluğundadırlar".

EĞİTENLERE DÜŞEN GÖREVLER

Atatürk, öğretmen olmaya büyük istek ve hattâ iştiyâk duymuştur. Bu, O'nun, bir milletin hayatında eğitimin oynadığı rolün önemine verdiği değerden ileri gelir. O'na göre: "Eğitimdir ki bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum olarak yaşatır, ya da bir milleti köleliğe ve yoksulluğa düşürür". Bu kuralı ortaya koyduktan sonra yine O'nun sözleriyle "Milletleri kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir".[3]

"Bir kütle, millet olabilmek için, mutlaka eğiticilere muhtaçtır". Bunun da önde gelen temsilcileri öğretmenlerdir. "Öğretmenlerden yoksun bir millet, henüz millet adını almak yeteneğini kazanmamıştır". Bundan ötürüdür

[3] a.g.e.; s. 235.

Levent Şahverdi Arşivi

ki, millet aşamasına ulaşmış, eğitimin kadir ve kıymetini anlamış ileri düzeydeki toplumlarda öğretmenlerin saygın yeri tartışılamaz. "Dünyanın her tarafında öğretmenler insan toplumunun en özverili unsurlarıdır". Okullar, üniversiteler, akademiler ve benzeri kurumlar, insan unsurunu şekillendiren, düşündüren, kendisine, ailesine ve yurduna faydalı hale getiren eğitim tesisleridir. Bu tesisler her yönden saygınlığa lâyıktır. Çünkü "Okul, genç beyinlere, insanlığa saygıyı, millet ve ülkeye sevgiyi, bağımsızlık onurunu öğretir"[4] yine Atatürk'e göre: "Okul sayesinde, okulun vereceği bilim, teknik ve fen sayesindedir ki, Türk Milleti, Türk sanatı, ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün güzelliğiyle gelişir". "Bilim ve teknik öğrenimin faaliyet merkezi okul dur".

Eğitimin temel unsuru insan, yani gençler ve öğrencilerdir. Öğrenciler, öğretmenin elinde şekillenir ve olgunlaşır. Atatürk'ün 1924 lerdeki sözlerine göre: "Yeni kuşak, en büyük Cumhuriyetçilik dersini öğretmenler topluluğundan alacaktır". Yine O'na göre: "Gençliği kesinlikle ülkücü (ideal sahibi) ve ülkeyle ilgili olarak yetiştirmek herkesin, hepimizin, her devlet adamının başta gelen görevidir".

Atatürk'ün eğitimdeki direktifi şu haklı sözlerinde halâ canlılığını korumaktadır: "Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz öğretimin sınırları ne olursa olsun, onlara temel olarak şunları öğreteceğiz: *1)* Milletine, *2)* Türkiye Devletine, *3)* Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla mücadele lüzumu. Fertleri bu mücadele silâh, gereç ve araçlarıyla donatılmış olmayan milletlerin yaşamasına imkân yoktur".[5] Yine O'nun işaret ettiği şu önemli konuya da değinmekte yarar vardır: "Gençliği yetiştiriniz. Onlara bilim ve kültürün pozitif düşüncelerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya konulduğu vakit Türk Milleti yükselecektir".

Eğitimde özgür düşüncenin önemi tartışılamaz; "Barika-i hakikat müsadem-i efkârdan doğar (Gerçek, düşüncelerin çarpışmasından doğar)" kuralı her dönemde geçerliliğini korumaktadır. "Cumhuriyet öğretmenlerden 'düşüncesi özgür, vicdanı özgür, seziş ve anlayışı özgür' kuşaklar yetiştirmesini ister". Atatürk'ün sözleriyle "Bireyler düşünür olmadıkça kitleler istenen yönlere herkes tarafından çekilebilir".

[4] a.g.e.; s. 43.
[5] a.g.e.; s. 164.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî ahlâk gençlerin yetiştirilmesinde önemli bir faktör olarak, değerini her zaman korumuş ve koruyacaktır. Bu, vatan sevgisi ve vatanın korunmasında vazgeçilmez bir unsurdur. "Hiçbir millet yoktur ki, ahlâkî temellere dayanmadan yükselsin". Millî ahlâkın kaynakları Türk Milletinin gelenekleridir. "İnsanlar, göreneklerini, törelerini, duygularını, eğilimlerini, hattâ düşüncelerini çoğaltma ve eğitmede, içinde yetiştikleri toplumun genel eğiliminden kurtulamazlar".

GENÇLİĞE DÜŞEN VAZİFELER

Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti günümüzde yegâne bağımsız Türk Devletidir. Yine iyice bilinmelidir ki, dünya üzerindeki Türkler sadece Türkiye Cumhuriyetinde yaşamamaktadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyetinin gücü sayesinde, sağlanan özgürlük, bağımsızlık ve yaşama imkânları; ülkesiyle, halkıyla ve millî değerleriyle devletin güçlü olmasına bağlıdır. Atatürk'ün kurduğu bu devletin gücü, gençliğin güçlü olmasıyla artar ve yücelir. Devletin sağlam, uzun ömürlü ve köklü olabilmesi, düşüncede, bedende ve yetenekte üstün bir gençliğin varlığına bağlıdır.

Atatürkçü düşüncede "Türk, Öğün, Çalış, Güven" özdeyişinin seçkin bir yeri vardır. Atatürk: "Ne mutlu Türküm diyene" dediği zaman engin duygularını dile getirir, bunu söylemekten büyük kıvanç duyardı. O'na göre: "Millî benliğini bilmeyen milletler, öteki milletlerin avıdır".

Atatürk der ki: "Hiçbir şeye ihtiyacımız yok, yalnız birşeye ihtiyacımız vardır çalışkan olmak". Çalışmak ve özellikle bilinçli çalışmak, bütün başarıların anahtarıdır. Gençlik çalışmakla yurdunu ve ülkesini geri kalmışlık ayıbından kurtarabilir ve ülkesini beklenen, amaçlanan düzeye ulaştırabilir. Yine Atatürk'e göre: "Çalışma, kişisel ve toplumsal bir zorunluluktur". Bu zorunluluğa bütün millet bireylerinin takatları ölçüsünde katılmaları gerekir. Yine O'na göre: "Tabiat, birşey vermez; her şeyi kazanmak gerekir". Ayrıca, "Çalışmaksızın, düşünsel gelişme ve ahlâkî olgunlaşma imkânsızdır". Bilinmesi gereken diğer bir husus da: "Sonuçsuz uğraşı, çalışma sayılmaz".

Gençliğin Atatürk'ü ve O'nun ilkelerini iyi kavraması, özellikle O'nun amacını bütünüyle bilmesi ve değerlendirmesi şarttır. "İnkılâpların amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tümüyle çağdaş ve bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline kavuşturmaktır". Bu amaç, Türk gençliğinin tutacağı yol olmalı ve çalışmalarda gözden uzak tutulmamalıdır. Bilinçli çalışmalar bir amaca yönelik olduğu zaman değer kazanabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Gençlik kendini maddî ve manevî yönden hazırlayıp, geliştirmeli ve Atatürk'e lâyık olduğunu böylece kanıtlamalıdır. O, bu konuda şöyle buyuruyor: "Cumhuriyet, düşünceli, bilgili, kültürlü, sağlam vücutlu ve yüksek karakterli koruyucular ister".

Atatürk'ün meşalesini, ancak onu teslim alan güçlü bir gençlik hedefine ulaştırabilir. "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur".

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MİLLÎ BİRLİK

BEKİR TÜNAY

Atatürkçü Düşünce Sistemi:

Konuya girmeden önce, kısaca da olsa, Atatürkçülük'ten sözetmek istiyorum. Kısa ve açık anlamı ile, Atatürk ilke ve inkılâplarına, Atatürkçülük diyebiliriz. Bu ilke ve inkılâplar, yalnız milletimize değil, dünya milletlerine de yön verebilecek nitelik ve güçtedir. Elbette, bir çırpıda, anlatılamaz. Ancak; kısa ve kalın çizgilerle belirlenebilir. Biz de, onu yapacağız.

Çok iyi bilindiği üzere, Atatürk zor işlerin yapıcı ve güçlü adamıdır. Zor günlerin yaratıcı büyük insanıdır. Bu yapıcılık ve yaratıcılık Atatürkçülüğün temel felsefesini oluşturur. Bu nedenle, Atatürkçü düşünce sistemini kavramak, düşünce ile hareketi birleştiren yapıcı ve yaratıcı gücü kavramakla mümkün olur. Atatürkçü olmanın ilk ve en önemli şartı, Atatürkü tanımak, bilmek ve sevmektir. Sonra da, akıl ve bilim yolu ile onun temel görüşlerini anlamaya çalışmaktır. Nihayet; her yönü ile tam ve mükemmel bir bütün olan Atatürk ilke ve inkılâpları içinde, bütün heybeti ile Atatürk'ü bulmak mümkün olur. Atatürkçü düşünce sisteminin de bilincine ulaşılır.

Atatürk En Büyük Güç Kaynağı:

Bu gün, çok daha iyi, anlayabiliyorum. Bizim kuşak, Atatürk adından, daima, büyük bir güç alırdı. Erişilmez bir kuvvetin sahibi olurdu. Büyük bir cesaret duyardı. Herbirimiz, bükülmez birer bileğin sahipleri olduğumuza inanırdık. Kutsal bir inanç ve heyecanla, yüz binlere karşı koyabileceğimiz imanı ile yaşardık. Kendimize ve milletimize sonsuz bir güven beslerdik. Onun yolunda olmayı, her türlü başarının temel şartı sayardık. Atatürk, yapıcı ve yaratıcı en büyük gücümüzdü. Anladıkça büyüyen kuvvet kaynağımızdı. Ama, bu kaynaktan yeterince ne içebildik, ne de, bir parça olsun içebilenlerimiz, sonraki kuşaklara, içebildikleri kadarını içirebildiler.

Hiç şüphesiz, Atatürk ilke ve inkılâpları; devletimize ve milletimize şekil, ruh ve yön veren temel kurallardır. Aynı zamanda, dünya üzerinde çağdaşlaşmayı amaç edinen, her ülke içinde geçerlidir. Milletimizi, çağdaş

Levent Şahverdi Arşivi

uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu büyük istek; bütün dünya ülkelerinin de idealidir. İlerlemeye son yoktur. Bu günkü düzeye ulaşmış olanlar da, son noktaya gelmiş değillerdir. Çünkü; ilerlemeye bir sınır çizilememektedir. Atatürkçülük ise; devamlı bir ilerleme ve hareketliliktir. Onda; donmuş düşüncelere ve kalıplaşmalara, asla yer yoktur.

Atatürk'ü tanımlamak gerekirse; onun, tam ve gerçek anlamı ile bir hayat felsefesi olduğunu düşünmek yeterlidir. Bu felsefe fert olarak, toplum ve millet olarak; haysiyetli, onurlu ve ahlâklı yaşamanın vazgeçilmez şartıdır. Hayal değil, gerçektir. Meçhule, karanlıklara değil, insanoğlunun aklına, bilgisine hitap eder. Çünkü; akıl ile girişilen işlere, er ya da geç, bilim hâkim olur. Doğruları ve gerçekleri ise, daima bilim araştırır, bulur.

Atatürk ve Atatürkçülük:

Atatürk; çağdaşlaşma demektir. Uygarlık demektir. Bağımsızlık ve özgürlük demektir. İnsan sevgisi demektir. Her zaman ve her yerde; ahlâk, doğruluk, iyilik ve güzellik demektir. Bu nedenledir ki, Atatürkçülük'te zorlama yoktur. Dikta yoktur. Halkın ve milletin istek ve niyetleri vardır. İnsan ve insanlık sevgisi vardır. Hak vardır. Çünkü Atatürk; haktan daha güçlü hiç bir şeye inanmaz. Onun için; Atatürkçü düşünce sisteminde meşruluk esastır. Halk ve millet iradesinden daha güçlü hiç bir kuvvet yoktur. Bu sebeple de, hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir. Bu düşünce iledir ki Atatürk, konuşmasında:

"..Biz ilhamlarımızı gökten, gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir de, milletler tarihinin binbir facia ve ızdırap dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır" [1] der.

Atatürkçülük, milliyetçi temele dayanır. Bu milliyetçilik ne ırkçılığa ulaşan bir anlayışa yer verir. Ne teokratik devleti arzular. Ne de, faşizmi önerir. Bu; toplayıcı, birleştirici bütünleştirici ve yüceltici bir milliyetçiliktir. Bencil değil, insancıldır. Millî düşünceyi insanî düşünce ile birlikte yürütmeyi esas kabul eder. Bu nedenledir ki, Atatürk:

"...Gerçi bize milliyetçi derler. Fakat biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle iş birliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün

[1] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 189-190.

Levent Şahverdi Arşivi

milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz, her halde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir"[2] der...

Millî Birlik ve Beraberlik:

Atatürkçü düşünce sisteminin amaçlarından biri, belki de birincisi, millî birlik ve beraberliği yaratma ve yaşatmasıdır. Millî birliğin temeli milliyetçiliktir. Milliyetçilik; millet hayatında, sonsuz bir güç kaynağıdır. Nitekim; Atatürk'ün günlük yaşantısından irili - ufaklı yurt gezilerine, çeşitli yer ve zamanlardaki sohbetlerinden nutuklarına kadar milliyetçilik hâkim unsurdur. Çok defa; millî ruh, millî şuur, millî ahlâk, millî ekonomi deyimlerini ruh, mana ve hareket olarak kullanmıştır. Millî vicdanın üzerine titremiştir. Millî hakimiyet, millî irade ve millî güç iliklerine kadar işleyen, güçlü varlıklardır.

Atatürk; Millî Mücadelenin ilk adımında, Samsun'a çıktığı vakit, milliyetçilik ateşinde kavrulmuştu. Cayır cayır yanmakta idi. Bu yangın; milliyetini millî birlik ve beraberlik çatısı altında toplamak içindi. Millette bir millî ruh yaratmak istiyordu. İnanıyordu ki en büyük güç; millî birlik ve beraberlikten doğacaktır. Nitekim, o günler için şöyle konuşuyordu.

"..19 Mayıs 1919'da, Samsun'a çıktığım vakit, benim elimde maddî hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız, milletimin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu kuvvete ve Türk Milleti'ne dayanarak işe başladım"[3].

Bu milliyetçi ateş, Samsun'dan dalga dalga yayılan "Ya İstiklâl, Ya Ölüm!"[4] aleviydi. Amasyaya vardığı zaman; "Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"[5] meşalesi olarak parladı. Erzurum Kongresi'nde; "Millî gücü müessir ve millî iradeyi hakim kılmak.."[6] şeklinde boy verdi. Sivas'ta, millî birlik ve beraberlik köklerini güçlendirdi. Ankara'da Millet Meclisi olarak en büyük meyvasını verdi. Bu sebepledir ki Büyük Atatürk; daha 1920 li yıllarda: "Milletimizin kavi, mesut ve müstakar yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin dahili teşkilâtımıza tamamen uyması lâzımdır"[7] diyordu.

[2] a.g.e., s. 182
[3] a.g.e., s. 1
[4] *Atatürk, Nutuk,* T. T. Kurumu c. 1, s. 19
[5] a.g.e., s. 43
[6] a.g.e., s. 89
[7] Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik* s. 69

Levent Şahverdi Arşivi

Milliyetçilik, Atatürk düşünce sisteminin temel direğidir. Atatürk milliyetçilikle milletimize bir millî ruh vermek istedi. Bununla millî benliğimize kavuşmamızı amaçladı. Bizlere, birer kimlik kazandırmayı düşündü. Bizleri güçlü bir bünyeye sahip kılmak için, bitmez-tükenmez çaba harcadı. Hepsi de; millî birlik ve beraberlik içindi. Çünkü en büyük güç; millî birlik ve beraberlikte idi. İşte, bu sebepledir ki; "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk Halkına Türk Milleti denir. Dünya yüzünde ondan daha eski bir yurt, ondan daha temiz bir millet yoktur. Ve bütün insanlık tarihinde görülmemiştir"[8] diyordu.

Bir başka konuşmasında ise; "Bu gün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar geleceklerini ve talihlerini Türk milletine, içten gelen bir istekle bağladıktan sonra, kendilerine yan gözle, bir yabancıya bakıyormuşcasına bakmak, uygar Türk Milleti'nin asil ahlâkından beklenebilir mi?"[9] demektedir. Hiç şüphesizdir ki, beklenemez. Beklenmemelidir de. Çünkü; Atatürkçü düşünce sistemine göre, bu ülkede, "Ben Türküm" diyen herkes Türktür. Ayrı ve gayrı yoktur. Ayrılık ve gayrılık yaratmaya çalışanlar, bizden değildir. Bir başka açıdan Türklüklerini, şerefli tarihlerini inkâr edenlerdir.

Atatürk Milliyetçiliği :

Atatürk'e göre milliyet meselesi; "..Kişisel ve müşterek hürriyet meselesidir."[10] Bu hürriyet ise; sosyal ve medenî insan hürriyetidir. Bu sebepledir ki Atatürkçülük'te milliyet, hiç bir art düşünceye dayanmaz. Ne kafatasçılığa yer verir, ne de üstün ırk düşüncesine bağlanır. Bu ise; medenî bir dünyada, medenî *ülkelerin milliyetçiliklerine saygıyı* ifade eder. Onun için de Atatürk diyor ki; "Türk çocuğu, ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır"[11], millî benliğimizin bilincine ulaşmamızı istiyor. Nitekim, bir başka konuşmasında da; "...Dünyanın bize hürmet etmesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün iş ve hareketlerimizde gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin avıdır"[12] diyordu.

[8] Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.K. Atatürk'ün El Yazıları* s. 18
[9] a.g.e., s. 376-378
[10] a.g.e., s. 385
[11] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* s. 148
[12] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* c. 11, s. 143

Levent Şahverdi Arşivi

Milliyetçilik; kendini ve tarihini iyi bilmekle başlar. Atatürk bize, bizi, kendimizi öğretti. Kendimizi tanıttı. Millî benliğimizi kazandırdı. Ceplerimize kimlik kartlarımızı koydu. Şimdi bütün iş tarihimize dayanarak milletimize sahip çıkmaktadır. Her düşüncenin üstünde, millî çıkar ve yararlara yer vermektir. Bunun biricik yolu; Atatürk ilke ve inkılâplarına olanca gücümüzle sarılmaktır. Özellikle her işin güç kaynağının milliyetçilikk olduğu inancı ile yola çıkmaktır. Bize göre her Türk için milliyetçilik hayat şartıdır. Bilelim ki ulaşılan her mutlu son, milliyetçi tutum ve davranışların eseridir. Bu sebeple de Atatürk Milliyetçiliğini çok iyi kavramak gerekir. Bu bir örnek milliyetçiliktir. Saygılı ve insancıl bir milliyetçiliktir. Gurura ve hodbinliğe asla yer yoktur. İnsanlık dünyasına hizmeti şeref bilir. Hak ve hukuka saygılıdır. Bu nedenledir ki Atatürk şöyle konuşur:

"Bir milletin diğer milletlere oranla doğal veya sonradan kazanılmış, özel karakter sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir özellik göstermesi, genellikle onlardan ayrı olarak, onlara paralel gelişmeye çalışması niteliğine Milliyetler Prensibi denir. Bu prensibe göre her kişi ve her millet kendi hakkında iyi niyet, topraklarına bizzat, kayıtsız sahip çıkmayı istemek hakkına ve bu hakkın kullanılmasını önleyen veya sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak hak ve hürriyetine sahiptir."..... Bu prensip bize hangi milletlerin hür, hangilerinin hürriyetten şu veya bu şekilde yoksun olduklarını, yani millet adını taşımaya lâyık olmadıklarını gösterir."[13]

Hiç şüphe edilmesin ki, Atatürk bizi bizden çok iyi bilmektedir. Türk milletini çok iyi tanımaktadır. Hem de; tarihi ile, coğrafyası ile bilmektedir. Karakteri, arzu ve istekleriyle bilmektedir. Bu sebeple de milleti, her düşünceden önce, milliyetçilik anlayışında yetiştirmek ve birleştirmek için, adeta çırpınmıştır.

Atatürk'e göre milliyetçilik; devletin ayrılmaz bir parçasıdır. Milleti birlik ve beraberlik çatısı altında birleştirir. Bütünleştirir... Ve yüceltir. Onun içindir ki, Atatürk; "Siyasî kuvvet, millî irade ve hâkimiyet milletin bir bütün halinde, ortak kişiliğine aittir. Birdir, bütündür, bölünmez, ayrılmaz ve devredilmez"[14] der. Sonra da, 22 Mayıs 1919 da, yani Millî Mücadelenin başlarında, "Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk Milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır"[15] der.

[13] Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.K. Atatürk'ün El Yazıları*, s. 381-382
[14] Afet İnan, *Medenî Bilgiler, ve M.K. Atatürk'ün El Yazıları* T.T.Kurumu 1969 s. 557
[15] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da* Ankara 1959 s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüyoruz ki, millet kavramının temelinde milleti teşkil eden kişilerin hürriyetleri vardır. Onun içindir ki; her Türk hür doğar. İşte bu karşılıklı ihtiyaçlar, hürriyetin sınırını çizer.

Millet ve Milliyetçilik:

İnsanlar bir araya gelerek bir milleti meydana getirir. Milletlerin teşekkülünde milliyetçilik, ilk ve en sağlam temeli oluşturur. Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik; gerçekci düşünceye, aklî ve bilimsel ha reketlere dayanır. Bunun da bir sınırı vardır. Bu sınır, başkalarının hürriyet sınırı ile, milletin genel çıkarlarının başladığı noktadır. Atatürk Milliyetçiliği; İnsan sevgisini, insanlığa saygıyı bünyesinde taşır. Bunlara dayanan bir dünya düzenini önerir. Bu öyle bir düzen ki; bütün insanlık geleceğine huzur ve güvenle bakabilsin. Kendi refahına hizmet ederken, insanlık dünyasını da birlikte düşünsün. Irk, sınıf ve zümre hâkimiyeti yerine, hak ve sevgi hakim olsun. Hürriyet ve adalet haklarına saygı duyulsun.

Atatürk Milliyetçiliği; hırslara ihtiraslara, duygulara dayanan bir milliyetçilik değildir. "Milliyetçiliği ırkçılıkla, totaliter faşizimle, saldırganlık veya şovenizmle bir tutarak kötülemek, milliyetçiliğin anlamını saptırmaktır. Bu günkü dünyamızda, milliyet duygusu ve millet gerçeği inkârı kabil olmayan olgulardır. Hem de; manevî değerleri güçlendiren, insanları yüceltip kaynaştıran, kültürlerle geliştiren, çeşitli millî kültürle dünyayı zenginleştiren, ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı hızlandıran, her şeyi koruyan ve demokrasiyi mümkün kılan yararlı olgulardır." [16]

Atatürk iliklerine kadar Türk Milliyetçisi idi. Çünkü, her vesile ile; "Bu memleket tarihte Türktü halde Türktür. Ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır" [17] diye haykırmıştır. Türkü insanlık dünyasının haysiyetli, şerefli bir uzvu sayan Atatürk; gelmiş, geçmiş en büyük milliyetçidir. Milliyetçilik, onun, ruhu, benliği, daha doğrusu bütün varlığı idi. Milliyetçilik, onda bütünleşmiş, onda anlamını bulmuştur. Nitekim; "Benim hayatta yegâne şerefim, servetim Türklük'ten başka bir şey değildir" [18] demek suretiyle de, bunu, hayatı boyunca yaşamış ve yaşatmıştır.

Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik; medenî dünyanın medenî bir üyesi olmaktır. İnsanlığın yükselmesine çalışmaktır. Bütün milletlerin

[16] Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik* s. 36
[17] Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatları*,s. 23
[18] Mahmut Esad Bozkurt, Yakınlarından Hatıralar, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

mutlu, huzurlu ve zengin olmasını amaçlayan örnek ve şerefli bir milliyetçiliktir. Bu nedenle de Atatürk; milletinin şeref ve haysiyetinin üzerine titrerdi. Türk Milliyetçiliği'ne aykırı, milletin inanç ve kültürüne aykırı olan her çeşit akımlarla mücadele ederdi. Bu konuda, gençlerin yetiştirilmesinde, herkesi ve devleti sorumlu tutardı. Bunun içindir ki, yürek dolusu bir haykırışla; "Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü, Türk milleti millî birlik ve beraberlik içinde güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk Milletinin yürütmekte olduğu gelişme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir" [19] diyordu.

Atatürk, düşüncesiyle de, tutum ve davranışları ile de, her zaman ve her yerdeki tavrı ile de milliyetçi idi. Ayrı, gayrı tanımazdı. Aslolan, millî birlik ve beraberlikti. Ona göre bütün bu hasletler,Türk Milletinin doğuştan getirdiği, eşsiz niteliklerdi. Hiç bir bölücü düşünceye yer vermemesi de, bundandır. Hiç unutmayalım ki milliyetçilikte esas; millî birlik ve beraberliği sağlamaktır. Yani, millet fertlerini birbirine en kutsal duygularla bağlamaktır. Bir kez millî birlik ve beraberlik yaratılınca milletin aşamıyacağı, hiç bir, engel kalmaz. Atatürk; "Türk Milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatlarının aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, vatansız ve milliyetsiz beyinlerin saçmalarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak bir topluluk değildir." [20]

Millî birlik ve beraberlik, Türk Milletinin paha biçilmez, en değerli varlığıdır. Bu sebepledir ki, büyük Atatürk; "..Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri öğrenimin sınırı ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir."

"Dünyada uluslararası duruma göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevî unsurlara sahip olmayan kişiler ve bu nitelikte kişilerden oluşan toplumlara hayat ve bağımsızlık yoktur. Çocuklarımızı aynı eğitim derecesinden geçirerek yetiştireceğiz. Kesinlikle bilmeliyiz ki iki parça halinde yaşayan milletler zayıftır. Hastadır." [21]

Millî Mücadeleyi düşünelim. Millî Mücadele, tam ve doğru anlamı ile millî birlik ve beraberliğin eseridir. Milletimizin hür ve bağımsız yaşama

[19] *Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*. II, s. 272.
[20] *Atatürkçülük,* M. E. Basımevi, I. Kitap, s. 75.
[21] *Atatürkçülük,* M. E. Bakanlığı III. Kitap, s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

azim ve iradesinin zaferidir. Onun içindir ki milletin birlik ve beraberliğini bölmeye çalışmak; bu vatana ve bu millete yapılacak en büyük hıyanettir. Aslında, bu yolda düşünenler, milliyetçiliğe düşman olanlardır. Çünkü milliyetçilik; toplayıcıdır. Birleştiricidir. Bütünleştiricidir. Milletin fertlerini, millî çıkarlar için birbirine kenetler. Milletine ve kendine güveni sağlar. İşte, Millî Mücadelemiz, böyle bir kenetlemenin eşsiz destanıdır. Onun içindir ki, Millî Mücadelenin hemen ardından Atatürk şöyle seslenmektedir.

"..Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle, bilelim ki; elde ettiğimiz başarı, milletin güç birliği etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, aynı esasa dayanalım. Aynı şekilde yürüyelim."[22]

En Değerli Varlık:

Atatürk, daima birlikten kuvvet doğacağına inanmıştır. Bu yüzden de, hemen her yerde, milletin birlik ve beraberliğinden söz etmiştir. Ve "Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığını korumak için bütün yurttaşların canlarını ve her şeylerini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmaları; bir milletin en yenilmez silâh ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple; Türk milletinin idaresinde ve korunmasında, millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir."[23]

Atatürk, millî birliğin temelinde insan sevgisinin yattığını hiç bir zaman unutmamıştır. Ne gözünden, ne de gönlünden asla uzak tutmamıştır. İnsanların, kendileri için değil, daha çok milletleri için çalışmaları gereğini öne sürmüştür. Bunun ise, gelecek günlerin en büyük güvencesi olduğunu, her tavrı ile, apaçık göstermiştir. Nitekim, bu konuşması ile, bunu şöyle dile getirmiştir. "Millet sevgisi kadar büyük sevgi yoktur. Kurtuluş Savaşında, benim de milletime ettiğim bir takım hizmetler olmuştur, zannederim. Fakat, bunlardan hiç birini kendime mal etmedim. Yapılanın hepsi milletin eseridir, dedim. Aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için, yapmamız lâzım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz. Bu güne ve yarına bırakılmış daha bir çok büyük işlerimiz vardır.

[22] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, s. 77.
[23] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* s. 573..

Levent Şahverdi Arşivi

İlmî araştırmalar da, bunlar arasındadır. Benim arkadaşlarıma tavsiyem şudur; şahsınız için değil, fakat mensup olduğunuz millet için elbirliği ile çalışalım. Çalışmaların en büyüğü budur.[24]

Atatürk'e göre; millî varlığın yükselmesine çalışmak, millî sorumluluğun bilincine ulaşmaktır. Çünkü; milletini sevmiyen hiç bir şeyi, hatta anasını, babasını bile sevemez. Sevgilerin en içteni, en yücesi, duyguların en incesi millet içindir. Bir millet şerefli ve haysiyetli olarak yaşıyorsa, yaşayacaksa ancak ferdin ve toplumun şerefi ve haysiyeti korunabiliyor demektir. Onun içindir ki, vatan ve millet sevgisinden üstün sevgi olamaz. Aslında; millî birlik de, beraberlik de, milliyetçilik de bu eşsiz sevgiden kaynaklanır. Şunu iyi bilelim ki; millî birlik ve beraberliğini sağlayamıyan milletler için dünya her gün biraz daha kararmaktadır.

Vatan kurtarıcısı ve devlet kurucu, büyük Atatürk'ün en güçlü yanı, millî birlik ve beraberlik tutkusudur. Küçük yaşından itibaren kökleşen bu tutku, onu vatan kurtarıcı ve devlet kurucusu mertebesine yükseltmiştir. Şöyle etrafımıza bakınalım; her halde milliyetçilikten uzak kalmanın kötü neticelerini, çok açık, görebiliriz. Aramızda, acı acı, yakınanlar az değildir. Bunu iliklerine kadar duyan Atatürk, bizi şöyle uyarıyor;

"Millet ve biz yok; birlik halinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Ve, şunu kesin olarak söyleyeyim ki; bir millet varlığı ve bağımsızlığı için her şeye girişir ve bu gaye uğrunda her fedakârlığı yaparsa muvaffak olmaması mümkün değildir. Elbette muvaffak olur. Muvaffak olmaz ise, o millet ölmüş demektir. Şu halde, millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlıkta bulundukça muvaffak olmaması hatıra gelmez. Ve böyle bir şey söz konusu olamaz."[25]

Ahlâk Değerleri

"...Millî mevcudiyetin temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz"[26] diyen Atatürk, millî ahlâk üzerinde de dikkatle durmuştur. Ahlâk değerlerimize değinmiştir. Ahlâk anlayışını ve ahlâk değerlerini millet yararına geliştirmek istemiştir. Her türlü millî görevin yerine getirilmesini de millî ahlâka bağlamıştır. Onun içindir ki, konuşmalarının birinde: "Gerçekten de, ahlâkiyet özel fertlerden ayrı ve bunların üstünde, ancak toplumsal, millî olabilir. Milletin toplumsal düzen ve sükûnu, hâl ve gelecekte refahı, mutluluğu, selameti ve dokunulmazlığı, uygarlıkta ilerlemesi,

[24] Muzaffer Göker, *Belleten*,c. III, sayı 10, s. 388.
[25] Mazhar Müfit, *Atatürkle Beraber*,c. II, s. 346.
[26] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*.c. 1, s. 372.

Levent Şahverdi Arşivi

yükselmesi için insanlardan her konuda bilgi, gayret, nefsin feragatini, gerektiği zaman seve seve nefsin fedasını talep eden millî ahlâktır. Mükemmel bir millette millî ahlakın gerekleri, o millet fertleri tarafından, adeta muhakeme edilmeksizin, vicdanî, duygusal bir nedenle yapılır. En büyük millî duygu, millî heyecan işte budur.

"Millet analarının, millet babalarının, millet öğretmenlerinin ve millet büyüklerinin; evde, mektepte, orduda, fabrikada, her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkmaksızın ve mütamadiyen verecekleri millî terbiyenin amacı, işte bu yüksek millî duyguyu sağlamlaştırmak olmalıdır.

"Ahlâkın millî, toplumsal olduğunu söylemek ve maşeri vicdanın bir ifadesidir demek, aynı zamanda ahlâkın kutsal sıfatını da tanımaktır."[27]

"Atatürkçülüğü "modernleştirici milliyetçilik" veya "millî bir çağdaşlaşma ideolojisi" olarak özetliyen bilim adamlarımızın önemli bir gerçeğe parmak bastıklarını belirtmek isteriz"[28] diyenlere katılmamak mümkün değildir.

Atatürkçülük, Sınıf Kavgacılığını Reddeder

Milleti daima bölünmez bir bütün sayan Atatürk, hiç bir zaman sınıf kavgacılığından yana olmamıştır. Nitekim; bu düşüncesini, daha 1923 lü yıllarda şöyle ifade etmiştir. "Bütün sınıfları birbirleri için ayrılması imkânsız unsur olan, çünkü menfaatleri de birbiri ile çatışmayan halkımızın ortak ve genel olan yararlarını ve mutluluğunu sağlamak için halk fırkası adı altında bir fırka kurulması düşünülmektedir. Bu sözlerle beyan edilmek istenen şudur ki, ismi fırka olan kuruluştan maksat; milletin bir kısmının, ahali sınıflarından bazılarının, öteki evlat ve sınıfların zararına olarak menfaatlarını sağlamak değildir. Birbirinden ayrı ve hariç olmayıp, halk adı altında bulunan milleti, ortak ve birleşmiş şekilde; ortak ve genel olan gerçek refaha ulaştırmak için faaliyete getirmektir".[29]

Atatürk, daima huzur, güven ve refahı getirmek için çaba harcamıştır. Bunu da gerçekleştirmenin, en hızlı ve en güvenilir yolunu millî birlik ve beraberlikte görmüştür. Bütün bu görüş ve çırpınışlar karşısında, Türk çocuğu, kendisine düşen yüce görevin bilinci içerisinde olmalıdır. Bu bilinci yaratacak yegâne güç ise, Atatürk ilke ve inkılâplarıdır. Özellikle, milliyet-

[27] Afet İnan, *Medenî Bilgileri ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları* s. 361, 362
[28] Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s. 49.
[29] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 60.

Levent Şahverdi Arşivi

çiliğinin yüce bilincine ulaşmaktır. Bu sebeple Atatürk'ün şu sözleri dimağımıza işlemelidir. Atatürk diyor ki; "Beni, şerefli Türklüğüme kavuşturanları ölünceye kadar hatırlayacağım. Ve hatırlatacağım. Bu şerefli Türklük, yalnız askerî zaferle değil, inkılâplarla ve her millî hayat kolunda kalkınma ile kazanılmıştır."[30]

Büyük Atatürk, sınıf kavgacılığının bölücü ve parçalayıcı sonuçları doğuracağını çok iyi bilmekteydi. O nedenle de, milletimizi birlik ve beraberlik içinde güçlendirecek yolları bir bir göstermiştir. Mesleklerin birbirlerini desteklemesi gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal adalet ve sosyal güvenliği, daima ön görmüştür. Sosyal adalet ve güvenliğin sağlanması ile millî birliğin güçleneceğini işaret etmiştir. Nitekim, bir konuşmasında şöyle demektedir: "Millî servetin dağıtımında, daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, millî birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak, millî birliğin temsilcisi olan devletin önemli görevidir."[31]

Lâiklik Birleştirici Bir İlkedir :

Atatürk Milliyetçiliğinin bir büyük birleştirici özelliği de, lâiklik ilkesinden gelmektedir. Çünkü; hiç bir zaman, hiç bir alanda insanı dini inançlardan uzaklaştırmaz. Aksine dinin kutsallığını apaçık ortaya koyar. Atatürk milliyetçiliği insan sevgisine dayanır. Din de bir yanı ile sevgiyi esas kabul eder. Bu yakınlık dünya işleri ile ahiret işlerinin belirginliğini noktalar. Dini inançları insanı duygularla güçlendirir. Lâiklik, mezhep ayrılıklarını ortadan kaldırır. Birlik ve beraberliğin oluşmasına hizmet eder. Böylece lâiklik anlayışı milliyetçilikle bütünleşerek, millî ve güçlü devleti meydana getirir. Bu da, Atatürk'ün ebede kadar yaşamasını istediği Türk devletinin sağlam harcı olur.

Özet olarak konuyu şöyle bağlayabiliriz. Bu topraklarda yaşayan, ben Türküm diyen, her insan Türktür. Bu ülke insanlarının ilk ve en büyük görevi de, ülkeye ve millete hizmettir. Kendisinin, ailesinin ve yakınlarının çıkarları ikinci plândadır. Belki de, bu büyük bir fedakârlıktır. Ama bilelim ki, vatanına ve milletine yapılacak her çeşit fedakârlık da kutsaldır. Bu gün üzerinde, haysiyetli ve gururla yaşayabildiğimiz toprak, şerefimizdir. Ancak her çeşit çıkar ve yararlarımızdan önce onu düşündüğümüz zaman, haysiyet ve şereflerimizi düşünmüş ve korumuş oluruz. Ayrıca da: Vatanın ve milletin geleceği olan nesillere, bir yandan örnek verirken, öte yandan da, millete ebedilik idealini aşılamış oluruz.

[30] Falih Rıfkı Atay, *Geriden Bakınca;* Dünya Gazetesi 24 Kasım 1961

[31] Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları,* s. 444.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, BARIŞ VE EĞİTİM

PROF. DR. ZİYA BURSALIOĞLU

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1986 yılını Dünya Barış Yılı ilân ettikten sonra; devlet adamları, bilim adamları, düşünürler, sanatkârlar, yazarlar ve sokaktaki insanların dikkatleri, barışın kavramsal temelleri ve uygulanma dereceleri üzerinde giderek yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Barışa karşıt kavramlar olan çatışma ve terör, yeni olaylar değildir. Bunların yeni kazandıkları nitelik, giderek tırmanmakta olmalarıdır. Çatışma ve çarpışmanın en düzenli eylemi olan harp ve onun bilim ve sanattan oluşan meslekî eğitim sistemlerine karşın; böyle örgütlenmemiş olan barış eğitimi, formal bakımdan sistemsiz, desteksiz ve ancak gönüllü kuruluşların amatör çalışmaları arasında yer alabilmiş durumdadır[1].

Şiddet veya baskı en az iki boyutludur. Birincisi harp ve benzeri olaylar kanalıyla *dolaysız;* ikincisi ise hayat ve çalışma koşullarının sınırlanması yoluyla, *yapısal* olarak gerçekleştirilir. Gelişmiş ülkelerin üstün harp güçleri ve araçları, ikinciyi sağlamak için kullanılır[2]. Barış eğitimi her iki boyutla da ilgilenmelidir, sadece birinin üzerine eğilmesi yanlı bir tutum yaratır, çünkü gerçek barış, her ikisinin yokluğu süresince olanaklıdır.

Barış eğitimi şiddetin nedenleri, etkileri ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Sosyal değişme, ekolojik denge, ekonomik refah, dış politika ve benzeri konuları kapsamına alabileceği gibi; barışa karşıt kavramlardan biri olan çatışma kavramının özelliklerini ve çözüm yollarını da içermelidir. Barış eğitimi giderek yeni araştırma türüne, barış araştırmasına dayalı olarak düzenlenmekte ve uygulanmaktadır. Daha çok barışın koşulları ve harbin nedenlerine dönük olarak yapılan barış araştırması, çatışmaların bilimsel yöntem ve mantık yoluyla çözülmesini öngörmektedir[3].

Barış eğitimine ekolojik yaklaşımı seçenler, gelişen bireyin gelişen çevresi ile ahenkleşmesini sağlayacak stratejiler önermektedir. Bu açıdan ba-

[1] Harold Taylor, "A Curriculum for Peace" Saturday Review, September, 1971.

[2] Johann Galtung, "World Order Models Project: A Transnational Perspective", Amerikan Association for the Advancement of Science, December, 1971.

[3] Thornton B. Monez, "Working for Peace: İmplications for Education" *Education for* Peace, ASCD, 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

kıldığında, barış eğitimi insan sistemlerinin karşılıklı bağımlılığını incelemelidir. Ancak, bu alt sistemlerden biri olan eğitimin kapsamlarından önemli bir kısmı, geçmişten kaynaklanmaktadır. Halbuki, okullar dışında yeni insan imajları geliştirilmekte ve eğitim yoluyla insanseverliğin nasıl aşılanacağı yönünden yeni fikirler doğmaktadır[4].

Barış konusunda eğitimin temel görev ve sorunlarından biri, çatışmayı küçümsemeden, karmaşıklığı azaltmak ve böylece sarsılmaz bir devlet yapısını sağlamaktır. Bu gerçeği sözlendiren Atatürk, bir toplumun iç kuruluşu ne kadar kuvvetli ve sağlam olursa, dış siyaset ve saygınlığının da, aynı oranda güçlü ve yüksek olacağını ifade etmiştir[5]. Dünyada barışa giden yolun, yurtta barıştan geçeceği ifadesi de, bu ilişkiye dayalı görünmektedir. Gerçekten, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi, Atatürkçülüğün temel özelliklerinden biri olarak benimsenmiş ve içte huzur, dışta güvenlik olarak yorumlanmıştır. "Uluslararası herhangi bir problemimizi barış vasıtaları ile halletmeyi aramak bizim menfaat ve düşüncemize uyan bir yoldur. Bu yol dışında bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, güvenlik prensibine ve onun araçlarına önem veriyoruz"[6].

Atatürk, dünya çapında işbirliği ve barıştan yana olduğunu, ancak böyle bir amaca aşamalar ile ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Savaşın insanları mutlu edebilecek bir araç olamayacağını da, bir çok sözlerinde vurgulamıştır[7]. Ancak, içte huzur ve dışta güvenlik sağlamada eğitime ve eğitimcilere düşen görevleri de açıkça belirtmiştir. "Çocuklarımıza ve gençlerimize, ülkenin bağımsızlığına, millî geleneklerimize ve kendi benliklerine düşman olanlar ile nasıl mücadele edileceği öğretilmelidir. Çünkü böyle bir mücadelenin gerektirdiği bilgiler ve değerlere sahip olmayan kişilerden oluşan toplumlara, hayat ve bağımsızlık hakkı yoktur[8]". Atatürk'ün barış ve barış eğitimine ilişkin ilke ve direktifleri, Anayasamızın 58. maddesinde, devletin eğitim görevleri arasında yerini almış bulunmaktadır. "Devlet, istiklâl ve cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin, müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve mil-

[4] Antony J. N. Judge, "Peace as an Evolving Balance of Conceptual and Organizational Relationship" AAAS, December, 1971.

[5] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 1984, s. 313.

[6] Genelkurmay Başkanlığı, Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Birinci Kitap s. 379.

[7] Hasan Esat Işık, "Atatürk-Uluslararası Düzen", *Mehmetçik*, Aralık 1986. s. 8-9.

[8] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 156.

Levent Şahverdi Arşivi

letiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır"[9].

Atatürk, içte huzur dışta güvenliği tehlikeye düşürecek yapısal etkenlerin de önemini her fırsatta belirtmiş ve bunların ancak sağlıklı bir ekonomik yapıyla karşılanabileceğini açıklığa kavuşturmuştur. "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin tek hedefi ekonomi sahasında memleketin refahı için kendi serbestisini temin ve her memleketin ayrı ayrı iyiliğiyle genel refaha hizmet etmekten ve siyasî sahada ise, barış içinde yaşamak ve meşru müdafaa vasıtalarını herkes için ve herkese karşı olduğu için muhafaza etmekle beraber, diğer devletler ile karşılıklı olarak harp silâh ve araçlarını azaltmaktan ibarettir[10]. Siyasî zaferlerin ekonomik zaferler ile desteklenmediği sürece, kalıcı olamayacağını vurgulayan Atatürk, yeni Türkiye devletinin cihangir değil, ekonomik bir devlet olacağını ifade etmiştir[11]. İçte huzur, dışta güvenlik için gerekli olan tekmil güçlerin ve araçların, ekonomik hayatın genişleme ve gelişmesiyle sağlanabileceğini anlatmıştır[12]. "Bence halk devri, ekonomi devri kavramı ile ifade edilir... Öyle bir ekonomik devir ki, memleketimiz bayındır olsun, milletimiz refaha kavuşsun ve zengin olsun"[13] diyen Önder, baskı ve şiddete götürücü etkenleri ortadan kaldırma yollarını da göstermiş bulunmaktadır. "Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye, çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, birbirine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir... bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek tadını tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin"[14].

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin ve bunun uzantısı olan, içte huzur dışta güvenlik hedefinin; sadece tek boyutlu olarak, dolaysız yöntemler ve araçlar ile sağlanabileceği yorumu yanıltıcı olacaktır. Bu ilke ve hedefin gerçekleşmesini sağlayacak olan yapısal önlemler de, ikinci ve vazgeçilmez bir boyutu oluşturmaktadır. Öyleyse eğitimin bu konudaki ikinci bir görevi de, vatandaşa Ata'nın dikkatimizi çektiği ekonomik sistemin, onun temel kavramlarının, verimli üreticiliğinin, bilinçli tüketiciliğin gerekli bilgi ve becerilerini kazandırmaktır.

[9] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, DİE, 1983, s. 88.
[10] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 423.
[11] Kocatürk, s. 255.
[12] Kocatürk, s. 248.
[13] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 415.
[14] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 409

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN SİPARİŞ ETTİĞİ BAZI KİTAPLAR

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Atatürk, denebilir ki, hayatı boyunca boş zaman geçirmemiştir. Resmî görevleri dışındaki zamanını okuyarak geçirir, sofrası açıldığı zaman da davetlileri ile hep memleket meseleleri, tarih ve Türk dili üzerinde sohbetler edilirdi. Burada okuyacağımız; büyük edip Yahya Kemal'in Atatürk'ün Umumî Kâtibi Hasan Rıza Bey'e 1923 yılında yazdığı mektup, Atatürk'ün Fransızca ne gibi kitaplar okuduğunu açıklamaktadır. Anladığımıza göre Atatürk'ün istediği kitapları İstanbul'da bulunan Yahya Kemal'e ısmarlamışlar, Yahya Kemal de bu mektubu göndermiştir. Mektubu okuyalım:

Muazzez Efendim, *15 Kanunuevvel 1339 (1923)*

Reisicumhur Hazretlerinin kitaplara dair emirlerini aldım. Reisicumhur Hazretlerine Salih Bey vasıtasiyle lâzım gelen izahatı arzetmekle beraber bir defa da zat-ı biraderanelerine tekrar edeyim:*

Beyoğlu kitapçı dükkânları bu aralık, bilhassa ciddî eserler cihetinden pek fakir bulunuyor. Meselâ emir aldığım Monteskiyö'nün üç eserini, bütün kitapçı dükkânlarını gezdikten sonra, güç halde temin edebildim. Bu üç kitap da en iyi kâğıtta, en iyi baskıda olmadığı için ciltlenmeye değmemektedir. Onun için üç kitabı, bu düşünce ile ciltçiden geri aldım ve citlenip Çankaya'daki kütüphaneye konulacak bu eserlerin iyi kâğıt üzerinde iyi baskılı nüshalarını Paris'e ısmarladım. Onbeş gün sonra buraya gelince derhal citleyip gönderileceklerdir.

Ancak Reisicumhur Hazretlerinin şimdilik mütalâa buyurmaları için burada edindiğim nüshaları Salih Bey vasıtası ile takdim ettim.

*Zat-ı biraderanelerinden sonra sevgili arkadaşımız Mahmud Bey'in** diğer bazı kitaplara ait tebliğ ettikleri ikinci bir emir aldım. Bu ikinci parti kitapları maatteessüf burada fena basılmış, yahut da eski baskıları bile bulunmadı.*

Demin bahsettiğim gibi bunları da birinciler gibi Paris'e ısmarladım. Zaten Mahmut Bey de burada bulunmadığı takdirde Paris'e yazmamı yazıyorlardı. Paşa Hazretlerinin istedikleri bu son eserler arasında Jan Jak Ruso'nun "Dağda Yazıl-

* Salih Bozok

** Mahmut Soydan

Levent Şahverdi Arşivi

mış Mektuplar" vardı ki, bir cilt arasında bulabildim. Ayni ciltte gene Ruso'nun en güzel eseri sayılan "Yalnız Başına Gezinen Bir Adamın Tahayyülleri" vardır. Bu cildi de ciltsiz olarak takdim ediyorum. İyi nüshasını Paris'ten gönderecekler ve o nüshayı ciltletirim.

Ruso'nun gerek sunduğum ilk üç, gerek bu gün posta ile gönderdiğim son cildi âdi kâğıt üzerinde olduklarından başka küçük harflerle basılmış olduklarından gözü yorabilir. Bu düşünceleri Reisicumhur Hazretlerine arzetmenizi rica ederim.

Bir hafta sonra döneceğimden sizi orada sıhhat ve neşede bulacağımı ümid ve bütün kalbî samimiyetimi takdim ederim sevgili biraderim efendim.

Yahya Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NDEN HALK FIRKASI'NA GEÇİŞ

Yrd. Doç. Dr. İHSAN GÜNEŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılan Osmanlı Devleti yaşamının sonuna gelmişti.

Osmanlı hükûmeti Wilson ilkeleri çerçevesinde bir mütareke yapmayı amaçlamış ve bu amaçla Mondros'a gitmiş ise de burada umduğunu bulamamış ve Londra'da hazırlanan bir mütarekeyi imzalamak zorunda kalmıştır (30 Ekim 1918).

İngiliz diplomatlarının özenle seçip mütareke metnine yerleştirdikleri kavramlar, hükümler devletin toprak bütünlüğünü bozucu, ulusun bağımsızlığını tehdit edici nitelikler taşıyordu.

Osmanlı yönetimi ise yenilmişlik pisikozu ile hareket ediyor, yenen devletleri gücendirici tavır ve davranışlardan kaçınıyor, ülkeyi o günkü kötü duruma sokan İttihat ve Terakki yönetimini suçluyor, İttihatçıları yönetimden uzaklaştırmaya çalışıyordu.

Devleti savaşa sürükleyerek dağılmanın eşiğine getirmekle suçlanan İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen kişileri yurt dışına kaçıyor, kalanlar partinin feshini kararlaştırıyordu. Böylece yıllardan beri ülke yönetiminde egemen olan İttihat ve Terakki Partisinin açık siyasal işlevi de sona erdiriliyordu. Bu durumdan yararlanan İttihat Terakki karşıtları devlet aygıtlarına kendi yandaşlarını yerleştirirken, azınlık unsurları da özlemini çektikleri, kendilerine yakın hissettikleri bir devletle birleşme ya da ayrı bağımsız devletlerini kurma çalışmalarını başlatıyorlardı.

Savaşın galibi kimi devletlerin söz ve davranışları, mütarekenin uygulanma biçimi bu unsurlara güç veriyordu.

İşte bu ortamda asker ve sivil aydınların öncülüğünde, Wilson ilkelerinin Türklere tanıdığı haklardan, çağdaş milliyetçilik anlayışından daha ötesi millî haklardan yola çıkılarak, Osmanlı Devletinde yeni bir hareket başlatılmıştır. Hareketin içinde bulunan kişilerin kültür düzeylerine, siyasî görüşlerine, hareketin başlatıldığı bölgenin özelliklerine göre anlam kazanan bu hareket "Müdafaa-i Hukuk" hareketi idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir ay sonra başlayan "Müdafaa-i Hukuk" hareketi, başlangıçtaki bölgesel niteliğini 1919 yılının ikinci yarısında bırakmaya başlamıştır. Karadeniz Bölgesiyle Doğu Anadolu'da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çabasıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki cemiyetler "Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir[1]. Batıdaki cemiyetler ise Balıkesir ve Alaşehir Kongreleriyle bir çatı altında toplanmaya çalışılmıştır[2]. Amasya Tamimi çerçevesinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise ülkedeki "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş", cemiyetin kuruluş bildirisi cemiyetler kanunu gereğince Sivas Valiliğine bildirilerek, bu örgüte yasallık kazandırılmıştır[3].

Dernekler yasası gereğince resmîlik kazanan örgüt bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride Anadolu ve Rumeli'deki tüm "Müdafaa-i Hukuku Milliye", "Millî ve Vatanî Cemiyetler" ve "Reddi İlhak Heyetleri'nin" "Hukuk-u milliye ve menafi-i Osmaniyeyi" savunmak üzere "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" (ARMHC) adı altında birleştikleri bildirilmektedir. Cemiyetin şimdilik idare merkezinin Sivas'ta olduğu, fakat ülkenin her yanında şubeler açacağı da vurgulanmaktadır[4].

Müdafaa-i Hukuk cemiyetleriyle başlayan millî hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra, onun desteğiyle, giderek güç kazanmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra ise tüm millî hareketin odak noktasını Heyet-i Temsiliye dolayısıyla da Mustafa Kemal Paşa oluşturmuştur.

Erzurum Kongresinde alınan karar uyarınca köylerden başlayarak illerin merkezlerine doğru bir örgütlenme stratejisi izlenirken, Sivas Kong-

[1] Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. Hazırlayan T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı. Ankara; 1981, s. 32.

[2] Bkz. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhiddin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920). Ankara, 1967.

[3] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (A.T.T.B.) IV, (1917-1938). Ankara, 1964, s. 59.

[4] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri s. 60. M. Kemal Paşa Amerikalı General Harbord'a verdiği muhtırada ise Sivas Kongesi'nden sonra yayınlanan beyannamede gösterildiği gibi cemiyetin "ilk gayesi bir yandan daha evvel bahsedilen sınırlar dahilinde Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü muhafaza ve millî istiklâli, hilafet ve saltanatın haklarını müdafaa etmek üzere millî kuvvetleri teşkilâtlandırmak, diğer taraftan millî iradenin üstünlüğünü temin etmektir" demiştir. a.g.e. s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

resi'nden sonra bu konu yeniden ele alınmış ve 13.10.1919'da "Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtına Dair Nizamname" hazırlanmış ve tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilmiştir. Buna göre, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vatanın maruz kaldığı hadisat ve vakayi ile ve tamamen aynı maksatla vicdanî millîden doğmuştur", "her türlü fırka cereyanlarından âridir". Cemiyetin amacı *"Osmanlı vatanının tamamiyetini ve Makam-ı Muallay-ı Hilâfet-i Saltanatın ve İstiklâl-i millinin masuniyetini temin zımmında Kuva-yı Milliyeyi âmil ve İrade-i Milliyeyi hâkim kılmaktır". Bu amaç doğrultusunda çalışacak olan cemiyetin "bilumum İslâm vatandaşları" tabii üyesidirler. Örgütlenme, "köy ve mahallattan başlayarak nahiye, kaza, liva, vilâyet, müstakil liva taksimatına tâbi olacaktır*[5]*."*

Osmanlı yurtseverliğini savunan Müdafaa-i Hukuk hareketi, İstanbul hükûmetince ittihatçılıkla, bolşeviklikle, saltanata ve hilâfete isyankârlıkla, cumhuriyetçilikle, asilikle suçlandırılmıştır. Yukarıda da vurguladığımız gibi ülkenin içinde bulunduğu somut koşulların bir ürünü olan Müdafaa-i Hukuk hareketinin bu suçlamalarla herhangi bir ilgisi yoktu. Müdafaa-i Hukukçular, geçen dönemin aktif siyasal güçleriyle organik bir ilişki içine girmekten kaçınmışlardır. Rauf Bey'in de vurguladığı gibi "Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin amacı halkı birleştirmek, bütünleştirmekti". Bu nedenle de ayrılmalarına yol açacak olan "Fırkacılık'a" karşı idiler[6]. Nitekim Sivas Kongresi'nde Fırkacılık'la ilgili uzun tartışmalardan sonra, "meclis-i millî" toplanıncaya kadar geleneksel ittihatçı yörüngesinde gelişen siyasetten uzak durularak, halkın birliğini bütünlüğünü sağlamanın zorunluluğu benimsenmiş ve 5 Eylül 1919'da "İttihat ve Terakki Cemiyetini yeniden canlandırmaya çalışmayacaklarına, mevcut siyasî partilerden hiçbirinin siyasî amaçlarına "hâdim" olmayacaklarına ilişkin yemin şeklini benimsemişlerdir. 11 Eylül 1919'da yayınlanan Umumî Kongre Beyannamesi'nin 9. maddesinde de *"Vatan ve Milletimizin maruz olduğu mezalim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı millîden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kitle-i umumiye bu kere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ünvanıyla tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasat-ı şahsiyeden külliyen müberrâ ve münezzehtir. Bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiyesindendirler*[7]*"* denilmektedir.

[5] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri s. 105-106.

[6] Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. s. 4.

[7] Erzurum Kongresi sonucu yayınlanan beyannamenin 9. maddesinde "işbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından külliyen âridir" diye bu konu vurgulanıyordu. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. c. 1, Ankara, 1918 s. 116.

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye âdeta Anadolu'da "geçici" hükûmet rolünü oynamıştır[8]. Zira, Heyet-i Temsiliye ulusal örgütlerin amaç ve ilkelerini eldeki araçlarla yurdun her tarafına yayıyor halka açıklıyor, örgüte güç kazandırmaya çalışıyor, mevcut ulusal örgütlerin varlığını ve devamlılığını sağlamak için çaba gösteriyor, bu örgütleri bir noktada birleştirmeye, bunlar arasında uyumlu bir bağ kurmaya özen gösteriyordu[9]. Böyle "kutsal amacı" izlemek ve tüm Müdafaa-i Hukuk hareketini yönlendirmekle yükümlü kılınıyordu.

Müdafaa-i Hukukçular, ülkenin yazgısının, halkın temsilcileri tarafından çizilmesi kanısında oldukları için Erzurum Kongresi'nden itibaren seçimlerin yapılarak Meclis-i Mebusanın toplanmasını istiyorlardı. Heyet-i Temsiliye; 13 Eylül 1919'da ordu ve sivil yöneticilerle, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgrafta; yaşanılan günlerin korku ve tehlikesine karşı Türk ulusunun haklarını savunmak ve varlığını korumak için, Mebuslar Meclisi'nin toplanmasını sağlamanın, bunun için gerekli sürecin kısaltılmasının o günün en önemli işi olduğunu vurguluyor, örgütlerin seçim için hazır olmalarını belirtiyordu[10].

ARMHC bir yandan ulusal eylemi halka indirici çalışmalar yaparken öbür yandan da Müdafaa-i Hukuk karşıtı olan Damat Ferit Paşa hükûmetine karşı yoğun bir eyleme girişmiş ve bu hükûmetin yıkılmasını sağlamıştır.

Müdafaa-i Hukuk hareketine sempati duyan Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulduktan kısa bir süre sonra Meclis-i Mebusanın açılmasına karar verilmiş, 7 Ekim 1919'da seçim kararnamesi yayınlanmıştır. Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası yanlıları seçime karşı çıkarken, Müdafaa-i Hukukçular seçim kararını desteklemişler[11] ve seçim çalışmalarına hız vermişlerdir. 11 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yazılan ta-

A.T.T.B. s. 75. İğdemir a.g.e. s. 115. Konuşmalar incelendiğinde partilere girmeme düşüncesinin meclis açılıncaya kadar geçerli olacağı, Mustafa Kemal Paşa tarafından vurgulanmıştır. a.g.e. s. 22.

[8] Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1974. s. VIII.

[9] a.g.e. s. XI.

[10] Kemal Atatürk Nutuk. c. 3. vesika. 130.

[11] Örneğin, Hürriyet ve İtilâf Fırkası yanlısı Alemdar, Peyam, Sabah, Mesuliyet, Kürsü-i Millet, Zafer gibi gazeteler seçime karşı yazılar yazarken; Akşam, Tarik, İfham, Efkâr-ı Umumiye seçimi destekleyici yazılar yazmıştır. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. İstanbul. 1981 s. 182 n4.

Levent Şahverdi Arşivi

mimlerde, mebus seçimlerine özen gösterilmesi, adaylıklarını koyan kişilerin Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmeleri istenmiştir[12]. Aynı tarihte Erzurum vilâyetine gönderilen tamimde ise, ARMHC'nin seçime müdahale etmeyeceği, Heyet-i Temsiliye tarafından kimsenin "namzetliği'nin vazgeçilemeyeceği" belirtilmiştir. Ancak, cemiyetin millî vicdandan doğan görüşlerini ve tesbit ettiği esasları benimseyenlerin ARMHC adına adaylıklarını koyup, adlarını bağlı oldukları liva merkez heyetlerine ya da Sivas'taki Temsil Heyetine bildirmeleri istenmiştir[13].

Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz seçim şartlarına rağmen Müdafaa-i Hukukçular halkı politize etmek için yoğun bir uğraşın içine girmişlerdir. Yayınladıkları bildirilerde sık sık "Osmanlılar" "Vatandaşlar", "Milletdaşlar" gibi kavramlar kullanmışlardır. Seçime katılarak hükûmet işlerine girmenin hem mübarek bir hak, hem de mukaddes bir vazife olduğunu vurgulamışlardır. Böylece de seçimi sadece bir oy verme işlemi düzleminden çıkararak, "hem hak" "hem de görev" konumuna getirmişlerdir[14]. "Millete hayır ve şer'in" mebuslardan geleceğine dikkati çeken milliyetçi güçler, seçilecek mebuslarda aranması gereken nitelikleri belirtirken seçmenlerin dikkatlerini şu noktalarda toplamaya çalışmışlardır.

Harp mesullerinin fazla İttihatçılık, fazla hürriyet ve itilâfçılık yapanların bilerek ya da bilmeyerek ülkeyi felâkete sürükleyen eski mebusların ihtikârla, hırsızlıkla namus-ı milliyi ihlâl edenlerin Türklüğe merbut ve hakikî milliyetperver olmayanların, seçilmemesini önermişlerdir. Çünkü "bu defa seçilecek olanların memleketin mukadderatı hakkında rey verecekleri-ni bilmeleri gerekiyordu"[15].

"Harekât-ı Milliye namı altındaki tahakküm dolayısıyla serbest intihap mümkün olamayacağından, intihabata iştirak edilemeyeceğini" belirten Hürriyet ve İtilâf Fırkası, seçimleri boykot etmiştir[16]. Azınlık unsurlarının da katılmadığı seçimleri[17], Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin düşüncesini benimsemiş mebuslar kazanmıştır. Anadoludaki Müdafaa-i Hukuk hareke-

[12] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 103.

[13] a.g.e. s. 103-104.

[14] İfham, 15 Teşrinievvel 1335, İrade-i Milliye, 10 Teşrinisani 1335.

[15] İfham 17, 27 Teşrinievvel 1335.

[16] Tunaya. a.g.e. s. 183.

[17] Nutuk c. 1 280-2. Hristiyan azınlıklar daha millî teşkilâtın adı yokken seçime katılmayacaklarını söylemişlerdir. Yaygara koparan siyasî partiler ise yalan söylüyorlar; millet bu kez İstanbul'daki politikacılardan değil kendi bağrındaki öz vatandaşlardan mebuslarını seçmektedirler. bkz. Nutuk. c.1 s. 281.

Levent Şahverdi Arşivi

tine karşı olmayan Millî Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Fırkalarıyla Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin gösterdiği adaylardan da kimileri seçilmiştir[18].

Seçilen mebuslara Meclis-i Mebusanda izleyecekleri yolu göstermek amacıyla Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir gibi yerlerde toplanarak Mecliste milliyetçi eylemin programını savunmak üzere bir grup kurmalarının gerekliliği komutanlar toplantısında saptanmıştı[19]. Bu karar uyarınca Meclis-i Mebusan'da vatanın bütünlüğünü devletin ve milletin istiklâlini kurtarmaktan ibaret olan gayeyi takip etmek ve savunmak için anlaşmış ve azimli bir kadronun oluşturulması için Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma ve Edirne'de toplanmaları istenmiştir[20]. 18.11.1919'da oluşturulacak grup hakkında görüşmek üzere önce her livadan bir mebusu Eskişehir'e çağıran Heyet-i Temsiliye[21] daha sonra bu görüşmelerin Ankara'da yapılmasının uygun olacağı kanısına varmıştır[22]. 17 Aralık 1919'da yayınlanan genelgede Temsilciler Kurulu üyesi olarak seçilen mebusların Ocak ayının beşinden başlayarak Ankara'da beklendikleri belirtilmiştir. Bunun yanında Temsilciler Kurulu'nun her livadan seçilen mebuslarla yapacağı görüşmeye diğer mebusların çok sayıda katılmalarının da yararlı olacağı vurgulanmıştır[23].

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelen mebuslarla görüşmüş ve onlardan mecliste Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti grubu adı altında bir grup kurmalarını istemiştir. Zira bu grup, millî teşkilâta ve ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun milletin kutsal amaçlarını cesaretle dile getirecek ve savunacaktı.

Ulusun amaç ve arzularını içeren bir programa esas olacak konular da bu arada görüşülmüş ve Misak-ı Millî'nin ilk şekli hazırlanmıştır[24].

[18] Tunaya a.g.e. s. 184.

[19] Bkz. Nutuk. c. 1. s. 273.

[20] Bkz. Nutuk. c. 1. s. 276.

[21] Baykal a.g.e. s. 59.

[22] Nutuk c. 1. s. 332.

[23] Nutuk c. 3. vesika no: 214. Kimi kişiler bu girişimi engellemeye çalışmıştır. Nutuk c. 1. s. 339 vd.

[24] Nutuk. c. 1. s. 360. Misak-ı millî konusunda ayrıntılı ve oldukça doyurucu bir çalışma için bkz. Nejat Kaymaz "TBMM'de Misak-ı Milliye Bağlılık Andı İçilmesi" Tarih ve Toplum sayı 19-22. Temmuz 1985-Ekim 1985 s. 47-51-50-54, 33-41, 59-64.

Levent Şahverdi Arşivi

12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan'ı[25] oldukça ağır bir sorumluluk beklemekte idi. Kurtuluş, bunu sağlayacak kararları almak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubunun oluşturulması gerekiyordu. Bu konuda Ankara'da yapılan görüşmelerden olumlu sonuç alınmıştı. İstanbul'a ulaşan mebuslardan bazıları meclis açılmadan "memleket menfaatini muhafaza ve müdafaa için" vatan görevinde ittihad-ı efkâr etmelerini temin etmek maksadıyla "Bölük" adı altında bir birlik oluşturmaya yönelmişlerdir[26]. İlk toplantıya Dahiliye, Hariciye, Nafia Nazırı da katılmıştır. Mebuslar daha sonraları bu toplantıları çok gizli bir biçimde sürdürerek "Bölük Nizamnamesini" hazırlamaya yönelmişlerdir. Bunlar meclis açıldıktan sonra mebusları toplu bulundurmayı ve Bölük'ün umdelerini kabul eden hükûmete, meclisin "müzaharetini temin eylemeyi" amaçlamışlardı[27].

Meclis açıldıktan sonra mecliste "Bölük" adıyla bir fırkanın kurulduğu ve Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa başkanlığında 12 kişiden oluşan bir merkez heyetinin olduğu basına yansımıştır. Ülkenin barışa ulaşmasından sonra Siyasî Fırka biçimine dönüşüp iç politikada önemli görevler yapacağı belirtilen Bölük'ün o aşamada millet tarafından kabul edilebilecek barış şartlarını hazırlamayı, iç ve dış politikaya ilişkin görüşlerini belirleyip hükûmete iletmeyi, hükûmetin bu görüşleri benimsemesi halinde ona güvenoyu vermeyi amaçladığı görülmektedir[28]. Basındaki bu yansımaya karşın Meclis-i Mebusan'da barış andlaşmasının meclisce onaylanmasına kadar devam etmek üzere 5 maddelik siyasî programdaki ve 15 maddelik Nizamname-i Dahilîdeki ilkeleri kabul eden mebuslardan Felâh-ı Vatan İttifakı adı altında bir meclis grubu ortaya çıkmıştır[29].

[25] Padişahın düşünceleri için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim Ank: 1951. s. 252 vd.

[26] Bkz. İleri, 2 Ocak 1920. s. 8.

[27] İleri, 4 Ocak 1920. s. 8.

[28] İkdam 21 Ocak 1920. s. 2.

[29] İlham 14 Şubat 1920. Nutuk c. 3. Vesika 237. Felâh-ı Vatan Grubu: Bu grubun kuruluşu konusunda kaynaklar değişik ifadeler kullanmaktadır. Nutuk'ta 24.1.1920'ye kadar henüz grubun kurulmadığı, fakat bu konuda çalışmalara devam edildiği bildirilmektedir (Nutuk c. 3. vesika no:227.) 27.1.1920'de de henüz kurulmamıştır. (Nutuk c. 3. vesika no: 232.) 4.2.1920 tarihli bir belgede ise "kurulmasına çalıştığımız gruba çaresiz olarak" Felâh-ı Vatan adı verilecektir" denmektedir. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. Haz. T.C. Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüd Başkanlığı. Ankara: 1981. s. 122-123. 5 Şubat 1920 tarihli bir belgede ise Grup Nizamnamesinin oluşur gibi olduğu ertesi günün "nizamname-i dahilî" ve idare heyetinin seçileceği Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir. Bkz. Atatürk haftası

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis-i Mebusan çalışmalarına başladıktan sonra Müdafaa-i Hukuk hareketinin temel ilkelerini oluşturan Erzurum, Sivas Kongresi kararları doğrultusunda hareket etmiş, işgalleri reddetmiştir[30]. Bunun yanında Erzurum'da doğan, Sivas'ta gelişen, Ankara'da olgunlaşan ulusal eylemin temelini oluşturan görüşler Misak-ı Millî metni 22 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın gizli oturumunda okunmuş 28 Ocak 1920'de yine gizli bir oturumda beyanname halinde benimsenmiş, 17 Şubat 1920'de yabancı parlâmentolara ve basına bildirilmesi kararlaştırılmıştır[31].

Anadolu'daki ulusal eylemcilerle organik bir bağlantı içinde olduğu görülen Meclis-i Mebusan'ın sömürgeci güçlere boyun eğmeyen bir tavır takınması onları kaygılandırmış ve 16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ı basarak Meclisin özgür iradesiyle karar almasını engellemişlerdir. Bunun üzerine Meclis-i Mebusan üyeleri 18 Mart 1920'de "Mebusluk vazifesinin

armağanı. 10 Kasım 1977. G.K.H.T. Baş Yayını s. 25. Rauf Bey, 6 Şubat 1920 tarihli bir telgrafla grubun 70 kişiyle kurulduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi c. XI s. 61. s. 14). Grubun 6 Şubat 1920'de kurulduğunu Ali Ekrem Bolayır da söylemektedir. (Kemal Zeki Gençosman, İhtilâl Meclisi İst. 1980, s. 179). Rauf Bey Yakın Tarihimiz adlı dergide yayınlanan anılarında grubun 80 kişiyle 7 Şubat 1920'de kurulduğunu söylemektedir. (Yakın Tarihimiz c. 3. s. 32. s. 211). 28 Ocak 1920'de benimsenen Misak-ı Milli'nin Felâh-ı Vatan Grubunda kararlaştırılmadığı böylece ortaya çıkmasına rağmen bazı anılarda Misak-ı Milli'nin Felâh-ı Vatan Grubunda müzakerelerden sonra kabul edildiği belirtilmektedir. (bkz. Mazhar Müfid Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber c. II. Ankara 1968. s. 540 vd.) Misak-ı Milli'nin benimsendiği Mecliste Muğla Mebusu olan Hilmi Uran ise, Misak-ı Milli'nin bir taslak olarak Meclise getirildiğini Meclis açılır açılmaz ARMHC'ni mecliste temsil etmek üzere bir Felâh-ı Vatan Grubu'nun oluştuğunu, bu grubun ahîdname taslağı üzerinde çalıştığını 10 Şubat 1920'de bu çalışmaları bitirdiğini, 2 Mart 1920'de Meclis-i Umum-î heyetince tartışılarak onaylandığını, 10 Şubat tarihli belgeyi o vakitki Felâh-ı Vatan Grubu'na mensup milletvekillerinin imza ettiğini söylemektedir (bkz. Hilmi Uran Hatıralarım (1905-1950). Ank. 1959. s. 130.) Oysa Misak-ı Milliye benzer bir belgeyi kabul eden mebusların Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup oluşturduğu görülmektedir. (bkz. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. s. 113). Bu konuda Tunaya'nın yaptığı yorum kanımca daha gerçekci olmaktadır. Zira o "önce Müdafaa-i Hukuk Partisi kurmak üzere sondajlara girişildiğini, fakat başarılı olunamadığını böyle bir girişiminin İttihat ve Terakki tahakkümünü andıracağından Ankara'nın merkez-i umumî gibi Selanik'in yerine geçeceğinden kaygı duyulduğunu bu nedenle de daha uzlaştırıcı bir formülle Felâh-ı Vatan adı altında bir grubun oluşturulduğunu belirtmektedir (bkz. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. s. 187.)

[30] Tunaya, a.g.e. s. 188 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi IV. Dönem s. 115.

[31] "İstanbul Meclis-i Mebusanının Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması" Atatürk Araştırma Merkezi dergisi c. 1. s. 3 (Temmuz 1985)s. 977 bkz. Kaymaz Nejat, a.g.mk. Tunaya, a.g.e. s. 189.

Levent Şahverdi Arşivi

yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar" meclis çalışmalarını durdurmaya karar vermişlerdir[32].

İstanbul'un işgal edilmesi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yanlısı milletvekillerinin tutuklanması üzerine Mustafa Kemal Paşa iki gün komutanlarla makine başında görüştükten sonra Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1919'da yayınladığı bir bildiri ile Ankara'da salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclisin toplanacağını, bunun için her livadan beşer üyenin seçilmesini, seçimde her parti, zümre ve cemiyetin aday gösterebileceği gibi, bireysel olarak da adaylığın konulabileceğini, seçimlerin gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılacağını, seçimlerin on beş gün içinde Ankara'da çoğunluk sağlanmış olarak toplanmak üzere yapılmasını belirtmiştir[33]. Bunun yanında Meclis-i Mebusan üyesi iken, Meclisin kapatılması üzerine Ankara'ya gelecek mebusların da bu Meclisin üyesi sayılacağı, yeni seçimlerde Osmanlı seçim yasasına göre oy vermesi gereken müntehib-i saniler yanında sancak il idare ve belediye meclisi üyeleriyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinin de oy verebilecekleri açıklanmıştır. Böylece meclisin tabanı genişliyor, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile meclisin organik ilişkisi daha da sıklaştırılıyordu.

23 Nisan 1920'de büyük bir törenle açılıp çalışmalarına başlayan meclis oldukça heterojen (karmaşık) bir yapıya sahipti. İttihatçısı, İtilâfçısı, İslâmcısı, Osmanlıcısı, liberali, Bolşeviği, çiftçisi, tüccarı, askeri, aşiret reisi, öğretmeni, politikacısı vs. bu mecliste yer almıştı.

İlk günlerin heyecanlı havası geçtikten ve milletvekilleri birbirlerini daha iyice tanımaya başladıktan sonra Mecliste fikir ayrılıkları da kendini göstermiştir[34]. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin âdeta siyasî bir grubu olmasına rağmen "Misâk-ı Millî" dışında ortaklığı sağlamak güçleşmiştir[35]. Ancak, ülkenin o günkü koşullara itilmesinde kısır parti çekişmelerinin rol oynadığını düşünen kimi milletvekili mecliste partileşme hareketinin içinde yer almayacaklarını belirtmiştir[36]. İcra vekillerinin oluşum biçimi ve hükûmet programı ile başlayan düşünsel ayrılıklar Mecliste grupların oluşmasına doğru gidişatı başlatmıştır.

[32] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, IV. Dönem. s. 378-379.

[33] Nutuk. c. 1. s. 421. vd. İhsan Güneş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923). Eskişehir: 1985 s. 43.

[34] T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları c. 1. s. 17, 341.

[35] Nutuk. c. 2. s. 594.

[36] Güneş. a.g.e. s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

Meclisin yeni bir devlet kurmaya doğru gittiğini gören kimi milletvekilleri gelecekte kurulacak düzen hakkında programlar hazırlamaya koyulmuştur[37]. Örneğin 1920 yılı Ağustosunda kendilerine halkçı adını veren bir grup milletvekili 22 maddelik bir yasa taslağı hazırlamıştır. Teşkilât-ı Esasiye Kanununa temel oluşturduğunu sandığımız bu belgeye göre; Hâkimiyet kayıtsız şartsız millete geçecek, yasama ve yürütme gücü B.M.M.'de toplanacak, Türkiye, halk hükûmeti B.M.M. tarafından idare olunacak, B.M.M. üyeleri genel oy ile livalar halkınca seçilecek, 50 bin nüfusa bir milletvekili düşecek v.s.[38]. Bu yasa taslağından kısa bir süre sonra da 5 Eylül 1336'da kurulan Halk Zümresi'nin siyasî programı yayınlanmış[39], bunun da arkasından 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Halkçılık Programı Meclis Başkanlığına sunulmuştur.[40] Misak-ı Millî'nin gerçekleştirilmesinden sonra kurulacak düzenin temel taşlarını oluşturan bu programın meclise sunulmasından sonra, meclisteki gruplaşmalar artmıştır[41]. İsim olarak çok, fakat üye sayısı itibariyle yeterli olmayan bu gruplar meclis çalışmalarını düzenli bir hâle getireceği yerde daha da karıştırmış, düzensizliklere neden olmuştur. Halkçılık programının Meclisçe Teşkilât-ı Esasiye Kanunu olarak benimsenmesinden sonra bu karışıklıklar daha da artmıştır[42].

Meclisteki bu oluşumu yakından izleyen Mustafa Kemal Paşa, başından beri izlediği gruplar üstü politikanın bırakılması gerektiği kanısına varmıştır. Çeşitli düşünce akımlarının faaliyet gösterdiği Anadolu'da halkın birliğini, bütünlüğünü bozucu eylemlerin durdurulması kararlaştırılmıştır. Heyet-i Vekile 21/22 Mart 1921 gecesi yaptığı toplantıda Anadolu'nun içine kök salmış olan Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin ihya ve ıslah edilmesi gerektiğine karar vermiş ve bu kararı bir genelge ile açıklamıştır. Bu çerçevede Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilen bir şifrede şöyle deniliyordu. "Milletin efkâr-ı umumiyesini salim mecrada tutabilecek milletin içinde bir teşkilâtın muhafazası lüzumu tahakkuk ediyor. Buna binaen Müda-

[37] 1920 Ağustosunda basında Türkiye'nin programsızlığından söz edilerek program tartışması başlatılmıştır. bkz. Yeni Gün 20/25 Ağustos 1336, Hâkimiyet-i Milliye 9 Teşrinievvel 1336.

[38] Ayrıntısı için bkz. Öğüt Gazetesi 22 Ağustos 1920.

[39] Yeni Gün. 8 Eylül 1336.

[40] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi c. 4. s. 179. vd.

[41] Nutuk c. 2. s. 544. Güneş a.g.e. s. 116-152.

[42] Hakkı Hami Bey Mecliste yasa önerisinde bulunanların hiç olmazsa mevcut gruplardan birisiyle istişare etmesini önermiştir (21 Şubat 1921). T.B.M.M. zb. C. c. 8. s. 329.

Levent Şahverdi Arşivi

faa-i Hukuk Cemiyeti merkeziyelerinin vatanperver ve azimkâr erbabı namus ve hamiyetten ve halkın hürmet ve itimadına mazhar zevattan intihap olunmalarını ve bu merkez vasıtasıyla halkı muntazaman irşat etmek" elzemdir. Bunun yanında B.M.M.'nin aynı zamanda ARMHC'nin kongresi yetkisine sahip olduğu vurgulanarak Meclis Başkanlık divanının da Heyet-i Temsiliye'nin yerine geçtiği belirtilmiştir[43].

21 Mart 1921'de tüm vilâyet ve mutasarrıflıklara gönderilen bir genelge ise Bağımsızlık Savaşının timsali olan ARMHC'nin ülkeye ve millete yönelik görevlerini daha iyi yapabilmek için bu örgütlerin Meclis Başkanlığı ile daha iyi ve düzenli ilişki kurmaları istenmiş ve MH Merkez Heyetini oluşturan kişilerin ad ve şöhretlerinin Meclis Başkanlığına bildirilmesi belirtilmiştir[44].

Mustafa Kemal Paşa ülkedeki tek örgütlü güç olan ARMHC ile ilişkileri yoğunlaştırırken, Meclisteki havadan kaygı duyan kimi milletvekili de kendi aralarında toplantılar yaparak Meclis çalışmalarının nasıl düzenli bir şekle sokulacağını tartışmıştır. Meclisteki bu gelişme Refet Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya da yansıtılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa inkılâpçı zihniyete sahip milletvekilleriyle, vilâyet konağında gruplar halinde görüşmüştür. Bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında büyük bir meclis grubu oluşturmaya karar vermiştir. 10 Mayıs 1921'de kurulan bu grup iki maddelik bir de program yayınlamıştır[45]. Buna göre grubun amacı, Misâk-ı Millî esasları içinde ülkenin tamamını ve milletin istiklâlini sağlayacak barışı getirmek, bu amaca ulaşmak için de ülkenin tüm maddî ve manevî gücünü gerekli hedeflere yönlendirerek devletin ve milletin örgütlenmesini Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde yapmaktır[46]. Buna ilk tepki Erzurum Müdafaa-i Hukuk Derneğinden, Raif Efen-

[43] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1969, s. 878.

[44] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 373; İkdam, 30 Mart 1337 (1921), s.3

[45] Hâkimiyet-i Milliye 11 Mayıs 1337. Yeni Gün, 12 Mayıs 1337, Açıksöz. 13 Mayıs 1337.

[46] y.a.g.y, Mustafa Kemal Paşa Haziran 1921 Müdafaa-i Hukuk Grubu talimatnamesini tüm taşra teşkilâtına göndermiştir. Bu tamimde dikkati çeken özellikleri şöyle özetlemek mümkündür: İcra vekilleri heyetinin 27/28 Temmuz 1920'de aldığı (bkz. T.B.M.M. zb. Ceridesi c. 3. s. 30) ARMHC. merkez heyetlerinin mahalin en büyük mülkî memurunun emrinde bulunması kararı kaldırılarak, Sivas Kongresi'nde hazırlanan nizamname gereğince seçilmiş başkanlarının başkanlığı altında çalışmalarını sürdüreceklerdir. Müdafaa-i Hukuk

Levent Şahverdi Arşivi

diden, gelmiştir. Zira Raif Efendi ve onun görüşlerini Mustafa Kemal'e aktaran Kâzım Karabekir Paşa, "Hilâfet ve Padişaha ait hiç bir" kayıt taşımayan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde devletin örgütlendirilmesinin, kurtuluştan sonra ülkeyi yeni bir yönetim biçimine, Cumhuriyete götüreceğinden kaygı duymuş ve Mustafa Kemal'in bu grubun başında bulunmasını onaylamamıştır[47].

B.M.M. hükûmeti içinde yer alamayanlar, yer aldığı halde bu yeri uzun süre koruyamayanlar, muhalefeti kendilerine "şiar" edinenler, kişisel olarak Mustafa Kemal'e karşı olanlar daha sonra II. Müdafaa-i Hukuk Grubunu oluşturmuşlardır[48]. Böylece "salâhiyet-i fevkalâdeye malik" meclisteki, düşünsel ayrılık çok açık ve örgütlü olarak muhafazakâr-inkılâpçı şeklinde bu gruplarla ortaya çıkmıştır. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup) inkılapçılığı ve iktidarı; İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup) ise muhafazakârlığı ve muhalefeti temsil etmiştir.

Atatürk'ün önderliğini yaptığı I. Grup ülkeyi adım adım Osmanlı Devlet düzeninden daha çağdaş bir düzene doğru sürüklerken, II. Grup milletvekilleri bu gidişi durdurmaya çalışmışlar, bu nedenle de meclisteki muhalefetin dozunu yükseltmişlerdir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun benimsenmesi Mustafa Kemal'in Başkomutan olması, Sakarya savaşından sonra ordunun bir süre için savunmada kalması, İcra Vekilleri Heyetinin görev ve yetkileri sorunu, Ankara İtilâfnamesinin imzalanması, saltanatın kaldırılması Lozan Konferansının gidişatı, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, II. Grup milletvekillerinin en çok üzerinde durduğu, zaman zaman da etkili olduğu konular olmuştur.

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ile iyice sertleşmiş olan I., II. Grup mücadelesi meclis sınırlarını da zorlamıştır.

Bu meclise o günkü koşullarda yapılacak bir barış antlaşmasını benimsetmenin güç olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal ve arkadaşları Büyük Taarruzun kazanılmasıyla T.B.M.M. ve onun yaratıcısı Müdafaa-i

---

Merkez Heyetleri doğrudan doğruya Ankara'daki MH Grubunun da başkanı olan T.B.M.M. başkanı ile iletişim kuracaklardır. ARMHC. millî hükûmet teşkilâtına ve hükûmetin icraatına karışmamalıdır. Cemiyetin gücü fazilettir. Her türlü harekette "şirarımız" fazilet olmalıdır. bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları. c.V. Haz. Sadi Borak - Utkan Kocatürk Ank: 1972. s. 132.

[47] Kâzım Karabekir: İstiklâl Harbimiz. İst. 1969. s. 918-924.

[48] bkz. Güneş. a.g.e. s. 142-152.

Levent Şahverdi Arşivi

Hukuk Cemiyetlerinin görevlerinin de sona erdiğini, Müdafaa-i Hukuk teriminin Kurtuluş Savaşındaki anlamını artık ifade edemeyeceğini düşünmüşler ve yeni dönemde yeni isme, yeni bir programa ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır[49]. Yeni isim ve yeni programla tam kurtuluş sağlanacaktı. Bunun için de Kurtuluş Savaşında olduğu gibi birliğe ihtiyaç vardı. Bunu da ancak bir siyasî parti ile sağlamak mümkün olabilirdi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 6 Aralık 1922'de basına verdiği bir demeçte Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını bildirmiştir[50]. Partinin programını hazırlamak üzere düşünen kafaları yardıma çağırmıştır.[51] Arkasından bir yurt gezisine çıkarak çeşitli yerlerde Halk Fırkası ile ilgili açıklamalar yapmıştır. "Halk " ismi kimi kesimlerde sola yönelik bir yorumlamaya tâbi tutulmuş ise de bunun böyle olmadığı Mustafa Kemal'in açıklamalarıyla ortaya çıkmıştır. Fırkanın sınıf savaşına yol açmayacağı, tüm milletin refah ve saadetini temine matuf olacağı vurgulanmıştır. Ülkede hakikî bir inkılâp yapıldığını ve halen devam ettiğini söyleyen Mustafa Kemal Paşa; memleketi mamur milleti zenginleştirmek için uygulanacak programın halkın çoğunluğuna dayanması gerektiğini belirtmiştir[52].

Atatürk batıya yaptığı geziden sonra bir de Adana, Mersin, Tarsus, Konya, Afyon, Kütahya gibi yurt köşelerini gezerek çeşitli halk kesimi ile görüşmeler yapmıştır. Bu gezilerden çıkarılacak sonuç; Mustafa Kemal Paşa'nın yeni ve büyük bir aşamaya hazırlanmakta olduğu, bunun için de ulusun bütünlüğünden güç alacak taze bir kuvvete dayanmak isteği idi. Ancak meclisin yapısı yeterince umut verici gözükmüyordu[53]. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa yurt gezilerini tamamladıktan sonra icra vekilleri he-

[49] C.H.P.'nin 25 yılı. (1923-1948). Ankara: 1948, s. 9

[50] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. 2. Ankara: 1959, s. 46-48. Nutuk c. 2. İstanbul: 1969. s. 718. Ulusal kurtuluş savaşı veren ülkelerde savaşı başlatan ve yürüten başarıyla bitiren kadro ulusal devletini kurarak toplumunu çağdaşlaştırmaya yönelir. Bu yönelimde, hükûmetin amaçlarını halka iletecek, halkla hükûmet arasında daha yakın bağlar oluşturacak güçlere ihtiyaç duyulur. İşte bu ihtiyacı siyasî partiler giderir. Siyasî partiler bir yandan halkın ihtiyaçlarını istek ve dileklerini karar organı olan hükûmetlere iletirken, diğer yandan da hükûmetin siyasetinin tanıtılmasında benimsetilmesinde, toplumdan güç almasında hükûmetin denetlenmesinde rol oynarlar. bkz. İlter Turan, Cumhuriyet Tarihimiz. İstanbul: 1969 s. 99 vd.

[51] Kimi yazarlar bu isteğe cevap vermiştir. Örneğin Suphi Nuri (İleri) bkz. Atatürk Devri Fikir Hayatı Haz. Mehmet Kaplan - İnci Enginün. İstanbul: 1981. s. 58.

[52] bkz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları Yay. Arı İnan. Ankara: 1982. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. 2. s. 97.

[53] Goloğlu, Cumhuriyet s. 180.

Levent Şahverdi Arşivi

yeti ile bir toplantı yapmış, toplantıya Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'yı da çağırmıştır. Toplantıda Meclisin yenilenmesi konusu görüşülmüştür. Nitekim 1 Nisan 1923'te de Meclisin yeniden seçimlere gitmesi konusu Meclis gündemine gelmiştir. Aydın mebusu Esat Efendi ve 120 arkadaşının verdikleri ortak önergede "Müdafaa-i memleket gayesiyle toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu gayeye ulaştığı belirtildikten sonra, ülkenin şimdi mesaili sulhiye ve terakki-i iktisadiye gibi... iki mühim mukaddes gayeyi istihdaf lüzumu kati vardır" deniliyor ve bunun için Teşkilât-ı Esasiye Kanununda değişiklik yapılması isteniyordu[54]. Mecliste oybirliği ile kabul edilen bu öneriden sonra seçim çalışmalarına başlanmıştır[55].

Mecliste seçim kararı alındıktan sonra, 8 Nisan 1923'de Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak bir beyanname yayınlamıştır. 9 "Umdeden" oluşan bu beyannamede, mecliste var olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Halk Fırkasına intikal edeceği, Halk Fırkası'nın halk hâkimiyetine, maddî ve manevî yenileşme esasına dayanan geniş ve olgun bir program yapacağı bu programın Halk Fırkası'nın üyelerinin onayına sunulacağı açıklanıyordu[56]. Seçim çalışmalarına çağrı olarak yayınlanan 8 Nisan 1339 tarihli bir belgede de "Eğer ümidimiz vechile Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtımızın müntehap ve mutemetleri milletin arasına nail olurlarsa atiyen Büyük Millet Meclisi'nde Halk Fırkası namı altında memleketin idaresi mesuliyetini deruhte edeceklerdir" deniliyor ve MHC ve geleceğin Halk Fırkası'nın izleyeceği amacın; tecrübelerden, ülkenin ihtiyaçlarından doğan ve açıklanan "umdeler" olduğu da vurgulanıyordu[57].

Yeni seçime ittihatçılarla, II. Grubun da katılacağı kimi basın organlarına yansımış ise de bunların örgütlü bir çalışma içine giremedikleri, buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde seçime giren I. Grubun yoğun bir çalışma içine girdiği görülmektedir[58].

[54] bkz. T.B.M.M. zb. C. c. 28. s. 283.

[55] İsmail Suphinin (Burdur) açıklamalarına göre Mudanya Mütarekesi'nden sonra "milletin reyine" başvurmak ihtiyacı hissedilmiş, barış görüşmelerinin kısa sürede bitebileceği düşüncesiyle bu sorun kısa süre ertelenmiştir. bkz. a.g.e. c. 28. s. 286.

[56] Hâkimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1339 s. 1 ATTB. s. 488 vd. Tunaya. Siyasî Partiler s. 580-82.

[57] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri s. 492.

[58] bkz. Mahmut Goloğlu a.g.e. s. 191-196.

Levent Şahverdi Arşivi

I. Grup adayları, öncelikle "umde"leri kabul ettiklerini belirterek, adaylıklarının onaylandığına ilişkin MHC başkanlığından imza alarak seçime katılmışlardır[59].

Yoğun bir seçim çalışması sonucunda, seçimi ezici bir çoğunlukla I. Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları kazanmıştır.

Ankara'da toplanan milletvekilleri seçim sonrasında kurulacağı belirtilen Halk Fırkası'nın Nizamnamesi'ni hazırlamaya koyulmuşlardır[60]. Bu konuda iki rapor hazırlanmış ve komiteye sunulmuş ise de benimsenmemiştir.[61] 7 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkasına mensup milletvekilleriyle bir toplantı yapmış, bu toplantıda I. Mecliste partileşmeye yönelik çabaları anlatmış ve Müdafaa-i Hukuk'un Halk Fırkası'na dönüştüğünü söylemiştir. Hazırlanan Halk Fırkası Nizamnamesini tartışılmak üzere milletvekillerine dağıtmıştır[62].

106 madde ile bir ekten oluşan ve bir proje olarak hazırlanıp milletvekillerine dağıtılan Halk Fırkası'nın bu ilk nizamnamesinin umumî esaslara ait 6 Maddelik bölümün bazı maddeleri şöyledir:

1. Halk Fırkası, Cemiyetler kanunu mucibince teşekkül etmiş siyasî bir cemiyettir. Gayesi millî hâkimiyetin "halk tarafından ve halk için" icrasında rehberlik etmek Türkiye'yi tam manasıyla bir "asrî devlet" haline yükseltmektedir.

2. Halk Fırkası bir ihtilâl fırkası değil, bir inkılâp fırkasıdır. Bütün siyasî mücadelelerini kanun dairesinde yapacak ve Türkiye'de bütün kanunların fevkinde kanunun velâyetini hâkim kılmaya çalışacaktır.

3. Halk Fırkası'na mensup olanların gerçekten "halkçı" olması şarttır. Halkçılara göre halk mensubu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiç bir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir musavatı kabul eden bütün fertler halktandır. Bu suretle halkçılar asrî devlet esaslarına muhalif hiç bir ailenin, hiç bir sınıfın, hiç bir cemaatin ve hiç bir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen kanunları teşrig ve icra etmekteki nutku hürriyet ve istiklâlini tecdîd ve takyid edici hiç bir anane hiç bir teamülün ve hiç bir kuvvetin meşruunu tanımayan fertlerdir.

[59] Hâkimiyet-i Milliye 11 Nisan 1339. s. 1.

[60] İleri 5 Ağustos 1923.

[61] a.g.y.

[62] İleri. 8 Ağustos. 1923. s. 2. 10 Ağustos 1923. s. 2. Atatürk'ün burada yaptığı konuşmanın metnini bulamadım.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Bir ferdin Halk Fırkası'na dahil olabilmesi için Türkiyeli olması ve aslen millî yurt haricinde bulunan Müslüman milletlerden birine mensup ise Türk Milliyetini kabul etmesi şarttır[63].

Bu nizamname üzerinde yapılan tartışmalar Eylül başında sonuçlanmış, ARMHC Meclis Grubu 9 Eylül 1923'te bu nizamnameyi onaylamış ve 11 Eylül'de de Fırka Başkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı, Genel Sekreterliğe ise Recep Bey'i seçerek partiye fiilen işlerlik kazandırılmıştır[64]. Ancak Partinin kuruluşuna ilişkin resmî başvuru İçişleri Bakanlığına Ekim 1923'te yapılmıştır[65].

Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra Atatürk, Başbakan İsmet Paşa'yı Halk Fırkası Genel Başkanvekilliğine atamıştır. İsmet Paşa 20 kasım 1923'te yayınladığı bir genelge ile ARMHC'nin bütün örgütlerini Halk Fırkası'nın içine almıştır[66]. Böylece İsmet Paşa'nın da vurguladığı gibi tüm ülkeye "kurtuluş ve bağımsızlığı getiren" ARMHC'nin yerini, Türk toplumunda "millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek" Türkiye'yi tam anlamıyla çağdaş bir devlet haline getirmek için halkçılık temeli üstüne kurulan Halk Fırkası'na bırakmıştır.

[63] bkz. İleri 12 Ağustos 1923 s. 3, 13 Ağustos 1923. s. 2. Ali Fuat Cebesoy, Siyasî Hatıralar II. Kısım. İstanbul: 1960 s. 11.

[64] bkz. Hâkimiyet-i Milliye 11-12 Eylül 1923. s. 2. Millet Hizmetinde 40 yıl. C.H.P., s. 11.

[65] Millet Hizmetinde 40 Yıl, s. 11.

[66] a.g.e. s. 13-14.

Levent Şahverdi Arşivi

KURTULUŞTAN SONRA İZMİR'DE YUNAN İŞGAL DÖNEMİNE TEPKİLER*

ENGİN BERBER

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşından 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak çekildi. Bu ateşkesi imza etmekle Osmanlı Devleti, hem kayıtsız koşulsuz teslim oluyor, hem de fiilen sona eriyordu. Güvenliklerinin tehdit edildiği gerekçesiyle İtilâf Devletleri, 7. maddeye dayanarak istedikleri yeri işgal edebileceklerdi. Bu, Osmanlı Devletini her an parçalanmaya ve işgale hazır bir duruma getiriyordu. İzmir ve çevresini ele geçirmek isteyen Yunanistan ve İtalya, kendi açılarından haklı oldukları düşüncesinde idiler.

Yunan dış politikasının temeli olan Megalo-İdea, Ege'yi bir Yunan Denizi haline getirerek bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olan Büyük Yunanistan'ı, eski Bizans-Grek İmparatorluğunu yeniden kurmak demekti. Yunan Başbakanı olduktan sonra, Yunanistan'ı sistemli bir şekilde büyütmeyi başaran Venizelos,[1] "olabildiği kadar Yunan halkını içine alacak şekilde Yunan Devletinin topraklarını genişletmek ve Yunanistan'ı Akdeniz'de önemli bir devlet haline getirmek"[2] istiyordu.

19. Yüzyılın ikinci yarısında millî bir devlet olarak ortaya çıkan ve aynı yüzyılın sonunda emperyalist bir dış politika izleyen İtalya, bir Akdeniz devleti olmanın ve Oniki Adayı elinde bulundurmanın verdiği imkânlardan yararlanarak, sözkonusu bölgeye egemen olmak ve İtalyan ekonomisini, bu bölgenin ekonomik değerleri ile desteklemek istiyordu.

* Bu makale, "Kurtuluşundan Cumhuriyet'in İlânına Kadar İzmir" başlığını taşıyan Yüksek Lisans tezimizin, "Kurtuluştan Sonra İzmir'de İşgal Dönemi Olaylarına Tepkiler" başlıklı bölümünün geliştirilmiş biçimidir.

[1] 1910 yılında Yunan Başbakanı olan Venizelos, 8 Ekim 1912'de başlayan ve 1913 yılına kadar devam eden Balkan Savaşlarında, Yunanistan'ın göz koyduğu Selânik'i almayı başardı. Bundan sonra Venizelos'un amacı Kuzey Epir, Trakya ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmaktı. Bu sebeple Yunanistan'ı 1917 yılında İtilâf Devletleri yanında savaşa soktu. İtilâf Devletleri savaşı kazanınca, savaşın kazanılmasında hiçbir etkili girişimi olmayan küçük Yunanistan bunun nimetlerinden yararlanmaya kalkıştı.

[2] Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, İstanbul (1978), s. 47

Levent Şahverdi Arşivi

Gerçekte İzmir ve artbölgesi üzüm, incir, pamuk, tütün, palamut, meyan kökü gibi dünya pazarlarının gereksinim duyduğu tarım ürünleri ve bunları kente bağlayan demiryolları ile ekonomik, Ege denizini kontrol etme niteliği ile de stratejik bir öneme sahipti. Bölge üzerinde çıkarları çatışan İtalya, bu yörenin Yunanistan tarafından işgaline başlandığı 15 Mayıs 1919 tarihine kadar kıyasıya mücadele etmiştir. Yunanlıların İzmir'e çıkmasından sonra İtalya, işgali altında bulundurduğu bölgelerde halka daha hoşgörülü davranmak, hastane açtırmak, ilâç dağıtmak, çiftçilere kredi vermek gibi nispeten ılımlı bir politika gütmeğe başladı.

İtalya ve Yunanistan'ın İzmir'i elde etmek için yaptıkları mücadeleyi ve emperyalist devletlerin olaya yaklaşımını, Birinci Dünya Savaşından başlayarak incelemek konuya açıklık getirecektir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına Almanya yanında katıldıktan sonra, İtilâf Devletleri İzmir ve artbölgesini diplomatik pazarlıklara peşkeş çekmeye başladılar. Bu pazarlıklar, İtilâf Devletleri Yunanistan'dan, Avusturya tehdidi altındaki Sırbistan'a yardım etmesini istedikleri zaman başladı. İngiltere, tarafsız kalmış Bulgaristan'ı savaşa sokmak için, 1915 Ocağında Kavala'yı bu devlete vermeği vaat etti. Buna karşılık Yunanistan'a da İzmir ve artbölgesiyle Kıbrıs verilecekti. Çanakkaleye saldırmadan önce de, İtilâf Devletleri Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokmayı plânladılar. Yunan Başbakanı Venizelos bu plânı kabul ettiyse de Yunan Kralı, Genelkurmayı ve Rusya'nın tepkisi bu girişimi sonuçsuz bıraktı. Çanakkale Savaşının tüm şiddetiyle devam ettiği bir sırada, 14 Mart 1915'de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında İstanbul Antlaşması imza edildi. Bu antlaşma ile İstanbul ve Boğazlar bölgesi Rusya'ya veriliyor, Asya Türkiyesi'nin ise İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması uygun görülüyordu. Daha sonra İtilâf Devletleri, tarafsızlığını koruyan İtalya ile 26 Nisan 1915'de Londra Antlaşmasını imza ettiler. Bu antlaşma ile İtalya'ya, savaşa girme yükümlülüğü karşısında Adriyatik, Akdeniz ve Ege'den tavizler veriliyordu. Savaşa giren İtalya, kısa bir süre sonra payının azlığından yakınmağa başladı. Aynı tutum içinde olan Rusya'ya İngiltere ve Fransa, Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak'taki tasarruflarına karışmaması kaydıyla, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan yeni topraklar verildi. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu manda rejimleri şeklinde parçaladıkları Sykes- Picot Antlaşması öncesinde İtalya, Antalya, Kilikya ve Suriye ile ilgilendiğini dost ve müttefiklerine bildirdi ise de istediklerini elde edemedi. Bunun üzerine 1916 Kasımında müttefiklerine bir karşı muhtıra

Levent Şahverdi Arşivi

veren İtalya, "Antalya ve İzmir'de ileri bir İtalyan kolonisi vardır" görüşünden hareketle, İzmir'i istediğini belirtti. Rusya, İtalya'nın Söke Limanıyla yetinmesini, İzmir'deki İtalyan isteklerine karşı çıkılmasını Fransa'ya teklif etti. Fransa, İtalyan isteklerini Kilikya'daki çıkarlarına dokunduğu için aşırı buldu. Ancak İtalya'yı yanlarında tutmak isteyen İngiltere ve Fransa, 1917 Nisanında bu devletle imzaladıkları St. Jean de Mauirenne Antlaşmasıyla, İzmir-Kayseri-Mersin üçgeni içinde kalan Akdeniz ve Ege Bölgesini, Rusya'nın onaylaması koşuluyla İtalya'ya bıraktılar. Bu arada 26 Haziran 1916'da İtilâf Devletlerinin desteğini kazanan Venizelos, Yunanistan'ı İtilâf Devletleri yanında savaşa soktu[3].

Birinci Dünya Savaşı, 1918 yılının sonlarında Osmanlı Devletinin de dahil olduğu, İttifak Devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanınca, sıra savaş içinde yapılan gizli antlaşmaları uygulamaya geldi.

Savaş sonrası dünyada barış ortamını yeniden kurmak, Avrupa'nın sınırlarını çizmek ve savaşta İtilâf Devletlerine düşman olan devletlerden ayrılacak toprakları bölüşmek üzere A.B.D. Başkanı, İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanları 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansında biraraya geldiler. Konferansın 3-4 Şubat günkü oturumunda bir konuşma yapan Yunan Başbakanı Venizelos, Doğu Trakya ile Batı Anadolu'da İzmir'in de içinde bulunduğu Aydın vilâyetinin önemli bir bölümünü istedi. İtalya, Yunan isteklerinin Londra ve St.Jean de Mauirenne antlaşması ile çeliştiğini ileri sürdü. İngiltere, Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya yalnız Antalya'nın söz verildiğini, St.Jean de Mauirenne antlaşmasının Rusya'nın yeni rejim dolayısıyla değişen tutumu yüzünden geçerli olamıyacağını belirtti.

İngiltere, İtalya'nın İzmir bölgesine yerleşmesini istemiyordu. Çünkü İtalya, zengin insan kaynaklarına ve Akdeniz'de kuvvetli bir donanmaya sahipti. Yunanistan ise bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından beri savaşlar içindeydi ve iç istikrarını bir türlü sağlayamamıştı. İzmir'i alsa bile orada barınabilecek maddî ve manevî kaynaklardan yoksundu. İngiltere, kendi çıkarlarına hizmet edeceğini bildiği Yunanistan'a yardım etti. Çünkü, Batı Anadolu bölgesine yerleşecek zayıf bir Yunanistan, İngiltere'nin bölgedeki sermayesinin ve Ege'deki çıkarlarının jandarmalığını yapacaktı. Fransa da İngiltere'nin dümen suyunda bir politika izleyince İtalya, gizli antlaşma-

[3] Bu gizli pazarlıklarla ilgili yazışmalar, savaştan sonra yayınlanan diplomatik belgelerde yer almıştır. Burada dilimize çevrilmiş olan şu eseri anmakla yetiniyoruz. *Anadolu'nun Taksimi Plânı,* Çev: Kurmay Yarbay Babaeskili Hüseyin Rahmi, İstanbul (1972)

Levent Şahverdi Arşivi

larla kendisine vaadedilen yerlerin verilmediği gerekçesiyle konferanstan çekildi. Aynı gün İtalyanlar'ın Antalya ve Marmaris'i işgal etmeleri, Konya'daki birliklerini takviye ederek, İzmir Limanına bir savaş gemisi göndermeleri, müttefiklerde, İtalya'nın bir oldu bittiyle İzmir'i işgal edebilecekleri korkusunu uyandırdı. 5 Mayıs 1919'da Yunanlıları İzmir'e çıkarmaya karar veren mütefikler, 15 Mayıs 1919'da Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesi gereğince harekete geçti. İleri sürdükleri gerekçe, Batı Anadolu'da Rumların, Türkler tarafından katledildiği yalanı idi[4].

İzmir'e çıkan Birinci Larisa Tümeninin 38. Efzon Alayı, Konak istikametine doğru yürüyüşe geçti. Alay, Konak Meydanına ulaştığı sırada kalabalıktan ateş açıldı. Bu olay sonrasında çıkan çatışmalarda ve bunu takip eden birkaç hafta içinde İzmir ve çevresinde 5000 Türk öldürüldü[5]. Yunan işgal kuvvetlerinin Türk halkına karşı izlemiş olduğu insanlık dışı uygulamalar, İngiliz Parlementosunda ve basınında eleştirilere yol açınca,[6] Venizelos önce 20 Mayıs'da Başbakan Yardımcısı Rapoulis'i İzmir olaylarını incelemek üzere buraya gönderdi. Onun verdiği soruşturma raporuna dayanarak, işgal sırasında İzmir'de Yunan Yüksek Komiseri ve Averof Zırhlısı Komutanı olan Albay Mavridis'i görevinden alarak yerine, Türk ve İslâm hukuku dalında uzman, o sırada Epir Genel Valisi olan ve güvenilir, tarafsız biri olarak bilinen Aristides Stergiadis'i, İzmir Yüksek Komiseri olarak tayin etti. Bu tayine ek olarak Venizelos, 6 Temmuz 1919'da Paris'ten gönderdiği bir telgrafta, "Hiç abartmadan diyebilirim ki, ordumuzun taşkınlıkları bunca emek sonucunda kurulmuş bulunan yapıyı tamamen yıkabilir"[7] diyerek, General Pareskevopulas'a hemen İzmir'e hareket etmesini bildirdi. Venizelos'un aldığı tüm önlemlere ve Yunan propagandasının Avrupa kamuoyunu Yunanistan lehine kazanma çabalarına

[4] Adım adım Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması ve gelişen olaylar için bkz: G. Jaeschke, "İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması", Çev: Mihin Eren, *Belleten,* sayı: 32/128 (1968), ss. 567-76, Ergün Aybars, "Bir Levanten'in Anılarında İzmir'in İşgali", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler,* İstanbul (1986), ss. 87-94

[5] Katliam ve öldürmeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Salâhi R. Sonyel, *Türk-Yunan Anlaşmazlığı,* Ankara (1985), s. 25, Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,* Ankara (1973) , ss. 53-61, Kamil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları,* Ankara (1982), ss. 21-48, Smith, *a.g.e.* ss. 102-4, Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* Ankara, (1974), ss. 107-85, Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* İstanbul (1970), ss. 212-70, Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi,* İzmir (1982), ss. 311-70

[6] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,* ss. 53-54, İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını,* (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara (1981), ss. 93-94

[7] Sonyel, *a.g.e,* s. 54

Levent Şahverdi Arşivi

rağmen, 15 Mayıs ve sonrasındaki olayların yankıları artarak devam etti. Barış Konferansının 18 Temmuz 1919'da kurmuş olduğu soruşturma komisyonu, 14 Ekim'de konferansa sunduğu raporunda, işgale gerekçe olarak ileri sürülen, İzmir ve çevresinde Hristiyanların katledilme tehlikesi içinde olduğunu belirten Yunan tezini çürütüyor, işgal sırasında meydana gelen olayların sorumluluğunu Yunanlılara ve onlara İzmir'e çıkış izni veren müttefiklere yüklüyordu. Rapor, Yunanlılar için o derece ağırdı ki, Yunan işgal kuvvetlerinin en kısa süre içinde İzmir'den çekilmesini istiyordu. Raporun bu derece gerçekçi olması yüzünden Fransız Başbakanı Clemenceau, Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarılması konusunda verdiği destekten ötürü pişmanlık duymaya başlamış, Venizelos'a bir not göndererek işgalin geçiciliği üzerinde durmuştu[8]. Soruşturma kurulunun verdiği raporun kopardığı fırtınayı yatıştırmayı başaran Venizelos, Yunanistan'ın acı sonunu hazırlıyordu[9].

İzmir'in işgalinden sonraki birkaç hafta içinde, Türklerin içine düştüğü şaşkınlıktan yararlanan Yunanlılar, Aydın vilâyetine bağlı bulunan şehir ve kasabalardan bir çoğunu işgal ettiler. İşgalden sonra Yunanlıların, zorunlu olmadığı halde askerî kuruluşlar dışında sivil örgütlenmeler oluşturmaları, amaçlarının geçici işgal değil, bölgeyi Yunanistan'a ilhak, yani Enosis olduğunu gösteriyordu. 21 Mayıs 1919'da İzmir'e gelerek görevine başlayan Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, Yunan Konsolosluğunda kendisine bağlı ve içinde içişleri, dışişleri, eğitim, bayındırlık, gümrük, ekonomi, iaşe, muhacirler, haberleşme, tercüme, hukuk müşavirliği gibi kurumları barındıran 14 büro oluşturdu. Bunlardan İslâm işleriyle uğraşanının başına, önceleri Drama Valiliği yapmış, Giritli bir Müslüman olan Ali Naibzadeyi getirdi[10]. Sevr Antlaşmasının imza edilişine kadar örtülü bir şekilde devam eden ilhak hazırlıkları , Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra su yüzüne çıktı. İlgili maddeye göre İzmir'de, Yunanistan'ın hazırlayıp, Milletler Cemiyetinin onaylayacağı bir

[8] Smith, *a.g.e,* s. 129, Soruşturma komisyonunun İzmir ve çevresindeki çalışmaları için bkz: *Ahenk,* 22, 24, 26, 27 Ağustos 1919, 15, 17, 21 Ekim 1919, 12 Kasım 1919.

[9] Gerçekte, Yunanistan'ın İzmir'e çıkarılması ve işgal sonrasında meydana gelen olaylarda en büyük sorumluluk, İngiltere ve Yunanistan ile bu devletlerin başkanlarına aitti. İzmir'in işgalinden güdülen amaç, Hristiyanlara karşı yapıldığı ileri sürülen kırımı önlemek ve barışı sağlamaksa, İzmir müttefiklerce işgal edilmeliydi. Öte yandan Yunanistan, kuvvetlerini tecrübesiz bir albayın komutasında İzmir'e çıkartarak, kendi açısından gerekli önlemleri almamıştı.

[10] Smith, *a.g.e.,* s. 105, Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilâyeti,* Ankara (1981), s. 8

Levent Şahverdi Arşivi

seçim kanunu ile bölgesel bir meclis oluşturulacak ve bu meclis beş yıl sonra, İzmir ve çevresinin Yunanistan'a katılması işlemini tezgâhlıyacaktı. Bu madde, beş yıl sonra Yunanistan'ın İzmir ve çevresini ilhak etmesi için zemin hazırlıyordu. Yunanistan, İzmir problemini lehinde halletmek için temkinli bir adım atmıştı. Çünkü, bu aşamada Enosis ilan edilirse, Türk-Yunan savaşı şiddetlenirdi. Şimdi ise, Enosis için beş yıllık bir zaman ayrılmıştı. Öte yandan bu süre içinde Yunanistan, bölgeye çok sayıda Rum göçmen getirerek, Venizelos'un Paris Barış Konferansında verdiği, Batı Anadolu'da Rum nüfusun çok olduğuna dair uydurma rakamları doğrulayacak ve Enosis için meşru bir ortam hazırlayacaktı[11]. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi için, tarafların Millet Meclisince onaylanması hükmünü çiğneyen Yunanlılar, vakit geçirmeden antlaşmayı uygulamaya koydular. İzmir hükûmet dairelerinde çalışan birçok Türk memurun işlerine son verilerek, yerlerine Atina'dan gelen Yunan memurlar yerleştirildi. Belirtilmesi gereken nokta, Yunanistan'ın Sevr'den önce ve sonra, Vali Kambur İzzet Bey ve Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa gibi, Yunan çıkarlarına hizmet edenleri, görevlerinden almamış olmalarıdır[12].

Yunanlılar, işgalden hemen sonra, Enosis'in meşruluğunu sağlamak için, daha önce Yunanistan'a ve Adalara göç etmiş olan Rumları, Aydın vilâyetine getirmek amacıyla girişimlerde bulundular. Stergiadis İzmir'e gelir gelmez, her kasabaya birer siyasî temsilci, Çeşme, Karaburun ve Foça ilçelerine ise birer iskân ve muhacir memuru gönderdi[13]. Yine Stergiadis'in teklifi üzerine Yunan hükûmeti, Rum göçmenler için Aydın vilâyetinde barakalar yapmaya karar verdi ve bu işle ilgilenmek üzere Nafia Bakanlığı Aleksos isminde bir mühendisi İzmir'e gönderdi[14]. Sevr Antlaşma-

[11] Venizelos'un Paris Barış Konferansında, Batı Anadolu'da Rum nüfusun çok olduğuna dair verdiği uydurma rakamlar için bkz: Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Sorunu-Sevr", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Cilt: 10/58, İstanbul (1972), s. 14, Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması,* Ankara (1986), s. 56

[12] Parlak, *a.g.e,* ss. 363-64, Umar, *a.g.e.,* s. 204'de İşgalden sonra İzzet Beyin görevden alındığı yazılarak yanlış bilgi verilmiştir. Nail Moralı, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları,* İstanbul (1976), s. 146'da "İzzet Bey işgal günü Yunanlılardan dayak yedi, utanmadan makamına döndü" denmekte, *Ahenk,* 7 Ocak 1920'de İzzet Beyin vefat ettiği 1920 yılının ilk haftasına kadar, İzmir valiliği görevini yürüttüğü, *Ahenk,* 8 Ocak 1920'de, Dahiliye Nezaretinin, İzzet Beyin yerine vilâyet mektubî Ali Saib Beyi vekâleten atadığını yazmaktadır. *Ahenk,* 13 Ocak 1920'de, Aydın vilâyeti valiliğine eskiden sadaret müsteşarı olan Emin Beyin getirildiğine dair irade-i seniyenin çıktığı yazılmaktadır.

[13] Su, *a.g.e,* s. 8

[14] *Ahenk,* 16 Kasım 1919

Levent Şahverdi Arşivi

sından sonra, bir taraftan vilâyete Rum göçmenler getirilirken, öte yandan Müslüman halk İç Anadolu'ya göçe zorlandı[15]. Yunanlıların yaptığı baskı nedeniyle sadece Aydın, Nazilli ve Manisa bölgesinden 50.000 kişi, İç Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Yunan Başbakanı Gounaris'in 12 Kasım 1921 tarihinde düzenleyip, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a sunduğu bir notada belirtildiği üzere, 1921 Ocağına kadar İzmir çevresine 126.000 Yunan göçmeni getirilip yerleştirilmişti[16]. Stergiadis bunlara kredi verdi, tarım araçları dağıttı, beslenmelerini temin etmek için Yunan Hükûmetinden un ve zahire istedi[17].

Yunanlılar, Anadolu'yu Helenleştirmede eğitimin oynayacağı rolün önemini görerek, özellikle Sevr'den sonra yoğun çalışmalar yaptılar. İşgalden sonra öğretim kurumlarındaki tahribat, bazı öğretmen ve öğrencilerin tutuklanması veya işgal bölgesi sınırlarının dışına çıkarılması, öğretmen maaşlarının ödenmesindeki sıkıntılar[18] ve gerek Yunanlıların, gerekse yerli Rumların maddî ve manevî baskıları yüzünden eğitim önemli ölçüde ak-

[15] Sonyel, *Türk-Yunan Anlaşmazlığı*, s. 41'de 11 Eylül 1921'de Sir Harry Lamb'dan Curzon'a gelen telgrafta, "Almış olduğum son derece inanılır haberlere göre, Aydın'a kadar Tire ve Ödemiş'te, 50 kadar köy Yunanlı askerler tarafından yakılmıştır. Köy sakinlerinin ekserisi evlerinden ayrılmışlardır. Katliam olayı yer almamış, sadece birkaç insan öldürülmüş ve sürüler yok edilmiştir" deniyor ki, katliam yapılmayışı, bu eylemin amacının sadece yerli halkı göçe zorlamak olduğu anlaşılıyor. Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptığı Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, Cilt: 37/148, s. 488'de, Yunanlıların yaptıkları zulüm sonucu Aydın vilâyetinde ilk aşama 80.000 civarında kişinin perişan ve sefil durumda, yaşadıkları bölgeden göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. R. Anhegger, "Kurtuluş Savaşında İzmir" (1919-1923 yılları arasında İzmir Hollanda Başkonsolosluğunun gönderdiği raporlar). *Tarih ve Toplum*, sayı: 9, İstanbul (Eylül 1984), ss. 170-173'de, Dönemin İzmir Hollanda Başkonsolosu ülkesine gönderdiği raporlarda Yunan Ordusu ve Rumların, Türklere zulüm yaptığı, halkın zulümden kaçmak amacıyla İtalyan bölgesine sığındığı belirtilirken, *Ahenk*, 6 Temmuz 1919'da, vilâyet makamının yayınladığı bir bildiri ile halkın göç etmemesi isteniyordu, *İrade-i Milliye*, 13 Ocak 1919'da, Yunanlılar baskı ile Müslüman halkı göç ettirerek Batı Anadolu'da çoğunluğu sağlamak için, daha mütareke döneminde çalışmalar yapmışlardı. Bölgede yerli Rumlar tarafından bağımsız bir devlet kurulacağı ve bölge halkını göç ettirmek için Rum çetelerinin, Yunanistan'ın yardımıyla katliama kalkışacağını öğrenen İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, müttefik komiserlere bir nota vermeğe karar vermişti.

[16] Umar, *a.g.e.*, s. 235, Smith, *a.g.e.*, s. 114'de bölgeye yüz binden fazla Rum getirildiği belirtilmektedir.

[17] *Ahenk*, 7 Aralık 1919

[18] *Ahenk*, 9 Kasım 1919'da, bazı kazalarda öğretmenlerin beş aydan beri maaş alamadıklarının öğrenildiği, böyle bir zamanda değil beş ay, beş gün bile maaş alamamanın felâket olduğu vurgulandıktan sonra öğretmenlerin paralarının ödenerek bu perişan duruma son verilmesi, okulların ilerlemesi için bunun gerekli olduğu yazılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

sadı. Sevr Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Yunanlılar Maarif Müdürlüğünü, Mekâtib-i İslâmiye-i Maarif İdaresi şekline dönüştürerek, Yunan Fevkalâde Komiserliğine bağladılar. Yunanlılar, Maarif Müdürünün görevine son verdikleri gibi bazı memurları da işten çıkardılar. 1921 Şubatında Mekâtib-i İslâmiye-i Maarif İdaresinin kadrosu, bir müdür vekili, bir müfettiş, iki kâtip ve bir hizmetliden ibaretti. Gerçekte bu kuruluş, Yunan Fevkalâde Komiserliğine bağlı olarak çalışan Yunan Eğitim Müdürlüğünün İslâm Okulları şubesinden başka birşey değildi. Yunanlılar, Müslüman halkın tepkisini çekmemek için, yeni kuruluşun bir İslâm kuruluşu olduğu imajını yaratmak istemişler ve bu ismi koymuşlardır. Nitekim, bu kuruluşa girmek için az çok Yunanca bilmek kaydı konulmuştu ki, bundan amaç Maarif Müdür Vekilliğine atanan Hüsnü Beyin de belirttiği üzere, müdürlükte görev yapan Türklerin işlerine kademeli olarak son vermekti[19].

Yunanlılar, bazı Türk okullarını hiçbir haklı gerekçeye dayanmadan kapatırlarken, bazılarının da kendiliğinden kapanmasını sağlamak amacıyla, ödeneklerini kestiler ve öğretmen maaşlarının ödenmesini engellemek için de ellerinden geleni yaptılar[20]. Diğer taraftan yerli Rumlarla işbirliği yapan Yunanlılar, işgalden birkaç ay sonra, Rum okulları açmak için faaliyete geçtiler. İzmir'de Rumca yayınlanan Amaltiya gazetesine göre, 16 Temmuz 1919'da İzmir Metropoliti Hrisostomos Efendi, yanında meclis-i cismani üyeleri olduğu halde Darağacı Mahallesine giderek, Ekim ayı başında bitmesi beklenen birkaç Rum okulunun inşaat projelerini inceledi. Bu okulların inşaatında, bölge Rumları önemli miktarda yardım yaptılar[21]. Stergiadis de, İzmir'de bir İyonya Üniversitesi kurulması için çalışmalarda bulundu. Bu amaçla Göttingen Üniversitesinden matematik profesörü Karatheodoris'i İzmir'e getirtti[22].

İşgalden sonra Yunanlılar, şehirdeki Türk basınını denetleyen bir sansür heyeti kurdular[23]. Sansür heyetinin başkanlığını, mütareke döne-

[19] Su, *a.g.e.*, ss. 19-23

[20] Yunanlılar, öğretmen okulları, sultanî ve idadîler gibi modern eğitim yapan okulları kapatmışlar, medreselere dokunmamışlardır. Bunun nedeni halkın dinî inançlarına duydukları saygı değil, medreseleri Enosis yolunda engel olarak görmemeleridir.

[21] *Ahenk*, 17 Temmuz 1919

[22] İzmir'de Yunan Üniversitesinin kuruluşu ve çalışmaları hakkındaki 2251 sayılı ve 14 Temmuz 1920 tarihli yasa, Yunan Resmî Gazetesi sayı: 1347'den naklen Smith, *a.g.e*, s. 107

[23] Smith, *a.g.e.*, ss. 384-85'de müttefiklere ait bir sansür kurulu da faaliyet gösteriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

minde Yunan propagandası yapmak için Anadolu'ya gönderilen Michael Rodos yapıyordu. Bu heyetin, Türk gazeteleri hakkında on beş günlük kapatma kararları vermesi ve gazete müdürlerini tutuklaması nedeniyle, işgal döneminde İzmir'in Türk basınını temsil eden "Ahenk, Şark, Musavat, Islahat ve Saday-ı Hak"[24] gazeteleri üzerlerine düşen görevleri yerine getiremedi; Yunan Matbuat Müdürlüğünün verdiği bildirileri yayınlamaktan başka birşey yapamadılar. Bunlardan Köylü Gazetesi ise, doğrudan doğruya Yunan çıkarlarını savunan bir tutum içine girdi[25].

İzmir'de işgal döneminde, mütareke dönemine ek olarak Taros, Proidos, Vima gibi Rumca gazeteler yayınlandı. Stergiadis'in Türkleri kışkırtacak yazı yazmaması için, Rum basınına yasak koymasına rağmen,[26] Rumca gazeteler, Türklere karşı ortak bir yayın politikası izlediler; gazete müdürleri, 1 Nisan 1922'de yaptıkları bir toplantıda, bir matbuat kalemi kurmağa karar verdiler ve beş kişilik bir idare heyeti seçtiler[27].

Yunanlılar, işgalden sonra vilâyette çalışan Türk memurlarının maaşlarını ve bordrolarını vilâyet muhasebe-i hususiyesine uğratmadan, doğrudan doğruya fevkalâde komiserlik veznesinden drahmi olarak ödeme yoluna gittiler ki bu, bağımsız olmak amacının bir göstergesi idi. Osmanlı Devleti bu duruma diplomatik yollardan itiraz etti. Amaç vilâyetteki daireleri Helenleştirmek, vilâyet muhasebe-i hususiyesini tasviye ederek para işlerini ele geçirmekti[28]. İşgal bölgelerinde sıkıyönetim mahkemeleri kuran Yunanlılar, Osmanlı kaza hakkını hiçe saydılar ve işgal altındaki bölgelerde Osmanlı mahkemelerini görev ve yetkilerini kullanmaktan yoksun bıraktılar[29]; bu mahkemeler kanalıyla halkı sindirdiler. Örneğin: Tire'de Kuva-yı Milliye ile temasta bulundukları gerekçesiyle, Tire eşraf ve memurlarından 40 kişi, Bayındır'daki Yunan Divan-ı Harbine sevk edildiler[30]. İzmir'deki Yunan askerî yönetimi, bölgede Tekâlif-i Harbiye Komis-

[24] Bunlardan Şark, 1920 yılı başlarında yayına başlamıştı. 1920 Ekiminde yayına başlayan Musavat Gazetesi ise, Islahat Gazetesi kadar olmasa bile itilâfçı idi.

[25] İzmir basını ile ilgili derli toplu bilgi için bkz: Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* Cilt: 1, ss. 103-111

[26] Smith, *a.g.e,* s. 105'de İzmir'de yayınlanan haftalık "Kapanos" dergisinde Jön Türklerle alay eden bir şiir yayınlanınca, Stergiadis sansür heyeti başkanı Shepheris'in görevine son vermiş yerine Michael Rodas'ı getirmişti.

[27] *Islahat,* 2 Nisan 1922

[28] Su, *a.g.e.,* s. 22

[29] Su, *a.g.e.,* ss. 7-8

[30] Orhonlu, *a.g.m,* s. 494

Levent Şahverdi Arşivi

yonları kurarak, özellikle Yunan Ordusunun Ankara'ya doğru saldıracağı günlerde, halkın elindeki ulaşım araçlarına, kendi belirledikleri fiyattan zorla el koydular[31]. Yunanlılar, Sevr Antlaşmasıyla kendilerine bırakılan bölgeyi Helenleştirmek için yoğun çalışmalar yapıyorlardı.

Sonuçta, adalet dağıtmak için Batı Anadolu'ya geldiklerini söyleyen Yunanlılar, daha işgalin başladığı gün İzmir'i kana buladılar. İzmir ve artbölgesindeki Türk halkı, yaklaşık 40 ay ızdırap içinde yaşadı. Bu ızdırap, Yunan ordusunun Anadolu içlerine yürümeye karar verdiği dönemlerde daha da arttı. Oysa aynı dönemde, bölgedeki Rum ve Ermenilerin büyük bir kısmı işgalcilerle bütünleşerek, Yunan ordusuna maddî ve manevî her türlü yardımı yapıyordu. Ancak, ne İngiliz sermayesi ne de Anadolu'ya saldıran Yunan ordusunun çabaları, Ankara'da alevlenen millî uyanışı söndüremedi. Türk ordusu, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girip Yunan ordusunu etkisiz hale getirirken, Yunanistan'ın Enosis düşüne, bir daha dirilmemek üzere son verdi.

İşgal döneminde Yunanlılar tarafından yapılan uygulamalar, Türk halkının vicdanında onulmaz yararlar açarken, bu uygulamaların doğal yansımaları, kurtuluşla birlikte kendini gösterdi. Millî Mücadele boyunca kurtarılması düşlendiği ve millî kurtuluşun simgesi haline geldiği içindir ki, işgal dönemine karşı oluşan tepkileri açıklamayı İzmir açısından ele aldık.

Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de şehre girerken, Rumlar ve Ermenilerin bir kısmı evlerine çekildi, bir kısmı ise sahil ve büyük devletlere ait savaş gemileri arasındaki mavnalar üzerinde toplandılar. Taarruza başladığı günden, İzmir'e gelinceye kadar, geçtiği yerlerde yanmış ve yıkılmış köyler, şehirler ve burada yaşayan sefil bir halkla karşılaşan Türk Ordusu,

[31] *Saday-ı Hak*, 26 Nisan 1921'de, İzmir Askeri Komutanlığının yayımladığı askerî bildiride şöyle denilmektedir: Askerî yardıma dair olan 28 Mayıs 1887 askerî özel kanun değişikliğe uğradığı üzere ve Küçük Asya Ordusu Komutanlığının 29639-1919,1 numaralı emirnamelerini dikkate alarak ahaliyi aşağıdaki maddeleri uygulamaya davet ediyorum. Katır, binek araba ve beygir sahibi olanlar işbu beyannamenin neşrinden itibaren iki gün zarfında adı geçen hayvanlarını İzmir'de Bahribaba Meydanlığı ile Basmahane İstasyonu karşısındaki arazide toplanan Tekâlif-i Harbiye Komisyonlarına götürmelidirler. Tekâlif-i Harbiye suretiyle alınacak 4 ila 10 yaşlarındaki binek ve araba beygirleri için en çok 1400 drahmi tazminat verilmesi tayin edilmiştir. Hayvanlarını getirmeyen yahut saklayan veya sahte şahadetnameler kullananlar Divan-ı Harbe sevk edilerek kanun gereğince cezalandırılacak ve takip olunacaktır. İşbu emrim 27 Nisan 1921 tarihinden itibaren geçerli olacaktır. İzmir'de 21-8 Nisan 1921, İzmir Askerî Kumandanı Yorgi Meksas.

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir'e girdiğinde ne yerli Rumların, ne de Yunan Ordusunun kalıntılarını, toptan yok etme hareketine girişmedi[32]. İzmir yangını sırasında da ordu, Rum evlerinin yağmalanmasını önlemeye çalıştı[33]. Yangından sonra evsiz ve sokakta kalan binlerce Rum ve Ermeni, Kemer İstasyonu yakınındaki barakalara, pavyonlara ve Alsancak İstasyonundaki demiryolu hangarlarına yerleştirildi ve beslenmeleri kolorduca sağlandı. Ordunun İzmir'e girdikten sonra, kırıcı davranmamasındaki en önemli etkenlerden biri, hiç şüphesiz Rumların kurtuluş sonrasında silâhlı direnişte bulunmaması idi[34]. Zaten kurtuluştan hemen sonra, Batı Cephesi Komutanlığının verdiği emir uyarınca, olay çıkmasını önlemek için Rum erkekleri toplanmaya başlandı[35]. Silâhla direnmeye kalkışan azınlıklara karşı ordunun davranışı sert oldu. İzmir Ermenileri, Türklerin kendilerini öldüreceklerine bağnazca inandıklarından, Türk askerlerine silâhlı ve bombalı saldırılarda

[32] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt: 3, Ankara (1954), s. 45'de, Mustafa Kemal, Chicago Tribune'nin İzmir'deki muhabirine verdiği demeçte, muhabirin "Ordunun İzmir'e girmesinden beri Türk askerinin ve sivillerinin hareketi nedir?" sorusuna karşılık"Görüyorsunuz ki İzmir'de hiç bir katliam vaki olmadı. Münferit yağma ve katl olaylarını menetmek mümkün değildir. Bir ordu 450 km yürüdükten sonra bir şehre girer, bir de geçtiği yerlerde kendi yerlerinin yakıldığını, yağmaya uğradığını, akrabasının öldürüldüğünü kendi gözleriyle görürse böyle bir askeri zaptetmek zordur. Mamafih düzenin ihlâl edilmediğini görüyorsunuz. Biz intikam ve mukabelede bulunmak fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik. Bizim için mazi gömülmüştür" demişti. Fahrettin Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi" *Belleten,* Cilt: 23/89 (1959), s. 156'da, 5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa "İzmir'i Yunanlılardan geri aldığımız 9 Eylül 1922 gecesi, üç tümenli kolordumuz şehirde konakladığımız esnada, elimizde birkaç bin Yunan askeri ve zabitleri esir bulunuyordu. Ne bunlara ne de Rum ahaliye hiçbir fenalık yapılmamış, intikam güdülmemiş, bütün halkın geceyi rahat ve neşe içinde geçirmesi temin olunmuştu" demektedir.

[33] Yangın sırasında Türk askerlerinin, Rum mahallelerinin çıkış noktalarına makineli tüfeklerle mevzilendiği ve yangın bölgesinden kaçmak isteyen Rumlara ateş ettiği söylentisi yayıldı. Cemal Kutay, *Ege'nin Kurtuluşu,* İstanbul (1981), s. 117'de İllustration dergisinin yazarlarından Fransız Paul Tapponier,. yangın başladıktan sonra bir Türk subayının eşliğinde karaya çıktı ve yangın mahallini gezdi. Tappunier, Türk askerlerinin yanan mahallelerin talan edilmesini önlemek amacıyla bölgeyi kontrol altına aldığını belirttikten sonra "Alevler arasında insan siluetleri görüyordum. Bunlar Türklere teslim olmamak için evlerini yakan ve alevler arasında ölmek cinnetine kapılmış fanatiklerdi" demektedir. Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti,* İzmir (1982), s. 468'de bu kişinin Fancon Messelaje olduğunu belirtirken, yine *a.g.e.,* s. 472'de yazar "Türkler, gemilere binmek ve ayrılmak isteyenlere istisnasız müsahama gösteriyorlardı" demektedir.

[34] Smith, *a.g.e,* s. 327'de, kurtuluştan hemen önce Rumların kurduğu millî savunma teşkilâtı, direnmek için Rumlara silâh dağıttı ise de birkaç küçük olay dışında Rumlar Türk ordusuna direnmediler.

[35] Türk İstiklâl Harbi, 2. cilt, *Batı Cephesi,* 6. kısım, 3. kitap, Ankara (1969) s. 122

Levent Şahverdi Arşivi

bulundular. Olayları yakından izleyen görgü tanığı bir Fransız, 10 Eylül tarihini taşıyan mektubunda, kurtuluş sonrası Ermenilerin orduya karşı olan tavırlarını şöyle dile getirmiştir: "Ermeniler, Basmahane civarındaki mahallelerinde Türk askerlerine el bombaları attılar. Tabii onlar da buna ateşle karşılık verdiler. Özellikle Ermeni kilisesi, oldukça iyi hazırlanmış bir direnme merkezi halinde idi. Takviye alan Türk polisleri, bugün yarın bu direniş merkezini düşürmek için, hücuma geçecekler. Bütün olarak İzmir şehri hele Basmahane bölgesi, ağlanacak bir görünüşte. Sokaklarda yürümek bile tehlikeli, çünkü her tarafı sıkıca sarılmış evlerine sığınan Ermeniler, pencerenin ardından el bombası atmağa ya da tüfekle ateş açmağa hazır bekliyorlar[36]. Türk askerleri, 11 Eylül günü Ermeni çetecilerin merkezi olan kiliseyi basarak, pek çok Ermeni çeteciyi etkisiz hale getirdi. Türk askerleri tarafından yakalanan Yunan askerlerinin büyük bir kısmı, Sarıkışla bahçesinde oluşturulan geçici esir kampında toplandılar[37].

Anadolu'dan kaçamayan Yunan askerlerine ve işbirlikçi azınlık ve Türklere karşı en büyük tepki, İzmir'in Türk halkından geldi. Kurtuluştan sonraki günlerde, İzmir içinde ve çevresinde tarla, bağ ve bahçelerde korku içinde saklanan ve Türk Ordusuna teslim olmayan Yunan askerleri, halk tarafından yakalandıklarında öldürüldüler. Yaklaşık üç buçuk yıl süren işgal boyunca İzmir, Atina yönetiminin Batı Anadolu'daki merkezi durumuna getirilmişti. İşgal dönemi boyunca, yerli Rumların büyük bir kısmının, Yunanlılara destek olması ve Yunan yönetimi ile bütünleşerek, uzun yıllar yanyana yaşadıkları Türklere karşı takındıkları tavır, kurtuluş sonrasında hoş olmayan olayların meydana gelmesine yol açtı. Bu olaylar içinde İzmir halkının, işbirlikçi Rumlara karşı tepkisini gösteren en çarpıcı olay şüphesiz, İzmir Metropoliti Hrisostomos'un[38], 10 Eylülde linç edilmesi idi.

[36] Umar, *a.g.e,* s. 303-304

[37] *Batı Cephesi,* s. 127'de, 9 Eylül günü öğleden sonra saat 15.00'de Batı Cephesi Komutanlığına gönderilen raporda, Yunan esirlerinin sayısının 400 olduğu bildirildi. Umar, *a.g.e,* s. 303-4'de bazı Yunan askerlerine esir muamelesi yapılmayıp öldürüldükleri görüldü ise de, bu şekilde ölenlerin sayısını tespit etmek mümkün değildir.

[38] İnceleme eserlerde ismi "Hrisostomos" veya "Hristostomos" olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmıştır. Hrisostomos Rumca'da "Altın ağızlı" anlamına gelir. "Hristostomos'un ise anlamı yotur. "Hrisostomos" metropolitin takma adıdır. İşgal dönemine ait İzmir gazetelerinde "Hrisostomos" şeklinde kullanıldığı için biz de aynen kullandık. Kutay, *a.g.e.,* s. 172'de, İzmir metropoliti Hrisostomos, gençliğinde Ege kıyı şeridinin hemen hemen bütün kiliselerinde vazife görmüş, tipik bir Ortodoks papazıydı. 1906 yılında İzmir Archeveque Metropolitanı olmuş, sonraları bu makamdaki rütbelerin en büyüğü olan Mega'lığa yükselmiş ve Fener Patriğinin solunda yer almıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa İzmir'e girdikten sonra, Hrisostomos ve İzmir'li Rumların ileri gelenlerini vilâyet konağına çağırttı. Hrisostomos, yanında Belediye Meclisi Üyesi Klimanoğlu, Çürükçüoğlu ve Türklerce sevildiği için paratoner olarak yanına aldığı Timoleon Efendi ile birlikte vilâyet konağına geldiğinde, orada bulunan Mustafa Kemal Paşa, Nurettin Paşa'ya "Senin dostundur! Git görüş, ben görüşmek istemem"[39] diyerek Paşayı dışarı gönderdi. Nurettin Paşa Hrisostomos'a artık kendisini Rum Metropoliti tanımayacaklarını, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini kabul edemiyeceğini, yerine bir vekil tayin etmesini söyledi. Hrisostomos'un dışarı çıktıktan sonra ölüsü bulundu. Metropolitin nasıl ve nerede öldürüldüğüne ilişkin değişik görüşler vardır:

A—Olayların görgü tanığı olan Fahrettin Paşa'ya göre, metropolit ve yanındakiler vilâyet konağından çıktıktan sonra, halk ile karşılaştılar. Halkın arasında bir yüzbaşı onun yolunu keserek, kendisini "Zito Mustafa Kemal" diye bağırttı. Fahrettin Paşa devamla, "Papaz güzel sözlerle kendisini savunmak istiyor, halkın heyecanı da bu arada artıyor, aleyhte sözler söyleniyordu. Metropolit, güzel sözlerle halkın heyacanını yatıştırmaya çalışıyordu.... Kalabalık içinde ilerlemeye koyuldu. O ilerledikçe halk onu takip ediyordu. Yavaş yavaş sıkışan ve çıkış yolu bulamayan Hrisostomos, nihayet halkın arasında sürüklenmeye başladı, biraz sonra da ezildi, cansız yere serilip kaldı[40]" demektedir. Fahrettin Paşa'ya göre olay, vilâyet konağı önünde meydana geldi.

B—Kurtuluş savaşı yıllarında ve daha sonraki yıllarda cellâtlık yapan Ali Ağa'ya göre olay şöyledir: Nurettin Paşa, Hrisostomos'la görüştükten sonra kendisini çağırttı ve onun ifadesiyle "Alın bunu, kendisine bir zarar vermeden kararı yerine getirin" dedi. Papaz, muhafızların himayesinde, bulunduğu yerden çıkarıldı ve idam hükmünün yerine getirileceği Namazgâh istikametine yürünmeğe başlandı. Ali Ağa devamla "biz giderken peşimizdeki kalabalık da her dakika artıyor ve tehlikeli bir durum meydana geliyordu. Tam, yıkık minarenin yanına gelindiği zaman kalabalık had safhada idi ve bağrışmalar başladı. Bu gavuru, bu Türk düşmanını, bu casusu nereye götürüyorsunuz? Bırakın onun hesabını biz görelim! Gürültü gittikçe arttı ve kalabalık üzerimize yürümeye başladı. Jandarmalar ise ne yapacaklarını şaşırmışlar, galeyana gelenleri telkine çalışıyorlardı.

[39] Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*,İstanbul, (1970), s. 360

[40] Altay, *a.g.e*, ss. 360-1

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat nasıl olduysa oldu, kaşla göz arasında papaz birden ortadan kayboluverdi. Ne oluyor ey ahali? Ne yapıyorsunuz? Bu yaptığınız doğru değil. Zaten kanun onun cezasını vermiş bulunuyor demeye kalmadan, Hrisostomos parça parça edildi ve cesedi de bir kenara fırlatılıverdi[41]"" demektedir. Ali Ağa'ya göre metropolit, Namazgâh'a doğru gidilirken yolda öldürüldü.

Çalışmalarımızda, Hrisostamos'un bir mahkeme kararıyla idama mahkum edildiğine ilişkin hiçbir kayda rastlamadık. Kaldı ki, idam cezaları kışlaya yakın olduğu ve karışıklık çıktığı takdirde bastırılmaları amacıyla, genellikle vilâyet konağı önünde uygulanırdı. Hrisostomos'un, Namazgâh'a doğru giderken öldürüldüğünü varsayarsak, Türklerin kaynaştığı yerlerde yapılan bu uzun yürüyüş ve sonrasında meydana gelen bu linç olayını, Nurettin Paşa'nın tertiplediği konusundaki görüşlere ağırlık vermemiz gerekmektedir[42].

Kurtuluştan sonraki günlerde, halkın işgal dönemine karşı tepkileri artarak devam etti. Bu yüzden vilâyet makamı, "Ahalinin bazı kişileri tutarak karakollara getirmekte olduğu haber alındı. Yunan işgali esnasında kabahat işleyenlerin ve kötülük edenlerin şahsî hüviyetleri hakkında zabıta memurlarına ihbaratta bulunmak bir millî vazife ise de, ancak bu gibi şahısları takip ve yakalama görevi, sadece inzibatla görevli askerî ve mülkî memurlara ait olduğundan, ahalinin kendiliğinden bu gibi görevlere müdahale etmemeleri ve aksi harekette bulunacakların haklarında kanunî takibat yapılmak üzere Divan-ı Harbe sevk edilecekleri ilân olunur"[43] şeklinde bir açıklama yapmak zorunda kaldı.

Yunan işgalinden kurtulan bölgelerde, kurtuluştan kısa bir süre sonra Divan-ı Harpler kuruldu[44]. Seyyar nitelikte olan bu mahkemelerin kurulup çalışmaya başlaması ile birlikte, hukukî olmayan yargılama ve cezalandırma işlemi, yerini mahkemelerin hukukî kararları ve uygulamalarına bıraktı. İzmir 1. Divan-ı Harb-i Askerîsinin basından saptadığımız kararları şunlardır:

[41] *Yeni Asır,* 2 Ağustos 1975

[42] Moralı, *a.g.e.,* s. 163, Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,* İstanbul (1984), s. 324

[43] *Şark,* 29 Eylül 1922

[44] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,* Cilt: 23, Ankara (1960), s. 410'da, T.B.M.M.'de 14 Ekim 1922 günkü görüşmelerde, Afyonkarahisar Milletvekili Nebil Efendi, Başbakan Rauf Beye Divan-ı Harplerin kurulup kurulmadığını sormuş, Rauf Bey bölgelerini tayin etmemekle birlikte gerekli gördükleri yerlerde çalıştıklarını söylemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

1— Düşmanla birleşme ve işbirliği yaptığı cürmüyle maznunen, Köylü gazetesi sahibi ve müdür-ü mes'ulü Mehmet Refet müttehim olup şu anda firarda olmasından, ceza mahkemeleri usulünün özel maddesi uyarınca, kendisine on gün mehil verilmiş olmakla, adı geçen sürenin sonunda teslim olmadığı takdirde, hakkında gıyaben mahkeme yapılacağı ve malının haczedileceği bildirilmiştir[45].

2— İzmir 1. Divan-ı Harp Başkanlığı, Hiyanet-i Vataniye suçlularından eski belediye reisi bilinen firarî Hacı Hasan Paşa hakkında on günlük bir mehil kararnamesi yayınlamıştır[46].

3— Düşmanın firarı esnasında, Arıkbaşı İstasyonunda, on sekiz İslâmı gazla yakan Atanas ve Yorgopulos, Bayındır'da asılarak idam olunmuşlardır[47].

4— Düşmanla işbirliği, Müslümanları katl, saygıdeğer kişilere taarruz, alıkoyma ve gasp, yakma, düşmana casusluk yapma halleriyle itham olunan, Sarınikolakioğlu Panayot,Sotirioğlu, Yorgi, Dimitrioğlu Yorgi, Markooğlu Panayot, Torbalılı İbrahim Şükrü, Tevhadioğlu İspiro, İzmirli avukat Yorgaki bu sabah, bayram yerinde asılarak idam edilmişlerdir[48].

5— İşgal faciasında, düşmana silâhlı kılavuzluk ve üç müslümanı şehit eden bakkal Yorgi, çete halinde çeşitli İslâm hanelerine eziyetler yapan Todorioğlu Mihail, işgalde sekiz Müslümanı şehit eden kasap Yani, çetecilikle islâm ahaliye işkence eden Zaharioğlu Yorgi ve Mihalioğlu Ansati, düşmana hizmet ve yardım eyleyen Kilidosoğlu Vasil, düşmanla silâhlı işbirliği eden Kuleli Mehmetoğlu Ali Çavuş bugün saat beşte, pazar yerinde asılarak idam edilmişlerdir[49].

6— Düşman askeri ile beraber Kuvve-i İslâmiyeye tecavüz ve asker aile lerine taarruz ve diğer sebeplerden Türk ve Rum birkaç kişi Divan-ı Harp kararıyla bugün asılarak idam edilmişlerdir[50].

7— Sisam'dan Anadolu'ya geçerek, büyük ve küçükbaş hayvanları gasp, birçok Müslümanı şehit ve düşmana casusluk etmekle suçlanan, Söke'nin

[45] *Şark,* 18 Aralık 1922
[46] *Yenigün,* 23 Aralık 1922
[47] *Hâkimiyet-i Mlliye,* 28 Aralık 1922
[48] Yenigün, 1 Ocak 1923
[49] *Hâkimiyet-i Milliye,* 9 Ocak 1923
[50] *Hâkimiyet-i Milliye,* 7 Şubat 1923

Levent Şahverdi Arşivi

Bağarası karyesinden Dimitrioğlu Andoriko ve Kuşadalı Yorgioğlu Elki, Divan-ı Harp kararıyla Söke'de asılarak idam edilmişlerdir[51].

8— İhtiyat zabiti İstanbullu Ali Galipoğlu İsmail ile Yozgatlı asker Ah met ve Karaağaçlı Nuri'nin Yunan hükûmetine iltica ederek, melûn Çerkes Ethem ve arkadaşlarının idaresindeki Anadolu İhtilâl Fırkasına katılarak çete teşkil ve silâhla Anadolu toprağına çıkarak müfrezelerimize silâh kullanma, millet ve hükûmet aleyhine imza edilmiş beyannameler ve zararlı evrak çıkarmağa cüret ettikleri anlaşıldığından, mahkeme kararı uyarınca bu sabah park önünde asılarak idam edilmişlerdir[52].

Kurtuluş sonrası önemli sorunlardan biri de, Kurtuluş Savaşı döneminde Yunan işgal bölgesi içinde kalan Türklerin durumları idi. 20 Eylül 1922'de, İzmir milletvekili Tahsin Bey ve arkadaşları, işgal bölgesinde kalıp düşmanla işbirliği yapanlar dışındakilere af ilân edilmesi konusunda, T.B.B.M.'ne bir teklif getirmiş, teklif taslak haline getirilmesi için Başkanlığına takdim olunmuştur[53]. Bakanlar kurulu, Adliye Bakanlığının 7 Ekim 1922 tarihli ve 1930 numaralı tezkeresi üzerine, 12 Ekim 1922'de, işgalden kurtarılan bölgelerden işgal sırasında çıkmamış ve hiçbir memuriyet kabul etmemiş olanlarla, İstanbul'daki memur ve işçilerden millî isteklere muhalif davranmamış olanların, şu anda bağlı bulundukları bakanlıklarca yapılacak incelemelerden sonra istihdam edilmeleri kararlaştırıldı[54]. Yunanlılar ile işbirliği yapmış olan Türkler, İzmir 1. Divan-ı Harbî Askerîsi tarafından yargılandılar ve gerekli cezalara çarptırıldılar. Bunlardan, işgal döneminde Islahat Gazetesinde yazan Avukat Süreyya idam cezasına çarptırılırken[55], Divan-ı Harp tarafından gıyabında muhakeme edilen ve yakalanamayan Köylü Gazetesi sahibi Mehmet Refet[56] ile, işgal sırasında 17. Kolordu Komutanı olan Ali Nadir Paşa, eski İzmir Kadı Müşaviri Ahmet Asım, İzmir'de Avukat Sait, Lozan Barış Antlaşması sonucu, T.B.M.M.'nin 16 Nisan 1924 tarihli ve 487 sayılı genel af yasası kapsamında tutulmayan ve 150'likler diye bilinen listeye dahil edilmişlerdir.

[51] *Hâkimiyet-i Milliye,* 5 Haziran 1923

[52] *Hâkimiyet-i Milliye,* 6 Haziran 1923, Konunun arşivlerimizdeki belgelerin gün ışığına çıkmasıyla daha da zenginleşeceğini, yeni boyutlar kazanacağını sanıyoruz.

[53] *Ceride,* Cilt: 23, s. 109

[54] *Düstur,* Üçüncü Tertip, Cilt: 3, İstanbul (1929), s. 136

[55] Moralı, *a.g.e,* ss. 163-64

[56] İlhami Soysal, 150 *'likler,* İstanbul (1985), s. 57'de Bakanlar Kurulunun hazırlayıp 1 Haziran 1924'de Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu liste 149 kişi iken, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle 150. isim olarak Mehmet Refet listeye alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

T.B.M.M.'si 28 Mayıs 1927'de kabul ettiği bir başka yasayla da, bu 150 kişiyi Türk vatandaşlığından çıkarmıştır[57].

Öte yandan, 18 Eylül 1922'de kabul edilen bir yasayla, düşmandan kurtarılan bölgelerde, işgal ve kurtuluş tarihleri arasında işlenen suçlar hakkındaki davalara bakmağa yetkili seyyar hakimlerle, sosyal yardım (muavenet-i içtimaîye) komisyonlarının faaliyetlerini takip etmek için Bursa, İzmir, Balıkesir ve Kütahya'da birer denetleme heyeti teşkil edildi[58]. Yasaya göre bu heyetler, T.B.M.M.'den bir üyenin başkanlığı altında maliye, adliye, sosyal yardım ve dahiliye bakanlığından seçilmiş birer üyeden kurulmuş bulunacaktı. Denetleme heyetlerine geniş yetkiler tanındı. Bunlar, merkeze bağlı memurları işten çıkarma ve değiştirme veya mahkemede yargılatmak üzere gerekli kişiler ve ait olduğu bakanlığa bildirme yetkisine sahipti. Söz konusu makamlar, yapılan başvuruya üç gün içinde cevap vermediği takdirde, memurlara işten el çektirebilirlerdi.

Hükûmetin ısrarı üzerine Encümen-i Mahsus, 2 Aralık 1921'de kurtarılmış bölgelerde geçici ceza mahkemeleri kurulması için bir tutanak hazırladı. Bu tutanakta bir başkan, bir savcı ve iki üyeden kurulu bir mahkeme önerildi. Encümenin geçici ceza mahkemeleri kurulması yolundaki teklifi, 14 Aralıkda reddedildi. Mecliste, kurtarılmış bölgelerde verilen kararları uygulama yetkisi ile İstiklâl Mahkemelerinin gönderilmesi konusu görüşülmeye başlandı. Dahiliye Bakanının, İzmir'de 130 polisin görev yaptığını bildirmesi iyi etki yaptı. 6 Aralık 1922'de işgal ve harpten sonra kurtarılan bölgelerde meydana gelen fevkalâde hâl için: 1-Bursa, Bilecik, Eskişehir ve Karesi, 2-Kütahya, Karahisar, Aydın, Denizli civarı, 3-İzmir ve Saruhan civarı olmak üzere üç İstiklâl Mahkemesi kurulması uygun görüldü[59]. İzmir İstiklâl Mahkemesi, kurulması için gerekli tüm yasal yükümlülükleri yerine getirmesine rağmen, zaferin getirdiği rahatlıktan dolayı çalışmadı. Bazı milletvekilleri oylamaya dahi katılmayacaklarını belirttikleri için bu konu mecliste bir daha görüşülmedi.

Sonuç olarak, kurtuluştan sonra İzmir ve çevresi Türk halkının, işgalcilere ve onların yerli işbirlikçilerine karşı tavrı, yaklaşık 40 ay süren işgal dönemi uygulamalarının doğal yansımaları idi. Ankara yönetimi, kurtuluş

[57] Soysal, *a.g.e,* ss. 59-62

[58] *Düstur,* Cilt: 3, s. 128

[59] Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri,* Cilt: 1, İstanbul (1975), s. 187, *Tanin,* 13 Aralık 1922

Levent Şahverdi Arşivi

sonrasında intikam duyguları ile hareket etmedi. Bölgeye gönderdiği seyyar Divan-ı Harp Mahkemeleri ile yargı insiyatifini eksiksiz olarak eline aldı. İşgalcilere yardım etmiş olanların tümünün yargı önüne çıkarıldığı söylenemez. Mustafa Kemal Paşa T.B.M.M. Başkanı ve Türk Ordusunun Başkomutanı olmak vasfıyla "Biz intikam ve mukabelede bulunmak fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik. Bizim için mazi gömülmüştür[60]" derken barışa duyduğu özlemi dile getiriyordu. Artık Cumhuriyet rejimine giden Türkiye'nin hedefi, çağdaşlaşmak için barış içinde kalkınma ve Mustafa Kemal'in de dediği gibi iktisat, ilim ve irfan zaferleri idi.

[60] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt: 3, s. 45

Levent Şahverdi Arşivi

15 MAYIS 1919
İZMİR'DE YUNAN MEZALİMİ

BÜLENT ÇUKUROVA

Paris Konferansı'nda, Dörtler Kurulunca, 12 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal kararı verilmiştir. Amiral Calthorpe'un, işgal kararını Türklere takriben 10 saat kadar önce haber vermesi de, bu kurulca alınan karar dolayısıyladır. Kararın Türklere geç tebliğinin sebebi de, Türklere az zaman bırakmak ve muhtemel bir karşı koymanın önlenmesidir.[1]

İşgalden önce, İzmir'deki Türk yönetimi İtilâf Devletleri kuvvetlerine başvurarak, işgalin diğer büyük devletlerce yapılmasını istediyse de, karışılmayacağı cevabını almışlardır.[2] İşgal notasının İstanbul'a bildirilmesi de bir sonuç vermeyince, Vali İzzet işgali protesto etmekten başka çare bulamamıştır[3].

Sabah saat 5'den itibaren İzmir ile telgraf muhaberesi kesilmiş ve durum derhal 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir[4]. Haberleşmenin bu şekilde ani kesilmesi, bir gün önce karaya çıkarılmış olan İngiliz bahriyelilerinin telgrafhaneleri istilâsı dolayısıyla olsa gerektir.

15 Mayıs sabahı erken saatlerden itibaren Türk ve Rum ahali sokaklara çıkmış, Kordon ve Rum mahallesi Yunan bayraklarıyla donatılmıştır[5]. Gece Amalthia matbaasında Türkçe ve Rumca basılan, Zafiriu tarafından kaleme alınmış olan beyannameler[6] ahaliye dağıtılmıştır. Bu beyannamelerde, İzmir civarının askerî işgal altına alınacağı ve herkesin işiyle gücüyle

[1] Akşin, Sina. Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı. *III. Askerî Tarih Semineri Bildirileri* (Gnkur. Bas., Ankara, 1986). sh. 181.

[2] Altay, F., İzmir Faciasının Muhakemesi. *Belleten* XXXIII/89 (1959) sh. 147; Askerî Tarih Stratejik Etüd (ATASE) Arşivi. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 81/1.

[3] Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. T.T.K. Bas., Ankara 1971.sh.78.

[4] ATASE Arşivi. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 4/1.

[5] ATASE Arş. A. 1/3, D. 74, F. 15/1-3.

[6] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

Levent Şahverdi Arşivi

uğraşarak, devletlerin müzakere sonucu verdikleri karara itimat etmeleri istenmiştir[7].

Saat 8 civarında 6 Yunan nakliye gemisi, yanlarında bir İngiliz savaş gemisi ile limana girmiş, iskelelere yanaşmıştır.[8] Yunan askerlerinin karaya çıkışı sırasında, İzmir kiliselerinin çanları çalarken, yerli Rumlarca "Zito Venizelos" bağırışları arasında askerlere çiçekler fırlatılmış, İzmir Rum Metropoliti Hristostomos, altın sırmalı elbiseler giymiş olduğu halde, Zafiriu'yu karşılamışdır.[9] Metropolit ve Aya Fotini'nin rahipleri, Yunan bayrakları önünde diz çökerek ağlayıp, ilâhîler söylerken,[10] Hristostomos ahaliyi kışkırtıcı nutuklar atıyordu.

İlk çıkan Yunan müfrezelerinin[11] bir kısmı, Pasaport Polis Karakolunu işgal edip, polisleri merkeze almış[12], Yunan savaş gemilerinden çıkan askerler sokak başlarını tutmuşlardı[13].

9.30'dan biraz önce karaya çıkan Efzon alaylarından birisi Göztepe, diğeri tam aksi yönde ilerleyerek, İzmir'i işgale başlamışlardır. 4. Alay Evangeliki Okuluna, 5. Alay Aydın hattı yakınlarındaki tütün deposuna yerleştirilmiş, buralarda Rum ahali çoğunlukta olduğundan olay çıkmamıştır[14]. Avcılar Klübü önünden I/38 Efzon Alayı karaya çıkmış, II/38. Alayı takiben karantina'ya ilerlemiştir[15]. Bu alayın başında atı üzerinde giden kumandanı, Yunan bayrağı taşıyan bir asker ve süngülü iki muhafız izlemiştir[16]. Bu sırada yerli Rumlar Efzonların etrafını sarmıştı ve Yunan kuvvetleri etrafında bulunan Rum gazetecilerin ellerinde revolverler göze çarpıyordu[17].

[7] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 27/7-42.

[8] ATASE Arş.A.1/3, K. 11, D. 80, F. 1/2-3; A. 1/3, D. 87, F. 70; A. 1/3, D. 74, F. 15/1-3.

[9] *Memleket.*(Sansür) ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 13;*Peyam-ı Sabah.* 21.5.1919.

[10] Bujak, 1918-1922. Yunan Ordusunun Seferleri. Çev.: İbrahim Kemal. İstanbul, 1939.sh.179.

[11] İzmir'in işgaline dair raporlardan, bunların 300kişi kadar olduğu anlaşılmaktadır.

[12] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

[13] Bayar, Celâl. Ben de Yazdım. c. VI, İstanbul, 1968.sh.1790.

[14] Bayar. a.g.e., sh.1792.

[15] Yunan Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi. Küçük Asya Harekâtı. I. kısım. Çev.: Koço Teodoridis. K. Ioannis Emirce. Atina,1956(tek tercüme ATASE Kütüphanesindedir) sh.51..

[16] ATASE Arş. A. 1/4, K 73, D. 24, F. 16/1; A. 1/1, D. 72, F. 78; *Ati.* (Sansür) ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 16..

[17] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2; A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 81..

Levent Şahverdi Arşivi

İşgalden önce, İzmir'de görevli Türk askerlerinden bir kısmı olacakları tahmin ederek, silâhlarıyla birlikte şehir dışına kaçmışlardır[18]. Efzon Birliği, saat kulesini geçip, Kemeraltı'nın girişine geldiği sırada ilk kurşun patlamıştır. Yunan askerlerinin ateşi, kışlanın doğu cephesini tuttuğundan, ahali demir parmaklıkları aşmaya çalışmış ve bu, izdihama neden olmuştur[19]. Ateşin başladığı anda geçen olayları, kışlada bulunan Süreyya Bey raporunda: "...O sırada kışla kapısı karşısında toplanmış olan müslümanlardan silâhsız on-onbeş kişilik bir kitlenin üzerine, bir Efzon neferi hücum ederek, bu küçük topluluğu dipçik ve süngü ile dövdüğü sırada, bir el silah atılmış ve bunun üzerine Yunan askerleri tarafından ateş açılmıştır. Taarruz sırasında kaçarak daireye giren, muhtelif unsurlara mensup yirmiden fazla şahıs dahi yukarıya alınmışlardır. Bunlar içinde Rum çocukları ve iki de gazete muhabiri bulunuyordu. Bundan sonra taarruz halinde bulunan üç süngülü ve bir mitralyözlü Yunan askeri daireye hücuma hazırlandıkları sırada, gazete muhabirlerinin Rumca ihtarı üzerine, ateşin sonuna kadar dairedekiler daima süngü ve ateşle tehdit ve bilhassa "Zifiri" adlı bir Efzon askerinin vahşî muamelesi altında bulunduk..." şeklinde anlatmaktadır[20].

3 metre genişliğinde bir bayrak taşıyan Yunan neferinin ilk kurşun ile yere devrilmesi, Yunanlıların şaşkınlığına yol açmış, bu olay üzerine Kemeraltı caddesini dolduran Türklerin doğuya, İkiçeşmelik istikametine paniğe kapılarak kaçması, Yunan askerlerinden bir kısmının kaçanlara ateş açmasına neden olmuştur. Otuzbeş metrelik bir masafe içinde yaklaşık 60 kadar Türk, Yunan askerlerince vurulmuştur.[21]

Kışlanın her üç katında dağınık bulunan subaylar, ateşin başlaması üzerine orta katta birleşmiş, ateşin şiddetine, göre, koridorun bir aşağı, bir yukarı ucuna geçmişlerdir. Kendilerinin ateş etmediğini göstermek isteyen subaylar, beyaz bir mendili aşağı sallandırmışlar, telgraf zabiti Mülâzim-ı Evvel Celâl Efendi'nin kışlanın orta kat penceresinden bunu uzatması üzerine Yunan ateşi daha da şiddetlenmiştir. Bu ateş neticesi Celâl Efendi hafif yaralanmış, üst kattaki bir subay şehit olmuştur. Bu sırada, kışla

[18] ATASE Arş. A. 1/3, D. 74, F. 15/1-3..

[19] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 80/1..

[20] İzmir'in Suret-i İşgali. Dahiliye Nez. Yay., sh. 21-23..

[21] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K. 93, F. 27284. Bu olay Yunanlıları memnun etmiş, önce hakaretle yetinen Rumlar, bu hadiselerle fiilî tecavüze başlamışlardır. *Hadisat.* (Sansür) 19 Mayıs 1919. ATASE Arş.A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 12..

Levent Şahverdi Arşivi

önünde ateş açan Yunan kuvvetlerinden başka Leon torpidosundan da[22] kışlaya ateş açılmıştır[23]. Ali Nadir Paşa ateşin kesilmediğini görünce, beyaz bir perdeyi kopartıp, uzun bir sırığın ucuna takarak, aşağıya sallandırmıştır. Bunun üzerine Yunan ateşi kesilince, dışarıdaki Yunan zabitlerinden subaylara dokunulmayacağına dair şeref sözü alınmış, Ali Nadir Paşa, yanında Kolordu Kurmay Başkanı Abdülhamit Bey ve 56. Tümen Kumandanı Hürrem Bey, arkasından da diğer subay, astsubay ve erler kışlanın önüne çıkmıştır. Ali Nadir Paşa'ya subaylara dokunulmayacağına dair söz veren Yunan subayı, Paşa'nın şakağına tabancasını dayamış, Yunanlı bir yüzbaşının ihtarı üzerine tabanca çekilmişse de subay, Paşa'nın kalpağını yere çarparak, Paşa'yı tokatlamıştır[24].

Kışladan alınan subay ve erler, hükûmetden Pasaport'a kadar bir kafile halinde yürürlerken, balkonlardan üzerlerine taşlar atılmış, küfürler edilmiş, yerli Rumlar önde gidenlerden tutabildiklerini bıçaklamışlardır[25]. Yunan askerlerinin yanında bu mezalim sırasında, daha önce Salib-i Ahmer kanalıyla asker kıyafetine sokulmuş olan yerli Rumlar da oldukça etkili olmuşlardır[26]. O sırada çok büyük bir yağmur sağanağının başlaması[27], kitle halinde Türklerin öldürülmesinin önüne geçmiştir. Çünkü yağmur yağarken, yerli Rumlar mağazalara, kahvelere, gazinolara sığınmışlar ve buradan yapabildikleri kadar, Türk subaylarına hakarette bulunmuşlardır.

Türk askerleri kışladan çıkarılmadan önce üzerlerinde bulunan herşey alınmıştı. Elleri yukarıda yürütülen subaylar içinde, Averof'dan karaya çıkmak isteyen Yunan askerlerine daha önce izin vermemiş olan Süleyman Fethi Bey de bulunuyordu. Fethi Bey de diğer subaylar gibi "Zito Venizelos" şeklinde bağırtılmak istenmiş, kabul etmediği için süngülenmiştir[28]. Karşıyaka vapur iskelesinde de Yunan askerleri bir binbaşıdan çiz-

[22] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 65, 65/1; Âtî. (sansüre) A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 16/1.

[23] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 81/1..

[24] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 60.

[25] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 16/1; A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 65; A.1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

[26] Tasvir-i Efkâr. 20.5.1919 (sansür) ATASE Arş. A. 14, K. 73, D. 244-275, F. 13.

[27] T.İ.T.E. Arş. K. 93, F. 27284.

[28] Bayar a.g.e., c. VI, sh. 1799-1800. İşgale dair tüm raporlarda bu bilgi mevcuttur. Fethi Bey ve yine Yunanlılarca süngülenen Şükrü Bey, Yunan hastanesine kaldırılmış, 2 gün sonra her ikisi de ölmüştür. Arif Bey raporunda bu ölümlerin sebebini, yaralıların Yunan hastanesine kaldırılmış olmalarına bağlamaktadır. (ATASE Arş.A. 1/1, K. 14, D. 72,

Levent Şahverdi Arşivi

melerini istemişler, binbaşı istediklerini yapmayınca süngüleyerek şehit etmişlerdir[29].

Kafile halinde yürütülen bu subay ve erlerden sağ kalanların büyük kısmı tevkif edilerek, Patris vapuruna hapsedilmişlerdir[30]. Patris vapuruna çıkarken, beyaz flâmayı kışladan beri taşıyan subayın elindeki flâmanın ucu, Patris'te nöbetçi bir efzona değmiş, efzon, subayımızı süngülemiş ve tedavi edilmeden olduğu yerde bırakılan subay şehit olmuştur[31]. Patris'de de subaylara yapılan işkenceler devam etmiştir[32]. Esir alınan subaylardan bir kısmı Averof'a[33], bir kısmı Sporting Klüp ilerisindeki askerî karargâha[34], bir kısmı ise, depolara, borsa hanı kahvelerine hapsedilmişlerdi[35]. İşgal sırasında 8 Türk subayı şehit olmuş, 22 si yaralanmış, 27 subayın akibetinden haber alınamamıştır[36].

Rumlar tarafından o gün yakalanan polis ve jandarmalar da öldürülmüştür. Olaydan 15 gün sonraya kadar denizden birçok ceset çıkarılmıştır. Bu cesetler arasında, boğazlarından zincirle birbirine bağlanarak denize atılıp, boğulmuş üç polisin cesedinin de sahile vurması dikkati çekmiştir[37]. Bu olaylar sürerken, deniz dalgalarıyla Türklerin cesetlerinin açığa sürüklendiği de görülüyordu[38]. İzmir'deki olaylar, Denizli Kalem Reisi Miralay Tevfik Bey'in Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta şu şekilde anlatılmaktadır: "Dünden beri İzmir'den alınan malumata nazaran, işgalin yalnız İzmir şehri istihkâmâtına münhasır kalmayıp, Yunan askerinin evvela İzmir kışlasında toplu bulunan askerlerden 300 kadarını şehit ettikle-

F. 81/1.) Gerçekten süngülenenlerden İstihkâm Kaymakamı olan Yrb. Cemil Bey de birçok yerinden yaralanmış, fakat İtalyan hastanesine kaldırılmış olması (tavassutla yapılabilmiştir) hayatını kurtarmıştır (ATASE Arş.A. 1/1, D. 72, F. 81/1.)

[29] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 65, 65/1.

[30] ATASE Arş.A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 32; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. s. 27. Ves. no.897.

[31] ATASE Arş. A. 1/1, D. 72, F. 81.

[32] Vapurda 30 kişilik kamaralara 150 kişi doldurulmuş, 48 saat iaşe verilmemiştir (ATASE Arş. A. 1/1, D. 72, F. 81; A. 1/3, D. 74, F. 72/1-5).

[33] ATASE Arş. A. 1/3, D. 74, F. 15/1-3.

[34] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 65, /5/1.

[35] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 16/1.

[36] ATASE Arş. A. 1/4, D. 103, F. 10/2; A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 39/1; A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 40; A. 1/3, D. 74, F. 72/6-7; A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 15/1.

[37] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

[38] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 65.

Levent Şahverdi Arşivi

rini ve bir kısım askerin de silâhları ile dağlara çekildikleri maruzdur...."[39].

Mülkî memurlar da efzonların bu tür muamelelerine maruz kalmışlardır. İşgal sabahı neşredilen beyannameler dolayısıyla Türk memurları göreve gelmişlerdir. Hükûmet binası karşısındaki askerî otelin üst katında mevzilenen Yunan askerleri, binaya ateş etmeye başlamışlardır. Çekilen beyaz bayrak kâr etmemiş, içeri giren askerlere, valilik makamında oldukları anlatıldıysa da, mülkî memurların çoğu dövülmüş, üzerlerinde bulunanlar alınmış ve jandarmaların formaları sökülmüştür[40]. Mülkî memurların kafilesi Pasaport önlerine geldiğinde, yerli Rumlarla, efzonlar tarafından yapılan saldırılardan birinde, Kolağası Mustafa Necati Bey süngülenerek öldürülmüştür. O gün kışlada babasının yanında bulunan oğlu, bunu görünce babasının naaşı üzerine yatarak çırpınmaya başlayınca, çocuk da süngülenerek yaralanmıştır[41] Vali İzzet ve diğer memurlar binadan çıktıktan sonra[42], Yunan mümessili bir otomobille yanaşarak İzzet ve oğlunu kendi otomobiline bindirmiştir[43].

İzmir'de mezalim başladığı sırada, birçok kadın ve çocuk Ziraat Bankası girişindeki merdivenlere sığınmış, efzon erleri süngülü tüfekleriyle bu kalabalık arasına dalarak, buradaki bütün kadın ve çocukları süngülemiştir[44]. Türklerin Yunan askerlerince öldürülmeleri dolayısıyla, bütün Kordon, kışla civarı ve hükûmet binasının önü cesetlerle dolmuş,[45] bu cesetlerden çoğu, ayaklarına ve boyunlarına demirler bağlanarak denize atılmışlardır.[46]

Yedi sekiz yaşındaki çocukların da aralarında bulunduğu Mekteb-i Sultanî talebeleri, izci oldukları bahanesiyle tutuklanmışlardır[47].

[39] ATASE Arş. A. 1/3, K. 11, D. 80, F. 23.

[40] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

[41] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.

[42] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 16/1. Atî'den sansüre edilen bir habere göre birkaç Rum valiyi dövmüş, vali yaveri de apolletleri söküldükten sonra dövülmüştü.

[43] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14. Hadisat'dan sansüre haberde valinin, İngiliz konsolosluğuna sığınarak bu uygulamayı Amiral Calthorpe nezdinde prostesto ettiği bildirilmiştir. Mavroudis, İzzet Bey'in sonradan bu davranışı dolayısıyla cezalandırılabileceğini düşünüp, onu İngiliz konsoloshanesine bırakmış olmalıdır.

[44] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14

[45] H.T.V.D. s. 37, ves. no. 907.

[46] H.T.V.D. s. 37, ves. no. 907.

[47] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 81

Levent Şahverdi Arşivi

Limandaki kayık ve vapurlara ateş açılmış, bir İtalyan vapuru da bu ateşe maruz kalmıştır. Yunanlılar, İtalyanların Türklere silâh verdiğini, silâhların bu kayıklarla taşındığını ileri sürmüşlerdir[48].

İzmir fecayiine dair gelen raporların özetlenmesi ile hazırlanan yazıda: "...Yunan askeri tarafından yapılan işgalde, gerek Yunan askeri ve gerekse yerli Rum ahali tarafından islâmlara yapılan mezalim ve fecayi hiçbir memleketin düşman tarafından darben işgalinde bile görülmüş ve işi tilmiş değildir...." denmektedir[49]. Yapılan bütün bu mezalim sırasında, Bozkaya civarında dokuz, Seydiköy civarında da bazı müslümanların açıkta bırakılan cesetlerini defne hiçbir müslüman cesaret edememiştir[50]. Gureba Hastanesine 200 cenaze getirilmiştir. Bir kısım Türk cesetleri, Bahribaba Parkındaki bir gereç çukuruna doldurulmuş, hapishane yakınındaki Jandarma Dairesi civarının da cenazelerle dolu olduğu görülmüştür[51].

Olaylar sırasında, vaka mahallini gezen Amerikalı subaylardan çoğu duruma müdahale etmemiştir[52]. Fakat aksi harekette bulunan Amerikalıların mevcudiyeti de dikkati çekmiştir. Maliye Müfettişi Muvaffak Bey bir Amerikalı ile ilgili olayı şöyle anlatmaktadır: "..Kafile, gümrük binası önüne geldiği sırada, tabanca ve bıçaklarla donanmış, tehditler fırlatan yerli Rumlardan müteşekkil bir kafile, zavallıların üstlerine atıldılar. Bu sırada bir Amerikan subayının görünmesi, bu kanlı boğuşmayı durdurdu. Bu Amerikalı şahitten utanan Yunan subayları, yerlileri o an için dağıttılar...". Bunun yanında Amerikalı bir kadın Patris vapurundaki ve diğer depolara hapsedilen esirleri dolaşmış, Yunan subayları nezdinde teşebbüslerde bulunarak, esirler için lokantalardan yemek getirilmesini sağlamıştır[53].

Gemilerde hapsedilmiş bazı Türklerin, Yunanistan'a götürülme teşebbüsüne de bir İngiliz torpidosu engel olmuştur[54].

İşgal gününü anlatan Yunan kaynakları bu konuda oldukça taraflı bilgiler vermektedir. Örneğin, Yunan Genelkurmayınca hazırlanan resmî

[48] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 16/1.
[49] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72 (55), F. 55/1, 80/1-6.
[50] ATASE Arş A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14.
[51] Bir başka raporda Türklerin, 700 den fazla zayiat verdikleri belirtilmektedir. Bu arada Yunan askerleri ve yerli Rumlardan da 150 kişi ölmüştür. ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 16/1.
[52] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72 (55), F. 78.
[53] ATASE Arş, A. 1/1, K. 73, D. 244- F. 16/1.
[54] Âtî. (Sansür) ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 16/1.

Levent Şahverdi Arşivi

harp tarihinde olaylar: "... Rumlardan bir kısmı çatışma esnasında geriye yönelerek, Gümrük ve Vilâyet Konağı arasındaki Sahilyolu ile ara sokakları doldurdu. Bunların arasına sivil elbise ile Türkler karıştı. Bıçak ve tabancalarla gizlice, kalabalık arasına girerek birçok Rumları öldürdüler. Bu olay, hadiseyi bizzat gören I/3 Efzon Alayı Kumandanı tarafından bildirildi. Aynı zamanda sahildeki bazı evlerin pencerelerinden ateş açıldı[55] ...Kargaşalık yüzünden halkın bir kısmı denize düştü; bunların bir kısmı boğuldu... Esirler Patris gemisine gönderiliyordu... Yakalananlardan hiçbiri ne öldürüldü, ne de fena bir muameleye tâbi tutuldu... İzzet Bey'in yakalanmamasının yegâne sebebi, Yunan askerleri tarafından tanınmamasıydı... Müsademe neticesinde zayiat miktarı: Yunanlılardan 2 ölü er, 34 yaralı er, 9 sivil yaralı, Türklerden 5 ölü er, 8 subay ve 8 er yaralı. Diğer uyruklulardan, 47 ölü ve yaralı... kötü niyetli bir takım kimseler, öğleyin dolu ile başlayan şiddetli yağmurdan dolayı kargaşalıktan faydalanarak, birçok dükkânları, hususiyle Türk mahallelerindeki dükkânlara girerek, yağmaya başladılar..." [56] şeklinde anlatılır.

İşgal başlamadan önce, Yunan askerlerinin bir mezalim ve yağma hareketine girişebilecekleri düşünülmüş, Kolordu kasalarındaki bütün para avans olarak, subaylara dağıtılmak istenmişti. Bu paranın bir kısmı dağıtılmış, bir kısmı da dağıtılamadan ateş başlamıştı. Paralarını alan subay ve mülkî memurlar da zaten esir alındıkları sırada soyulmuşlar ve üzerlerindeki evrak da dahil olmak üzere bütün paraları alınmıştı[57]. Bunun yanında askerî teçhizata, devlete ait bütün mallara ve zarurî ihtiyaç maddelerine de el koyulmuştu[58]. Ali Nadir Paşa'nın raporuna göre, içinde 50.000 liradan fazla para olan Kolordu ve istihkâm kasaları tamamen soyulmuştur[59].

İşgal sırasında suçlu görülen bazı şahıslar Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Örneğin 13 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne çekilen bir telgrafta XVII. Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyasetinde görevli Bağdatlı Abdülhamit'in, silâh ve mühimmatın içeriye nakline mani olduğu, vatanseverleri

[55] İlk kurşunun atılmasından sonra, askerî otelden ve civardaki birkaç yerden ateş edildiği görülmüştür. Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atmasından sonra, diğer Türklerden bazıları da silâhlarını ateşlemişlerdir. Ateş edenlerden biri olan Ahmet adlı otel müstahdemi, bir saat sonra otele giren Yunan askerlerince şehit edilmiştir. T.İ.T.E. Arş. K. 93, F. 27284.

[56] Yunan Gnkur. a.g.e., sh. 54-58.

[57] ATASE Arş. A. 1/3, D. 87, F. 70-71.

[58] ATASE Arş. A. 1/3, D. 74, F. 71/1-4.

[59] Resmî bir başka belgeye göre ki bu daha doğru olmalıdır. XVII. Kolordu mirî kasalarından yağmalanan para ve evrakın değeri 23.142.690 kuruşdur. ATASE Arş. A. 1/3,

Levent Şahverdi Arşivi

önemli görevlerden aldığı, bu görevlere Irak ve Suriyelileri getirdiği bildirilmiştir[60]. Yalnız, bu tip şahısların ikinci plânda kaldığı, asıl suçluların işgale izin veren askerî ve mülkî yöneticiler olduğu da gözönünde tutulmalıdır.

Telgrafhaneler de bu işgal ve yağma hareketinden kurtulamamıştır. Olaylar sırasında, Punta, Buca, Seydiköy telgraf merkezleri yerli Rumlar tarafından basılarak, mefruşat, para kasaları, telefon makineleri, müvezzi çantaları ve resmî mühürler tamamen yağmalanmıştır[61].

Zabitlere yapılan bu hareketler Yunanlıları tatmin etmemiş, Rum ahali ve izci çocukların yol göstermeleriyle, esir subayların evleri yağmalanmıştır[62]. Daha Yunanlılar karaya çıktıkları ilk anda yerli Rumlar, derhal İslâm mahallelerine hücum etmek istemişler ve fırsat beklemişlerdi[63]. Çatışma başlayınca, bunu fırsat bilen Rumlar, hemen bir gün önceki komşularının, memurların evlerini yağmaya başlamışlardı[64]. Alabildikleri eşyayı almışlar, alamadıklarını tahrip etmişlerdi. Hükûmet binasında yapılan yağma olayını Ali Kemal Sırrı Bey raporunda şöyle anlatmaktadır: "Hükûmet dairesi tamamen altüst edilmiş, yazıhanelerin çekmeceleri süngülerle kırılmış, evrak imha edilmiş, bütün kasalar kırılarak, içindekiler alınmış, hokka ve kaleme varıncaya kadar dairede hiçbir şey bırakılmamış, Vali Bey'in odasındaki maroken takımlar kesilerek, marokenleri çalınmış, bütün telefonlar tahrip edilmiş, kışlanın bütün malzemeleri pencerelerden kışla avlusuna atılarak kullanılamaz hale getirilmiştir..."[65].

Vilâyet merkezi olarak Ayafotini Kilisesi'ni, konsolosluk olarak Avcılar Klübünü kullanan Yunanlılar, postaneleri işgal ettikten sonra, amansız bir sansür koymuşlardır[66].

D. 74, F. 71/1-4; A. 1/4, D. 103, F. 22/6-10; işgal sırasında Yunanlılar tarafından subayların üzerinden alınan eşya ve para cetveli 12 sh. tutmaktadır. (F. 67/10). Değeri ise, 127.882 lira tutmaktadır.

[60] ATASE Arş. A. 1/3, K. 11, D. 80, F. 70.

[61] ATASE Arş. A. 1/4, K. 85, D. 244-275, F. 70.

[62] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78/2-14; A. 1/3, D. 74 F. 15/1-3'de İslâm çarşısı ile, hıristiyan mahallesindeki bütün Türk dükkânların soyulduğu, kasaların kırıldığı belirtilmektedir.

[63] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244, F. 13.

[64] ATASE Arş. A. 1/4, K. 73, D. 244-275, F. 12, 14.

[65] ATASE Arş A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78.

[66] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 78.

Levent Şahverdi Arşivi

Babıali işgal saatlerinde İzmir ile haberleşip, tedbirler almaya çalışırken, İzmir'in işgali haberi gelmiştir. Bu haber üzerine Padişahın emri ile, Sadaret dairesinde bir toplantı yapılarak İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Fahrî Komiserlerine birer nota verilmiştir.[67].

İşgal günü Aydın'dan çekilen bir telgrafta, İtilâf Devletleri tarafından işgal edilen İzmir ve Kolordu ile haberleşmenin kesildiği, işgalin mahiyetinin anlaşılamadığı, ahalinin heyecanda olduğu İstanbul'a bildirilmiştir[68]. Başkumandanlık Vekâleti'nin ve Harbiye Nezareti'nin saat 11'den sonra İzmir ile haberleşmesinin kesilmesi ve merkezin, İzmir'in durumundan haber alamaması dolayısıyla İstanbul, İzmir çevresinde işgal edilmemiş telgrafhanelerle haberleşmekten başka bir şey yapamamıştır. Çekilen bu telgraflardan birinde nerelere tel çekilebildiği sorusuna verilen cevapta: "...Bu sabah Karşıyaka merkezi, işgalden evvel bu haberi verdi ve Yunan askeri için hazırlanıyormuş. Bizden Menemen ve Manisa'ya, Nif'e, Aydın'a tel vardır. İzmir istihkâmları dün akşam işgal olundu ve iki fırka Yunan askeriyle işgal edildi. Bugün saat onbire kadar tren ve telefon hatlarımızda muntazaman haberleşilebiliyordu. Bu saatten beri, vasıtaların dahi işgali anlaşıldı. Millî tezahürat pek hazin ve heyecan vericidir. İzmir Maşatlığında toplanan kırk elli bin silâhlı kişi[69], Yunan işgalinden dolayı mitingler yapmaktadır... Bir kısım asker ve subay Ödemiş üzerinden geri çekilmiştir."[70]

İzmir'deki olayları, ertesi gün tahliye olunan bir telgraf memuru şöyle anlatmaktadır: "...Dün dörtbuçukda tahliye olundum. Elde ettiğim birkaç memurla haberleşmeye başladık. Haberleşme ve posta muamelesinin yapılmasını İngiliz telgraf memuru söylemiş, onun beyanına dayanarak başladık. Telgrafhane İngiliz müfrezesince işgal altındadır. 15 Mayıs saat yedide Yunan askeri tarafından işgal başladı. Biraz sonra Kordon'da ve hükûmet civarında silah sesleri duyulmasıyla, Yunanlılar bunu saldırı sayarak rastladıklarını toplayıp çeşitli hakaretlerle hapsetmişlerdir. Bu hakaret herkese yapılmıştır. Yalnız bu sabah birçok gayretten sonra Valinin

[67] Söylemezoğlu, Galip Kemalî. Başımıza Gelenler. Yakın Bir Mazinin Hatıraları (1918-1922). Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, sh. 96; Kocatürk, Utkan. Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938). A.Ü.T.İ.T.E. Yay., A.Ü.Bas., Ankara, 1973. sh. 28.

[68] H.T.V.D. s. 37, ves. no. 896.

[69] Burada 14 Mayıs gecesi yapılan mitingden bahsediliyor olsa gerektir. Bu sayı çok abartılmıştır. Bunun da sebebi miting sırasında salalar verilmesi, davullar çalınması, yakılan ateşler, nutuklar ve maşatlığın projektörlerle taranmış olmasıdır.

[70] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F.5/ 1-2,8.

Levent Şahverdi Arşivi

Calthorpe'a gittiği haberini alabildik. Kumandan ve diğer dairelerden haberimiz yoktur. Karakollar Yunanlıların elindedir. Hükûmetimiz adına bizden başka kimse yoktur. Telgrafı okuyunuz, size ne daire, ne şahıs olmadığını, tamamının tevkif edildiğini söylüyoruz. Ortalıkda bizden başka kimse yoktur[71].

İşgal Kuvvetleri Kumandanı Miralay Zafiriu da işgalle ilgili olarak Atina'ya aşağıdaki telgrafı çekiyordu :

"... Saat dörtbuçukda torpido filosunun öncüleri ufukta görünmüştür. Averof ve Limni zırhlılarından çıkarılan müfrezeler, rıhtımı, gümrüğü işgal ile, bütün mevkileri işgal etmişlerdir. Saat ikide, mukavemetsiz olarak Çanakkale istihkâmı[72], bir Yunan müfrezesi tarafından işgal altına alındı. Sabahleyin saat sekizbuçukda, Patris vapurundaki Efzon Kıtaları karaya çıkarılmışdır. Çıkarma kuvvetlerini taşıyan vapurlar, çıkarma işlemine başlamıştır. Saat yedibuçukda askerlerin ilk kısmı çıkarılmış ve müteakiben diğer Yunan kıtaları da çıkarılmıştır. Bütün kalelerin, bahriye müfrezeleri tarafından işgalinden sonra, şehir içine doğru askerî müfrezeler gönderilmesine başlanmıştır. Yunan Başkumandanı General Paraskevopoulos çektiği bir telgraf ile, İzmir Hellenizmini selamlamıştır"[73].

[71] ATASE Arş. A. 1/1, K. 14, D. 72, F. 3/2.
[72] Yenikale olmalı.
[73] *Peyam-ı Sabah.* 21.5.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DİZİ KONFERANSLARI

1986-87 dönemi Atatürk Araştırma Merkezi dizi konferansları 12 Aralık 1986-17 Nisan 1987 tarihleri arasında 10 konferans olarak düzenlenmiştir. Konferanslar, Türk Tarih Kurumu konferans salonunda verilmektedir. 12 Aralık 1986 da Prof. Dr. İsmet Giritli "Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji", 26 Aralık 1986 da Nezih Demirkent "Atatürk ve Basın", 9 Ocak 1987 de Prof. Dr. Beşir Hamitoğulları "Atatürk'ün İktisadî Sistemi ve Kalkınma Modeli", 23 Ocak 1987 de Metin Toker "Atatürk ve Barış", 6 Şubat 1987 de E. Korg. Cemal Enginsoy "Çok Yönlü Tarihî Kişiliği ile Atatürk", 20 Şubat 1987 de Prof. Dr. Suat Sinanoğlu "Lâiklik Kavramı", 6 Mart 1987 de Bekir Tünay "Atatürkçülükte İnkılâpçılık", 20 Mart 1987 de Mehmet Özgüneş "Neden ve Nasıl Bir Lâiklik?" konulu konferanslarını vermişlerdir. 3 Nisan 1987 de Prof. Dr. Yüksel Ülken "Atatürk ve İnsan Sevgisi", 17 Nisan 1987 de Org. Necdet Öztorun "Atatürk İdeolojisinin Harekete Getirilmesini Sağlayacak Bir Eğitim Sisteminin Esasları" konularında konferans vereceklerdir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TEMEL İLKELERİNDEN LÂİKLİK (PANEL)

21 Ocak 1987 Perşembe günü Türk Dil Kurumu konferans salonunda, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik" konusunda bir panel düzenlenmiştir.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün yönettiği panele Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Prof. Dr. İsmet Giritli, Prof. Dr. Bülent Dâver, Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Prof. Dr. Ahmet Mumcu ve Prof. Dr. Ergun Özbudun konuşmacı olarak katılmışlardır.

Paneli Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Necmettin Karaduman, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer, Sedat Celasun ve kalabalık bir davetli kitlesi izlemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİLİ DERGİSİ

421. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

SUAT İLHAN : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 1

PROF. DR. HASAN EREN : Türk Dilinin Güzelliği 19

FUAT BAYRAMOĞLU : Prof. Mehmet Kaplan'ın Seçtiği Rubailer 26

NÜZHET ERMAN : Kanunî'nin Çizmeleri (Şiir) 28

MEHMET ÇINARLI : Mısralarda Gezinti (II) 31

A. TURAN OFLAZOĞLU : Simgesel Yaşam 35

ANMA GÜNÜ

DR. ORHAN F. KÖPRÜLÜ : M. Fuad Köprülü'nün Hayatı, Eserleri, Çalışma Sistemi ve Başlıca Husisiyetleri 40

ORHAN ŞAİK GÖKYAY : Bir Öğrencisinin Dilinden M. Fuad Köprülü 50

HABERLER

FEYZİ HALICI : I. Milletlerarası Yemek Kongresi .. 58

YRD. DOÇ. DR. OSMAN FİKRİ SERTKAYA : A. N. Kononov 61

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

E R D E M

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

6. sayısı çıktı.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler: **Sayfa**

AYDIN SAYILI: Atatürk'e Bir İthaf 713

M. SPRENGLING: Tonyukuk Kitabesi: Eski Bir Türk Şahaseri 717

————: Tonyukuk's Epitaph: An Old Turkish Masterpiece (Çeviren, Mehmet İnhan) 729

OKTAY ASLANAPA: Atatürk'ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri 741

CEVAT MEMDUH ALTAR: Müzikte Neden Çokseslilik 749

NECATİ ÖNER: Mantıkçı Baba-Oğul, Ahmet Cevdet, Ali Sedat 769

RECEP DURAN: Mehmet Tâhir Münif Paşa, Hayatı, Felsefesi 801

OKTAY ASLANAPA: Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi 851

ÖRCÜN BARIŞTA: Türk El Sanatlarından El Örgüsü Çoraplar 867

————: Turkish Handricrafts, Hand-Knitted Socks and Stocking 883

ERCÜMENT BERKER: Türk Musikisinin Toplumsal Değeri 887

SAİM SAKAOĞLU: Gerede'de Fıkra Anlatma An'anesi 907

Yayın Tanıtmaları:

MAHMUT ŞAKİROĞLU: Benjamin Braude-Bernard Lewis: *Christians and Jews in the Ottoman Empire* 923

————: *Travaux et Recherches en Turquie*, 2. cilt 925

————: Turhan Baytop *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi* (Geçmişte ve Bugün) ... 927

————: Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and Sixteenth Centuries* 928

————: Daniel Panzac, *La Peste dans L'Empire Ottoman 1700–1850* 929

————: Carlo Coco-Flora Manzonetto, *Baili Veneziani alla Sublime Porta* ... 931

Levent Şahverdi Arşivi

Sayfa

———: *Studi in Onore di Françesco Gabrieli nel suo Ottantesimo Compleanno* ... 934

———: *Les Ottomans en Méditerranée* 936

———: *L'Empire Ottman, La République de Turquie et la France* 939

İNCİ ENGİNÜN: Yılmaz Gürbüz, *Acılar Masal Oldu* 943

———: Sevinç Çokum, *Hilâl Görününce* 946

———: Rıza Hekim, *Alpler Geçit Vermiyor* 950

———: Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, 3* 953

MELEK DOSAY: Muammer Dizer, *Astronomi Hazineleri* 959

Gözlemler ve Yankılar:

EMEL ESİN: Yirmidokuzuncu Uluslararası Altaistik Konferansı (Türkçe-İngilizce) 961

Merkezimizden Haberler: 979

Kütüphanemize Armağan Edilen Nazlı ve Cemal Köprülü Koleksiyonu Kitapların Listesi (H-P) 981

Erdem yılda üç defa çıkar, Türk kültürünü en geniş anlamı ile inceler. Yazılar Türkçe ve kısmen de yabancı dilde veya yabancı dil özetlidir.

İsteme adresi : Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Bulvarı 217,
Kavaklıdere, Ankara
Tel : 28 61 00

Levent Şahverdi Arşivi